Р.В. ЛЕВЧЕНКО

КРЕДИТУВАННЯ І КОНТРОЛЬ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
для студентів вищих навчальних закладів освіти

Тернопіль — 2013

Левченко Р.В. Кредитування і контроль: Навчальний посібник. – Тернопіль: Вектор, 2013. – 300 с.

У навчальному посібнику розкрито сутність кредитних взаємовідносин, що виникають між банківськими установами та позичальниками в умовах ринкової трансформації, значну увагу приділено аналізу методів оцінки кредитоспроможності позичальників та методам мінімізації кредитного ризику банків, а також особливостям контролю і регулювання кредитної діяльності як з боку центрального банку, так і з боку самих комерційних банків. Теоретичні та практичні засади управління кредитною діяльністю банку викладено у безпосередньому зв'язку з чинним законодавством і нормативними документами України. Дане видання органічно пов'язане з циклом фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін, а саме: "Гроші та кредит", "Банківська справа", "Банківські операції" тощо. Разом ці книги у повному обсязі розкривають зміст організації банківської справи та забезпечують фахову підготовку студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

Навчальний посібник розрахований на спеціалістів у галузі фінансів та кредиту, студентів вузів, викладачів економічних дисциплін, працівників банків, широкого кола ділових людей.

Автор: к.е.н., доцент; Левченко Роксолана Володимирівна.

Рецензенти:

О.Д. Вовчак, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ);

Б.М. Андрушків, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри менеджменту підприємницької діяльності Тернопільського національного політехнічного університету ім. І. Пулюя;

Б.Л. Луців, доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв'язки) Тернопільського національного економічного університету.

Відповідальний за випуск:

О.В. Дзюблюк, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Тернопільського національного економічного університету.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

Вплив процесів глобалізації та інтернаціоналізації на розвиток діяльності вітчизняних банків, загострення умов міжбанківської конкурентної боротьби зумовлюють необхідність розробки та впровадження нових підходів до ведення банківського бізнесу. Ефективна організація, перш за все, кредитної діяльності банків, поза всякими сумнівами відіграє домінуючу роль для банків України, оскільки більшу частину активів банківської системи представлено саме кредитними вкладеннями. Кредитування є фундаментальною складовою діяльності кожного банку, сприяє забезпеченню безперервності процесу розширеного відтворення та зміцненню економічного потенціалу суб'єктів господарювання.

Зважаючи на сучасні проблеми функціонування банків в умовах економічної нестабільності, зростає актуальність питань пов’язаних з банківським кредитуванням, розробкою пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення схем і технологій кредитного процесу, окремих кредитних послуг, широке використання котрих допоможе банківській системі України підвищити ефективність діяльності банківських інститутів у процесі здійснення кредитних операцій. Подальше поглиблення теоретичних досліджень і практичних розробок щодо існуючих проблем кредитної діяльності матиме позитивний вплив на забезпечення стабільності та фінансової стійкості банківської системи України, що відповідно й підкреслює актуальність даного навчального посібника.

В результаті опрацювання матеріалу даного посібника студент зможе набути знання про: 1) теоретичні основи організації банківського кредитування та прийняття рішень про надання позики; 2) практичні аспекти управління банківськими ризиками в цілому та кредитним зокрема; 3) методи оцінювання кредитоспроможності позичальників за допомогою системи фінансових показників; 4) заходи щодо реструктуризації проблемної кредитної заборгованості банків; 5) особливості формування та використання резервів для покриття можливих втрат від активних банківських операцій; 6) методи та інструменти регулювання центральним банком кредитної

діяльності банківських установ для забезпечення їх фінансової стійкості. Це дозволить майбутнім банківським спеціалістам зрозуміти основні, фундаментальні поняття та категорії, які стосуються кредитної справи. Саме тому, важливе значення при підготовці таких фахівців має вивчення навчальної дисципліни "Кредитування і контроль", яка належить до групи освітньо-професійних дисциплін і є складовою підготовки магістрів та спеціалістів зі спеціальності "Банківська справа".

Дисципліна "Кредитування і контроль" має комплексний характер і пов'язана з вивченням таких економічних дисциплін, як "Гроші і кредит", "Банківські операції", "Фінансовий облік у банках", "Аналіз банківської діяльності", "Центральний банк і грошово-кредитна політика". У свою чергу, знання з цієї дисципліни забезпечують засвоєння таких навчальних дисциплін, як "Фінансовий менеджмент у банку", "Банківський маркетинг", а також успішність виконання дипломної роботи.

З метою більш глибокого засвоєння матеріалу, у навчальному посібнику розроблено систему контрольних запитань, тестів, задач та наведено методику їх розв'язання, а також сформовано список рекомендованої літератури для поглибленого вивчення курсу. Побудова навчального матеріалу в посібнику розрахована на пошуково-творчу перспективну спрямованість його вивчення студентами. Навчальний посібник допоможе студентам опанувати основи кредитних відносин та сформує у них такий рівень теоретичних і практичних знань, який дозволить приймати ефективні управлінські рішення та краще використовувати кредит як інструмент економічного розвитку. Прагнення до постійного вдосконалення і підвищення професійного рівня має бути невід'ємною рисою економіста з вищою освітою.

ТЕМА 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ КРЕДИТНОГО ПРОЦЕСУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРО НАДАННЯ ПОЗИКИ

1.1. Поняття кредитного процесу та його організаційних стадій.

1.2. Аналіз і попередній відбір заявок на кредитування.

1.3. Вивчення потенційного позичальника.

1.4. Структурування кредиту. Відсоткова ставка та чинники, що її визначають.

1.5. Зміст і структура кредитного договору.

1.6. Процедура надання позики. Види позичкових рахунків.

1.7. Погашення кредиту та відсотків за ним згідно з кредитним договором.

1.8. Моніторинг кредитного процесу.

1.1. Поняття кредитного процесу та його організаційних стадій

Кредит є універсальним інструментом розподілу й перерозподілу національного доходу, фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, вирівнювання рівня рентабельності підприємств на основі переливу капіталів, що сприяє прогресивним структурним зрушенням у національній економіці. Кредитування та отримання відсотків внаслідок цього є важливим джерелом одержання доходів для банків та основним джерелом фінансування для підприємств і організацій. Комерційні банки можуть надавати кредити всім суб'єктам господарської діяльності незалежно від їхньої галузевої приналежності, статусу, форм власності за наявності у них реальних можливостей та правових умов забезпечення своєчасного повернення кредиту.

Однією з найскладніших проблем банківського кредитування є проблема ефективної організації кредитного процесу, який охоплює відповідні процедури під час визначення умов і параметрів кредитування до укладення кредитної угоди, а також вже після видачі кредиту.

Поняття “кредитний процес” рідко вживається у науковій літературі як окрема термінологічна одиниця. Більшість авторів використовують цей термін для позначення певної тривалої дії під час управління кредитуванням, не надаючи йому самостійного змістового навантаження.

Так, Пітер С. Роуз процес кредитування звужує лише до процедури оформлення кредитної угоди [90, с. 249]. Український фахівець В. Д. Лагутін з одного боку під кредитним процесом розуміє реалізацію функції кредитування [52, с. 9], а з іншого – сукупність механізмів реалізації кредитних відносин [52, с. 15]. Російська вчена Г. С. Панова до управління кредитним процесом у вузькому сенсі зводить здійснення кредитної політики [64, с. 16]. Більш чітко та однозначно вживає поняття “кредитного процесу” О.В. Дзюблюк, який, хоча й не виокремлює його як самостійну термінологічну одиницю, проте розглядає його у технологічному аспекті як сукупність етапів кредитування і складову кредитної політики банку [20, с. 356–357].

Хоча в цілому можна погодитися з кожним твердженням, але постає очевидна необхідність дослідити зміст терміну “кредитний процес” і регламентувати його застосування щодо опису конкретного аспекту кредитної діяльності банку.

З одного боку, кредитний процес є значно ширшим поняттям, аніж кредитна операція (у її вузькому значенні), оскільки включає в себе виконання підготовчих функцій до укладення угоди кредитування, а також моніторинг фінансового стану та реалізацію антикризових заходів у випадку виникнення проблемних кредитів.

Проте, з іншого боку, якщо розглядати кредитні операції у розширеному трактуванні як процедуру управління активами і пасивами, то, безумовно, кредитний процес стає значно вужчим поняттям.

Кредитний процес є рухом банківського кредиту як послідовного перебігу його організаційних стадій (етапів). Кредитний процес, по суті, є бізнес-процесом, який можна охарактеризувати як стійку, цілеспрямовану і послідовну сукупність взаємопов’язаних видів діяльності, що за певною

технологією перетворює вхідні ресурси у відповідні продукти, котрі становлять цінність для споживача.

Таким чином, *кредитний процес* – це комплекс взаємопов'язаних процедур, спрямованих на реалізацію усіх етапів, необхідних для видачі кредитів, моніторингу їх цільового використання і повернення основної суми боргу та відсотків за користування позикою.

При розгляді процесу кредитування акцент переважно робиться на технологічних аспектах, тобто вказується перелік основних етапів та опис їхнього змісту. У теорії та практиці кредитування виокремлюють, як правило, сім основних стадій кредитного процесу, управління якими банк повинен ретельно організовувати. В окремих працях число етапів кредитного процесу взагалі зводиться до мінімуму: трьох-чотирьох. У роботі І. С. Гуцала проведений дещо глибший аналіз кредитного процесу, що дало змогу автору виокремити конкретні завдання та деталізувати особливості реалізації окремих його етапів [17, с. 115].

Отже, основна робота з організації кредитного процесу в банку може бути подана у вигляді таких етапів:

1) отримання та розгляд заявки позичальника на отримання кредиту;

2) аналіз фінансового стану потенційного позичальника;

3) визначення порядку забезпечення кредиту, гарантій повернення позики;

4) розробка умов позики; підготовка та укладання кредитного договору;

5) процедура надання позики;

6) процедура погашення позики;

7) моніторинг та контроль якості виданих кредитів.

Перший етап кредитного процесу передбачає собою виконання відповідних підготовчих процедур, які спрямовані на ознайомлення з фінансовими потребами та економічним потенціалом майбутнього клієнта, а саме:

— попередня співбесіда з потенційним позичальником;

— ознайомлення позичальника із основними вимогами банку щодо надання кредиту;

— отримання та розгляд кредитної заявки;
— збір інформації про позичальника;
— збір інформації про діяльність позичальника.

На основі попередньої співбесіди кредитний менеджер повинен встановити господарське призначення майбутнього кредиту, дослідити сильні та слабкі сторони клієнта, попередньо оцінити ризик та ефективність кредитного вкладення. Крім того, треба ознайомити потенційного позичальника із основними вимогами банку щодо кредитування та пакетом документів, необхідних для видачі кредиту.

Кожна кредитна заявка клієнта підлягає детальному та всебічному аналізу для виявлення ступеня ризику, пов'язаного з видачею позики. Загальне уявлення про ризики, які пов'язані з кредитуванням, необхідно сформувати вже в момент звернення позичальника в банк. В зв'язку з цим, в ході попереднього аналізу необхідно отримати відповіді на ключові питання, зокрема, необхідність, мету, обґрунтованість та забезпеченість позики. Хоча наявність солідного забезпечення не може попередити кризову ситуацію, якщо позика в своїй основі не є обґрунтованою, проте є вагомим позитивним фактором.

На другому етапі головна мета банку — кінцеве визначення кредитоспроможності та фінансового стану клієнта з метою укладення кредитної угоди на найбільш вигідних для банку умовах. Зокрема, здійснюється експрес-діагностика кредитоспроможності позичальника: попереднє узгодження умов кредитування, вивчення особливостей проекту, вивчення оперативних та стратегічних планів розвитку фірми, дослідження джерел надходження коштів, інформація про наявне у позичальника забезпечення. Також, особлива увага відводиться поглибленому аналізу господарсько-фінансової діяльності клієнта, аналізу його бізнес-плану, розгляду техніко-економічного обґрунтування проекту, аналізу джерел погашення кредиту, визначенню величини індивідуального кредитного ризику, оцінці репутації клієнта та ділових якостей менеджерів клієнта, оцінці якості та ліквідності забезпечення, а також здійснюється збір інформації про раніше отримані кредити.

Третій етап кредитного процесу пов'язаний із визначенням умов забезпечення повернення кредиту. У центрі розв'язання даної проблеми знаходиться обґрунтований вибір об'єкта (предмета) застави. Належне забезпечення кредитної операції суттєво знижує ризик втрат від неповернення кредиту. Надання забезпечення є доповненням до кредиту. Клієнт може мати у своєму розпорядженні достатнє забезпечення, але не одержати кредит, якщо його кредитоспроможність знаходиться на недостатньому рівні. Банк, як правило, не видає кредит, якщо з самого початку є небезпека, що позику необхідно буде повертати за рахунок забезпечення. Особливо це стосується кредитів на фінансування оборотних коштів підприємств різних форм власності та організаційно-правових форм.

На четвертому етапі банк здійснює розробку умов позики, підготовку та укладання кредитної угоди. Зокрема, здійснюється затвердження умов кредитування, а саме: узгодження експертної оцінки фахівців різних служб, погодження суми, терміну, виду кредиту, особливостей документів забезпечення, методів його надання та процентної ставки, а також механізму надання та погашення. Завершується даний етап підписанням кредитної угоди. Після цієї процедури кредитний процес набуває реального сенсу, тобто клієнту практично видається позика.

П'ятий етап видачі кредиту передбачає прийняття рішення на відповідному рівні про задоволення заявки та безпосередньо надання суми позички. Встановлюється порядок видачі кредиту та здійснюється оформлення процесу надання позики. Вибір варіанта надання кредиту здійснюється банком, виходячи з особливостей проекту, що кредитується, домовленостей з позичальником, а за потреби — з його банком. Надання банківського кредиту може здійснюватися одноразово, періодично або частинами. Найбільш поширеним у вітчизняній банківській практиці є зарахування коштів на відповідний кредитний рахунок із подальшим використанням їх тоді, коли в цьому виникає необхідність.

Шостий етап кредитного процесу — повернення позики з відсотками та завершення кредитної операції. Повне повернення кредиту з відсотками є останнім етапом кредитного процесу.

Повернення кредиту може здійснюватися одночасно і в розстрочку (частинами). У першому випадку весь борг за кредитом повинен бути повернений в день настання строку погашення кредиту. У другому — встановлюється періодичність повернення кредиту. Окрім цього, банк може надавати клієнту відстрочку повернення кредиту, це допускається в окремих випадках при виникненні у позичальника тимчасових фінансових труднощів.

Сьомий етап кредитного процесу є специфічним, оскільки він має місце практично на усіх стадіях кредитного процесу і передбачає моніторинг виконання позичальником кредитної угоди, зокрема: перевірку цільового використання позики, перевірку стану забезпечення, контроль за дотриманням графіку повернення кредиту, оцінку тенденцій змін фінансового стану клієнта та ефективності кредитних вкладень. Тобто даний етап призначений для виявлення випадків погіршення фінансово-господарського стану позичальника, ухилення від банківського контролю за використанням коштів, недостовірності звітності або її приховування, а також випадків, коли наданий кредит виявляється не забезпеченим, або забезпечення втрачає свою вартість. Контроль за кредитними операціями є надзвичайно важливим, оскільки його неналежне проведення призводить до зниження якості кредитного портфеля та вимагає необхідності застосування термінових антикризових заходів у випадку виявлення ймовірності виникнення проблемних кредитів.

Отже, процес банківського кредитування включає в себе сукупність взаємопов'язаних дій між суб'єктами кредитних відносин. Від належної організації кредитного процесу у банківській установі та чіткого розподілу повноважень між його структурними підрозділами залежить ефективність прийняття рішень щодо конкретного кредитного проекту, що в цілому позитивно відображається на якості кредитного портфеля банку та сприяє мінімізації його ризикованості.

1.2. Аналіз і попередній відбір заявок на кредитування

На першому етапі кредитного процесу відбувається первинний контакт з потенційним позичальником, який забезпечується працівником фронт-офісу. Позичальник звертається до банківської установи з обґрунтованим клопотанням щодо одержання кредиту. На даному етапі кредитного процесу вагоме місце займає аналіз і попередній відбір заявок на отримання кредиту. При цьому повинен бути дотриманий основний принцип: вся інформація про потенційних позичальників, що надходить до банку, повинна письмово фіксуватися кредитними працівниками та містити такі відомості про короткий зміст кредитованого проекту: обсяг кредитного запиту, вид та строк позики, пропоноване забезпечення.

Зокрема, під час розгляду заявки на кредит та аналізу кредитного проекту на підставі даних, представлених позичальником, кредитні працівники можуть складати картку позичальника, в якій відображаються відомості як про самого позичальника, так і про захід, який кредитується, зокрема, тут вказуються засновники підприємства, керівники, місцезнаходження підприємства і мета, термін та умови кредитування. Таку карту необхідно заздалегідь спроектувати з врахуванням вимог до проектування первинних документів, що дозволить розмістити максимальну кількість необхідної інформації у вигляді, зручному для сприйняття [102].

Кожен окремо взятий комерційний банк висуває різні вимоги до інформації, що вказується в кредитній заявці, зокрема це залежить від того хто є потенційним позичальником – юридична чи фізична особа (Додатки 1, 2, 3). Але існують і загальні вимоги, зокрема щодо юридичної особи:

1. Загальні відомості про підприємство:

— повне найменування заявника;

— місцезнаходження підприємства (юридична/ фактична адреса);

— організаційно-правову форму господарювання (ТОВ, ПП, ДП);

— код ЄДРПОУ (єдиного державного реєстру підприємств організацій України) і дату державної реєстрації/перереєстрації;

2. Докладний опис кредитного запиту:

— вид кредиту (разовий кредит, відновлювальна/невідновлювальна кредитна лінія, овердрафт);

— сума кредиту, яка запитується, у якій валюті;

— бажана відсоткова ставка (річних);

— інформація про майно, яке пропонується у забезпечення (нерухомість, обладнання, товари);

3. Структура акціонерного (пайового) капіталу підприємства, інформація про засновників та основних акціонерів.

4. Інформація про банківські рахунки позичальника із зазначенням:

— назви банку, номера та валюти рахунку;

— суми надходження за 6 місяців (рік) і середньоденних залишків;

5. Поточна діяльність підприємства:

— основні види діяльності та найменування товарів, послуг, які реалізує підприємство;

— основні постачальники, покупці, переваги перед конкурентами;

— дочірні підприємства, філіали, зв’язки з іншими фірмами;

6. Кредитна історія позичальника:

— назва банку-кредитора, № кредитних договорів;

— суми, дати отримання/повернення кредитів;

— сума простроченого боргу.

7. Дата заявки, підписи керівника, головного бухгалтера підприємства і службовця банку.

Після розгляду кредитної заявки кредитний працівник проводить попередню бесіду з потенційним позичальником з метою отримання інформації про особливості господарської діяльності позичальника, ринків збуту його продукції чи послуг, намірів щодо повернення кредиту. Так звана попередня інформація про потенційного позичальника, яка частково відображена в кредитній заявці, в основному поповнюється і

аргументується клієнтом у ході співбесіди (інтерв'ю), покликана з'ясувати первинні дані про клієнта і його мотиви звернення до банку за кредитною підтримкою, сформувати висновок про особистість позичальника (так званий психологічний портрет). Методом інтерв'ю оцінюються причини, що спонукали клієнта оформити заявку, цілі кредитування, плановані джерела погашення кредиту, сфера діяльності та інші питання, що дозволяють сформувати попередню думку про заявника. Тільки при особистій зустрічі з клієнтом співробітник кредитного відділу може ознайомити його з порядком надання кредитів в даному банку і зі списком необхідних для продовження кредитного процесу документів.

У ході розмови працівникові банку не слід прагнути з'ясувати всі аспекти роботи фірми-позичальника. Він повинен зосередити увагу на ключових, базових питаннях, що становлять найбільший інтерес для банку. Запитання поділяються на п'ять груп:

— відомості про фірму;

— відомості щодо планованого кредиту;

— відомості, пов'язані з погашанням кредиту;

— відомості щодо забезпечення кредиту;

— відомості про зв'язки клієнта з іншими банками.

Враховуючи велику значимість цього етапу, в багатьох установах банків створюють спеціальні підрозділи, які називаються відділом чи сектором економічного аналізу. Під час експертизи кредитної заявки використовують різні джерела інформації, зокрема:

— матеріали, одержані безпосередньо від позичальника у складі кредитної заявки;

— відомості про клієнта, що знаходяться в архіві банку (це стосується клієнтів, котрі вже обслуговувалися в даному банку) — це статистичні матеріали згруповані за певними статистичними ознаками, і бухгалтерська звітність;

— інформація про клієнта, одержана за межами даного банку (інформація податкової служби, фінансового відділу окремого регіону і т. ін.).

Вивчаючи кредитну заявку, банк може також здійснювати на місці цільові перевірки, які стосуються майбутнього кредиту. Під

час відвідувань клієнта оцінюється рівень компетентності працівників, що очолюють служби клієнта, які причетні до реалізації заходу, що кредитується, вивчається стан майна позичальника.

Після проведення попередніх переговорів працівник кредитного відділу (кредитний експерт) надає клієнту перелік документів, що потрібні для визначення кредитоспроможності позичальника та розгляду питання про можливість здійснення кредитної операції. Банківські установи самостійно визначають необхідний їм базовий перелік документів. Кількість та види документів, що вимагаються, слід адаптувати до кожного конкретного позичальника відповідно до сфери його діяльності, організаційно-правової форми та характеру кредитної операції. При цьому перелік може бути доповнений додатковими документами чи навпаки, скорочений [10].

Додатками до заяви на отримання кредиту є наступні документи:

1. Установчі і реєстраційні документи:

— копія Статуту з позначкою податкової інспекції, завірена нотаріально, з усіма змінами і доповненнями;

— копія установчого договору, завірена нотаріально, з усіма змінами і доповненнями;

— копія свідоцтва про держреєстрацію в райдержадміністрації;

— копія свідоцтва про реєстрацію в Управлінні статистики;

— картка зі зразками підписів і відбитком печатки, завірена нотаріально;

— ліцензії, дозволи й узгодження, видані позичальнику державними органами на здійснення діяльності, що кредитується;

2. Фінансові документи:

— баланс річний і на останню звітну дату;

— звіт про фінансові результати і їхнє використання (форма 2) за рік і за останній звітний період;

— декларація про прибуток підприємства за періоди, необхідні для аналізу діяльності фірми-позичальника;

— розшифровка дебіторської і кредиторської заборгованості фірми-позичальника на останню звітну дату;

— звіт про фінансово-майновий стан підприємства (форма 3) за рік;

— повний перелік відкритих позичальником рахунків (основних і додаткових, у національній та іноземній валютах) в інших банках;

— довідка про наявність (відсутність) заборгованості по кредитах в інших банках;

— при наявності заборгованості по кредитах в інших банках позичальником надаються копії кредитних договорів, договорів забезпечення;

— акт річної аудиторської перевірки (для відкритих акціонерних товариств — обов'язково).

3. Комерційні документи:

— бізнес-план, під який передбачається одержання кредиту з докладною указівкою валового доходу, валових витрат, чистого прибутку;

— копії контрактів (договорів) і інших угод, рахунків-фактур (інвойсів), вантажних митних декларацій;

— копії договорів, угод по поточній господарській діяльності позичальника, доходами від яких передбачається погашення кредиту.

4. Документи забезпечення повернення кредитних коштів і сплати відсотків: гарантія банку, страховий поліс, поручительство, застава чи змішані форми забезпечення (договори, баланси).

5. Довідку про нерухоме майно, що має позичальник.

6. Розписку про ознайомлення позичальника зі змістом статті 190, 192, 222 Кримінального кодексу України (Додаток 4).

Надання суб’єктами господарської діяльності завідомо неправдивої інформації карається штрафом від п’ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років згідно із ст. 222 “Шахрайство з фінансовими ресурсами” Кримінального кодексу України.

7. Заяву позичальника на ім'я керівників банків, де він має розрахунковий і валютний рахунок, про надання права представникам банку знайомитися у будь-який час зі станом його рахунків.

Банк може вимагати від клієнта представлення інших документів. Це залежить від характеру кредитної операції, і для різних клієнтів вони можуть бути різними.

Кредитна заявка разом з пакетом супровідних документів надходить до працівника відповідного кредитного підрозділу, який здійснює її ретельний розгляд. Заява клієнта реєструється в кредитному підрозділі банку. Начальник кредитного підрозділу отримує заяву і розписується у книзі реєстрації, після чого визначається менеджер, відповідальний за обслуговування клієнта. Перевірку документів здійснюють також юридична служба і служба банківської безпеки у межах покладених на них функцій.

При надходженні до банку великої кількості заявок така інформація створює передумови для попереднього відбору найбільш привабливих пропозицій, а також дає можливість наповнювати інформаційний портфель кредитних заявок для подальшої роботи з ними.

У першу чергу перевірці підлягають засновники фірми, її керівники та головний бухгалтер. Особливу увагу необхідно звернути на ті підприємства та фірми, до яких вони мали відношення. Вельми бажано також перевірити інформацію щодо кредитів, отриманих фірмою раніше.

Кредитному працівникові банку необхідно знати не лише наявний економічний стан підприємства-клієнта, а й результати діяльності даного підприємства за попередні роки. Головне завдання кредитних працівників комерційного банку на цій стадії — зібрати найповнішу інформацію про потенційного позичальника.

Отже, на першому етапі кредитний працівник має прийняти дуже важливе рішення: чи продовжувати роботу з кредитною заявкою цього позичальника, чи вже на цьому етапі відмовити йому у видачі кредиту. Якщо пропозиції клієнта не відповідають принципам політики та стратегії банку у сфері кредитування, то кредитна заявка має бути відхилена. При цьому необхідно роз'яснити заявнику причини, з яких кредит не може бути наданий. Якщо ж за результатами співбесіди працівник кредитного відділу приймає рішення щодо продовження роботи з

клієнтом, то кредитна заявка разом з пакетом супровідних документів передається до підрозділу кредитного аналізу для оцінювання кредитоспроможності позичальника.

1.3. Вивчення потенційного позичальника

На даному етапі процесу кредитування визначається кредитоспроможність клієнта і оцінка ризику за кредитом. Спеціаліст банку здійснює поглиблене і сумлінне обстеження фінансового стану клієнта. При цьому він проводить всебічне вивчення суб'єкта і об'єкта кредитування та оцінювання ризиків кредитної операції на підставі різних джерел інформації (надана позичальником документація, відомості з архіву банку, статистичні дані, та інші матеріали, отримані службою банківської безпеки у процесі збирання інформації про потенційного позичальника). Особливо важливою є інформація, отримана з архівів банку. Адже, якщо клієнт вже отримував раніше кредит у цьому банку, то в архіві є дані про допущені ним затримки в поверненні боргу чи інші порушення. Із зовнішніх джерел найбільш важливою є інформація, отримана від інших банків, які обслуговують цього клієнта, та від його партнерів.

Основними критеріями оцінювання кредитоспроможності позичальника можуть бути:

— репутація позичальника: кваліфікація, здібності керівника, дотримання ділової етики, договірної та платіжної дисципліни, своєчасність погашення раніше виданих кредитів та інших зобов'язань;

— фінансовий стан позичальника: забезпеченість фінансовими ресурсами, ефективність використання фондів, рентабельність та ліквідність його балансів;

— прогноз розвитку господарської діяльності з урахуванням кон'юнктури ринку: оцінка продукції, що випускається, стан її реалізації, характер послуг, конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках, попит на продукцію, обсяги експорту, здатність до інновацій [10].

Отримавши всю необхідну інформацію та здійснивши аналіз фінансового стану позичальника, кредитний підрозділ банку

приймає рішення щодо доцільності подальшої роботи з клієнтом та при позитивному вирішенні передає кредитний проект до підрозділу ризик-менеджменту та інших служб банківської установи. Експертиза кредитного проекту проводиться з метою визначення його окупності та можливості своєчасного погашення кредиту разом з відсотками в результаті отримання економічного ефекту від впровадження проекту у строки, які відповідають строкам кредитування.

Під час оцінювання кредитного проекту здійснюється детальний аналіз кредитної пропозиції, тобто:

— визначаються мета та строк кредитування;

— перевіряється коректність розрахунку суми кредиту шляхом аналізу техніко-економічного обґрунтування разом з відповідними документами;

— перевіряється обґрунтованість строків погашення кредиту;

— детально аналізується доходи, що передбачаються від кредитної угоди, та витрати, пов'язані з кредитним проектом, відповідність рівня відсоткової ставки за кредитом рівню ризику, який несе банк;

— аналізуються можливі способи мінімізації кредитного ризику [10].

Банк оцінює та аналізує кредитні проекти, виходячи з інформації наведеної у кредитній справі, операційних показників попередніх періодів компанії, прогнозів руху грошових коштів, відомостей про акціонерів і менеджмент, наявних у банку даних щодо кредитної історії та ділової репутації позичальника та іншої інформації. На даному етапі кредитного проекту кредитна документація одночасно розглядається у кількох службах банківської установи. Крім кредитного підрозділу банку, кредитну документацію перевіряють: юридичний відділ, відділ ризик-менеджменту, служба безпеки банківської установи, операційний відділ.

При цьому служба безпеки банку проводить ідентифікацію клієнта-юридичної особи, та перевірку його ділової репутації, даних про засновників та керівників підприємства. Зокрема, визначається вірогідність поданих позичальником реєстраційних документів, інформації про засновників та керівних осіб клієнта,

ділова репутація клієнта, своєчасність погашення раніше отриманих кредитів.

За наявності вагомих підстав служба безпеки банку може підготувати негативний висновок щодо кредитування клієнта.

Юридичний відділ здійснює аналіз правоздатності позичальника на підставі таких документів: копії заявки на отримання кредиту, копії установчих документів, копій свідоцтва про державну реєстрацію, довідки з органів статистики, довідки з державної податкової адміністрації, картки зі зразками підписів керівника та головного бухгалтера, копії паспортів та довідок про присвоєння коду платника податків керівників та засновників підприємства, контрактів та договорів які є об'єктом кредитування, дозволів, ліцензій, патентів, що надані позичальнику державними органами на здійснення його діяльності, документів на майно, яке передається у заставу.

За наявності застережень з боку юридичної служби висновок щодо повноти та правильності наданих для аналізу документів має містити можливі пропозиції щодо їх усунення. Підрозділ ризик-менеджменту проводить оцінювання фінансового стану з визначенням класу позичальника згідно з діючою у банку методикою та аналіз кредитного проекту згідно з внутрішніми нормативними документами банку. При цьому він запитує в клієнта інформацію щодо майна, що пропонується в заставу банку для здійснення його оцінювання. Клієнт надає забезпечення та оформляє всі необхідні документи. При наданні кредиту під поручительство або гарантію третіх осіб, здійснюється аналіз фінансового стану поручителя або гаранту. Відділ ризик-менеджменту описує в своєму висновку ризики кредитного проекту та надає його до відділу кредитування юридичних осіб.

Після проведення аналізу кредитоспроможності позичальника та оцінювання кредитного проекту необхідно значну увагу приділяти визначенню умов забезпечення повернення кредиту. Кожна з запропонованих позичальником форм забезпечення оформляється окремим документом що має юридичну силу і закріплює за кредитором певне фінансове джерело для погашення боргу у разі відсутності коштів у позичальника після настання строку погашення кредиту. Кредитний працівник банку разом із

працівником юридичного відділу та служби безпеки банку повинні впевнитись у можливості реалізації забезпечення як додаткового шляху погашення кредиту і відсотків за його використання. Зокрема, працівники банку повинні перевірити і підтвердити його наявність, місцезнаходження, можливість його відчуження, ліквідність.

1.4. Структурування кредиту. Відсоткова ставка та чинники, що її визначають

При підготовці до укладення кредитного договору банк проводить так зване *структурування кредиту,* тобто визначає структурні компоненти майбутньої кредитної операції: вид кредиту, його суму й строк, способи видачі і погашення, забезпечення, відсоткову ставку та інші умови. Важливою проблемою для банку у зв'язку з цим є визначення ступеня допустимості і виправданості кредитного ризику та розроблення заходів, які знижують можливість втрат від проведення даної кредитної операції.

Правильне визначення виду кредиту має важливе значення для обґрунтування реальних джерел погашення позички. Якщо кредит надається на формування оборотного капіталу клієнта і належить до короткострокових, то джерелом його погашення будуть поточні грошові надходження, які надійдуть після реалізації проекту, що прокредитований.

Кредит, наданий на відтворення основного капіталу позичальника, є, як правило, довгостроковим і повинен бути повернений за рахунок прибутку від експлуатації прокредитованого проекту.

Важливе значення у структуруванні позички має правильно визначена сума кредиту. Найчастіше розрахунок максимальної суми кредиту здійснюється таким чином: береться середньомісячна сума надходжень на всі рахунки позичальника за 4 останні місяці і коригується з урахуванням таких факторів:

1) Чи є позичальник клієнтом банку? Якщо ні, базова сума множиться на 0,7.

2) Кредитна історія:

— якщо були випадки дострокового погашення, то базова сума множиться на 1,1;

— якщо дострокове погашення відбувалося 3 і більше разів, сума множиться на 1,2;

— якщо не було випадків дострокового погашення, то сума не змінюється; якщо клієнт мав чи має прострочену заборгованість, то суму множать на 0,8; якщо заборгованість по відсотках, то множать на 0,9.

3) Коефіцієнт автономії, якщо він менше, ніж 10 % – поправочний коефіцієнт 0,8; від 10 до 30 % – поправочний коефіцієнт 0,9; від 30 до 50 % – поправочний коефіцієнт 1,0; більше 20 % – поправочний коефіцієнт 1,1.

4) Значення коефіцієнту поточної ліквідності: якщо менше 0,9, то поправочний коефіцієнт 0,9; в межах від 1 до 2, то поправочний коефіцієнт 1,0; більше 2, то поправочний коефіцієнт 1,1.

5) Показник рентабельності активів: якщо менше 10 %, то поправочний коефіцієнт 0,9; від 10 до 30 % – поправочний коефіцієнт 1,0; більше 30 %, то поправочний коефіцієнт 1,1.

6) Місцезнаходження клієнта: якщо є філія банку в цьому місті – поправочний коефіцієнт 1,0; якщо немає – то поправочний коефіцієнт 0,9 [18].

До негативних наслідків призводять і помилки у визначенні строків кредиту. Якщо будуть встановлені занадто напружені строки кредитування, позичальник може опинитися з браком коштів, що може призвести до спаду у виробництві через невиконання запланованих заходів. Якщо строки кредиту виявляться занадто ліберальними, тобто завеликими, то це буде стримувати віддачу від позички на більш тривалий час, і клієнт буде користуватися неконтрольованим із боку банку капіталом.

Одне з найскладніших завдань для банку – правильно визначити можливу рентабельність проекту, який передбачається кредитувати. У зв'язку з цим економісти кредитного відділу повинні проаналізувати бізнес-план проекту та результати спеціальних маркетингових досліджень потенційних позичальників, оцінити перспективи їхньої діяльності на відповідних ринках. Для комерційного банку важливо, щоб у

фінансуванні об'єктів кредитної угоди брали участь кошти не тільки банку, а й самого позичальника.

Відсоткова ставка та чинники, що її визначають.

Позичковий відсоток – плата, яку отримує кредитор від позичальника за користування останнім позиченими грошима. *Ставка (або норма) відсотка* – це відносний показник ціни банківського кредиту, що відображає відношення суми сплачених відсотків до величини позики. При укладенні кредитного договору банк домовляється з позичальниками про конкретну величину відсоткової ставки [53].

Банк при встановленні відсоткових ставок, повинен здійснити такі два етапи:

— попередній аналіз:

- визначення рівня попиту клієнтів на кредитні ресурси і їх пропозицію конкурентами в статиці та динаміці;
- виявлення основних факторів еластичності зміни відсоткових ставок на сегментах, що обслуговуються і близьких до них сегментах ринку;
- одержання максимального (потенційно прийнятного) і раціонального (з погляду «попит — пропозиція, втрати та ризик — прибуток) рівня відсоткових ставок з різних видів кредитних відносин;

— оперативна модифікація:

- конкретизація вибору вигідного, конкурентноздатного рівня відсоткових ставок;
- якісний і кількісний аналіз витрат специфічних операцій по наданню та обслуговуванню позичок;
- коригування відсоткових ставок залежно від питомих витрат і динаміки ринкової кон’юнктури [18].

У сучасній банківській практиці розрізняють кілька видів відсоткових ставок, зокрема:

— фіксована відсоткова ставка — процентна ставка, рівень якої зафіксований на весь строк дії банківського інструменту і не підлягає переоцінці;

— плаваюча відсоткова ставка — процентна ставка, рівень якої підлягає періодичній переоцінці залежно від зміни тієї чи іншої базової ставки;

— проста відсоткова ставка — нарахування відсотків здійснюється тільки на суму виданого кредиту (початкову суму боргу);

— номінальна відсоткова ставка — оголошена банком річна відсоткова ставка;

— ефективна відсоткова ставка — це ставка, яка враховує всі витрати позичальника, пов'язані з оформленням, отриманням і обслуговуванням кредиту;

— ринкова відсоткова ставка — ставка встановлена на ринку кредитних ресурсів під дією попиту і пропозиції;

— реальна відсоткова ставка — ставка, яка враховує інфляційний вплив та всі витрати банку щодо залучення ресурсів.

Додатковим елементом ціни банківського кредиту є комісійні платежі. Комісія встановлюється, як правило, у тих випадках, коли у процесі кредитування банк виконує додаткову роботу, пов'язану з оформленням кредиту і контролем, або наглядом за здійсненням кредитного проекту. Комісійні платежі можуть сплачуватися окремо або додаватися до відсотка.

Банківська установа повинна чітко проінформувати позичальника про сукупну вартість кредиту, яка складається із відсоткової ставки, комісійної винагороди банку та супутніх послуг щодо кредитної операції. Вартість супутніх послуг, пов'язаних з наданням, погашенням та обслуговуванням кредиту включає в себе: вартість зборів та обов'язкових платежів, тарифи нотаріусів, страхових компаній, суб'єктів оціночної діяльності, реєстраторів. Комісійна винагорода банку може складатися з плати за відкриття кредитного рахунка, його ведення та закриття згідно з договором банківського рахунка.

Відсоткова ставка може змінюватися банківською установою лише за настання події, незалежної від волі сторін договору, яка має безпосередній вплив на вартість кредитних ресурсів банку. При цьому банки не мають права змінювати відсоткову ставку за кредитом у зв'язку із волевиявленням однієї зі сторін кредитного договору [10].

Формування відсоткової ставки багатофакторний процес, який визначається багатьма чинниками, сукупність яких буде визначати межі диференціації кредитного відсотка. Серед них

визначають макроекономічні та мікроекономічні. До *макроекономічних* належать:

1. Рівень облікової ставки Національного банку. Облікова ставка НБУ є нині одним із основних важелів регулювання фінансово-кредитної сфери національної економіки. Облікова ставка є орієнтиром ціни на гроші і, як правило, відсоткові ставки за кредитами встановлюються на вищому рівні порівняно з нею.

2. Попит та пропозиція на кредитному ринку. Інтенсивність попиту на банківський кредит з боку господарських суб'єктів визначається, насамперед, рівнем і динамікою розвитку виробничого процесу та ступенем ділової активності товаровиробників. Якщо попит збільшується, то, особливо за умови недостатності кредитних ресурсів, відбувається підвищення відсоткової ставки, і навпаки. Проте, в умовах конкуренції банківські установи можуть і не змінювати відсоткові ставки, що призводить до залучення більшої кількості клієнтів та завоювання конкурентних переваг.

3. Рівень конкуренції. За умов високої конкуренції банк змушений підтримувати кредитні ставки на певному рівні, який був би прийнятний для клієнтів і приносив прибуток. Кредитна ставка має бути достатньо низькою, аби позичальник не звернувся до іншого банку. Тому на висококонкурентних ринках кредитор швидше приймає ставку, ніж встановлює її. Якщо банк має на меті залучити більшу кількість клієнтів, то ставки відсотків встановлюються на нижчому рівні. У випадку проведення банком політики щодо одержання вищих прибутків, то він може встановлювати вищі відсоткові ставки за кредитами порівняно з іншими кредиторами.

4. Ціна кредитних ресурсів. Чим дорожче банку обходиться формування кредитних ресурсів, тим вище відсоткова ставка. В сучасних умовах вирішальний вплив на ціну кредитних ресурсів здійснюють, насамперед, розміри депозитних ставок.

5. Темпи інфляції. В умовах інфляційних очікувань комерційні банки змушені "страхувати" себе на випадок прискорення темпів інфляції шляхом збільшення ставок за кредитами.

6. Рівень ризику. В умовах кризової економіки закономірно має місце високий ризик неповернення позик. Водночас, рівень

ризику залежить від таких чинників, як: вид кредиту, строк кредитування, кредитоспроможність позичальника, наявність забезпечень. Як правило, чим вищій ризик неповернення кредитних ресурсів банку, тим вищою буде відсоткова ставка за кредитом.

До *мікроекономічних* чинників впливу на розмір відсоткової ставки належать:

1. Термін надання позики. Рівень відсоткової ставки прямопропорційно залежить від строку кредиту. Під час надання кредиту позичальнику на довший строк банки встановлюють, як правило, вищу відсоткову ставку, ніж за короткостроковими кредитами. Це пов'язано з тим, що при довгостроковому кредитуванні в банку підвищується ризик неповернення наданих кредитних коштів. Крім того, втрати можуть бути пов'язані також із знеціненням грошей, переданих у кредит [10].

2. Розмір кредиту. Величина суми кредиту обернено пропорційно впливає на рівень відсоткових ставок за кредитами. При цьому, при наданні масштабних кредитів, відсоткова ставка буде нижчою. Це пов'язано з тим, що великі кредити надаються переважно надійним і платоспроможним позичальникам. Однак, при цьому банки повинні враховувати характер кредитної операції та особливості кредитної політики.

3. Особливості забезпечення позики. Надання забезпечення знижує кредитний ризик. Але з наданням забезпечення у формі застави матеріальних цінностей зростають витрати банку, зумовлені необхідністю зберігання застави чи контролю за її станом і ліквідністю. Ці витрати необхідно враховувати, встановлюючи кредитну ставку. Отже, якщо якість прийнятого забезпечення за кредитом є високою, застава є ліквідною, вартість забезпечення відповідає розміру кредиту, то за такою кредитною операцією може бути встановлена нижча відсоткова ставка.

4. Авторитет позичальника. Дана категорія знаходить своє відображення під час взаємовідносин між банком і клієнтом, і впливає на рівень відсоткової ставки за кредитом. Якщо позичальник — клієнт, який довго співпрацює з банком, зокрема має відкриті рахунки, неодноразово користувався кредитом і проявив себе як надійний позичальник якому можна довіряти то

банк може йти на поступки шляхом зниження відсоткової ставки по кредиту.

Кредитним договором повинно бути передбачено, що у випадку зміни вартості кредитних ресурсів на ринку або інших показників, що характеризують кон'юнктуру фінансових ринків, відсоткова ставка за користування кредитними коштами може бути змінена за вимогою банку. У таких випадках банк має право змінити розмір ставки, попередивши про це письмово позичальника, як правило, не пізніше ніж за п'ять днів. У випадку незгоди зі зміною відсоткової ставки позичальник зобов'язаний сповістити про це банк протягом трьох днів з моменту одержання повідомлення банку про зміну відсоткової ставки, повернути отримані кредитні ресурси, та сплатити всі відсотки за чинною ставкою до строку набрання чинності нової відсоткової ставки, зазначеної в повідомленні банку [10].

При визначенні конкретної величини відсоткової ставки комерційний банк ставить двояке завдання: по-перше, відшкодувати за рахунок відсотка всі свої витрати та отримати належний прибуток; по-друге, зацікавити клієнтів (позичальників) такою відсотковою ставкою, при якій вони брали б кредити саме в цьому банку.

У банківській практиці широко використовується термін "маржа". *Маржа* – це різниця між відсотковими ставками; для процесу кредитування – це різниця між ставками виданих кредитів (ставки позичкового відсотка) і залучених депозитних коштів (ставки депозитного відсотка). Проте банк, що орієнтується на довгострокові перспективи своєї діяльності, не розглядає максимізацію маржі як визначальну свою мету і першочергове завдання. Часто буває економічно вигідніше інше: створити пільгові умови для постійних клієнтів, сприяти розширенню їх кола, надавати допомогу в розвитку їхньої фінансово-господарської активності тощо. Робота на перспективу у сфері управління відсотковими ставками більшою мірою сприятиме забезпеченню ліквідності, рентабельності й розширенню діяльності комерційних банків. Стимулювати розвиток виробництва може лише низька відсоткова ставка.

У світовій банківській практиці застосовується кілька основних методів установлення ставки за кредитом [87].

Метод «вартість плюс». Враховує вартість залучених коштів та всі витрати банку з надання кредиту. Відсоткова ставка за кредитом включає:

— вартість залучення кредитних ресурсів для банку;

— операційні витрати, пов'язані з процесом кредитування (заробітна плата кредитних працівників, вартість обслуговування кредиту);

— премію за ризик невиконання зобов'язань клієнтом;

— премію за ризик, зумовлений тривалістю періоду кредитування;

— бажаний рівень прибутковості кредиту, який забезпечить достатні виплати акціонерам банку.

Необхідною умовою застосування такого підходу до ціноутворення за кредитними операціями є наявність у банку ефективної системи обліку витрат за кожним кредитом, а також управлінської інформації.

Головний недолік методу — ігнорування ринкових чинників, таких як попит і пропонування, стан кредитного ринку, конкуренція, а також припущення, що банк точно може обчислити свої витрати в розрахунку на кожний кредит.

Метод «базова ставка плюс». Сутність полягає у визначенні кредитної ставки як суми базової ставки і кредитного спреду. За базову можна взяти ставку пропонування міжбанківського регіонального ринку; ставку першокласного позичальника; ставки міжнародних ринків (LIBOR, EURIBOR).

Кредитний спред включає премію за ризик невиконання зобов'язань клієнтом і премію за строк надання кредиту, що відображає ризик тривалості періоду кредитування. Величина кредитного спреду диференціюється залежно від категорії клієнта і його кредитоспроможності. На міжнародних ринках для першокласних позичальників кредитний спред дорівнює нулю. У разі надання кредиту позичальникам, які не належать до категорії першокласних, кредитний спред становить 0,25—5 % і вище.

Інтернаціоналізація банківської справи, перехід провідних банків на розрахунки в євродоларах сприяли зростанню популярності

LIBOR, яка стала загальноприйнятою базовою ставкою для більшості як міжнародних, так і національних ринків. Завдяки цьому клієнти можуть порівнювати умови кредитування на різних ринках.

Метод «надбавки» має на увазі визначення кредитної ставки як суми процентних витрат із залучення коштів на грошовому ринку та надбавки. Надбавка включає премію за кредитний ризик і прибуток банку. Здебільшого такий метод ціноутворення використовується для надання кредитів великим компаніям на короткі строки (до 30 днів), включаючи кредити «овернайт». За цим методом розрахована відсоткова ставка є низькою, а прибуток банківські установи отримують за рахунок великих сум наданих кредитів на короткий строк.

Метод «аналізу дохідності клієнта» базується на врахуванні всіх взаємовідносин із конкретним клієнтом. Оцінюючи всі складові дохідності, особливу увагу приділяють аналізу прибутковості тих видів операцій, які здійснюються клієнтом у цьому банку. Такий метод потребує точного обліку всіх доходів і витрат з обслуговування кожного клієнта, і застосовується насамперед для кредитування великих компаній, які мають постійні та різноманітні зв'язки з банком. Визначення ціни кредиту за таким методом має на меті зниження кредитної ставки нижче від загальноприйнятого рівня для заохочення найвигідніших клієнтів.

Метод «аналізу дохідності клієнта» має певні недоліки: складність, громіздкість, необхідність розробки докладної звітності за доходами та витратами з обслуговування кожного клієнта. Такий підхід до управління кредитною діяльністю корисний для виявлення найприбутковіших клієнтів і видів банківських послуг та операцій.

Після закінчення роботи щодо структурування позички кредитний працівник приступає до переговорів з клієнтом про укладання договору. Посадова особа, яка веде переговори з клієнтом відносно кредиту, повинна довести до нього обов'язкові умови майбутньої кредитної угоди, без виконання яких позичка не може бути надана, і ті умови, відносно яких може бути досягнутий компроміс.

Одночасно з розглядом кредитним та юридичним працівником можливостей надання кредиту працівники служби

банківської безпеки проводять перевірку відсутності фактів порушень норм цивільного, кримінального та адміністративного законодавства підприємством та його керівниками та надають письмовий висновок.

Здійснивши усі вищезазначені заходи кредитний працівник повинен підготувати висновок щодо можливості надання (відмови) та реалізації відповідного кредитного запиту, в якому необхідно зазначити основні відомості про позичальника, умови кредитування, висновок щодо оцінки кредитоспроможності позичальника, інформацію про достатність та ліквідність пропонованого забезпечення і обґрунтовані пропозиції кредитному комітету.

Сформований пакет необхідних документів фахівцями з кредитування передається до юридичного управління банку, яке готує свій висновок щодо відповідності статутних документів, наявності ліцензій, дозволів та інших документів для здійснення діяльності, для якої береться кредит.

За наявності позитивного висновку юристів пакет документів перевіряється службою безпеки банку (перевірка контрактів та угод, отримання та уточнення конфіденційної інформації про всіх юридичних та фізичних осіб).

Ґрунтуючись на аналізі наявної та отриманої інформації, служба безпеки банку дає свої висновки про ступінь ризику даного кредиту. Після одержання відповідних висновків юридичного управління та служби безпеки фахівець готує експертний висновок. Цей висновок за підписом начальника кредитного відділу подається на розгляд Кредитного комітету банку. Рішення про надання кредиту приймається Кредитним комітетом колегіально й оформляється протоколом. Зокрема, працівнику кредитного підрозділу банку, який представляє проект на кредитному комітеті, відводиться певний час для ознайомлення з проектом. Представлення на кредитному комітеті кредитного проекту вимагає від кредитного працівника не лише професійних знань, але й навиків ораторського мистецтва і презентаційної роботи. Саме відсутність таких навиків призводить до неможливості донести до членів кредитного комітету всіх переваг та недоліків кредитного проекту. У

результаті чого технічно грамотно підготовлені проекти можуть отримати відмову у кредитуванні. Після виступу кредитного працівника заслуховується заключення підрозділу, який відповідає за оцінювання і оформлення забезпечення, а також свою думку висловлює підрозділ з управління ризиками. Після такого представлення члени кредитного комітету банку ставлять питання щодо кредитного проекту та проводять голосування щодо прийняття рішення про кредитування [10]. Після позитивного рішення фахівець з кредитування формує кредитну справу позичальника і разом з юридичним управлінням готує кредитний договір у двох примірниках. Кредитна справа позичальника є своєрідним архівом, де зконцентрована уся необхідна документація: бухгалтерська та фінансова звітність позичальника, листування, аналітичні огляди і оцінки кредитоспроможності, документи про заставлене майно.

1.5. Зміст і структура кредитного договору

Кредитний договір — цивільно-правовий документ, який визначає взаємні юридичні права і зобов'язання та економічну відповідальність комерційного банку і клієнта (позичальника) з приводу проведення кредитної операції. Здійснення кредитного обслуговування на договірній основі передбачається Законом України "Про банки і банківську діяльність".

У відповідності до ст. 1054 Цивільного кодексу України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти [107].

Термінове зобов'язання за позичкою банку — це документ, що дає банкові право на беззаперечне списування коштів з рахунка позичальника для погашення кредиту після настання зазначених у ньому строків платежу. Термінове зобов'язання надається банкові позичальником як обов'язковий додаток до кредитного договору на окремому бланку при одержанні позички. У зобов'язанні зазначаються: найменування і код позичальника,

найменування і код банку позичальника, сума кредиту, строк платежу (число, місяць, рік прописом), підписи керівників підприємства і банку, номери відповідних рахунків.

Головна вимога до змісту кредитного договору полягає у тому, аби він містив у собі такі юридичні норми, які б дозволили регулювати весь комплекс взаємовідносин банку з клієнтом (позичальником). У банківській практиці використовуються типові форми кредитних договорів стосовно різних видів позик, хоча чинне законодавство й не встановлює загальних вимог до форми та умов кредитного договору (Додаток 5). На основі типової форми кредитного договору банки розробляють власні варіанти цього документа.

Кредитні договори укладаються в письмовій формі і не можуть змінюватися в односторонньому порядку без згоди сторін. Стороною за кредитним договором є банк, а не кредитне управління (відділ) банку або інший його структурний підрозділ. Зміни в договір вносяться за погодженням обох сторін. Кредитний договір має бути підписаний повноважними особами сторін, які його укладають.

За своєю *структурою кредитний договір* має включати такі складові:

— назву і номер кредитного договору;

— дату і місце укладання договору;

— преамбулу, в якій зазначаються найменування сторін та їх організаційно-правова форма;

— предмет і суму договору (мета кредиту, відсоткова ставка за користування кредитом, термін, на який видається кредит, дата погашення кредиту);

— умови забезпечення кредиту вказується конкретно: договір застави, договір поруки (гарантія), цінні папери або інші документи;

— порядок надання і погашення позики (розкривається конкретний механізм видачі і погашення позики із зазначенням терміну). При цьому має бути наведений графік погашення кредиту щодо сум погашення основного боргу, сплати процентів за користування кредитом, вартість усіх супутніх послуг та інших фінансових зобов'язань щодо кредиту;

— порядок нарахування та сплати відсотків, зокрема міститься інформація про розмір відсоткової ставки, механізм нарахування, дії банку у випадку несвоєчасної сплати відсотків позичальником, можливості її зміни чи перегляду;

— зобов'язання банку і позичальника (банк зобов'язується відкрити позичальникові певний позичковий рахунок для видачі кредиту та перерахувати кредитні ресурси протягом 3-5 днів; позичальник зобов'язується використати кредит на зазначені у договорі цілі та забезпечити повернення одержаного кредиту та відсотків за ним у встановлені строки;

— права банку і позичальника (банк має право контролювати і перевіряти кредитоспроможність позичальника, стан предмета забезпечення, цільове використання коштів; у разі недотримання умов договору позичальник має право розірвати договір, достроково повернувши кредит, клопотатися щодо перенесення строків погашення кредиту);

— санкції у разі невиконання умов договору (сплата штрафів, пені, неустойки);

— порядок розгляду спірних питань (вирішуються згідно з чинним законодавством в арбітражному порядку);

— особливі умови (наприклад порядок внесення змін у договір; зміни у договорі оформляються укладанням додаткового договору про внесення змін до кредитного договору);

— строк дії договору (встановлюється з дня надання кредиту і до повного погашення кредиту та сплати відсотків за ним);

— юридичні адреси та реквізити сторін;

— підписи уповноважених представників сторін, які укладають кредитний договір.

Кредитний договір підписують голова правління банку чи його заступники на підставі прийнятого кредитним комітетом (комісією) рішення.

У разі необхідності внесення змін до кредитного договору, банку необхідно направити позичальнику пропозицію щодо зміни умов кредитного договору. Позичальник розглядає пропозицію і дає відповідь у зумовлений пропозицією ініціатора строк. Зміни і доповнення умов кредитного договору оформляються у тому

самому порядку, в якому оформлений сам договір, тобто письмово — окремою угодою між сторонами [10].

Облік кредитних договорів ведеться в окремих журналах для кредитів в національній та іноземних валютах. Журнал зберігається у підрозділі, який займається кредитним супроводженням.

Одночасно з кредитним договором оформляється договір забезпечення виконання обов'язків позичальника за кредитним договором (договір застави, іпотеки, гарантії, поруки), які складаються, як правило, із залученням окремого підрозділу банку, який займається оцінюванням, моніторингом забезпечення та укладання договорів застави у межах визначених повноважень. До складання кредитних договорів та договорів забезпечення може також залучатися юридичний відділ банку.

Облік укладених договорів застави і поручительств також ведеться в окремих журналах, які зберігаються в підрозділі, що займається кредитним супроводженням. Журнал договорів застави зберігається в підрозділі, який займається заставними операціями. Оригінали кредитних договорів, договорів забезпечення, договорів страхування та договорів про внесення змін до них повинні зберігатися у сховищі банку.

За невиконання або неналежне виконання договірних кредитних зобов'язань винна сторона несе цивільно-правову відповідальність. Арбітражний суд розглядає спори щодо виконання кредитного договору в строк не більше двох місяців з дня одержання позовної заяви. Рішення, постанова, ухвала арбітражного суду підлягають обов'язковому виконанню [53].

Банк здійснює контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору, за цільовим використанням позики, своєчасним і повним її погашенням. Банк протягом усього строку дії кредитного договору підтримує ділові контакти з позичальником, зобов'язаний проводити перевірки стану збереження заставного майна. У випадку, якщо позичальник використовує кредитні кошти не за вказаними в договорі цілями, банк має право на дострокове розірвання кредитної угоди.

Після реєстрації договорів кредитний працівник банку здійснює такі дії: 1) вводить до бази даних інформацію, необхідну

для відкриття кредитного рахунка; 2) оформляє за встановленою формою типові розпорядження бухгалтерії у двох екземплярах щодо надання кредиту та оприбуткування застави на позабалансовий рахунок; 3) передає перші екземпляри цих розпоряджень головному бухгалтеру з оригіналом кредитної угоди та договору забезпечення, другий екземпляр залишає для кредитної справи [10].

1.6. Процедура надання позики. Види позичкових рахунків

На підставі письмових розпоряджень, наданих кредитним підрозділом банку, працівники бухгалтерії здійснюють операції, пов'язані із видачею кредиту. Перерахування коштів із кредитного рахунку позичальника здійснюється, лише після перевірки бек-офісом, відповідності інформації, що міститься у витязі із протоколу засідання кредитного комітету банку, відомостям, зазначеним у підписаних договорах. А також після надання до підрозділу бек-офісу банку контрольного листа на видачу кредиту, в якому зазначено усі суми обов'язкових платежів позичальника для надання кредиту та підтверджено їх оплату.

Отже, на п’ятому етапі кредитного процесу банк на основі кредитного договору здійснює процедуру надання позики. Конкретний спосіб надання кредиту, а також вид позичкового рахунку визначається особливостями цієї кредитної операції.

Надання банківського кредиту може здійснюватись одночасно, періодично або частинами (поетапно). Взаємовигідним для банку і позичальників є надання кредиту в повному обсязі шляхом зарахування коштів на відповідний кредитний рахунок із наступним використанням їх тоді, коли в цьому виникає необхідність.

Зокрема на підставі внутрішнього розпорядження кредитного відділу операційному відділу установи банку відкривається позичковий рахунок, з якого і провадиться видача кредиту. При цьому вказуються всі реквізити, характеристика рахунка (вид рахунка, сума кредиту, порядок видачі і погашення тощо).

Кредитний рахунок відкривається на договірній основі як юридичним, так і фізичним особам у будь-якій установі банку, яка

має право видавати кредити, з дотриманням вимог чинного законодавства.

Кредити позичальнику надаються з позичкового рахунку в безготівковому порядку перерахуванням на поточний рахунок позичальника, шляхом перерахування коштів на картковий рахунок позичальника, шляхом прямої оплати розрахунково-грошових документів за товарно-матеріальні цінності, роботи і послуги та зі збереженням права контролю банку за цільовим використанням кредиту або готівкою через касу банку як з поточного, так і безпосередньо з кредитного рахунка позичальника. Кредитні рахунки є активними рахунками: зокрема сума боргу позичальника фіксується за дебетом кредитного рахунка, а погашення заборгованості відображається за кредитом.

Зокрема, облік кредитних операцій здійснюється на окремих позичкових рахунках, а саме:

— звичайний позичковий рахунок;

— спеціальний позичковий рахунок;

— поточний рахунок з овердрафтом.

1. Простий позичковий рахунок застосовується для кредитування разових проектів. Режим його дії такий:

— видача і погашення кредиту здійснюється у разовому порядку;

— кожна видача кредиту оформлюється документами;

— виручка зараховується на поточний рахунок позичальника;

— кредит погашається шляхом перерахування коштів із поточного рахунка на позичковий.

Погашення кредитів по простому позичковому рахунку здійснюється шляхом відповідного списання грошових коштів з поточного рахунку клієнта.

2. Спеціальний позичковий рахунок:

— спеціальний позичковий рахунок відкривається, коли клієнт постійно користується кредитом;

— при видачі кредиту зі спеціального позичкового рахунка відкривається кредитна лінія;

— видача кредиту здійснюється в межах кредитної лінії по мірі необхідності;

— кожна видача кредиту не оформлюються документами;

— погашення кредиту здійснюється шляхом зарахування виручки в кредит (К) цього рахунка.

В договорі про відкриття кредитної лінії обумовлюється максимальна сума кредиту, якою може користуватись позичальник протягом встановленого строку. Подібна практика економить клієнтам банку час, необхідний для одержання позики, а самому банку – час на аналіз кредитоспроможності позичальника. Спосіб надання кредиту на основі кредитної лінії дозволяє задовольняти тимчасові потреби позичальників в обігових коштах.

Для позичальника такий спосіб отримання позики є економічно вигідним, адже відсотки сплачуються у цьому разі не з усього кредитного ліміту, а лише за ту суму, яку фактично використав (позичив) позичальник на даний момент.

Погашення заборгованості по позиці здійснюється регулярно (щоденно, раз у 5 днів тощо) шляхом спрямування виручки в кредит спецпозичкового рахунку.

3. Однією із форм фінансової підтримки господарської діяльності підприємств є кредитування по овердрафту. Овердрафт безпосередньо пов'язаний з поточним рахунком клієнта. При наявності відповідної угоди банк дозволяє власнику поточного рахунку здійснювати платежі на суму, яка перевищує кредитовий залишок на поточному рахунку, але в межах встановленого ліміту. При овердрафті застосовується такий механізм надання позики: якщо сума платежу, зазначена у платіжному документі клієнта, перевищує залишок коштів на поточному рахунку, то різниця (дебетове сальдо) автоматично оплачується банком за рахунок кредиту, але в межах невикористаного ліміту. Якщо сума платежу перевищує залишок ліміту кредитування, то позика банком не надається.

В кредитному договорі по овердрафту обумовлюється розмір і строки сплати за користування кредитними ресурсами. Процент по овердрафту нараховується, як правило, щомісяця на непогашений дебетовий залишок.

Банк заробляє відсотки по овердрафту тільки тоді, коли клієнт користується даною послугою. У зв'язку з цим для банку є деякі

незручності, а саме: 1) банк повинен тримати гроші для кредитування, хоча клієнт їх може і не взяти; 2) банк втрачає можливість прокредитувати іншого клієнта.

Крім строкового відсотка банк стягує з позичальника комісію, яка є винагородою банку за втрачену можливість розмістити задепоновані кошти в інші активи. Він нараховується на різницю між встановленим лімітом кредитування і фактичною сумою уже використаних позичальником кредитних ресурсів.

1.7. Погашення кредиту та відсотків за ним згідно з кредитним договором

Шостий етап кредитного процесу — повернення позики з відсотками та завершення кредитної операції.

Нарахування відсотків за кредитом здійснюється за допомогою формул простих і складних відсотків, ануїтетів.

Під час розрахунку відсотків за наданими позичальнику коштами використовуються такі методи нарахування:

— метод “факт”/ “факт” - метод розрахунку відсотків, за яким береться фактична кількість днів у місяці та році;

— метод “факт”/ 360 - метод розрахунку відсотків, за яким кількість днів у місяці визначається фактична, а в році умовна (360 днів);

— метод 30/360 - метод розрахунку відсотків, за яким кількість днів у місяці та році береться умовна (30 днів у місяці і 360 — у році).

Метод простих відсотків полягає у тому, що процентна ставка нараховується виключно на початкову суму кредиту і підлягає сплаті у визначений термін (в кінці місяця, кварталу, року), тобто не передбачається капіталізація відсотків. Сьогодні вітчизняні комерційні банки користуються цим методом при розрахунку платежів за кредитами, які надаються на термін більше одного року.

При застосуванні методу простих відсотків необхідно зважати на такі моменти:

— процентна ставка завжди має відповідати терміну кредиту, тобто якщо строк кредиту у днях, то й процентна ставка до

розрахунку має братися денна, якщо у місяцях, то, відповідно, процентна ставка має бути місячною.

— кількість днів користування кредитом може регулюватися законодавчо. Так, у вітчизняній практиці день видачі та повернення кредиту рахується як один день.

— кількість днів у місяці та році визначається на підставі існуючої практики в окремих країнах. Вітчизняні банки, як правило, віддають перевагу англійській системі, яка базується на фактичному врахуванні днів у році та місяці (365(366), 30(31)).

Припустимо, що банк надає у позику певну суму грошей P. Виникає питання, якою буде сума грошей S через п років (тобто позика з відсотками при поверненні банку) за умови, що річна відсоткова ставка складає r %. У випадку простого відсотка щорічно нараховується сума, яка дорівнює: Pr/100

Через *n* років загальна сума дорівнюватиме:

$$S = P\left(1 + \frac{r}{100}n\right) \quad (1.1)$$

А, якщо кредит видано, припустимо на визначену кількість днів:

$$S = P\left(1 + \frac{r}{365}n\right) \quad (1.2)$$

S – сума до погашення разом з відсотками;

P – сума наданого кредиту;

r – річна номінальна процентна ставка за кредитом;

Метод ануїтетів для кредитних операцій може використовуватися у тому випадку, якщо повернення кредиту передбачається рівними платежами через однакові проміжки часу. У цьому разі необхідно використовувати такі формули:

Коефіцієнт ануїтету:

$$A = P * (1+P)^N / ((1+P)^N-1), \quad (1.3)$$

де: A — коефіцієнт ануїтету;

P — процентна ставка в сотих частках у розрахунку за період. Наприклад, для випадку 12 процентів річних і щомісячного платежу вона складатиме 0,12/12 = 0,01;

N — число періодів погашення кредиту.

Формула розрахунку ануїтетного платежу:

$$Sa = A * K, \quad (1.4)$$

де: А — коефіцієнт ануїтету;

К — сума кредиту.

Загальна сума виплат за ануїтетним способом погашення кредиту:

$$S = N * Sa = N * A * K \quad (1.5)$$

де: N — число періодів погашення кредиту;

А — коефіцієнт ануїтету;

К — сума кредиту.

Як правило для позичальника більш вигідною є схема повернення кредиту за диференційованими платежами, оскільки борг позичальника зменшується швидше. Проте різниця є більш відчутною, коли більший кредит і довший його термін.

Якщо позичальник достроково повертає кредитну заборгованість або її частку, то одночасно з погашенням основної заборгованості позичальник сплачує відсотки, які нараховані на суму, що погашається за весь строк користування кредитом до дати його погашення.

Відсотки, як це визначено НБУ, нараховуються за календарне число днів, щомісячно в розмірі, передбаченому кредитним договором. В окремих випадках нарахування та стягнення відсотків може проводитись авансом у момент видачі позики. Відсотки мають сплачуватися за фактичну кількість днів користування позичкою і нараховуватися на суму залишку заборгованості за позичкою. Якщо сума, що вноситься позичальником, недостатня для погашення строкового платежу, простроченої заборгованості, сплати нарахованих відсотків, то в першу чергу погашаються відсотки, потім прострочена заборгованість, а на суму, що залишилась після цього, погашається строковий платіж. Цей порядок обумовлюється при укладенні кредитного договору.

Погашення кредиту може здійснюватися одноразово і в розстрочку (частково). Одноразове погашення кредиту передбачає його повернення в повній сумі в установлений строк. Первинним джерелом погашення кредиту є доходи позичальника. У разі фінансової неспроможності позичальника джерелом повернення позики може виступати виручка від реалізації

заставленого майна, перерахування коштів гарантом або страховою компанією. Позика може бути відшкодована також шляхом продажу активів позичальника, продажу акцій, отримання позики в іншого кредитора тощо. Погашення позики здійснюється в день настання терміну платежу чи в інший визначений період за наявності коштів на поточному рахунку позичальника. При погашенні позики готівкою клієнт у відповідні терміни вносить гроші в касу банку.

Крім добровільного виділяють також примусовий спосіб погашення позик. Сума боргу в цьому випадку списується з банківського рахунка позичальника без його згоди (примусово) за виконавчими документами судів.

У разі короткострокових кредитів (наприклад, під торговельно-посередницькі операції), як правило, використовується порядок одноразового погашення позики після закінчення терміну кредитування. У разі довгострокових кредитів (наприклад, на інвестиційні потреби), як правило, погашення позики здійснюється рівними частками протягом усього терміну кредитної операції.

Дострокове погашення кредиту з ініціативи позичальника, у тому числі його частки, дозволяється без обмежень. За дострокове погашенням банком може стягуватись комісія згідно з рішенням відповідного колегіального органу банку та відповідно до умов кредитного договору [10].

Відстрочення погашення кредиту з підвищенням відсоткової ставки здійснюється банком у виняткових випадках, у разі виникнення у позичальника тимчасових фінансових ускладнень через непередбачені обставини за умови вжиття позичальником відповідних заходів щодо їх усунення.

Своєчасно непогашені позички обліковуються в банку як несплачена в строк заборгованість. Якщо, незважаючи на всі заходи банку щодо позичальника, погашення наданих позичок не проводиться, кредит вважається сумнівним до повернення. У разі несвоєчасного погашення боргу за кредитом та сплати відсотків (комісій) і відсутності домовленості про відстрочення погашення кредиту банк має право на застосування штрафних санкцій у розмірах, передбачених договором.

Якщо вжиті заходи не дають необхідного ефекту, то банкові залишається вимагати від позичальника погашення боргу за рішенням судових органів.

У день повного погашення заборгованості за кредитом, відсотків за користування ним та інших зобов'язань за кредитним договором кредитний працівник підшиває у кредитну справу позичальника копію виписки з кредитного рахунку з “нульовим” залишком і кредитна справа вважається закритою. Після закриття кредитної справи працівник кредитного підрозділу банку записує кількість аркушів та продовжує зберігати її у металевому сейфі до часу здачі в архів банку. Кредитна справа здається в архів банку згідно з діючими правилами щодо зберігання конфіденційних фінансових документів. Повне повернення позики з відсотками і закриття кредитної справи є завершальним етапом кредитного процесу.

1.8. Моніторинг кредитного процесу

Сьомий етап є специфічним в тому плані, що банківський контроль та управління кредитним процесом здійснюється на кожній його стадії. Проведення моніторингу кредиту починається відразу після надання позики клієнту (отримання ним позики). Основна мета, яку ставить банк при здійсненні контролю за ходом кредитних операцій, полягає у налагодженні ефективної організації кредитного процесу і пошуку досконаліших механізмів кредитування.

У процесі контролю за кредитними операціями особливу увагу банк повинен приділяти таким проблемам: дотримання принципів кредитування (цільової спрямованості, забезпеченості, терміновості); виявлення проблемних кредитів і розробка заходів з ліквідації заборгованості; аналіз якості та структури кредитного портфеля банку в цілому; контроль кредитного ризику; моніторинг кредитного ринку і розробка заходів щодо розширення участі в ньому банку тощо.

Службовці кредитного департаменту комерційного банку слідкують за життєвим циклом виданого кредиту, контролюють, чи використовується він за призначенням, аналізують зміни в

фінансовому стані позичальника та яким чином вони позначаться на його спроможності вчасно погасити кредит і відсотки за користування ним. Окрім цього, службовці цієї ділянки кредитного департаменту повинні здійснювати контроль за наданим позичальником забезпеченням. Якщо останнім виступає застава, то потрібно слідкувати за її зберіганням. А якщо забезпеченням виступає гарантія або страхування, то слід проводити систематичний аналіз фінансово-господарської діяльності гаранта або страховика.

Для ефективного контролю за виконанням умов кредитного договору економісти кредитного відділу банку формують і ведуть "кредитну справу" кожного позичальника в розрізі конкретної позичкової операції, де зосереджена вся документація по кредитній угоді і всі необхідні відомості про позичальника. Кредитна документація (справа) формується на паперових носіях і повинна містити [74]:

— письмове клопотання (заяву) боржника про надання кредиту;

— бізнес-план, техніко-економічне обґрунтування потреби в кредиті на відповідні цілі (для юридичних осіб);

— контракти та (або) договори про купівлю-продаж (за наявності);

— фінансову звітність (для юридичних осіб), інформацію про доходи (для фізичних осіб) боржника;

— фінансову та бюджетну звітність (для бюджетної установи);

— інформацію про надходження коштів на поточні рахунки в банку та в інших банках щонайменше за останні шість повних місяців (боржником - фізичною особою надається за бажанням);

— інформацію, надану боржником та документально підтверджену іншими банками, про: а) заборгованість боржника з визначенням основних умов договору про надання кредиту (сума за договором, строк, залишок заборгованості, вид забезпечення за кредитом тощо); б) наявність простроченої заборгованості;

— інформацію про стан виконання зобов’язань боржника перед банком за попередніми договорами, кредитну історію (за наявності);

— інформацію про перевірку цільового використання кредиту;

— підтверджувальні документи (виписки за балансовими та позабалансовими рахунками, платіжні доручення тощо), що свідчать про надання та погашення кредиту, наявні фінансові зобов'язання, оприбуткування заставленого майна тощо;

— аудиторський висновок про фінансовий стан боржника (за наявності);

— висновок уповноважених фахівців банку щодо оцінки кредитоспроможності боржника;

— установчі та реєстраційні документи (для юридичних осіб), копії відповідних сторінок паспорта та довідки про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків (для фізичних осіб) або серії та номера паспорта для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті;

— рішення колегіальних органів банку про можливість надання кредиту або рішення колегіальних органів щодо надання повноважень визначеній особі банку приймати рішення про можливість надання кредитів, унесення змін до діючих умов договору про надання кредиту;

— договір про надання кредиту і додаткові договори до нього;

— договори застави (іпотеки) та додаткові договори до них, гарантійні листи;

— документи, що підтверджують повноваження особи підписувати договір про надання кредиту, договори застави (іпотеки) та додаткові договори до них від імені контрагента банку;

— копії правовстановлюючих документів на майно (майнові права), що передається в забезпечення;

— документи, що підтверджують ринкову вартість заставленого майна (майнових прав) під час видачі кредиту;

— документи, що свідчать про наявність та якість збереження заставленого майна (акти, довідки, матеріали перевірок);

— документи, що свідчать про обтяження майна та його державну реєстрацію відповідно до вимог законодавства України;

— договори страхування заставленого майна та документи, що підтверджують сплату страхового платежу (за наявності);

— інформацію про вжиті банком заходи для погашення боргу (документи, що засвідчують процедуру повернення або стягнення боргу);

— узагальнену інформацію про кредит (найменування боржника, номери аналітичних рахунків у банку, номер договору про надання кредиту, дата видачі та кінцева дата погашення кредиту, графік погашення кредиту, сума кредиту, розмір процентної ставки та комісії, інформація про результати оцінки фінансового стану боржника, класифікація кредиту, форма забезпечення кредиту, інформація про перевірку заставленого майна, сума забезпечення, сума фактично сформованого резерву за кредитом).

Залежно від виду кредитної операції банк може розширити перелік даних про боржника, попередньо зазначивши їх у внутрішньобанківських положеннях. Узагальнена інформація про кредитну операцію формується з часу укладення договору та оновлюється впродовж його дії в частині, що зазнала змін, протягом п’яти робочих днів із дня отримання банком інформації, яка є підставою для внесення таких змін (зміни умов проведення кредитної операції, установчих та реєстраційних даних боржника, його фінансового стану тощо).

Відсутність чи неподання внутрішньобанківських положень або кредитної документації (справи) для ознайомлення уповноваженим працівникам Національного банку України є підставою для негативних висновків щодо ефективності та адекватності системи управління ризиками в банку, а також застосування до банку заходів впливу в порядку, установленому нормативно-правовими актами Національного банку України.

Звідси випливають два правила, які є важливими для успішної кредитної діяльності будь-якого банку: 1) кожний банк повинен мати свою систему моніторингу кредитних операцій; 2) кредитний контроль мають здійснювати найбільш кваліфіковані й досвідчені працівники банку.

Професійним обов'язком кредитних працівників є виявлення на ранніх етапах кредитного процесу ознак зародження

фінансових труднощів у позичальників і вжиття відповідних заходів щодо захисту економічних інтересів банку. Банк повинен обов'язково вживати заходів щодо запобігання безнадійним боргам.

Головне завдання, яке вирішується на даному етапі, — розробка нагальних практичних пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кредитного процесу зокрема та кредитної політики комерційного банку в цілому.

Питання для самоконтролю

1. Особливості проходження кредитного процесу в банківській установі?
2. Яким чином здійснюється аналіз і попередній відбір заявок на кредитування?
3. В чому полягає зміст особистої співбесіди із позичальником?
4. Які документи подає позичальник в банк з метою одержання кредиту?
5. Охарактеризуйте четвертий етап кредитного процесу?
6. Назвіть основні фактори, які впливають на відсоткову ставку за кредитом?
7. Які основні юридичні норми підписання кредитного договору?

Тестові завдання

1. Комерційні банки не мають права надавати кредити суб'єктам господарювання:

а) для здійснення інвестиційної діяльності;

б) для здійснення зовнішньоекономічної діяльності;

в) для погашення прострочених заборгованостей;

г) для формування основних фондів.

2. Надання кредитором певної суми капіталу в тимчасове користування позичальнику на умовах повернення, платності та добровільності – це:

а) взаємна допомога;

б) кредитування;

в) позичкова операція;

г) кредитний договір.

3. Джерелами надання кредиту можуть бути:

а) власні матеріальні і грошові ресурси кредитора та кошти залучені кредитором в інших суб'єктів ринку;

б) тільки кошти залучені кредитором в інших суб'єктів ринку;

в) власні кошти кредитора;

г) спільна власність кредиторів і позичальників.

4. Серед нижченаведених варіантів оберіть ті, котрі належать до етапів кредитного процесу:

а) розгляд заявки позичальника на отримання кредиту;

б) аналіз та оцінка маркетингової стратегії позичальника;

в) підготовка та укладання кредитного договору;

г) визначення порядку забезпечення кредиту;

д) процедура надання позики;

е) процедура санаційних заходів щодо позичальника;

є) контроль за кредитною операцією.

5. Третій етап кредитного процесу включає:

а) підготовку та укладання кредитного договору;

б) розробку умов позики;

в) визначення порядку гарантій кредиту;

г) аналіз і попередній відбір заявок на отримання кредиту;

д) процедуру погашення позики;

е) аналіз фінансового стану клієнта.

6. Позичальник після отримання кредиту:
а) стає повноправним власником отриманих у користування ресурсів;
б) не є власником отриманих в користування ресурсів, а лише їх тимчасовим розпорядником;
в) є співвласником отриманих у користування ресурсів;
г) є тимчасовим власником отриманих у користування матеріальних чи грошових коштів.

7. Які структурні інформаційні розділи мають місце у кредитній заявці:
а) загальні відомості про позичальника;
б) опис кредитного запиту;
в) опис маркетингової стратегії позичальника;
г) кредитна історія позичальника.

8. Для отримання кредиту необхідно подати наступні документи:
а) установчі документи;
б) реєстраційні документи;
в) виконавчі документи;
г) комерційні документи;
д) розрахункові документи;
е) фінансові документи.

9. Структурування кредиту передбачає визначення:
а) рівня фінансової стійкості позичальника;
б) структурних компонентів кредитної заявки;
в) виду кредиту;
г) кредитоспроможності позичальника;
д) способу видачі і погашення позики;
е) рівня відсоткової ставки.

10. Ставка (або норма) відсотка – це:
а) відносний показник ціни банківського кредиту, що відображає відношення суми сплачених відсотків до величини позики;

б) плата, яку отримує позичальник від кредитора за користування останнім позиченими грошима;

в) відносний показник ціни позики, що відображає відношення суми комісійних до величини кредиту;

г) плата, яку отримує кредитор від позичальника за користування останнім позиченими грошима.

Практичні завдання

1. Ви економіст кредитного відділу АКБ “ВаБанк”. Підприємство “Обрій” 1 квітня поточного року одержало в банку короткотерміновий кредит. Основні параметри кредитної угоди склали:

Показники	I
Розмір кредиту, тис. грн.	100
Термін позички, днів	90
Річна ставка простого відсотка, %	36

Вам необхідно:

Використовуючи показники по кредиту, виданому підприємству “Обрій”:

1. Визначити суму відсотків.

2. Розрахувати загальний розмір основного боргу банку та відсотків за ним за 90 днів.

Відповідь обґрунтуйте.

Розв’язок:

Для визначення загального розміру основного боргу та відсотків за ним використаємо наступну формулу:

$$S = P\left(1 + \frac{r \cdot n}{365 \cdot 100}\right)$$

Загальний обсяг основного боргу разом із відсотками = 100000*(1+36*90/365*100) = 108087 грн.

Сума відсотків = 108087 – 100000 = 8087 грн.

2. Банк “Форум” 01 березня поточного року видав короткотерміновий кредит юридичній особі МП “Зоря” на суму 100000 грн. під 24 % річних терміном до 01 грудня поточного року. Визначте суму, яку повинен сплатити позичальник, якщо погасить борг достроково 01 вересня поточного року.

3. Банк “Хрещатик” 01 лютого поточного року видав короткотерміновий кредит юридичній особі МП “Темп” на суму 250000 грн. під 26 % річних терміном до 01 грудня поточного року. Визначте суму, яку повинен сплатити позичальник, якщо погасить борг достроково 01 серпня поточного року.

4. Банк “Надра” 13 січня поточного року видав короткотерміновий кредит фізичній особі Соколовському І.В. на суму 15000 грн. під 23 % річних терміном до 01 листопада поточного року. Визначте суму, яку повинен сплатити позичальник, якщо погасить борг 31 жовтня поточного року.

5. Товариство з обмеженою відповідальністю “Стандартбуд” згідно з кредитним договором №5 отримало в банку кредит в сумі 265000 грн. на термін з 10 липня по 5 листопада поточного року під 18% річних. Борг у сумі 265000 грн. було повернуто у встановлений договором термін, а залишок заборгованості через відсутність достатніх грошових коштів підприємство збирається погасити 20 грудня. Визначити суму, яку підприємство повинно сплатити 20 грудня, якщо кредит був пролонгований на цей термін. За пролонгованими кредитами стягується процентна ставка, вказана у договорі, підвищена на 4 процентних пункти. Дайте відповідь на таке питання: Яка черговість погашення заборгованості за кредитом? Нарахувати штрафні відсотки за простроченим кредитом.

ТЕМА 2.
ОЦІНКА КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОТЕНЦІЙНОГО ПОЗИЧАЛЬНИКА

2.1. Поняття кредитоспроможності позичальника та основні джерела інформації для її визначення.

2.2. Показники оцінювання кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб.

2.3. Визначення фінансового стану фізичних осіб.

2.4. Формування рейтингу надійності позичальника.

2.1. Поняття кредитоспроможності позичальника та основні джерела інформації для її визначення

Серед учених немає єдиної думки щодо визначення сутності цього поняття. Існують різні підходи до визначення категорії «кредитоспроможність», що базуються на певних критеріях, які формують сутність кредитоспроможності. До них належать: платоспроможність, дієздатність і правоздатність позичальника при здійсненні кредитної операції, ділова репутація, наявність забезпечення кредиту, здатність позичальника генерувати грошові потоки.

Кредитоспроможність — поняття більш вузьке, ніж платоспроможність, адже погашення позики — це лише один з видів заборгованості, яку може мати підприємство (фірма). Зокрема, у відповідності до Положення “Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями” [74], платоспроможність визначено, як здатність боржника банку своєчасно здійснювати розрахунки за всіма видами своїх зобов’язань, а кредитоспроможність — наявність у боржника (контрагента банку) передумов для проведення кредитної операції і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки.

Отже, *кредитоспроможність* – це спроможність позичальника залучити позиковий капітал та за конкретних умов кредитування

в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються позичальником у ході звичайної діяльності. Таке визначення, на наш погляд, повною мірою відображає сутність поняття кредитоспроможності. Його застосування має не лише важливе теоретичне, а й практичне значення, оскільки визначає спрямованість і зміст процесу оцінки кредитоспроможності позичальника, а отже, і його результати.

Оцінюючи кредитоспроможність позичальника, необхідно переконатися у його здатності залучити на свої рахунки кошти, достатні для погашення основного боргу та сплати відповідних процентів, зібрати інформацію, що характеризує вид діяльності позичальника (загальні відомості про підприємство, вид продукції, що виробляється тощо) компетентність керівництва, рейтингове оцінювання акцій, фінансові результати, рейтинг продукції [10].

Отже, банк до укладання кредитного договору здійснює попередній аналіз фінансового стану позичальника і вивчає його кредитоспроможність. Кредитоспроможність можна виділити як основний критерій, який забезпечує ефективність кредитної діяльності.

Мета оцінки кредитоспроможності полягає в якісній характеристиці позичальника, що визначається банком до вирішення питання про можливість і умови кредитування, передбачати здатність і готовність клієнта повернути узяті ним у борг засоби відповідно до умов кредитного договору, а також оцінити обґрунтованість і доцільність кредитних вкладень і подальших відношень у сфері кредитування між банком і позичальником.

Тобто, аналіз кредитоспроможності здійснюється з метою оцінювання результатів фінансової діяльності позичальника, на підставі якої банк приймає рішення щодо можливості надання кредиту або припинення кредитних зв'язків з даним клієнтом.

Визначившись із сутністю поняття «кредитоспроможність» і метою її оцінки, варто звернути увагу на класифікацію підходів до оцінки кредитоспроможності позичальника. На нинішній день у

світовій банківській практиці існує велика кількість підходів до оцінки кредитоспроможності (рис. 2.1).

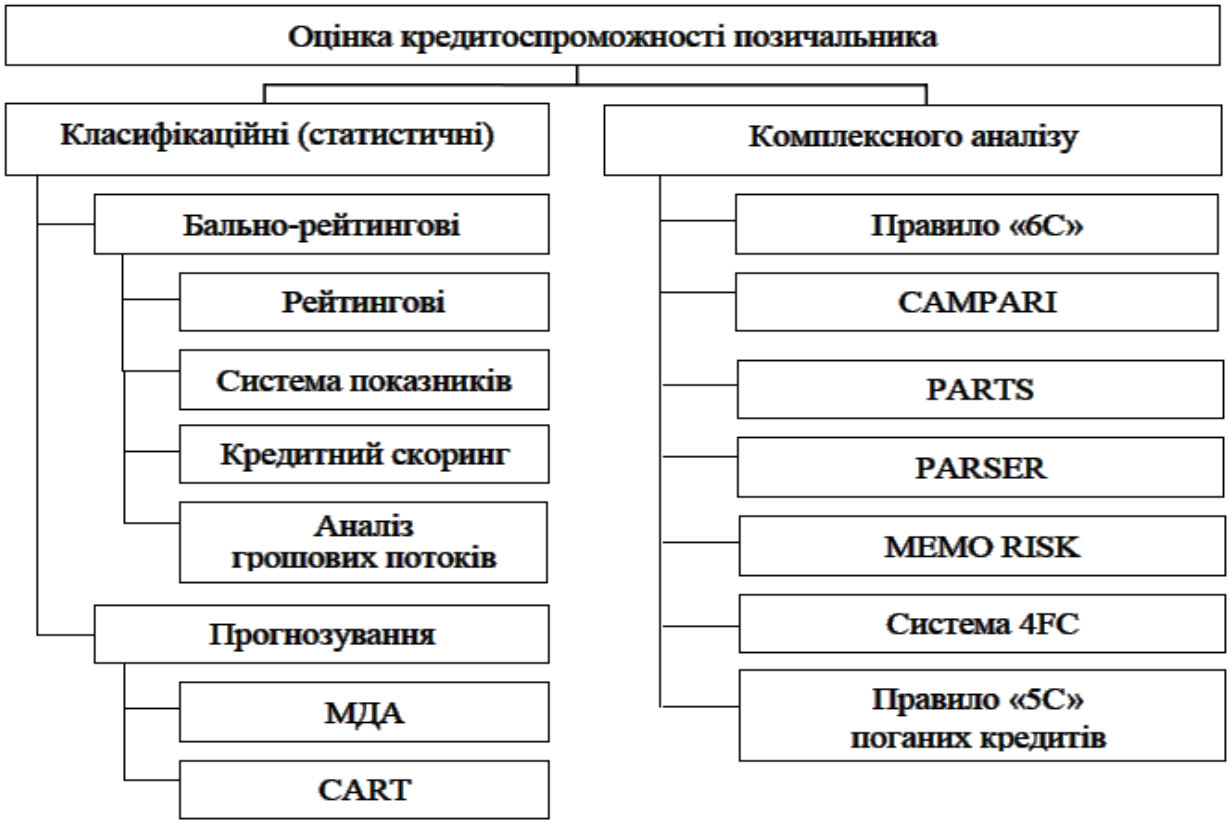

Рис. 2.1. Підходи до оцінки кредитоспроможності позичальника [62].

Усі існуючі методи і моделі поділено на:

— класифікаційні (статистичні) методи оцінки, до яких належать бально-рейтингові системи оцінки та моделі прогнозування банкрутства;

— моделі комплексного аналізу (на основі «напівемпіричних» методологій, тобто які базуються на експертних оцінках аналізу економічної доцільності надання кредиту): Правило «6С», PARSER, CAMPARI, PARTS, MEMO RISK, Система 4FC.

Застосування класифікаційних методів оцінки кредитоспроможності позичальника ставить за мету напрацювання стандартних підходів для об'єктивної характеристики позичальників, пошуку кількісних критеріїв для поділу майбутніх клієнтів на основі наданих ними матеріалів на

надійних і ненадійних, тобто таких, які підпадають під ризик банкрутства, і тих, для кого загроза банкрутства малоймовірна.

Бально-рейтингова оцінка дозволяє прогнозувати своєчасність здійснення майбутніх платежів, ліквідність і реальність оборотних активів, оцінити загальний фінансовий стан підприємства і його стійкість, а також дає можливість визначити межі зниження обсягу прибутку, в яких здійснюється погашення частки фіксованих платежів. Перевагами бально-рейтингових моделей є простота, можливість розрахунку оптимальних значень за окремими показниками, здатність ранжирування підприємств за результатами, комплексний підхід до оцінки кредитоспроможності (використовуються показники, що відображають різні аспекти діяльності позичальника).

Моделі комплексного аналізу. У зарубіжних країнах із розвинутою ринковою економікою банки застосовують досить складну систему показників для оцінки кредитоспроможності клієнтів. Вона диференційована залежно від характеру позичальника (фірма, приватна особа, вид діяльності) та від періодичності і розміру грошових надходжень на рахунки підприємства. Узагальнення кількісних та якісних характеристик позичальника здійснюється за допомогою таких моделей комплексного аналізу: Правило «6С», PARSER, CAMPARI, PARTS, MEMO RISK, система 4FC, Правило «5С» поганих кредитів. Ці методики оцінки кредитоспроможності позичальника стали досить популярними завдяки вдалому поєднанню в них аналізу особистих та ділових якостей клієнта.

При застосуванні класифікаційних (статистичних) моделей надається перевага оцінці кількісних чинників та не враховується роль міжособистісних відносин, неконкретність вибору системи базових кількісних показників, висока чутливість до недостовірності вихідних даних (зокрема, фінансової звітності, що є найбільш характерною саме для українських підприємств-позичальників). Що стосується моделей комплексного аналізу, то вони побудовані на основі «напівемпіричних» методологій, тобто базуються на експертних оцінках аналізу економічної доцільності надання кредиту. Їх головним недоліком є орієнтація здебільшого на якісні чинники.

Оцінка кредитоспроможності клієнтів банку має ґрунтуватися на певних умовах, котрими передбачається: забезпечення її достовірності шляхом використання всіх необхідних інформаційних даних, визначення широкого кола показників, які всебічно характеризують діяльність позичальника, диференційований підхід до оцінки кредитоспроможності щодо кожної групи позичальників при наданні їм різних видів кредитів, забезпечення поточної та прогнозованої оцінки кредито-спроможності клієнтів, використання сучасних наукових методів, моделей, зарубіжного досвіду і вітчизняної практики проведення такої оцінки, залучення у разі необхідності висококваліфікованих експертів, упровадження сучасних інноваційних технологій оцінювання тощо.

Інформаційною базою, покликаною забезпечити процес оцінки кредитоспроможності клієнтів банку, можуть бути матеріали, отримані безпосередньо від позичальника (його звітність), кредитна історія підприємства; відомості, які при необхідності можуть бути одержані із зовнішнього оточення клієнта (постачальників, кредиторів, покупців продукції, обслуговуючих банків), а також матеріали державних органів та зовнішніх аудиторів (галузеві аналітичні дослідження, статистична інформація, аудиторські висновки, результати перевірок державними органами) [109].

Перелік елементів кредитоспроможності позичальника і показників, які її характеризують, залежить від цілей аналізу, видів кредиту, стану кредитних відносин банку з конкретним клієнтом, результатів господарсько-фінансової діяльності останнього, а також від наявного забезпечення.

Причому кожен банк розробляє власну систему оцінки, виходячи з особливостей кредитної політики, технологічних можливостей, спеціалізації банку, конкретних умов договору, пріоритетів у роботі, місця на ринку, конкурентоспроможності, стану взаємовідносин із клієнтами, рівня економічної та політичної стабільності в державі тощо.

Незважаючи на те, що банківські установи самостійно розробляють методику оцінювання кредитоспроможності позичальника, будь-яка з них має включати:

1) кількісне оцінювання кредитоспроможності (визначення основних фінансових показників діяльності позичальника, здатність позичальника отримати дохід з усіх видів діяльності);

2) якісне оцінювання кредитоспроможності (репутація, історія бізнесу, характеристика ділової активності, зв'язки зі споживачами продукції і постачальниками, склад засновників, місцезнаходження позичальника, повернення попередніх кредитів, оцінювання ринкового становища, рівень менеджменту, привабливість продукту та ін.);

3) аналіз ефективності кредитного проекту (окупність проекту, маркетингове дослідження, грошовий потік з проекту, умови реалізації продукції, власний внесок грошових коштів в проект, перспективність розвитку галузі та ін.);

4) аналіз забезпеченості кредитної операції;

5) загальну оцінку кредитоспроможності і визначення кредитного рейтингу позичальника;

6) правила остаточного прийняття рішення про надання кредиту [10].

Основними вимогами до процесу й результатів оцінювання кредитоспроможності позичальника є: розраховувати не один, а низку показників; показники розглядати і вивчати у тісному взаємозв'язку; результати і висновки коригувати на різні похибки, які можуть бути наслідком непередбачуваних чинників.

Методики аналізу і системи показників кредитоспроможності потенційного позичальника, що використовуються комерційними банками, досить різноманітні і мають враховувати різні аспекти діяльності позичальника. Наприклад, при оцінюванні довгострокової кредитоспроможності слід звертати більше уваги на вплив таких чинників, як інфляційні очікування, макроекономічні прогнози тощо, при оцінюванні кредитоспроможності малих підприємств слід проаналізувати основних власників, а при аналізі кредитоспроможності великих позичальників доцільно враховувати організаційну структуру управління тощо.

Як правило, під час оцінювання кредитоспроможності виділяють дві групи показників: загальні та фінансові. Загальні показники — це показники, які слугують для оцінювання

позичальника з точки зору його позиції в суспільному чи економічному житті. Ці показники досить складно оцінювати. Фінансові показники — це показники, які дозволяють оцінити фінансовий стан позичальника і розраховуються на підставі фінансової звітності, податкових декларацій тощо. Вони базуються на певній системі фінансових коефіцієнтів – коефіцієнтів ліквідності, ділової активності, фінансової стійкості, рентабельності та показників грошового потоку підприємства.

1. Загальні показники:
   — термін діяльності підприємства;
   — склад засновників;
   — стан розвитку галузі;
   — ринкова позиція клієнта;
   — ефективність управління;
   — кредитна історія.
2. Фінансові показники:
   — показники ліквідності;
   — коефіцієнт незалежності;
   — коефіцієнт маневреності власних коштів;
   — показники рентабельності;
   — показники оборотності дебіторської, кредиторської заборгованостей;
   — наявність рахунків;
   — наявність власності.

Показники ліквідності дають змогу оцінити співвідношення найбільш ліквідних елементів балансу підприємства, його оборотного капіталу і короткострокових зобов’язань. Чим більше покриття таких зобов’язань за рахунок високоліквідних активів, тим надійнішим є стан підприємства.

Зокрема, *коефіцієнт загальної ліквідності,* характеризує наскільки обсяг поточних зобов'язань за кредитами і розрахунками можна погасити за рахунок усіх мобілізованих оборотних активів (оптимальне теоретичне значення – не менше1,5):

(2.1)

Якщо значення показника є більшим 1,5 – підприємство є платоспроможним і його якісні показники підтверджують

тенденцію подальшого економічного розвитку. Необхідно зауважити, якщо значення показника перевищує рівень 2,0–2,5, це свідчить про наявність невикористаних резервів і ставить під сумнів потребу в кредиті. При такому значенні коефіцієнта банк-кредитор повинен детальніше перевірити якість оборотних активів, а також повноту відображення поточних зобов'язань.

Коефіцієнт поточної ліквідності розраховують діленням суми ліквідних активів на поточні зобов'язання підприємства (нормативне значення показника – 0,5). Цей коефіцієнт дає загальну оцінку платоспроможності підприємства:

(2.2)

Коефіцієнт миттєвої ліквідності показує, яка частина короткострокових зобов'язань може бути погашена негайно, тобто за рахунок високоліквідних активів (нормативне значення коефіцієнта – не менше 0,2). В умовах економічної кризи підприємства відчувають дефіцит оборотних коштів, і нормативний рівень показника, як правило, не досягається. Тому вітчизняні банки повинні аналізувати причини виникнення простроченої кредиторської заборгованості:

(2.3)

Дуже високі значення коефіцієнтів ліквідності оцінюються негативно, як і занадто низькі, оскільки це свідчить про нераціональне використання коштів або високий рівень дебіторської заборгованості, що в майбутньому може привести до погіршення фінансових показників діяльності [62].

Наступна група показників, що аналізуються банківськими установами в процесі прийняття рішення про кредитування, – показники фінансової стійкості. Вони відображають структуру капіталу, співвідношення власних і залучених коштів у формуванні ресурсів підприємства, з'ясовуючи його залежність від тих чи інших джерел коштів, а відповідно, і спроможність погашати заборгованість. Комерційні банки розраховують коефіцієнт незалежності, коефіцієнт маневреності власних коштів, коефіцієнт автономності та коефіцієнт фінансової залежності (концентрації позикового капіталу).

Коефіцієнт автономності (оптимальне значення – більше 0,5) дає змогу оцінити частку власників у загальній вартості майна підприємства. Цей показник характеризує довгострокову стабільність позичальника, дає якісну картину фінансової стійкості підприємства. Він є одним із головних при оцінці кредитоспроможності клієнта банку в зарубіжних країнах:

(2.4)

Коефіцієнт незалежності характеризує ступінь фінансового ризику, тобто співвідношення позикового і власного капіталу (оптимальне теоретичне значення – не більше 1,0). Зростання значення показника в динаміці свідчить про посилення залежності підприємства від інвесторів і кредиторів, тобто про деяке зниження фінансової стійкості. Коефіцієнт маневреності власних коштів (оптимальне значення показника – не менше 0,5) характеризує величину власного капіталу, спрямовану на поповнення обігових коштів. Значна частка таких коштів дозволяє характеризувати стан підприємства як фінансово стійкий:

Кн=Залучені кошти/Власний капітал (2.5)

Коефіцієнт маневреності власних коштів, показує яка частка власного капіталу спрямована на формування оборотних коштів (повинен бути позитивним):

(2.6)

Коефіцієнт забезепеченості власними коштами розраховується як співвідношення чистих оборотних активів і оборотних активів підприємства (рекомендоване значення даного показника повинно бути не менше ніж 0,2):

(2.7)

При оцінюванні кредитоспроможності позичальника банки також аналізують достатність робочого капіталу підприємства. Наявність чистого робочого капіталу свідчить про те, що підприємство здатне не тільки сплатити поточні зобов’язання, але й має у своєму розпорядженні фінансові ресурси для розширення діяльності і здійснення інвестицій. Зростання величини робочого

капіталу завжди свідчить про зменшення залежності підприємства від залучених коштів і є позитивним явищем, проте зменшення величини чистого робочого капіталу може бути спричинене інвестуванням в основні засоби, що, в принципі, є позитивом для довгострокового розвитку підприємства; якщо ж таке зниження пов'язане із зменшенням розміру власного капіталу – слід проаналізувати його причини.

Ретельному аналізу підлягають також фінансовий результат господарської діяльності і фактори, які мали вплив на його формування. Наявність валових збитків свідчить про неефективність виробництва продукції та ставить під сумнів подальшу виробничу діяльність. Кредитування таких підприємств є неприйнятним для банківських установ. Загалом показники рентабельності відображають глибинний, якісний бік роботи підприємства, тому для оцінювання здатності клієнта своєчасно погашати свої зобов'язання ці показники розраховують у динаміці за кілька періодів.

Зокрема, розраховуються показники рентабельності власного капіталу та рентабельності активів:

$$ROE = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}} \quad (2.8)$$

$$ROA = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Активи}} \quad (2.9)$$

Коефіцієнт рентабельності власного капіталу показує прибутковість капіталу, вкладеного засновниками і власниками підприємства. Зростання цього показника сприяє підвищенню зацікавленості власників підприємства у його діяльності. *Коефіцієнт рентабельності активів*, характеризує ефективність використання всіх *активів* підприємства. Чим вищими є значення усіх показників рентабельності, тим більш ефективною вважається фінансова робота підприємства.

Доцільно також розраховувати *коефіцієнт валового прибутку,* який відображає процеси ціноутворення:

$$\text{Коефіцієнт валового прибутку} = \frac{\text{Валовий прибуток}}{\text{Чистий дохід}} \quad (2.10)$$

Тенденція до зниження коефіцієнта валового прибутку вказує на підвищення собівартості продукції у порівнянні з ціною реалізації. Причиною може бути втрата конкурентоспроможності або реалізація стратегії збільшення прибутку за рахунок нарощення обсягів реалізації продукції.

Глибше вивчаючи фінансову стійкість підприємства, необхідно аналізувати також обсяги, тривалість, причини виникнення дебіторської і кредиторської заборгованостей. Адже наявність кредиторської заборгованості, не забезпеченої дебіторською, – основна причина неплатоспроможності підприємства.

Коефіцієнт оборотності активів є одним із найважливіших показників ефективності використання капіталу і вказує на швидкість його переходу зі стадії виробничих запасів у готову продукцію та швидкість перетворення продукції у безпосередньо грошову форму:

(2.11)

Банки аналізують також *коефіцієнт оборотності матеріальних запасів,* який характеризує відповідність товарних запасів обсягам реалізації, показує швидкість обороту запасів для забезпечення поточного обсягу продажу:

(2.12)

Чим вище оборотність запасів компанії, тим більш ефективним є виробництво і тим менше потреба в оборотному капіталі для його організації. Проте нормативне значення показника залежить від галузі діяльності підприємства, а також від таких чинників, як вид діяльності, тривалість виробничого циклу [62].

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості свідчить про швидкість вивільнення коштів при розрахунках з дебіторами і визначається кількістю днів, протягом яких дебітори виконують свої зобов'язання перед підприємством:

(2.13)

Тенденція до збільшення цього показника може вказувати на підвищення ефективності управління комерційними кредитами,

наданими підприємством, а також на скорочення періоду, протягом якого дебіторська заборгованість залишається непогашеною, що загалом позитивно позначається і на платоспроможності клієнта банку. Середній строк погашення дебіторської заборгованості, як правило, повинен бути не більше 30–60 днів.

Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості визначається кількістю днів, сума виручки яких дозволяє підприємству розраховуватися за своїми поточними зобов'язаннями (не більше кількості днів протягом яких підприємство повинно погасити свої зобов'язання перед постачальниками):

(2.14)

Різке збільшення цього показника може вказувати на нестачу грошових коштів, а зниження – на дострокову оплату рахунків з метою одержання знижок. Банки, як правило, аналізують і розбіжності в термінах погашення рахунків дебіторів та кредиторів (оптимально – 30 днів).

Коефіцієнт покриття внеску вільними коштами (чистий прибуток) визначає в скільки разів вільні грошові кошти перевищують щомісячний внесок по кредиту (не менше 1,5, якщо кредитна лінія не менше 1):

(2.15)

Коефіцієнт покриття внеску грошовим оборотом дає інформацію про те, чи узгоджений внесок по кредиту з грошовими коштами клієнта і визначається кількістю днів необхідних для того, щоб зібрати внесок по кредиту (для торгівлі не більше 5 днів):

(2.16)

Коефіцієнт співвідношення суми оборотних коштів до суми кредиту, вказує на те, що не можна кредитувати оборотні кошти

на суму більшу, чим має підприємство (не менше 1, якщо кредитна лінія не менше 0,5):

(2.17)

Коефіцієнт співвідношення суми власного капіталу до суми кредиту (не менше 1):

(2.18)

Коефіцієнт адміністративних витрат показує, яку частину в обороті займають витрати на утримання менеджерів підприємства:

(2.19)

Зі збільшенням обсягів реалізації значення коефіцієнта адміністративних витрат повинне знижуватися. У протилежному випадку це свідчить про неадекватне розростання управлінського апарату, тобто неефективне використання коштів та здійснення непродуктивних інвестицій.

Окрім системи коефіцієнтів, які дозволяють кількісно оцінити кредитоспроможність, банки беруть до уваги також якісні показники діяльності позичальника, зокрема:

— вивчають кредитну історію та оцінюють показники, що характеризують діяльність підприємства на ринку і його співпрацю з контрагентами (термін функціонування підприємства за поточним профілем діяльності, джерела погашення кредиту, залежність від постачальників та покупців);

— аналізують показники, що визначають якість управління (ринкову позицію позичальника, ефективність управління, достовірність і своєчасність надання інформації та фінансової звітності) [62].

Дослідження кредитної історії підприємства дозволяє зробити висновки щодо попередніх взаємовідносин позичальника з банківськими установами та погашення кредитної заборгованості в минулому.

Як правило, вітчизняні банківські установи не кредитують новостворені підприємства та неохоче співпрацюють з підприємствами, термін діяльності яких менший одного року.

Аналізуючи співпрацю підприємства з контрагентами-постачальниками, банки беруть до уваги ступінь диверсифікації джерел постачання виробничих ресурсів і рівень залежності від тих постачальників, які не можуть бути замінені. Постачання будь-якого з компонентів товару підприємства-позичальника від одного постачальника чи ненадійні відносини з такими контрагентами ставлять під загрозу виробничу діяльність, а отже, і його спроможність розрахуватися за кредитною заборгованістю.

Оцінка структури клієнтської бази позичальника дозволяє банку зробити наступні висновки: невелика кількість клієнтів в потенційного позичальника підвищує ризик кредитування, широка база клієнтів – зменшує кредитний ризик банку, адже з більшою ймовірністю гарантує реалізацію виробленої продукції та забезпечення прибутковості діяльності підприємства.

Аналіз показників, що характеризують якість управління, має на меті з’ясувати ринкову позицію позичальника, рівень менеджменту потенційного клієнта та якість і своєчасність надання фінансової інформації. Дослідження ринкової позиції передбачає ознайомлення банку з такими аспектами діяльності позичальника, як володіння торговою маркою, конкурентоспроможність продукції і попит на неї, віддаленість від постійних постачальників та покупців.

Рівень менеджменту визначається професійним досвідом менеджерів у бізнесі, їхніми зв’язками та репутацією у діловому світі, освітою і технічними знаннями в конкретній галузі. Про якість роботи менеджменту свідчить також наявність ретельно розробленого бізнес-плану підприємства і позитивні аудиторські висновки. Крім того, аналізується частота зміни керівництва, її причини та наслідки, наявність у менеджерів негативного досвіду управління іншими установами.

Основною метою і завершальним етапом аналізу кредитоспроможності підприємства є розрахунок інтегрованого рейтингового показника фінансового стану та віднесення підприємства до певного класу позичальників для оцінки

можливостей подальшої співпраці банку з цим контрагентом та формування резерву під кредитну операцію. Інтегрований рейтинговий показник фінансового стану розраховується на підставі коефіцієнтів, їхніх вагових значень та вагових коефіцієнтів аналітичних груп.

Отже, актуальною проблемою оцінки кредитоспроможності позичальників банківських установ залишається вироблення системи критеріальних значень коефіцієнтів фінансового стану для їхнього порівняння, оскільки існує множина значень, обумовлена галузевою приналежністю, а приведені в економічній літературі бажані значення фінансових коефіцієнтів не враховують галузевих особливостей і специфіки діяльності суб'єктів господарювання. Тобто результати порівняння фінансових показників підприємства із їхніми оптимальними (теоретичними) значеннями можуть дати кредиторові лише оцінку загальної тенденції розвитку потенційного позичальника.

У зв'язку з відсутністю єдиної бази даних середньогалузевих, мінімальних і найкращих для конкретної галузі показників реальна оцінка фінансового стану підприємства банком-кредитором ускладнюється. Тому необхідним є створення міжбанківської інформаційної бази, до якої за результатами аналітичної роботи банківських працівників з підприємствами різних галузей економіки заносилися б значення показників фінансового стану підприємств, що належать до різних галузей економіки, з метою вироблення їхніх оптимальних величин по галузі.

Важливим в системі оцінки кредитоспроможності є також *аналіз формування грошових потоків* підприємства-позичальника.

Підприємство може відкривати декілька поточних рахунків, як в установі одного банку, так і у різних банках. Беручи до уваги цей факт, необхідним для банку є визначення реальних обсягів надходжень грошових коштів на рахунки, оскільки частина оборотів може бути пов'язана з перерахуванням грошей з одного поточного рахунку підприємства на інший.

Аналіз грошових потоків позичальника має здійснюватися з урахуванням співвідношення чистих надходжень на всі рахунки позичальника (у тім числі відкриті в інших банках) до суми

основного боргу за кредитною операцією та відсотками за нею з урахуванням строку дії кредитного договору (для короткострокових кредитів).

Оцінка кредитоспроможності позичальників на основі аналізу грошових потоків передбачає визначення чистого сальдо різних надходжень і видатків клієнта за певний період, тобто зіставлення припливу та відпливу коштів. Для аналізу грошового потоку беруться, як правило, дані за 3 останні роки. Кредитоспроможним вважається підприємство, яке має стійке перевищення вхідних грошових потоків над вихідними. Позитивна середня величина загального грошового потоку, що склалася, може використовуватися як межа видачі нових позик, тобто вона показує, в якому розмірі клієнт буде здатний погашати боргові зобов'язання протягом певного періоду.

Аналіз грошових потоків позичальника банку широко використовується у світовій практиці, оскільки, на нашу думку, має об'єктивну оцінку рівня платоспроможності підприємства.

Крім того, банки проводять аналіз розподілу грошових потоків між фінансовими установами. Переважання грошових потоків у банку, що приймає рішення про кредитування, зменшує кредитний ризик.

Можливість отримання кредиту підприємством характеризує також наявність, обсяг та якість забезпечення. Забезпеченням можуть виступати гарантії Уряду країни, гарантії банків, зареєстрованих як юридичні особи у країнах, віднесених до категорії А, грошові вклади і депозити позичальника, розміщені у банку, що надає кредит, застава майна позичальника.

Прогнозування (прогнозні моделі банкрутства) використовуються для оцінки якості позичальників і базуються на статистичних методах. Зокрема, найбільш поширеним є множинний дискримінантний аналіз (МДА). Його зміст полягає в тому, що за допомогою математично-статистичних методів будують функцію та розраховують інтегральний показник, на підставі якого можна з достатньою ймовірністю передбачити банкрутство суб'єкта господарювання. Даний метод ґрунтується на емпірично-індуктивному дослідженні фінансових показників великої кількості підприємств, одні з яких збанкрутували, а інші

успішно продовжують свою діяльність. При цьому широко використовуються методи економетричного моделювання [113, с. 92].

Розрізняють однофакторний та багатофакторний дискримінантний аналіз. Однофакторний аналіз являє собою відособлене дослідження окремих показників (які є складовою певної системи показників) та класифікацію підприємств за принципом дихотомії. Така класифікація являє собою поділ досліджуваної сукупності підприємств на дві підгрупи залежно від значення обраного показника. Таким чином, до категорії «хворих» чи «здорових» підприємства відносять в розрізі окремих показників відповідно до емпірично побудованої шкали критичних значень досліджуваного показника. Для отримання узагальнюючого результату про якість фінансового стану підприємства аналізуються всі включені в спеціально підібрану систему показники у відповідності до їх граничних значень.

Модель CART (Classification and regression trees) поширена в західній банківській практиці. Це непараметрична модель, основними перевагами якої є можливість широкого застосування, легкістю для розуміння і простотою обчислень, хоча при побудові таких моделей застосовуються складні статистичні методи. Іноді цю модель називають — рекурсивною розбивкою. Зрозуміти «класифікаційне дерево» неважко: компанії-позичальники розділяються на «гілки» у залежності від значень обраних фінансових коефіцієнтів, кожна «гілка» дерева, у свою чергу, розділяється на «гілки» відповідно до іншого коефіцієнта. Точність класифікації складає близько дев'яносто відсотків.

2.2. Показники оцінювання кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб

Критерії оцінювання фінансового стану позичальника комерційний банк самостійно встановлює внутрішніми положеннями щодо проведення кредитних операцій та відповідною методикою з урахуванням вимог Положення НБУ «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними

банківськими операціями», затвердженого постановою Правління НБУ від 25.01.2012 р. №23 [74]. Показники оцінювання фінансового стану позичальника, визначені у цьому положенні, є мінімально необхідними і мають враховуватись обов’язково.

Водночас НБУ не забороняє банкам самостійно встановлювати додаткові критерії аналізу фінансового стану позичальника, що підвищують вимоги до показників з метою адекватної оцінки кредитних ризиків і належного контролю за ними. Національний банк України зобов'язує у внутрішньобанківських положеннях щодо здійснення активних банківських операцій містити чіткі методики оцінки фінансового стану банку-боржника, боржника-юридичної особи, боржника-фізичної особи, боржника-органу бюджетної установи. Комерційним банком мають бути визначені ґрунтовні, технічно виважені критерії економічного оцінювання фінансової діяльності позичальників на підставі аналізу їх балансів і звітів про фінансові результати в динаміці тощо.

Відповідно до вимог Положення НБУ № 23 від 25.01.2012 р. [74], банк здійснює оцінку фінансового стану юридичної особи (крім банку), шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи.

Комерційний банк розраховує інтегральний показник із застосуванням багатофакторної дискримінантної моделі за такою формулою:

, (2.20)

де Z - інтегральний показник;

$К_1$, $К_2$... $К_n$ – фінансові коефіцієнти, що визначаються на підставі даних фінансової звітності боржника – юридичної особи для великого або середнього підприємства. Для малого підприємства замість зазначених коефіцієнтів застосовуються коефіцієнти $МК_1$, $МК_2$... $МК_n$;

a_1, a_2... a_n – параметри, що визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів і щорічно актуалізуються Національним банком України на підставі даних фінансової звітності боржників - юридичних осіб;

a_0 – вільний член дискримінантної моделі, значення якого щорічно актуалізуються Національним банком України.

Банк розраховує інтегральний показник на основі даних балансу та звіту про фінансові результати, виходячи із приналежності підприємства згідно законодавства України до великого, середнього або малого та виду його економічної діяльності. Зокрема, для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника-юридичної особи, що належить до великого або середнього підприємства, використовує дані звітності, складеної відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" № 73 від 07.02.2013 р. [59], що належить до малого підприємства — дані звітності, складеної відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 "Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва" № 39 від 25.02.2000 р. [76].

Банк здійснює оцінку фінансового стану боржника - юридичної особи, який відповідно до вимог законодавства України складає: 1) квартальну та річну фінансову звітність — не рідше ніж один раз на три місяці; 2) тільки річну фінансову звітність — не рідше ніж один раз на дванадцять місяців.

Фінансова звітність, яка подається до банку боржником - юридичною особою, що є резидентом, повинна містити відмітку органів статистики про її подання. Фінансова звітність, яка подана до органів статистики в електронному вигляді, в комерційний банк подається на паперових носіях разом з роздрукованою копією квитанції, що підтверджує факт її подання. Ці документи повинні бути засвідчені підписами керівника, головного бухгалтера (за наявності такої посади) і відбитком печатки боржника - юридичної особи.

Слід зазначити, що банк визначає вид економічної діяльності підприємства згідно з Класифікацією видів економічної діяльності ДК 009:2010 та модель розрахунку інтегрального показника боржника - юридичної особи залежно від виду даної економічної діяльності (на підставі наданого ним розшифрування даних форми № 2 "Звіт про фінансові результати" (графа 035) або форм № 2-м (№ 2-мс) "Звіт про фінансові результати" (графа 030) річної фінансової звітності боржника - юридичної особи за останній звітний період щодо структури доходів) [74].

Модель розрахунку інтегрального показника боржника - юридичної особи визначається не рідше ніж один раз на рік, виходячи з максимального значення питомої ваги доходу від певного виду діяльності (у процентах) у загальному обсязі чистого доходу (виручки), отриманого від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Фінансові коефіцієнти (Додаток 6) визначаються на підставі даних фінансової звітності за останній звітний період та даних звітності останнього звітного року, зокрема: 1) для боржника – великого або середнього підприємства – за формою № 1 “Баланс” (ф. 1), формою № 2 “Звіт про фінансові результати” (ф. 2); 2) для боржника - малого підприємства - за формою № 1-м або № 1-мс “Баланс” (ф. 1-м або 1-мс), формою № 2-м або № 2-мс “Звіт про фінансові результати” (ф. 2-м або 2-мс).

З метою уникнення надмірного впливу фінансових коефіцієнтів на інтегральний показник фінансового стану береться до розрахунку їх максимальне значення не більше 100. Якщо під час розрахунку фінансового коефіцієнта знаменник формули дорівнює нулю, то під час розрахунку інтегрального показника береться значення фінансового коефіцієнта, що дорівнює 1 (за винятком фінансових коефіцієнтів К5, К6, К7, МК6, МК7, за якими береться значення, що дорівнює 0). Якщо знаменник коефіцієнта К5 дорівнює нулю або має від’ємне значення, то для розрахунків береться значення коефіцієнта, що дорівнює нулю.

2.3. Визначення фінансового стану фізичних осіб

Банк здійснює оцінку фінансового стану фізичної особи, якій надано кредит, у тому числі тієї, яка є суб’єктом господарювання, на підставі таких кількісних та якісних показників, які представлені у Положенні НБУ «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» №23 від 25.01.2012 р. [74].

Зокрема, серед кількісних показників до уваги беруться наступні: 1) сукупний чистий дохід (щомісячні сукупні доходи,

зменшені на сукупні витрати та зобов'язання, крім зобов'язань перед банком, що здійснює оцінку фінансового стану боржника-фізичної особи з метою формування резерву; 2) накопичення на рахунках у банку (інформація надається за бажанням фізичної особи); 3) коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом (зокрема співвідношення сукупних доходів і витрат (зобов'язань) боржника; 4) співвідношення обсягу боргу за кредитом до вартості об'єкта кредитування (застави); 5) співвідношення щомісячних витрат боржника на обслуговування боргу до обсягу його щомісячних доходів тощо). Оптимальні значення цих коефіцієнтів банк установлює самостійно з урахуванням видів кредитів і залежно від форми їх надання, цільового призначення, строку користування, наявності забезпечення, способу сплати тощо.

Комерційний банк для розрахунку кількісних показників ураховує доходи, факт отримання яких протягом дії договору підтверджується достовірними документами, виданими третьою особою (довідка з місця роботи, довідка про доходи, виписка (довідка) банку з рахунку про рух коштів) або банком-кредитором, який є роботодавцем боржника - фізичної особи або здійснює обслуговування його рахунку.

Серед якісних показників важливе значення мають: 1) загальний матеріальний стан клієнта (наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу); 2) соціальна стабільність клієнта (тобто наявність постійної роботи, ділова репутація, сімейний стан тощо); 3) вік клієнта; 4) кредитна історія (інтенсивність користування банківськими кредитами у минулому та своєчасність їх погашення, користування іншими банківськими послугами). Слід зауважити, що банк оцінює якісні показники на підставі достовірних документів, у тому числі відповідних копій документів, засвідчених в установленому законодавством порядку.

Оцінка фінансового стану фізичної особи, яка є суб'єктом господарювання, має здійснюватися банком також з урахуванням аналізу фінансової звітності, що подається нею за встановленими законодавством України формами. Аналіз фінансової звітності

боржника, який є суб’єктом господарювання, має враховувати дослідження динаміки показників його діяльності. Питома вага кількісних показників у загальній оцінці фінансового стану фізичної особи має становити не менше ніж 70%.

Під час оцінювання фінансового стану позичальників-фізичних осіб, які отримують кредит як підприємці, потрібно також враховувати показники, встановлені для аналізу діяльності юридичних осіб:

1) менеджмент (рівень менеджменту, ділова репутація та зв'язки в діловому світі, готовність і спроможність відповідати за виконання кредитних зобов'язань);

2) чинники ринку (вид галузі, привабливість товарів чи послуг, пропонованих клієнтом на ринку, обсяг такого ринку та рівень конкуренції на ньому, тривалість діяльності клієнта на ринку);

3) прогноз руху грошових потоків (співвідношення власного капіталу та суми кредиту, співвідношення грошових оборотів за місяць і суми кредиту).

Комерційний банк визначає періодичність здійснення оцінки поточного фінансового стану боржника-фізичної особи самостійно з урахуванням стану обслуговування боргу, але не рідше ніж один раз на рік (або за результатами фінансового року). Також банк формалізує процедуру оцінювання фінансового стану позичальників і розробляє власні критерії та методику аналізу. Зокрема, одним з поширених підходів до аналізу кредитоспроможності позичальника-фізичної особи є система кредитного скорингу.

Скоринг (score - бал) – це математична модель у вигляді зваженої суми певних характеристик, за допомогою якої на основі минулого досвіду банк намагається з’ясувати ймовірність того, що конкретний позичальник не поверне вчасно кредит.

Уперше скоринг-система для оцінки кредитного ризику позичальника була застосована Д. Дюраном у 1941 р. У ній враховувалися такі характеристики клієнта: вік, стать, строк проживання в даній місцевості, професія, трудовий стаж, наявність банківських рахунків, володіння нерухомістю, наявність полісу страхування життя.

Суть скорингу полягає в тому, що кожному параметру, що характеризує позичальника, надається реальна оцінка в балах. У спрощеному вигляді скорингова модель – це зважена сума визначених характеристик позичальника. Така методика є знеособленою і може застосовуватись як для фізичних, так і для юридичних осіб. За допомогою скорингу на основі кредитної історії попередніх клієнтів банк може визначити, наскільки велика ймовірність того, що конкретний потенційний позичальник поверне кредит у визначений термін.

В основу скорингу покладено вивчення кредитних історій позичальників, які отримували позики в минулому, з метою їх класифікації та визначення характерних ознак надійних та безнадійних клієнтів щодо погашення кредитної заборгованості. Скоринг є класифікаційним завданням, яке повинне на основі аналізу кредитного портфеля банку та інформації про позичальників надати функцію, за допомогою якої можна розділити клієнтів на надійних і безнадійних щодо повернення кредиту.

Тобто скоринг – це методика визначення кредитного ризику, яка дозволяє, оцінивши набір ознак, що характеризують позичальника, визначити, чи варто надавати йому кредит. Основне завдання скорингу полягає не лише в тому, щоб з'ясувати, чи спроможний клієнт повернути кредит та виплатити відсотки чи ні, але й ступінь надійності потенційного позичальника.

Результатом реалізації методики в кожному окремому випадку є інтегральний показник, який порівнюється з певним числовим порогом, або лінією поділу, яка є лінією беззбитковості. Клієнтам з інтегральним показником вище цієї лінії видається кредит, клієнтам з інтегральним показником нижче лінії беззбитковості – відмовляють у наданні позички. Усе це виглядає дуже просто, однак складність полягає у визначенні, які характеристики варто включати в модель і які вагові коефіцієнти повинні їм відповідати [12].

Використання саме скорингової моделі як одного з головних інструментів ризик-менеджменту кредитних операцій визнано у всьому світі як одне з найбільш ефективних.

У сучасній зарубіжній банківській практиці при побудові скоринг-систем найчастіше, крім вищезазначених, враховуються такі характеристики клієнта: кількість дітей, сімейний стан, дохід, наявність телефону, строк співробітництва з банком. В останні роки скоринг-системи набули поширення і в діяльності вітчизняних банків. Приклад методики скорингу наведено у Додатку 7.

Для побудови скорингових моделей застосовуються різні класифікаційні методи, зокрема: статистичні методи, що ґрунтуються на дискримінаційному аналізі, лінійне програмування, нейронні мережі, генетичні алгоритми, метод найближчих сусідів.

При здійсненні оцінки фінансового стану позичальника фізичної особи враховується:1) соціальна стабільність клієнта, тобто наявність власної нерухомості, цінних паперів тощо, робота, сімейний стан і, як наслідок: наявність реальної застави, вік та здоров'я клієнта, загальний матеріальний стан клієнта; 2) користування банківськими позиками в минулому та своєчасність погашення їх та відсотків за ними, а також користування іншими банківськими послугами; 3) зв'язки клієнта з діловим світом тощо.

На Заході банки вже давно не вважають заробітну плату основним чинником кредитоспроможності. Крім доходу на неї впливають стать і сімейний стан (розлучені жінки дисциплінованіші, ніж неодружені чоловіки), а також вік (банки не довіряють дуже молодим).

Для розробки доброї скорингової карти передусім необхідно вибрати ряд факторів, що найбільше впливають на поведінку позичальника в майбутньому. З цією метою необхідно зробити вибірку «добрих» і «поганих» позичальників (у тому числі і відмови) за певний попередній період, чиї заявки були оброблені свого часу вручну [43].

Далі необхідно здійснити аналіз усіх даних позичальника з використанням статистичних методів із метою виявлення тих даних, що є найбільш частими характеристиками окремо «добрих» і «поганих» кредитних рахунків позичальників. Такий аналіз також повинен виявити ступінь кореляції і важливості

даних з якістю кредитного рахунку і внаслідок цього їх важливість у скоринговій моделі.

Результати, отримані після статистичного аналізу, і формують скорингову карту. Наприклад, вона може мати такий вигляд (табл.2.1):

Таблиця 2.1

Приклад скорингової карти

ВІК	До 25 років	25-40 років	40-50 років	50 і більше років
	5	10	15	10
Власність	Власник	Співвласник	Винаймач	Інше
	20	15	10	5
Робота	Керівник	Менеджер середнього рівня	Службовець	Інше
	15	10	5	0
Стаж	1 рік/безробітний	1-3 роки	3-10 років	10 і більше років
	0	5	10	15
Робота чоловіка / дружини	Немає/домогосподарка	Керівник	Менеджер середнього рівня	Службовець
	0	10	5	1

Це далеко не повний набір можливих критеріїв оцінки кредитних ризиків потенційних позичальників. Кількість даних, що потенційно входять у скорингову карту, дуже велика, однак слід нагадати, що, починаючи з певного етапу, існує прямий взаємозв'язок між складністю моделі і її ефективністю. Інакше кажучи, чим простіша модель, тим вона ефективніша.

Також важливим є визначення критичного значення результату скорингової моделі, що розділить позичальників на «поганих» і «добрих», тобто рівень, при якому доходи від «добрих» позичальників є достатніми для покриття збитків за потенційно «поганими» позичальниками. Для цього можна звернутися до комплексного аналізу і співвідношення доходності кредитного портфеля і рівня списання боргів, віднесених до безнадійних та

інших витрат. Припустимо, що в середньому збитки за одним «поганим» кредитним рахунком покриваються доходом за десятьма «добрими». У даному випадку таким рівнем буде значення скорингової карти, відповідне такому співвідношенню: 10/1. Саме таке значення і буде свого роду точкою беззбитковості кредитних операцій банку (табл.2.2).

Таблиця 2.2

Приклад оцінки рівня беззбитковості кредитних операцій

Значення скорингової карти	**Кількість «добрих» рахунків на один поганий**	**Рішення про кредитування**
65 і більше	40/1	Позитивне
50-65	25/1	Позитивне
Рівень беззбитковості: 40/50	10/1	Додатковий (ручний) аналіз заявки
Менше 40	5/1	Відмови

Така послідовність є однією з базових для побудови скорингової системи.

Успішність скорингової моделі пояснюють деякі ключові фактори:

— неупередженість оцінки (скоринг відмежовує суб'єктивність оцінок, традиційно пов'язану з кредитними рішеннями);

— стандартизація кредитних оцінок;

— можливість автоматизації;

— контроль (завдяки стандартизації кредитних операцій банкам не важко контролювати і відстежувати ефективність кредитних рішень);

— зростання доходності (автоматизація знижує витрати на ручну обробку заявок на кредит до мінімуму).

Перевагами методики скорингу при оцінці фінансового стану фізичних осіб є забезпечення об'єктивності прийняття кредитних рішень, підвищення ефективності управління кредитним портфелем та зниження рівня проблемної заборгованості банку.

Серед недоліків скоринг-методу можна визначити: 1) складність вибору оптимальних характеристик та масиву найбільш важливої інформації; 2) необхідність врахування особливостей сфери діяльності фізичної особи.

Скоринг-метод зазвичай найчастіше використовується для оцінки фінансого стану позичальників-фізичних осіб, проте може бути ефективним і при визначенні кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб.

2.4. Формування рейтингу надійності позичальника

В результаті аналізу кредитоспроможності позичальників банку — юридичних та фізичних осіб визначається клас кредитоспроможності клієнта. Визначення класу позичальника за рейтингом надійності проводиться згідно з Положенням НБУ «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» №23 від 25.01.2012 р. [74], а також внутрішніми положеннями банківських установ щодо оцінки кредитоспроможності позичальників. На основі проведеної оцінки фінансового стану боржники-юридичні особи можуть бути віднесені до однієї з дев'яти груп (класів), а боржники-фізичні особи до одного з чотирьох класів - «А», «Б», «В», «Г».

Зокрема, комерційний банк визначає клас боржника - юридичної особи залежно від значення інтегрального показника з урахуванням величини підприємства (велике, середнє або мале) згідно з таблицями 1 та 2 Додатка 8.

Слід зазначити, що банк визначає клас боржника-юридичної особи не вище 8, якщо: 1) у договорах немає письмової згоди боржника - юридичної особи на збір, зберігання, використання та поширення через бюро кредитних історій інформації про неї; 2) немає фінансової звітності боржника за останній звітний період або фінансова звітність не відповідає вимогам; 3) проти боржника порушено справу про банкрутство; 4) кредит в іноземній валюті надано боржнику-юридичній особі, у якого немає документально підтверджених очікуваних надходжень валютної виручки в обсязі, достатньому для погашення боргу протягом дії договору.

Банк визначає клас боржника-юридичної особи не вище 9, якщо боржника визнано банкрутом у встановленому законодавством України порядку.

Боржники-фізичні особи за рейтингом надійності можуть зараховуватись до одного з чотирьох класів:

Клас А - фінансовий стан добрий: сукупний чистий дохід боржника перевищує внески на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період; наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу, яке за рівнем ліквідності належить до I-IV груп; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, перевищують їх оптимальні значення.

Клас Б - фінансовий стан задовільний: сукупний чистий дохід фізичної особи є не меншим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період, простежується негативна тенденція (зміна місця роботи з погіршенням умов, зростання обсягу зобов'язань боржника, що свідчить про підвищення ймовірності несвоєчасного або в неповній сумі погашення боргу); коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, не нижчі, ніж їх оптимальні значення.

Клас В - фінансовий стан незадовільний: сукупний чистий дохід боржника є нижчим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період, наявні негативні зміни щодо загального матеріального стану клієнта та його соціальної стабільності; зростання обсягу зобов'язань фізичної особи свідчить про високу ймовірність несвоєчасного та (або) в неповній сумі погашення боргу; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, є несуттєво нижчими, ніж їх оптимальні значення.

Клас Г - фінансовий стан критичний: сукупний чистий дохід боржника є недостатнім для своєчасних та в повному обсязі внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період; коефіцієнти, що характеризують

поточну платоспроможність фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, нижчі, ніж їх оптимальні значення.

Банк відносить боржника-фізичну особу до класу Г у разі: 1) відсутності в договорах письмової згоди боржника на збір, зберігання, використання та поширення через бюро кредитних історій інформації про нього; 2) порушення проти боржника, який є суб'єктом господарювання, справи про банкрутство або визнання банкрутом у встановленому законодавством України порядку; 3) відсутності в боржника, якому надано кредит в іноземній валюті, документально підтверджених очікуваних надходжень виручки в іноземній валюті в обсязі, достатньому для погашення боргу протягом дії договору.

Комерційний банк у разі наявності в боржника-фізичної особи характеристик, які відповідають різним класам, має віднести такого боржника до нижчого класу.

Слід зауважити, що банки здійснюючи оцінку кредитоспроможності позичальників використовують автоматизовані системи оцінки їх фінансового стану. Дані системи можуть включати в себе такі електронні таблиці: 1) поточна заборгованість; 2) баланс підприємства; 3) звіт про фінансові результати; 4) звіт про рух грошових коштів; 5) аналіз фінансового стану; 6) критерії аналізу.

Відповідно електронні таблиці забезпечують можливість скласти аналітичний баланс підприємства, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, визначити динаміку показників фінансових даних, розрахувати коефіцієнти для аналізу фінансового стану позичальника та сформувати кредитний рейтинг позичальника.

Використання автоматизованої системи оцінки фінансового стану, як правило, передбачає заповнення відповідних рядків та стовпчиків згідно з даними фінансової звітності позичальника. Окрім оцінювання фінансових показників автоматизовані системи дозволяють здійснювати оцінку нефінансових показників. В результаті проведення автоматичного розрахунку цих показників визначається клас позичальника, який містить сукупність ознак,

що характеризують фінансову діяльність і соціальну позицію юридичної чи фізичної особи.

Існує також ряд автоматизованих систем для побудови кредитного скорингу позичальників і керування кредитним ризиком портфеля роздрібних кредитів. Основними функціями даних систем є:

— скорингова оцінка кредитоспроможності окремого позичальника, у тому числі й при недостатній статистиці з виданих кредитів (побудова скорингової карти по параметрах анкети);

— контроль якості моделі скоринга, що використовується й адаптація моделі при зміні економічних умов;

— підбір оптимальних, з точки зору управління ризиками й прибутковістю кредитування, параметрів кредитного продукту;

— динамічна зміна лімітів та скоринг заборгованості;

— керування портфелями однорідних позичок (сегментація кредитного портфеля банку, рекомендації з керування);

— алокація капіталу між кредитними програмами банку й регіонами його присутності;

— поглиблена аналітика клієнтської бази;

— аналіз і прогнозування показників розвитку регіонів присутності банку для більш точного керування ризиками й прибутковістю портфеля.

— До переваг слід віднести наступне:

— гнучкість і налагоджуваність;

— імпорт/експорт скорингових карт;

— зберігання результатів розрахунку — можливість додаткового аналізу в часовому розрізі;

— інтеграція з іншими програмними продуктами;

— можливість роботи зі сторонніми БД.

Додаковим набором методів скорингу в системі можуть бути: 1) статистичний скоринг (при наявності достатньої бази виданих кредитів); 2) поведінковий скоринг (оцінка ймовірності повного або часткового погашення заборгованості при порушенні строків погашення); 3) контроль і керування якістю моделей (оцінка ефективності роботи скорингової моделі в процесі експлуатації

або побудови); 4) поглиблений аналіз клієнтської бази (розширення набору звітів і створення динамічних звітів).

Проведення якісної оцінки кредитоспроможності позичальників повинно бути пріоритетним завданням кожного комерційного банку, вирішення якого передбачає необхідність розробки та впровадження власних методик оцінювання фінансового стану юридичних та фізичних осіб з урахуванням комплексу необхідних показників та тенденцій сучасної банківської практики.

Питання для самоконтролю

1. Які методи використовуються для аналізу кредитоспроможності позичальника?
2. Які зовнішні і внутрішні джерела інформації про кредитоспроможність потенційного позичальника може використовувати банк?
3. Які показники характеризують ліквідність балансу позичальника?
4. Які показники характеризують фінансовий стан позичальника?
5. На що вказує аналіз бюджету грошових коштів позичальника?
6. Які фінансові показники використовуються при оцінюванні кредитоспроможності боржників-юридичних осіб?
7. У чому полягає особливість скоринг-методу?

Тестові завдання

1. Кредитоспроможність позичальника — це:

а) його здатність повністю і своєчасно розрахуватися за усіма своїми зобов'язаннями;

б) спроможність позичальника залучити позиковий капітал та за конкретних умов кредитування в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов’язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються позичальником у ході звичайної діяльності;

в) його здатність повністю і своєчасно розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями;

г) його здатність здійснювати всі необхідні платежі як у готівковій, так і в безготівковій формах відповідно до зобов’язань та вимог.

2. Сутність методики кредит-скорингу полягає у наступному:

а) у нарахуванні балів позичальнику за найбільш впливовими ознаками, які характеризують спроможність клієнта розраховуватися за усіма своїми зобов’язаннями;

б) у нарахуванні балів позичальнику за найбільш впливовими ознаками, які характеризують спроможність клієнта повернути кредит;

в) у визначенні класу позичальника за найбільш впливовими ознаками, які характеризують спроможність клієнта повернути кредит;

г) у визначенні класу позичальника за найбільш впливовими ознаками, які характеризують спроможність клієнта розраховуватися за усіма своїми зобов’язаннями.

3. Результатом використання методики кредит-скорингу є формування:

а) класу позичальника;

б) групи позичальника;

в) табличного ряду позичальника;

г) рейтингу позичальника.

4. Як правило, під час оцінювання кредитоспроможності позичальників виділяють наступні групи показників:

а) статистичні;

б) планові;

в) загальні;

г) макроекономічні;

д) фінансові.

5. Фінансові показники, що застосовуються у методиці скорингу передбачають:

а) оцінку майнового стану позичальника і розраховуються на підставі облікової звітності, митних декларацій тощо;

б) оцінку фінансового стану позичальника і розраховуються на підставі фінансової звітності, податкових декларацій тощо;

в) оцінювання позичальника з точки зору його позиції в суспільному чи економічному житті;

г) оцінювання позичальника з точки зору впливу на його діяльність макроекономічних чинників.

6. Що означає коли боржник-фізична особа після оцінки кредитоспроможності віднесений до класу «А»?

а) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких є не меншим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період;

б) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких перевищує внески на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період;

в) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких є недостатнім для своєчасних та в повному обсязі внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період;

г) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких є нижчим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період.

7. Що означає коли боржник-фізична особа після оцінки кредитоспроможності віднесений до класу «Б»?

а) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких є не меншим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період;

б) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких перевищує внески на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період;

в) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких є недостатнім для своєчасних та в повному обсязі внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період;

г) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких є нижчим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період.

8. Що означає коли боржник-фізична особа після оцінки кредитоспроможності віднесений до класу «В»?

а) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких є не меншим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період;

б) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких перевищує внески на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період;

в) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких є недостатнім для своєчасних та в повному обсязі внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період;

г) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких є нижчим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період.

9. Що означає коли боржник-фізична особа після оцінки кредитоспроможності віднесений до класу «Г»?

а) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких є не меншим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період;

б) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких перевищує внески на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період;

в) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких є недостатнім для своєчасних та в повному обсязі внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період;

г) що до цього класу будуть віднесені боржники сукупний чистий дохід яких є нижчим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період.

10. Комерційний банк визначає клас боржника-юридичної особи не вище 9, якщо:

а) у договорах немає письмової згоди боржника - юридичної особи на збір, зберігання, використання та поширення через бюро кредитних історій інформації про неї;

б) немає фінансової звітності боржника за останній звітний період або фінансова звітність не відповідає вимогам;

в) проти боржника порушено справу про банкрутство;

г) якщо боржника визнано банкрутом у встановленому законодавством України порядку.

Практичні завдання

Аналіз кредитоспроможності боржника-юридичної особи комерційними банками згідно із вимогами Положення “Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями” № 23 від 25.01.2012 р. здійснюється на основі оцінки фінансової звітності, а зокрема балансу підприємства, звіту про фінансові результати та розрахунку фінансових коефіцієнтів.

Баланс ТОВ “Заграва” (форма № 1-м) станом на 01.01 поточного року має такий вигляд:

Таблиця 1

Актив	**Код рядка**	**На початок звітного періоду**	**На кінець звітного періоду**
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Незавершені капітальні інвестиції	020	-	-
Основні засоби:			
залишкова вартість	030	30,2	16,4
первісна вартість	031	53	40,5
знос	032	22,8	24,1
Довгострокові біологічні активи:			
справедлива (залишкова) вартість	035	-	-
первісна вартість	036	-	-
накопичена амортизація	037	-	-
Довгострокові фінансові інвестиції:	040	-	-
Інші необоротні активи	070	-	-
Усього за розділом I	080	30,2	16,4
II. Оборотні активи Виробничі запаси	100	-	-
Поточні біологічні активи	110	-	-
Готова продукція	130	90,9	92,1
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги:			
чиста реалізаційна вартість	160	-	-
первісна вартість	161	-	-
резерв сумнівних боргів	162	-	-
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	170	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	210	-	-
Поточні фінансові інвестиції	220	-	-
Грошові кошти та їх еквіваленти:			
в національній валюті	230	33,3	44,1
у т.ч. в касі	231	-	-
в іноземній валюті	240	-	-
Інші оборотні активи	250	-	-
Усього за розділом II	260	124,2	136,2
III. Витрати майбутніх періодів	270	-	
IV. Необоротні активи та групи вибуття	275	-	-
Баланс	280	154,4	152,6
Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
I. Власний капітал Статутний капітал	300	23,7	23,7

Продовження таблиці 1

Додатковий капітал	320	11,5	11,5
Резервний капітал	340	-	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	350	107,4	108
Неоплачений капітал	360	-	-
Усього за розділом I	380	142,6	143,2
II. Забезпечення наступних витрат і цільове фінансування	430	-	-
III. Довгострокові зобов'язання	480	-	-
IV. Поточні зобов’язання			
Короткострокові кредити банків	500	-	-
Поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов’язаннями	510	-	-
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	530	-	-
Поточні забезпечення за розрахунками:			
з бюджетом	550	0,5	0,9
зі страхування	570	2,2	1,7
з оплати праці	580	3,3	2,1
Інші поточні зобов’язання	610	5,8	4,7
Усього за розділом IV	620	11,8	9,4
V. Доходи майбутніх періодів	630	-	-
Баланс	640	154,4	152,6

Звіт про фінансові результати ТОВ “Заграва” (форма № 2-м) станом на 01.01 поточного року має такий вигляд:

Таблиця 2

Стаття	**Код рядка**	**За звітний період**	**За аналогічний період попереднього року**
1	2	3	4
Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	010	408,6	1534,5
Непрямі податки та інші вирахування з доходу	020	(86,1)	(255,7)
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (010 – 020)	030	322,5	1278,8
Інші операційні доходи	040	-	-
Інші звичайні доходи	050	14,2	0,3
Надзвичайні доходи	060	-	-

Продовження таблиці 2

Разом чисті доходи (030 + 040 + 050 + 060)	070	336,7	1279,1
Збільшення (зменшення) залишків незавершеного виробництва і готової продукції	080	-	-
Матеріальні затрати	090	(10,1)	(11,9)
Витрати на оплату праці	100	(24,7)	(41,8)
Відрахування на соціальні заходи	110	(9,3)	(15,5)
Амортизація	120	(5,8)	(7,7)
Інші операційні витрати	130	(18,7)	(132,8)
у тому числі:	131		
Собівартість реалізованих товарів	140	(265,5)	(1037,2)
Інші звичайні витрати	150	-	-
Надзвичайні витрати	160	-	-
Податок на прибуток	170	(2,0)	(13,2)
Разом витрати (090 + 100 + 110 + 120 + 130 + 140 + 150 +,- 080 + 160 + 170)	180	(336,1)	(1260,1)
Чистий прибуток (збиток) (070 – 180)	190	0,6	19,0
Забезпечення матеріального заохочення	195	-	-
Дохід від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції та дохід від зміни вартості поточних біологічних активів	201	-	-
Витрати від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції та витрати від зміни вартості поточних біологічних активів	202	-	-

Здійснити розрахунок фінансових коефіцієнтів, котрі визначаються на підставі даних балансу та звіту про фінансові результати боржника-юридичної особи (табл. 3), що дозволить оцінити кредитоспроможність та фінансовий стан підприємства. Обрати відповідну модель розрахунку інтегрального показника (використовуючи додаток № 3 Положення “Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями” № 23 від 25.01.2012 р.) та враховуючи отримане значення й інформацію про те, що дане підприємство за величиною є мале і займається оптовою та роздрібною торгівлею, визначити клас боржника-юридичної особи.

Таблиця 3

Розрахунок фінансових коефіцієнтів боржника-юридичної особи

Найменування показника	Розра-хунок	Значення коефіці-єнта
1. МК1 –коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня)		
2. МК3 – коефіцієнт фінансової незалежності		
3. МК4 –коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом		
4. МК5 – коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості		
5. МК6 – коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності (EBIT)		
6.МК7–коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами до оподаткування		
7.МК8 –коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком		
8.МК9 –коефіцієнт оборотності оборотних активів		

2. Фізична особа — Ковальчук О. С. - звернулася до банку з проханням надати кредит для купівлі квартири у м. Луцьк вартістю 40000$ на строк 7 років. Початковий внесок за квартиру, сплачений Ковальчук О. С., становив 40% вартості квартири. Як правило, банк за такими кредитами вимагає 15% річних. Відповідно, забезпеченням має бути квартира, що купується. Пані Ковальчук О. С. Працює головним бухгалтером на великому підприємстві. Згідно з довідкою, наданою з місця роботи, її заробітна плата становить 5000 грн. після сплати податків. Пані Ковальчук О. С. заміжня, чоловік працює шофером на приватній фірмі, його місячний дохід за вирахуванням податків становить 2000 грн. Вони мають двох дітей віком 14 та 16 років. У власності сім'ї — приватний будинок у передмісті Луцька, оцінений експертами у 7000$, а також автомобіль “Шкода”, вартість якого на сьогодні становить 6000$. Місячні витрати сім'ї в середньому

становлять 2000 грн. Раніше пані Ковальчук О. С. Кредити не отримувала. Визначте кредитоспроможність позичальника, а також поясніть, які фактори позитивно (негативно) вплинули на визначення кредитоспроможності. Дайте остаточну відповідь що до можливості надання кредиту. У випадку позитивного рішення що до надання кредиту визначте рівномірні щомісячні платежі пані Ковальчук О. С.

3.Проаналізуйте макроекономічні показники української економіки за поточний рік, а також відповідні соціальні та політичні ризики, які мали суттєвий вплив на формування кредитного ризику в середньому по країні.

ТЕМА 3.
ФОРМИ ТА МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВЕРНЕННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУ

3.1. Форми забезпечення своєчасності та повноти повернення кредитів і сплати відсотків за ними.

3.2. Застава майна як вид забезпечення банківського кредиту.

3.3. Гарантія, поручительство: сутність та особливості.

3.4. Страхування відповідальності позичальника як вид забезпечення кредиту.

3.1. Форми забезпечення своєчасності та повноти повернення кредитів і сплати відсотків за ними.

Забезпечення є важливим чинником, на який необхідно звертати увагу кредитору під час надання кредиту, оскільки воно є останньою можливістю покрити збитки, завдані неповерненням кредиту, тобто фактично є останньою лінією оборони банку. Варто зауважити, що у вітчизняній практиці кредитори надзвичайно великого значення надають забезпеченню, проте недооцінюють інший, більш важливий чинник — спроможність позичальника примножити капітал.

Класифікація виданих кредитів та оцінка кредитних ризиків здійснюються комерційними банками залежно від наявності відповідного реального забезпечення, а також кількості днів простроченої заборгованості.

З*абезпечені кредити* — це кредити, які мають забезпечення у вигляді ліквідної застави, реальна (ринкова) вартість перевищує кредитну заборгованість не менше як на 25%, ті, які мають гарантію уряду України або банківську гарантію.

Недостатньо забезпечені кредити — це кредити, які мають забезпечення у вигляді ліквідної застави, реальна (ринкова) вартість якої становить не менше 60% від суми кредитної заборгованості; кредити, застраховані у встановленому порядку, та кредити, надані під гарантії, договори-поруки юридичних осіб.

Незабезпечені кредити — це кредити, які не мають забезпечення або за якими реальна (ринкова) вартість забезпечення становить менше 60 % від суми кредитної

заборгованості. Розробляючи умови майбутньої кредитної операції, банк повинен правильно визначити групу, до якої відноситься дана позика [52].

Вид забезпечення — це конкретне джерело погашення існуючого боргу, не пов'язане з цільовою спрямованістю кредиту. В Україні, згідно з чинним законодавством, банки можуть використовувати різні види забезпечення кредитів: застава рухомого і нерухомого майна; гарантії і поручительства третіх осіб; страхування ризику позики. Кожен з виду забезпечення повернення кредиту оформляється окремим документом, що має юридичну силу і закріплює за кредитором певне фінансове джерело для погашення кредиту у разі відсутності коштів у позичальника після настання строку його погашення.

Найпоширенішою є застава, коли боржник добровільно віддає майно в заставу і оформляє це угодою з кредитором. Найвагомішою вважається банківська гарантія.

Для будь-якої кредитно-фінансової установи забезпечення наданих позик є серйозною проблемою. Належне забезпечення кредитної операції суттєво знижує ризик втрат від неповернення кредиту.

3.2. Застава майна як вид забезпечення банківського кредиту

Порядок забезпечення виконання кредитних зобов'язань заставою регулюється Законом України “Про заставу” (від 2 жовтня 1992 р.) і договором застави.

Застава — це спосіб забезпечення будь-якого (в тому числі й кредитного) зобов'язання. Застава має бути оформлена у вигляді угоди про заставу у відповідності до чинного законодавства. У договорі застави має бути зазначено суть забезпеченої заставою вимоги, її розмір і строк виконання зобов'язання, опис предмета застави, а також будь-які інші умови, відносно яких за заявою однієї із сторін має бути досягнута угода. Право застави виникає з моменту укладення договору застави, а у випадках, коли договір підлягає нотаріальному посвідченню, — з моменту його нотаріального посвідчення [52].

Відповідно застава майна випливає із заставного зобов'язання, що видається позичальником (заставодавцем) кредитору (заставодержателю) і підтверджує право останнього у разі невиконання платіжного зобов'язання отримати переважне задоволення претензії (перед іншими кредиторами) з вартості закладеного майна. *Кредитор* — заставодержатель має право реалізувати заставне майно, якщо забезпечене ним зобов'язання не буде виконано й отримати задоволення з вартості заставного майна раніше інших кредиторів боржника.

В юридичному аспекті для комерційного банку важливо, те що для фактичної реалізації заставленого майна кредитору не потрібно порушувати щодо позичальника судовий позов. Сам факт наявності застави дає комерційному банкові особливі права щодо розпорядження заставним майном.

Застава повинна забезпечити не тільки повернення кредиту, а й сплату процентів і пені за договором. Необхідною передумовою використання застави майна як форми забезпечення кредиту є перевищення величини вартості застави над вартістю наданого кредиту, оскільки в разі неповернення кредиту необхідно буде організувати її продаж, що тягне за собою здійснення додаткових витрат. Чим більша ця різниця, тим, в принципі, й вище забезпечення кредиту. Комерційному банкові економічно невигідно надавати кредит у сумі, яка дорівнює (а не є меншою) вартості заставного майна.

Предметом застави можуть бути майно і майнові права. Вони повинні бути високоліквідними (тобто ті, які можна у разі потреби швидко реалізувати), зокрема це можуть бути товарно-матеріальні цінності, готова продукція, цінні папери, устаткування, транспортні засоби, об’єкти нерухомості (будинки, спорудження, квартири, об’єкти незавершеного будівництва).

Основними вимогами до застави є:

— висока ліквідність;

— здатність до тривалого зберігання (як мінімум протягом періоду кредитування);

— стабільність цін на майно, яке перебуває в заставі;

— низькі витрати на зберігання та реалізацію застави.

Залежно від вищеперелічених чинників визначається і розмір кредиту, який може сягати до 90 % ринкової вартості застави на момент укладення кредитної угоди.

У разі надання кредиту під заставу майна банк повинен враховувати низку важливих чинників і передумов кредитної операції.

По-перше, позичальник має бути власником заставленого майна або мати право оперативного управління ним, яке визначено статутом або дорученням.

По-друге, позичальник повинен подати офіційну інформацію, яка б підтверджувала, що дане майно не було вже заставлене раніше невиконаними зобов'язаннями.

По-третє, предмет застави має бути правильно оформлений як власність.

По-четверте, предмет застави має мати визначену ціну, підтверджену документально (для нерухомості — довідка фірми, що має ліцензію на оцінку та документ про право власності). Майно, що перебуває у спільній власності, може бути передано у заставу тільки за згодою усіх співвласників. Предмет застави в необхідних випадках має бути застрахований. Страхове свідоцтво є додатком до договору застави. До оформлення договору застави сторонами на місці має бути проведений огляд оцінки майна. Важливе значення має проведення правильної ринкової оцінки вартості предмета застави.

Банки розробляють і використовують в практичній роботі нормативи оцінки майна, що передається у заставу в забезпечення кредиту. Найнадійнішими вважаються такі предмети застави (що оцінюються в 100%): грошові кошти, гарантії першокласних банків за умови попереднього вивчення рейтингу банку за світовою класифікацією, гарантії уряду. Оцінка об'єктів нерухомості проводиться у межах встановленого “коридору” (вилки) нормативу, з урахуванням призначення об'єктів, місцезнаходження (регіон, віддаленість від центру міста), ефективності використання приміщень, ліквідності на ринку тощо. Оцінка обладнання проводиться з урахуванням ліквідності на ринку, фізичного стану, ефективності використання тощо. Щодо готової продукції і товарів в обороті, то найвищу оцінку

мають предмети застави з високим рівнем ліквідності, запасом терміну придатності, який не менше ніж вдвічі перевищує термін дії кредиту.

Кредитор повинен мати реальну можливість погасити з вартості заставленого майна після його реалізації основну суму боргу, відсотки, всі витрати, пов'язані із здійсненням кредитної операції (включаючи зберігання предмета застави), і, крім того, відшкодувати так званий втрачений прибуток.

Банк має право контролювати збереження заставленого майна. При оформлені договору на заставу товарів, матеріалів чи продукції слід враховувати, що вони є предметом застави лише до моменту їх реалізації чи переробки, після чого договір втрачає силу і заставодавець повинен замінити предмет застави.

Основними видами застави є:

Іпотека — це застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи. До недавнього часу цей вид забезпечення вважався найбільш надійним у вітчизняній практиці, оскільки попит на нерухомість доволі значний та й ціна її постійно зростає. Застава нерухомого майна підлягає державній реєстрації у випадках та у порядку, передбачених законом.

Заклад — це застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателю (на його склади) або за його наказом — у володіння третій особі, або за взаємною угодою залишається у заставодавця під замком та печаткою заставодержателя.

Цей вид застави використовується найчастіше під час кредитування юридичних осіб, однак приховує у собі значні ризики, які не завжди можна й передбачити. Заклад може залишатися у розпорядженні боржника, який всі свої дії щодо предмета застави має узгоджувати з кредитором.

Застава рухомого майна реєструється на підставі заяви заставодержателя або заставодавця у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна в термін не пізніше ранку наступного дня після укладення договору майна. Така умова є необхідною, адже в іншому випадку позичальник може заставити своє майно одразу в кількох банках і одержати кредити, що в багато разів перевищують ринкову вартість цього майна. Запровадження електронного реєстру майна, прийнятого під заставу

комерційними банками, дозволяє забезпечити дієвий контроль за майном, яке заставляється під кредити.

Банки намагаються використовувати заклад лише в крайніх випадках, адже необхідність утримання приміщень для збереження відповідних цінностей є економічно невигідним і організаційно незручним. В банківській практиці як предмет закладу найчастіше використовується золото та інші дорогоцінні метали, дорогоцінні камені, предмети мистецтва, автомобілі.

Застава товаророзпорядчих або інших документів, що посвідчують права власності чи вимоги (складські свідоцтва, подвійні складські свідоцтва, рахунки-фактури, депозитні договори тощо), — у сучасній практиці кредитування цей вид забезпечення вважається найбільш прийнятним, оскільки значно скорочуються витрати й ризики кредитора порівняно із закладом;

Застава цінних паперів теж є зручною для кредитора, оскільки відсутні труднощі щодо передачі титулу власності, витрати на збереження є мінімальними, швидко й легко можна їх реалізувати. Водночас основними недоліками такого виду застави є коливання ціни на цінні папери, можливість банкрутства їх емітента, а у вітчизняній практиці ці ризики значно зростають через недостатню кількість «якісних» емітентів цінних паперів. Безперечно перевага віддається цінним паперам, які котируються на біржі, але в будь-якому випадку сума кредиту буде нижчою від ринкової вартості (для державних та муніципальних цінних паперів, як правило, ця межа становитиме 80—90 %, для інших цінних паперів — у середньому 30-70 %). Широкому використанню цінних паперів як застави у вітчизняній банківській практиці заважає нерозвинутість в Україні ринку цінних паперів і відсутність відповідного законодавства.

Застава дорогоцінних металів (монети, зливки, вироби із золота, срібла, платини, дорогоцінне каміння тощо). На сьогодні цей спосіб забезпечення зобов'язань найчастіше використовується у практиці ломбардів.

Нерухоме та рухоме майно, яке передається у заставу, може бути застраховане, і в разі настання страхового випадку предметом застави стає право вимоги до страховика.

Предметом застави не можуть бути:

— національні, культурні та історичні цінності, які є об'єктами права державної власності й занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національної культурної спадщини;

— вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких заборонена законом.

Слід зазначити, що застава за ступенем ліквідності може бути: 1) абсолютно ліквідна (майнові права на кошти позичальника розміщені на депозитному рахунку у банку-кредиторі); 2) високоліквідна (житловий і нежитловий фонд у центральних та промислових районах міста); 3) ліквідна (перспективне незавершене будівництво, товари з широким ринком збуту, транспортні засоби з терміном експлуатації не більше 5 років); 4) недостатньо ліквідна (товари, які мають обмежений строк придатності та обмежений ринок збуту, врожай майбутніх періодів, майнові права, дебіторська заборгованість за якими є простроченою).

У зарубіжній практиці банківсько-кредитної діяльності застава не набула широкого застосування. Необхідність постійного контролю за предметом застави, проблеми з реалізацією обтяжують комерційні банки і відволікають від основної діяльності.

3.3. Гарантія, поручительство: сутність та особливості

Гарантія — вид забезпечення, згідно з яким гарант (банк, інша фінансова установа, страхова організація) гарантує кредитору (бенефіціару) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Тобто, це зобов'язання третьої особи погасити борг позичальника, коли він фінансово не здатний зробити це самостійно.

Зокрема, укладається угода між банком і гарантом шляхом видачі останнім гарантійного листа і прийняття цього листа до виконання банком. Банк надає кредит, забезпечений гарантією, лише після того, як отримає гарантійний лист з відміткою банку організації-гаранта про його зобов'язання списати з поточного рахунка гаранта відповідну суму боргу та відсотки за позикою.

Гарантами можуть бути будь-які фінансово стабільні юридичні особи (підприємства) і банки. Найнадійнішими вважаються гарантії банків.

Визначають такі *типи банківських гарантій*:

1. Відкличні **—** дана гарантія може бути відкликана або її умови можуть бути змінені банком-гарантом без попереднього повідомлення бенефіціару;

2. Безвідкличні **–** дана гарантія на може бути відкликана, а її умови не можуть бути змінені без погодження з бенефіціаром;

3. Безумовні гарантії **–** гарантії, при яких банк виконає свої зобов'язання перед бенефіціаром (здійснить платіж) проти його простої письмової вимоги, навіть якщо вона нічим не обумовлена та не підтверджена наданням будь-яких додаткових документів. Цей тип гарантії найбільш вигідний бенефіціару, оскільки максимально захищає його інтереси.

4. Умовні гарантії – менш вигідні бенефіціару, оскільки їх реалізація залежить від певних умов, наприклад, бенефіціар повинен вказати причину подання своєї вимоги по гарантії (наприклад, додати сертифікат про те, що він виконав свої зобов'язання по контракту).

Форми гарантій:

1. Прямі гарантії - виставляються бенефіціару напряму, без авізування через банк бенефіціара. Такий спосіб отримання гарантії менш вигідний бенефіціару з точки зору перевірки достовірності гарантії та оперативного зв'язку з банком бенефіціара. Найбільше поширення в міжнародній практиці отримав спосіб, при якому гарантія авізується через банк бенефіціара.

2. Непрямі гарантії – через національні, юридичні та митні формальності, що діють в країні, при наданні гарантії підключається четверта сторона — як правило, це іноземний банк, створений в країні бенефіціара за допомогою якого бенефіціар здійснює свої платежі.

На сьогодні вітчизняні банки пропонують такі *види гарантій*:

1. Платіжні гарантії — виставляються банками-гарантами для забезпечення платіжних зобов'язань покупців (боржників) по

відношенню до продавців (кредиторів). Такі гарантії захищають інтереси експортерів;

2. Договірні (контрактні) гарантії виставляються банками для забезпечення інтересів імпортера. До договірних гарантій належать:

— тендерна гарантія — зобов'язання банку, видане за наказом сторони, яка бере участь у тендері, на користь сторони, що організовує тендер, виплатити останній певну суму при порушенні учасником тендеру умов контракту в частині відмови від його реалізації після того, як ним виграно тендер;

— гарантія виконання зобов'язань по поставці товарів (послуг) — зобов'язання банку, видане за наказом продавця товарів чи послуг або іншого підрядчика на користь покупця або замовника, сплатити останньому певну суму у разі невиконання першим своїх зобов'язань із постачання товару або виконання робіт чи надання послуг;

— гарантія повернення авансового платежу — зобов'язання банку, видане за наказом продавця, який отримав аванс від покупця, повернути аванс покупцю у разі невиконання продавцем своїх зобов'язань із постачання;

— гарантія повернення кредиту — зобов'язання банку, видане за наказом позичальника на користь кредитора, сплатити останньому суму основного боргу і відсотків за кредитом у разі невиконання позичальником своїх зобов'язань із кредитного договору щодо погашення боргу й відсотків.

Строк дії гарантії встановлюється, як правило, на 10—15 діб більше від строку погашення позички, повернення якої забезпечене гарантією.

Гарантійний лист складається в двох примірниках. Один примірник гарантійного листа з відміткою банку, що обслуговує гаранта, про прийняття гарантії подається до банку позичальника, після чого здійснюється кредитування під гарантію. Дія гарантії припиняється після погашення відповідних позик. При виконанні зобов'язань за кредитним договором гарант має право зворотної вимоги до боржника. Може укладатися й окремий договір гарантії, відповідно до умов якого гарант у випадку невиконання боржником зобов'язань за кредитним договором з банком-

кредитором зобов'язується сплатити борг боржника кредитору в розмірі позики, відсотків за позику та пені.

Варто зазначити таку особливість гарантії, як її незалежність від основного зобов'язання, тобто навіть у випадку недійсності основного зобов'язання гарантія має бути виконана.

Кредитор, висуваючи вимогу до гаранта про виконання ним умов гарантії, зобов'язаний зазначити, у чому полягає порушення боржником основного зобов'язання, а також подати відповідні документи.

Гарант може відмовитися від задоволення вимоги кредитора, якщо, по-перше, вимога або додані до неї документи не відповідають умовам гарантії, а по-друге, вони подані гарантові після закінчення строку дії гарантії. Обсяг відповідальності гаранта перед кредитором обмежується сплатою суми, на яку видано гарантію.

Якщо позичальник не повертає у встановлений строк борг, забезпечений гарантією, несплачена позичка стягується у безспірному порядку з рахунку гаранта.

Гарантія припиняє свою дію, якщо: гарант виконав зобов'язання; закінчився строк дії гарантії; існують відповідні домовленості між сторонами.

Формою забезпечення кредитів є також порука. В юридичній науці з позицій цивільного законодавства “гарантія” і “порука” часто розглядаються як тотожні поняття.

Порука — це угода, на підставі якої поручитель бере зобов'язання перед банком-кредитором оплатити за необхідності заборгованість позичальника.

Поручительство третьої особи оформляється як договір поруки між банком-кредитором та поручителем (Додаток 9). Договір поруки має містити відповідальність поручителя за виконання на повну суму зобов'язань позичальника. Поручитель може забезпечувати виконання зобов'язання як у частковому, так і у повному обсязі. Як правило, у разі порушення виконання зобов'язання поручитель і боржник (позичальник) несуть при цьому солідарну фінансову відповідальність. Однак договір поруки може передбачати й субсидіарну (додаткову)

відповідальність поручителя. Урегулювання всіх спорів за договором поруки здійснюється в арбітражному порядку.

Боржник може мати декількох поручителів, обсяг відповідальності яких перед кредитором обумовлюється також у договорі поруки і може включати не тільки основну суму боргу, але й відсотки за ним, неустойку тощо.

У випадку порушення позичальником кредитного зобов'язання, забезпеченого порукою, поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, відсотків відшкодування збитків неустойки, якщо інше не встановлено договором поруки [10].

У разі звернення кредитора до поручителя із вимогою виконання умов договору поруки поручитель зобов'язаний повідомити боржника про пред'явлення претензій і виконати умови поруки. Водночас може виникнути ситуація, що й боржник матиме заперечення щодо вимог кредитора. У такому разі поручитель може: по-перше, самостійно висунути їх проти вимог кредитора навіть у тому випадку, якщо боржник визнав борг; по-друге, виконати умови поруки, однак у такому разі він має очікувати, що в разі звернення до боржника за задоволенням власних вимог ці ж заперечення можуть бути висунуті проти нього.

Поручитель звільняється від виконання своїх зобов'язань, якщо:

— зобов'язання виконане боржником;

— зобов'язання змінено без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності;

— після настання строку виконання зобов'язання кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником або поручителем;

— відбулося переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не поручився за нового боржника;

— закінчився строк, встановлений у договорі поруки.

У разі, коли договором поруки такий строк не передбачено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя. У разі якщо й строк основного

зобов'язання не встановлений, то порука припиняється, якщо кредитор не пред'явить позову до поручителя протягом одного року від дня укладення договору поруки.

Практична робота установ банків із гарантіями (поручительствами) вимагає від банківських працівників високої юридичної грамотності, відповідних знань у галузі цивільного і заставного права. В економічному плані ефективність для банку гарантій і поручительств як форм забезпечення повернення кредитів залежить від платоспроможності організацій, які виступають у ролі гаранта (поручителя). Банк повинен у зв'язку з цим провести об'єктивний аналіз платоспроможності гаранта.

3.4. Страхування відповідальності позичальника як вид забезпечення кредиту

Страхування як вид забезпечення зобов'язань позичальника бере банком здійснюється у формі страхування відповідальності. У такому випадку клієнт надає банку страхове свідоцтво (поліс) або інші документи, які підтверджують факт страхування ним кредитної операції.

Страхувальником є юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали із страховиком договір страхування. *Страховиком* — страхова компанія. *Об'єктом страхування* — відповідальність позичальника перед банком, що надає кредит, за вчасне і повне погашення кредиту, включаючи плату за користування ним.

Для укладання договору страхування страхувальник подає страховику письмову заяву за формою, встановленою страховиком, а також копію кредитного договору. Страховик визначає страхові платежі, які мають бути сплачені страхувальником одноразово. Днем сплати вважається день списання коштів з рахунку страхувальника.

Відповідальність страховика виникає при неповерненні боржником банку-кредитору суми впродовж трьох днів після настання строку платежу, обумовленого договором.

Відповідальність страховика коливається у межах 50—90%. Важливо, щоб у страховому договорі, було зазначено, що страхова

компанія повністю відповідає за кредитний ризик, включаючи й нецільове використання позики.

Страхова сума встановлюється пропорційно частці відповідальності страховика, обумовленої в договорі, до суми заборгованості.

У разі страхування кредиту та відсотків за ним банк має ретельно перевірити фінансовий стан страхової компанії, з якою позичальник укладатиме страховий договір.

Страхування кредитних ризиків у розвинених країнах світу передбачає як обов'язкову умову так зване супутнє страхування. Зміст його полягає в тому, що позичальник кредиту або покупець товару в кредит на строк надання кредиту страхує життя, працездатність, дожиття до закінчення строку договору. Даний вид страхування застосовується і при заставі майна. Це означає, що на строк дії кредиту страхується позичальник.

Банк може самостійно застрахувати кредит, що надається, шляхом укладання зі страховою компанією угоди про добровільне страхування кредитного ризику. У цьому разі сума страхових внесків додається до плати за користування кредитом.

Питання для самоконтролю

1. Які форми забезпечення своєчасності та повноти повернення кредитів застосовуються у банківській практиці?
2. Назвіть особливості вибору предмета застави та оцінки ліквідності застави?
3. В чому полягає зміст застави рухомого майна?
4. В чому різниця між гарантією і поручительством?
5. Що не може бути предметом застави?
6. Які види та форми гарантій Ви знаєте?
7. У чому полягає відповідальність страховика?

Тестові завдання

1. До видів гарантії належать:

а) прямі і відкличні гарантії;

б) безумовні і прямі гарантії;

в) платіжні і договірні гарантії;

г) непрямі і умовні гарантії.

2. Застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи, це:

а) іпотека;

б) порука;

в) заклад;

г) гарантія.

3. Гарантія, при якій банк виконає свої зобов'язання перед бенефіціаром (здійснить платіж) проти його простої письмової вимоги, навіть якщо вона нічим не обумовлена та не підтверджена наданням будь-яких додаткових документів, це:

а) пряма гарантія;

б) безвідклична гарантія;

в) платіжна гарантія;

г) безумовна гарантія.

4. Договірна гарантія – це:

а) гарантія, яка може бути відкликана або її умови можуть бути змінені банком-гарантом без попереднього повідомлення бенефіціару;

б) гарантія, при якій банк виконає свої зобов'язання перед бенефіціаром (здійснить платіж) проти його простої письмової вимоги, навіть якщо вона нічим не обумовлена та не підтверджена наданням будь-яких додаткових документів;

в) гарантія, при якій підключається четверта сторона — як правило, це іноземний банк, створений в країні бенефіціара за допомогою якого бенефіціар здійснює свої платежі;

г) гарантія, яка виставляються банками для забезпечення інтересів імпортера і до неї належить тендерна гарантія і гарантія повернення авансового платежу.

5. Підприємства, установи та організації при страхуванні як однієї з форм забезпечення кредиту виступають:

а) страхувальником;

б) принципалом;

в) страховиком;

г) бенефіціаром.

6. Іпотека – це різновид:
а) поруки;
б) застави нерухомого майна;
в)застави рухомого майна;
г) гарантії.

7. Бенефіціар, як суб’єкт відносин, що виникають під час надання гарантії, це:
а) боржник;
б) гарант;
в) кредитор;
г) позичальник.

8. Принципал, як суб’єкт відносин, що виникають під час надання гарантії, це:
а) боржник;
б) гарант;
в) кредитор;
г) страхова організація.

9. Строк дії гарантії встановлюється, як правило, на …… діб більше від строку погашення позички, повернення якої забезпечене гарантією:
а) 5-7;
б) 10-15;
в) 20-25;
г) 25-30.

10. Оцінка об'єктів нерухомості, як форми забезпечення за кредитом проводиться з урахуванням таких ознак, як:
а) ефективність використання;
б) ліквідність на ринку;
в) фізичний стан;
г) термін придатності;
д) місцезнаходження.

Практичні завдання

1. Будівельна компанія подала до філії “Укрсиббанку” всі необхідні документи для отримання кредиту в сумі 2 млн. грн., терміном на 12 місяців та оплатою за користування кредитом в розмірі 20 % річних. В якості забезпечення кредиту в кредитній угоді та в угоді про заставу майна запропоновано заставу майна вартістю 2,4 млн. грн. Затрати із зберігання предметів застави можуть скласти близько 30 тис.грн. Визначити достатність заставного майна для забезпечення повного повернення кредиту та сплати процентів за ним. Обгрунтуйте Ваш висновок.

Розв’язок:

Для визначення загального розміру основного боргу та відсотків за ним використаємо наступну формулу:

$$S = P\left(1 + \frac{rn}{365}\right)$$

Обсяг кредит разом із відсотками складе:

2 млн.*(1+20*12/12*100)=2400000 грн.

Застава = 2400000-30000=2370000 грн. (обсяг заставленого майна з урахуванням витрат на зберігання є недостатнім для забезпечення повного повернення кредиту та сплати відсотків за ним).

2. Фармацевтична компанія подала до філії “Приватбанку” всі необхідні документи для отримання кредиту в сумі 1 млн. грн., терміном на 12 місяців та оплатою за користування кредитом в розмірі 18 % річних. В якості забезпечення кредиту в кредитній угоді та в угоді про заставу майна запропоновано заставу майна вартістю 1,5 млн. грн. Затрати по зберіганню предметів застави можуть скласти близько 100 тис.грн. Визначити достатність заставного майна для забезпечення повного повернення кредиту та сплати процентів за ним. Розрахувати коефіцієнт покриття кредиту забезпеченням та порівняти його із нормативним значенням. Обґрунтуйте Ваш висновок.

ТЕМА 4.
РЕЗЕРВИ ДЛЯ ВІДШКОДУВАННЯ МОЖЛИВИХ ВТРАТ ВІД КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

4.1. Диференціація кредитів за ступенем ризику.

4.2. Формування резервів під кредитні ризики комерційного банку.

4.3. Порядок розрахунку резерву за активними банківськими операціями.

4.4. Формування резервів за коштами, розміщеними в інших банках.

4.5. Загальні вимоги до формування резервів за наданими фінансовими зобов'язаннями.

4.1. Диференціація кредитів за ступенем ризику

Комерційний банк із метою визначення можливих втрат (збитків) невиконання боржником зобов'язань та формування за ними резервів здійснює оцінку ризику невиконання ним таких зобов'язань (тобто ризику того, що виконання боржником зобов'язання проводитиметься з перевищенням строків, передбачених умовами договору, або в обсягах, менших, ніж передбачено договором, або взагалі не проводитиметься) за всіма активними банківськими операціями та наданими банком фінансовими зобов'язаннями (починаючи з дати визнання їх в обліку до дати припинення такого визнання).

З метою розрахунку резервів банк класифікує активи (надані фінансові зобов'язання) за такими категоріями якості [74]:

— I (найвища) - немає ризику або ризик є мінімальним;

— II - помірний ризик;

— III - значний ризик;

— IV - високий ризик;

— V (найнижча) - реалізований ризик.

Заборгованість за активами (наданими фінансовими зобов'язаннями), віднесеними до V категорії, є безнадійною. До даної категорії якості, банк зараховує активи, за якими більше ніж 50 відсотків боргу прострочено понад 90 днів.

Окрім цього, банк має право поділяти фінансові активи на суттєві активи та активи, які не є суттєвими. До фінансових активів, які не є суттєвими, належать кредити, надані фізичній особі, у тому числі як суб'єкту підприємницької діяльності, загальна сума боргу за якими не перевищує 50 000 гривень, або еквівалент цієї суми в іноземній валюті, визначений за офіційним валютним курсом, установленим Національним банком України на дату формування резервів. Комерційний банк має також право об'єднувати фінансові активи, які не є суттєвими, у групи фінансових активів та оцінювати ризик за ними на портфельній основі, ґрунтуючись на кількості днів прострочення боргу. Усі інші активи є суттєвими. За суттєвими фінансовими активами банк оцінює ризик на індивідуальній основі.

Банк не має права включати до групи фінансових активів той актив, який виник унаслідок заміни активу. Зокрема, у даному випадку банк здійснює класифікацію активу, що визнається, та активу, визнання якого припиняється, за відповідними категоріями якості. Банк класифікує актив, що визнається, за нижчою з цих категорій якості.

Комерційний банк визначає єдину категорію якості за кількома активами (наданими фінансовими зобов'язаннями) щодо одного боржника, у тому числі за тими, оцінка ризику за якими здійснюється на портфельній основі, використовуючи найнижчу. Комерційний банк не має права класифікувати активи за найвищою категорією якості, якщо укладеними з боржником договорами передбачені пільгові умови. Також, у разі зміни умов договору, пов'язаних із реструктуризацією боргу за активами, або щодо збільшення строків користування активами, не пов'язаних із реструктуризацією боргу, банк не має права класифікувати такі активи за категорією якості вищою, ніж категорія, що була визначена за цими активами на дату внесення змін.

Слід зауважити, що комерційний банк самостійно встановлює порядок визначення показника ризику активу (наданих фінансових зобов'язань) в межах діапазонів, визначених для відповідних категорій якості активів, у тому числі з урахуванням кредитної історії боржника, стану виконання ним своїх зобов'язань за договором (стану обслуговування боргу), а також

іншої інформації, що забезпечує об'єктивну оцінку подій та обставин, які можуть свідчити про наявність ризиків погашення боргу боржником із перевищенням строків, передбачених умовами договору, або невиконанням договірних умов.

4.2. Формування резервів під кредитні ризики комерційного банку

Формування резерву під кредитні ризики розглядається як один з найважливіших способів підвищення надійності комерційних банків. Діяльність зі створення такого роду резервів розпочалася ще в 1995 році, що було пов'язано з неефективністю існуючої методики списання безнадійної кредитної заборгованості, результатом якої були розбіжності між реальним капіталом банку та величиною капіталу, відображеного у фінансовій звітності, що було результатом невизначення конкретних джерел покриття втрат [104]. За таких умов саме існування банківської системи було під загрозою, а іноземні інвестори не могли довіряти фінансовій звітності.

Створення резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями надає банкам можливість компенсувати неповернені кредити за рахунок коштів, що акумулюються відповідно до встановлених вимог та носять обов'язковий характер.

Основними національними нормативними актами, що регулюють процес формування резервів за активними банківськими операціями є:

1. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV, із змінами та доповненнями [35];

2. Положення «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» від 25.01.2012 № 23 [74];

3. Інструкція "Про порядок регулювання діяльності банків в Україні", яка затверджена постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 [40];

4. "Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України", що затверджена Постановою

Правління Національного банку України від 19 березня 2003 року № 124 [82].

Також регулювання даного питання передбачено Міжнародними стандартами. Особливу увагу цьому питанню приділено у МСФЗ 39 «Фінансові інструменти визнання та оцінка» - частина 3 «Наступне визнання» [58], суть якого дещо відрізняється від вітчизняних нормативних актів.

З позицій сучасної методики бухгалтерського обліку – Міжнародний стандарт фінансової звітності 39 «Фінансові інструменти: визнання й оцінка» визначає, що кредити повинні бути визнані неякісними (поганими, проблемними, знеціненими) і необхідні резерви повинні бути створені, якщо є підстави припускати, що банк не зможе вчасно одержати належні йому платежі (суму основного боргу й / або процентні платежі) відповідно до умов кредитного договору [58]. Отже, формування резервів на можливі втрати за кредитними операціями – це метод, що використовується банками, для визначення зниження реальної вартості виданих кредитів.

Відповідно до даного міжнародного стандарту спочатку банк визначає наявність об’єктивних ознак знецінення за кожним значним (великим) фінансовим активом, а також аналогічно аналізує інші менш значні активи, оцінюючи їх разом.

Якщо банк визначає, що об’єктивні умови знецінення великого фінансового активу є відсутніми, то він має право включити даний актив до групи однорідних активів з аналогічними характеристиками кредитного ризику і провести оцінку знецінення сформованої групи на портфельній основі.

По активам, які відносяться до значних кредитів та для яких мають місце ознаки знецінення, резерв розраховується на індивідуальній основі. Якщо в наступний період сума збитку від знецінення знижується, і зниження може бути об'єктивно віднесене до події, що сталася після врахування зменшення корисності (наприклад, підвищення кредитного рейтингу боржника), то раніше визнаний збиток від знецінення повинен стернуватися, або безпосередньо, або шляхом коригування резерву під знецінення [58].

Процес оцінки резерву під знецінення відповідно до МСФЗ 39 враховує всі відкриті кредитні позиції, а не тільки позиції, що мають низьку якість. Якщо банк використовує внутрішню систему класифікації позик, то в процесі розглядають всі класи позик, а не тільки ті, якість яких суттєво погіршилася. Процес оцінки суми збитку від знецінення може призвести або до певної суми, або до найкращої оцінки в межах діапазону, беручи до уваги всю важливу інформацію, доступну до випуску фінансової звітності про умови, що існують на дату її складання.

Оцінка зменшення корисності фінансових активів на портфельній основі здійснюється шляхом групування в сукупність однорідних активів на основі схожих кредитних ризиків, які відображають спроможність боржника сплатити всі належні суми згідно з умовами договору (наприклад, на основі оцінки кредитного ризику або процесу класифікації, що розглядає тип активу, тип забезпечення, галузь виробництва, величину простроченої заборгованості, географічне положення та інші важливі фактори), а резерв під знецінення формується для всього портфеля. Якщо активи не можуть бути включеними в портфель однорідних активів по ним резерв оцінюється окремо [58].

Майбутні грошові потоки від портфеля фінансових активів, що перевіряються на знецінення на портфельної основі, оцінюються на основі минулого досвіду виникнення збитків для активів із аналогічними характеристиками кредитного ризику й активами цього портфеля. Якщо банк не має власного досвіду виникнення збитків або наявного досвіду недостатньо, використовується досвід з аналогічним портфелем фінансових активів.

Минулий досвід виникнення збитків коригується на основі існуючої доступної інформації для відображення впливу поточних умов. Оцінка змін у майбутніх потоках грошових коштів відображається і направлено коригується з урахуванням пов'язаної доступної інформації, одержуваної від періоду до періоду (наприклад, зміни цін на майно, рівня безробіття, статусу виплат, товарних цін та інших факторів, які вказують на понесені втрати в групі та їх значущість) [58].

Для мінімізації різниці, що виникає між оцінкою ймовірних втрат і реальними збитками, слід регулярно переглядати

методику та припущення, що використовуються для оцінки майбутніх потоків грошових коштів. При оцінці майбутніх потоків грошових коштів на основі історичних даних щодо збитків важливо, щоб інформація по цим даним застосовувалася до портфелів, що визначені таким ж методом, як і портфелі, за якими одержані минулі історичні дані по збитках. Отже, приведений метод повинен забезпечувати, щоб кожен портфель асоціювався з інформацією про історичні дані щодо втрат в портфелях активів з аналогічними характеристиками кредитного ризику та відповідною доступною інформацією, що відбиває поточні умови.

Можна використовувати статистичні методи чи формули для визначення збитків від знецінення в портфелі фінансових активів (наприклад, стосовно більш дрібних позичок). Будь-яка використовувана модель повинна враховувати всі потоки грошових коштів (протягом всього терміну життя активу), тимчасову вартість грошей, вік позичок у портфелі та не створювати резерв під знецінення при первісному визнанні фінансового активу [58].

Отже, резерви класифікуються на портфельній та індивідуальній основі. Відповідно резерви повинні бути створені лише у тому випадку, якщо є підстави припускати, що кредити будуть визнані неякісними і банк не зможе вчасно одержати суму основного боргу та процентні платежі.

Слід зазначити, що вітчизняний механізм формування резервів за кредитними операціями у відповідності до Положення № 279 “Про порядок формування та використання резервів за кредитними операціями банків ” не відповідав вимогам МСФЗ та Базеля-ІІ, тому Національним банком України було розроблено Положення “Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями” від 25.01.2012 № 23 [74], впровадження якого повинно забезпечити наближення національних вимог до загальноприйнятої міжнародної практики формування резервів та надатми можливість користувачам фінансової звітності отримувати більш повну та достовірну інформацію про фінансовий стан банків та результати їх діяльності.

Положення “Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями” є кодифікованим документом, що передбачає застосування єдиних підходів до оцінки активних операцій, а саме: кредитів, коштів, розміщених в інших банках, дебіторської заборгованості, цінних паперів та фінансових зобов’язань.

Формування резервів за кредитними операціями згідно вимог даного положення банки розпочали з 2013 року. Норми цього Положення [74] передбачають здійснення оцінки активу цілісно, а не за окремими його складовими. В Положенні збережено діючі підходи до розрахунку резервів за кредитними операціями на підставі аналізу фінансового стану боржника, наявності та ліквідності забезпечення, своєчасності та повноти погашення ним боргу, але також внесено певні зміни.

Серед нововведень до порядку розрахунку резервів за кредитними операціями даного Положення можна виділити такі, як [114]:

— вдосконалено методологію оцінки фінансового стану позичальників – юридичних осіб шляхом застосування математичної моделі для розрахунку показника їх платоспроможності, що ґрунтується на фінансовій звітності та враховує вид економічної діяльності позичальників, який банк визначає згідно з Класифікацією видів економічної діяльності ДК 009:2005 або ДК 009:2010 приводячи останню у відповідність до кодів ДК 009:2005;

— впроваджено класифікацію боржників – юридичних осіб, відповідно до якої виділяють 9 класів виходячи із значення інтегрального показника та величини підприємства (велике, середнє або мале);

— суттєво підвищено вплив стану обслуговування боргу на класифікацію активу. У даному Положенні виділено «високий», «добрий», «задовільний», «слабкий» та «незадовільний» види стану обслуговування боргу; змін зазнали підходи до врахування вартості забезпечення при розрахунку резерву. Зокрема, прийняте забезпечення залежно від рівня ліквідності поділяється на чотири

групи, кожній з якої відповідає певний коефіцієнт, відповідно до якого вартість забезпечення береться до розрахунку резерву [74];

— резерви, визначені в цьому Положенні, поділяються на: а) резерви за активами (за фінансовими активами та за дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю банку); б) резерви за наданими фінансовими зобов'язаннями. Резерви за активами є спеціальними (оціночними) резервами, які зменшують балансову вартість активів і необхідність формування яких спричинена зменшенням корисності таких активів. Резерви за наданими фінансовими зобов'язаннями є забезпеченням їх виконання в майбутньому, що визнається в балансі банку як зобов'язання та свідчить про можливі втрати внаслідок вибуття ресурсів, пов'язаного з виконанням банком таких фінансових зобов'язань.

Комерційний банк оцінює ризик невиконання боржником зобов'язань та формує резерв у повному обсязі незалежно від розміру його доходів за станом на перше число кожного місяця, наступного за звітним, до встановленого строку подання статистичної звітності, затвердженої відповідним нормативно-правовим актом Національного банку України.

Якщо в наступних періодах після формування резерву за активом (крім акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, що обліковуються банком у портфелі на продаж) або за наданими фінансовими зобов'язаннями сума резерву зменшується, то банк зменшує (коригує) попередньо сформований резерв за таким активом.

Банки зобов'язані розробити та затвердити внутрішньобанківські положення щодо оцінки ризиків, формування та використання резервів за кожним видом фінансових активів, групою фінансових активів, дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю банку та наданими фінансовими зобов'язаннями. Внутрішньобанківські положення розробляються банком з урахуванням законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, повинні містити методики та процедури, визначені в Положенні № 23, які є обов'язковими і мінімально необхідними для оцінки ризиків.

Зокрема, банк формує резерви за кредитами, наданими фізичним та юридичним особам (у тому числі банкам), які обліковуються за балансовими рахунками таких груп:

— строкові вклади (депозити), що розміщені в інших банках;

— кредити, що надані іншим банкам;

— кошти на вимогу інших банків (активні залишки);

— кредити, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання;

— кредити, що надані за врахованими векселями суб'єктам господарювання

— вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання;

— кредити в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання;

— кредити в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання;

— іпотечні кредити, що надані суб'єктам господарювання;

— кредити, що надані органам державної влади;

— кредити, що надані органам місцевого самоврядування;

— іпотечні кредити, що надані органам державної влади;

— іпотечні кредити, що надані органам місцевого самоврядування;

— кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам;

— фінансовий лізинг (оренда), що наданий фізичним особам;

— кредити, що надані за врахованими векселями фізичним особам;

— іпотечні кредити, що надані фізичним особам;

— кошти на вимогу суб'єктів господарювання (активні залишки);

— кошти на вимогу фізичних осіб (активні залишки);

— кошти небанківських фінансових установ (активні залишки).

Не здійснюється формування резерву: а) за кредитними операціями між установами в системі одного банку (для банків із 100% іноземним капіталом — за розрахунками з материнською компанією, якщо ця компанія має кредитний рейтинг не нижчий,

ніж “інвестиційний клас”); б) за коштами, що перераховані Національному банку України.

4.3. Порядок розрахунку резерву за активними банківськими операціями.

Порядок розрахунку резерву за активними банківськими операціями відповідно до вимог Положення “Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями” [74] передбачає здійснення наступних етапів:

1. Проводиться оцінка фінансового стану юридичної особи шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника за допомогою багатофакторної дискримінантної моделі на основі даних балансу та звіту про фінансові результати.
2. Визначається клас боржника – юридичної особи.
3. Здійснюється оцінка стану обслуговування боргу боржником - юридичною особою.
4. Визначається категорія якості кредиту.
5. Визначається показник ризику кредиту.
6. Визначається група ліквідності забезпечення, а на її основі коефіцієнт ліквідності з урахуванням якого банк бере до розрахунку вартість забезпечення.
7. Розраховується розмір резерву за кредитом на індивідуальній основі як сума перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю майбутніх грошових потоків за цим кредитом.
8. Визначаються грошові потоки, що включають амортизовану собівартість кредиту враховану з впливом показника ризику кредиту та вартості забезпечення, що береться до розрахунку з урахуванням коефіцієнта ліквідності.
9. Проводиться дисконтування отриманої суми за допомогою ефективної ставки відсотка розрахованої на основі грошових потоків по кредиту за допомогою за допомогою Microsoft Office Excel використовуючи функцію ВСД.

Здійснення комерційним банком оцінки фінансового стану боржника-юридичної особи шляхом розрахунку інтегрального показника із застосуванням багатофакторної дискримінантної моделі детально розглянуто у другому розділі (п. 2.2), а визначення класу (групи) боржника-юридичної особи у п. 2.4 даного навчального посібника.

Зауважимо, що до визначення групи (класів) боржників-юридичних та боржників-фізичних осіб, нерезидентів є певні особливості, які відображені у таблиці 4.1 та 4.2.

Таблиця 4.1

Трансформація групи ризику
в клас боржника - юридичної особи

Номер групи	Класс боржника - юридичної особи
1	1
2	2
3	3
4	4
5	5
6	6
7	7
8	8, 9

Таблиця 4.2

Трансформація групи ризику
в клас боржника – фізичної особи

Номер групи	**Клас боржника - фізичної особи**
1	А
2	
3	Б
4	
5	
6	В
7	
8	Г

Наступним етапом в процесі формування резервів за активними банківськими операціями є здійснення банком оцінки стану обслуговування боргу боржником-юридичною особою на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу за станом на перше число місяця, наступного за звітним, згідно з таблицею 4.3. Кількість календарних днів прострочення погашення боргу визначається на звітну дату, починаючи з наступного робочого дня за днем, коли не відбулося погашення боргу в термін, передбачений договором. Якщо кількість календарних днів прострочення за основною сумою боргу та за нарахованими доходами відрізняється, то приймається більша за значенням кількість календарних днів прострочення.

Банк визначає стан обслуговування боргу як "високий" за умови, що сплата боржником-юридичною особою процентів відповідно до умов договору передбачена не рідше ніж один раз на три місяці.

Зауважимо, що комерційний банк здійснює оцінку стану обслуговування боргу боржником - фізичною особою також на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу за станом на перше число місяця, наступного за звітним, згідно з таблицею 4.3.

Таблиця 4.3

Визначення стану обслуговування боргу боржником - юридичною особою

Кількість календарних днів прострочення (уключно)	**Стан обслуговування боргу**
від 0 до 7	"високий"
від 8 до 30	"добрий"
від 31 до 90	"задовільний"
від 91 до 180	"слабкий"
Понад 180	"незадовільний"

Далі комерційний банк класифікує кредит, наданий боржнику – юридичній особі за категоріями якості на підставі визначеного класу боржника - юридичної особи та стану обслуговування ним боргу згідно з таблицею 4.4.

Таблиця 4.4

Класифікація кредиту, наданого боржнику - юридичній особі за категоріями якості

Класс боржника - юридичної особи	Стан обслуговування боргу				
	“високий”	“добрий”	“задові-льний”	“слабкий”	“незадо-вільний”
1	I	I	III	IV	V
2	I	I	III	IV	V
3	I	II	III	IV	V
4	I	II	III	IV	V
5	II	II	III	IV	V
6	II	III	IV	IV	V
7	II	III	IV	IV	V
8	II	III	IV	IV	V
9	II	III	IV	V	V

Банк визначає стан обслуговування боргу не вищим, ніж “слабкий”, якщо його сплата боржником-фізичною особою відповідно до умов договору передбачена в кінці строку дії договору, термін дії якого становить один рік або більше. Ця вимога не поширюється на кредити, забезпечені майновими правами на грошові кошти заставодавця, що розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку-кредиторі на строк, не менший, ніж строк користування кредитом, за умови повного покриття боргу депозитом з урахуванням ризику перерахунку однієї валюти в іншу та забезпечення безперечного контролю і доступу банку-кредитора до цих коштів у разі невиконання боржником зобов’язань за кредитною операцією, що обумовлено договором.

В свою чергу, кредит наданий боржнику-фізичній особі банк також класифікує за категоріями якості на підставі визначеного класу боржника-фізичної особи та стану обслуговування ним боргу згідно з таблицею 4.5.

Таблиця 4.5

**Класифікація кредиту,
наданого боржнику - фізичній особі за категоріями якості**

Фінансовий стан боржника - фізичної особи (клас)	Стан обслуговування боргу				
	“висо-кий”	“добрий”	“задові-льний”	“слаб-кий”	“незадо-вільний”
А	I	II	III	IV	V
Б	I	II	III	IV	V
В	II	III	IV	IV	V
Г	II	III	IV	V	V

Наступним кроком є визначення показника ризику кредиту, наданого боржнику-юридичній особі чи боржнику-фізичній особі залежно від категорії якості в межах діапазонів, зазначених у таблиці 4.6 і таблиці 4.7.

Таблиця 4.6

**Визначення показника ризику кредиту,
наданого боржнику - юридичній особі**

Категорія якості за кредитом	**Значення показника ризику кредиту**
I – найвища	0,01 – 0,06
II	0,07 – 0,20
III	0,21 – 0,50
IV	0,51 – 0,99
V – найнижча	1,0

Банк визначає показник ризику за кредитом, наданим боржнику- юридичній особі в межах установленого діапазону з урахуванням динаміки фактичних значень інтегрального показника, коефіцієнта покриття боргу, якості менеджменту боржника-юридичної особи, ринків збуту продукції, наявності бізнес-планів, визначених рейтингів боржника - юридичної особи (за наявності) та інших подій та обставин, що можуть вплинути на своєчасність і повноту погашення боргу.

Таблиця 4.7

Визначення показника ризику кредиту, наданого боржнику - фізичній особі

Категорія якості кредиту	Значення показника ризику кредиту
I – найвища	0,01 – 0,06
II	0,07 – 0,20
III	0,21 – 0,50
IV	0,51 – 0,99
V – найнижча	1,0

Далі в процесі формування резервів за активними банківськими операціями визначається група ліквідності забезпечення, а на її основі коефіцієнт ліквідності з урахуванням якого банк бере до розрахунку вартість забезпечення.

Слід зазначити, що застава є прийнятним забезпеченням у випадку дотримання таких умов:

а) договором застави визначено право банку здійснити реалізацію застави або набути її у власність у разі невиконання боржником зобов'язань за договором про надання кредиту та (або) порушення справи про банкрутство заставодавця;

б) застава оцінена не вище ринкової (справедливої) вартості, яка має забезпечувати можливість продажу застави сторонньому покупцеві;

в) перегляд банком вартості предметів застави з урахуванням зміни кон'юнктури ринку та стану їх збереження здійснюється не рідше одного разу на дванадцять місяців для нерухомості, устаткування та транспортних засобів, одного разу на шість місяців - для іншого майна;

г) наявність у банку документів, що свідчать про обтяження забезпечення на користь банку у відповідному реєстрі згідно з вимогами законодавства України.

Зокрема, прийнятне забезпечення залежно від рівня ліквідності поділяється на п'ять груп. До I групи належать:

а) безумовні та безвідкличні гарантії/безвідкличні резервні акредитиви, що виконують функції фінансової гарантії (Кабінету Міністрів України; урядів країн, що мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж "А-"; банків та інших установ, які мають кредитний

рейтинг, не нижчий, ніж “А-”; міжнародних багатосторонніх банків (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація); банків України, що забезпечені грошовим покриттям на строк, не менший, ніж строк користування активом (крім грошового покриття, розміщеного в банку, віднесеному до категорії неплатоспроможних відповідно до законодавства України або який ліквідовується)).

б) грошове покриття, що розміщене в банку-кредиторі на строк, не менший, ніж строк користування активом, за умови безперечного контролю та доступу банку-кредитора до цих коштів у разі невиконання боржником зобов’язань за кредитною операцією, що обумовлено договором з урахуванням ризику перерахунку однієї валюти в іншу;

в) державні цінні папери за операціями репо, які ґрунтуються на двосторонньому договорі між банком та його контрагентом про купівлю державних цінних паперів із одночасним зобов’язанням контрагента викупити державні цінні папери за обумовленою в договорі ціною та на обумовлену дату;

г) предмети застави (майнові права на грошові кошти, розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку, кредитний рейтинг якого не нижчий, ніж “А-”; іменні ощадні (депозитні) сертифікати, що випущені банком-кредитором, або майнові права на грошові кошти боржника чи майнового поручителя, що розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку-кредиторі, на строк, не менший, ніж строк користування активом, банківські метали, що перебувають на зберіганні в банку-кредиторі, чи майнові права на банківські метали, які розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку-кредиторі на строк, не менший, ніж строк користування активом; цінні папери, емітовані центральними органами виконавчої влади України; цінні папери, емітовані Національним банком України; облігації Державної іпотечної установи, розміщення яких здійснено під гарантію Кабінету Міністрів України, надану відповідно до Закону України про Державний бюджет України на відповідний рік).

До ІІ групи належать:

а) безумовні та безвідкличні гарантії/безвідкличні резервні акредитиви, що виконують функції фінансової гарантії (урядів країн, які мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж “BBB-”; банків, які мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж “BBB-”);

б) предмети застави (цінні папери емітентів, які згідно з міжнародною шкалою мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж “інвестиційний клас”; майнові права на грошові кошти боржника чи майнового поручителя, розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку, який згідно з міжнародною шкалою має кредитний рейтинг, не нижчий, ніж “інвестиційний клас”).

До III групи належать: нерухоме майно, що належить до житлового фонду; легкові автомобілі.

До IV групи належать: нерухоме майно, що належить до нежитлового фонду; транспортні засоби (крім легкових автомобілів); об’єкти у формі цілісного майнового комплексу; устаткування.

До V групи належать: цінні папери, що внесені до біржового реєстру та перебувають у ньому на дату розрахунку резерву (крім цінних паперів інститутів спільного інвестування), емітентами яких є резиденти;цінні папери, емітовані органами місцевого самоврядування; іпотечні облігації, якість іпотечного покриття за якими відповідає вимогам законодавства України; інвестиційні сертифікати; товари в обороті або в переробці; біологічні активи; майнові права на нерухоме майно, що належатиме до житлового фонду; майнові права на нерухоме майно, що належатиме до нежитлового фонду, майнові права на інше майно (вироби, товари, майбутній урожай, приплід тварин, одержання грошових коштів (виручки) за укладеними договорами про продаж товарів/проведення робіт/надання послуг), яке стане власністю заставодавця після укладення договору застави, крім майнових прав на послуги, процеси, роботи, інтелектуальну власність, корпоративні права, корисні копалини, видобуток яких не здійснено, опціони.

За активом, наданим нерезиденту (крім банків та фізичних осіб, які оформили дозвіл на працевлаштування в Україні або які є працівниками розташованих на території України іноземних дипломатичних, консульських, торговельних та інших офіційних

представництв, міжнародних організацій та їх філій, що користуються імунітетом і дипломатичними привілеями), прийнятним забезпеченням можуть бути тільки майнові права на грошові депозити або іменні ощадні (депозитні) сертифікати та нерухоме майно, що розташоване на території України та належить на правах власності цьому нерезиденту або поручителю-резиденту, гарантії банків, які мають офіційний кредитний рейтинг, не нижчий, ніж "інвестиційний клас", підтверджений у бюлетені провідних світових рейтингових агентств (компаній). Ця норма не поширюється на операції, що здійснюються іноземними філіями українських банків.

Банк під час розрахунку резерву не враховує вартість забезпечення за кредитною операцією, якщо: а) кредитну операцію, забезпечення за якою належить до I групи, віднесено до V (найнижчої) категорії якості більше трьох місяців поспіль; б) кредитну операцію, забезпечення за якою належить до II-V груп, віднесено до V (найнижчої) категорії якості більше трьох років поспіль; в) предметом застави є акції, що емітовані банком-кредитором; г) відсутність у банку документів, що свідчать про реєстрацію обтяження на предмет застави на користь банку; д) щодо заставодавця (боржника) порушено справу про банкрутство або його визнано банкрутом у встановленому законодавством України порядку.

Варто зазначити, що комерційним банком під час розрахунку резерву використовується ринкова (справедлива) вартість забезпечення у вигляді застави нерухомого майна, транспортних засобів, об'єктів у формі цілісного майнового комплексу, устаткування, біологічних активів, майнових прав на нерухоме майно, вироби, товари, майбутній урожай, приплід тварин, виходячи з оцінки такого майна, проведеної суб'єктом оціночної діяльності або оцінювачем майна - працівником банку, що має кваліфікаційне свідоцтво оцінювача, які не є пов'язаними з банком особами (афілійованими, спорідненими, асоційованими), відповідно до законодавства України.

Банк здійснює перевірку наявності та стану майна, отриманого в заставу, з такою періодичністю:

— нерухомого майна та цілісного майнового комплексу - не рідше одного разу на дванадцять місяців;

— товарів в обороті або в переробці - не рідше одного разу на три місяці;

— майнових прав на одержання грошових коштів (виручки) за укладеними договорами про продаж товарів (проведення робіт, надання послуг) - не рідше одного разу на місяць;

— іншого майна (майнових прав) - не рідше одного разу на шість місяців.

Комерційний банк бере до розрахунку резерву вартість забезпечення із коефіцієнтом ліквідності забезпечення, визначеним згідно з таблицею 4.8.

Наступним важливим етапом є розрахунок банком на звітну дату розміру резерву за кредитом на індивідуальній основі як суми перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за цим кредитом за такою формулою:

Таблиця 4.8

Коефіцієнти ліквідності забезпечення

Група забезпечення	Коефіцієнт ліквідності
I	1,0
II	0,8
III	0,7
IV	0,6
V	0,4

$$Р_{інд} = БВк - ТВк, \quad (4.1)$$

де Рінд – сума резерву за кредитом;

БВк – балансова вартість кредиту, визначена банком відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку, без урахування суми раніше сформованого резерву;

ТВк – теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за кредитом, визначена банком відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з

бухгалтерського обліку. Під час визначення теперішньої вартості майбутніх грошових потоків за кредитом їх попередня оцінка здійснюється з урахуванням показника безризиковості активу, що визначається згідно з вимогами цього Положення, та коефіцієнта ліквідності забезпечення, що визначається відповідно до вимог Положення №23.

Слід зазначити, що є певні особливості у розрахунку розміру резерву за кредитами овердрафт та кредитними лініями, за якими невідомі кількість траншів і строк їх погашення. Зокрема, резерв розраховується як сума перевищення балансової вартості кредиту (без урахування раніше сформованого резерву) над сумою боргу за кредитом на дату розрахунку резерву, зваженого на показник безризиковості активу, і вартості забезпечення, зваженої на відповідний коефіцієнт ліквідності забезпечення за такою формулою:

$$Рк=БВа-(Зк*(1-ПРк)+Вз*k), \quad (4.2)$$

де Рк - сума резерву за кредитом овердрафт;

Бва - балансова вартість кредиту, визначена банком відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку, без урахування суми раніше сформованого резерву;

Зк - борг за кредитом овердрафт та кредитними лініями, за якими невідомі кількість траншів і строк їх погашення, на дату розрахунку резерву;

Прк - показник ризику кредиту;

Вз - вартість забезпечення. Якщо забезпечення немає або воно не відповідає критеріям прийнятності, то до розрахунку береться значення, що дорівнює 0;

k - коефіцієнт ліквідності забезпечення.

Спочатку необхідно розрахувати суму грошових потоків за кредитом, що включають амортизовану собівартість кредиту враховану з впливом показника ризику кредиту та вартості забезпечення, що береться до розрахунку з урахуванням коефіцієнта ліквідності. Зокрема, при цьому можна використовувати наступну формулу:

$$ГПк = МГт – МГт*ПР + З*Кз, \quad (4.3)$$

де ГП – грошовий потік за кредитом;

МГт – майбутня вартість грошових потоків за кредитом;

ПР – показник ризику;

З – вартість забезпечення;

Кз – коефіцієнт прийняття забезпечення.

Згідно Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України [117] майбутні грошові потоки складаються із суми очікуваних платежів за основним боргом та процентами відповідно до договору, суми прострочених платежів (основного боргу та процентів), суми коштів від реалізації застави згідно з відповідним договором (незалежно від імовірності звернення стягнення на таку заставу) з урахуванням часу, необхідного для реалізації застави, та інших грошових потоків за наданим кредитом. Банк уключає прострочені платежі до майбутніх грошових потоків у періоди, що узгоджені з клієнтом у договорі. У разі неузгодження з клієнтом строків надходження прострочених платежів банк не враховує їх до майбутніх грошових потоків або включає в останній період, визначений згідно з внутрішньобанківським положенням.

Далі, за допомогою функції ВСД Microsoft Office Excel, необхідно розраховувати ефективну відсоткову ставку за кредитом.

Ефективна ставка відсотка – ставка, яка точно дисконтує очікуваний потік майбутніх грошових платежів або надходжень упродовж очікуваного терміну дії фінансового інструменту або в деяких випадках, упродовж коротшого періоду, до чистої балансової вартості (амортизованої собівартості) цього інструменту. Внутрішня ставка дохідності (ВСД, IRR — internal rate of return) застосовується, якщо потоки грошових коштів виникають через рівні за тривалістю проміжки часу, які можна представити рядом потоків грошових коштів, що виникають з однаковою періодичністю (щомісячно, щоденно тощо).

Використовуючи початкову ефективну ставку відсотка, розраховується теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за кредитом за наступною формулою:

$$ТВк = ГПк / (1 + іеф)^t \quad (4.4)$$

де ТВк – теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за кредитом;

ГПк – грошові потоки за кредитом;

іеф – початкова ефективна ставка відсотку;

t – період часу.

Відповідно, проведення розрахунків за представленими формулами дозволить сформувати резерв за кредитом на індивідуальній основі. Резерви за кредитними операціями повинні підлягати глибокому та частому контролю, оскільки видача кредитів та формування резервів за ними це дуже складний та відповідальний процес, що потребує роботи висококваліфікованих працівників, оскільки сучасній банківській практиці України характерне доформування резервів під час перевірок.

4.4. Формування резервів за коштами, розміщеними в інших банках.

Банк формує резерви за коштами, розміщеними на кореспондентських рахунках в інших банках, коштами банків у розрахунках та коштами на вимогу (активними залишками). Зокрема, комерційний банк на звітну дату розраховує розмір резерву за коштами, розміщеними в інших банках, за такою формулою:

$$Ркр=БВкр-БВкр * (1-ПРкз), \quad (4.5)$$

де Ркр - сума резерву за коштами, розміщеними в інших банках;

Бвкр - балансова вартість коштів, розміщених в інших банках, визначена банком відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку (без урахування суми раніше сформованого резерву);

Пркз - показник ризику за коштами, розміщеними в інших банках.

Банк визначає показник ризику за коштами, розміщеними в інших банках-резидентах, залежно від оцінки стану обслуговування боргу в межах діапазонів, зазначених у таблиці 4.9.

Таблиця 4.9

Визначення показника ризику за коштами, розміщеними в інших банках, на підставі оцінки стану обслуговування боргу

Кількість днів прострочення погашення боргу (уключно)	Стан обслуговування боргу	Категорія якості активу	Значення показника ризику за коштами, розміщеними в інших банках, ПРкз
від 0 до 3	"високий"	I - найвища	0,00
від 4 до 7	"добрий"	II	0,01-0,20
від 8 до 14	"задовільний"	III	0,21-0,50
від 15 до 30	"слабкий"	IV	0,51-0,99
більше 30	"незадо-вільний"	V - найнижча	1,0

Банк визначає показник ризику за коштами, розміщеними в інших банках-нерезидентах, за категорією якості, нижчою з двох, визначених на підставі оцінки стану обслуговування боргу (таблиця 4.9) та ризику країни місцезнаходження (таблиця 4.10), у межах визначених діапазонів.

Таблиця 4.10

Визначення показника ризику за коштами, розміщеними в інших банках-нерезидентах, на підставі ризику країни місцезнаходження

Номер групи ризику країни	Категорія якості активу	Значення показника ризику за коштами, розміщеними в інших банках, ПРкз
1	I	0,00
2		
3	II	0,01-0,20
4	III	0,21-0,50
5		
6	IV	0,51-0,99
7		
8	V	1,0

Комерційний банк здійснює оцінку фінансового стану банку, якому надано кредит, на підставі даних фінансової і статистичної звітності банку-боржника та з урахуванням інформації щодо: 1) дотримання банком-боржником (резидентом) економічних

нормативів і нормативів обов'язкового резервування коштів; *2)* аналізу якості активів і пасивів; 3) стану ліквідності; 4) аналізу прибутків і збитків; 5) виконання банком-боржником зобов'язань у минулому; 6) наданих та отриманих міжбанківських кредитів; 7) щорічного аудиторського звіту.

Оцінка фінансового стану банку-боржника здійснюється щомісяця протягом дії договору про надання кредиту на підставі аналізу абсолютних та відносних показників поточної фінансової і статистичної звітності (горизонтальний аналіз) у динаміці, структури активів і пасивів шляхом визначення питомої ваги за окремими статтями в підсумкових даних (вертикальний аналіз) у динаміці.

Банк визначає клас банку-боржника на підставі результатів оцінки його фінансового стану відповідно до наведених характеристик:

Клас А (найвищий) — фінансовий стан добрий: діяльність прибуткова; економічні нормативи та нормативи обов'язкового резервування, установлені Національним банком України, дотримуються; динаміка абсолютних та відносних показників фінансової звітності є позитивно стабільною; висновок аудиторського звіту - безумовно позитивний; немає розрахункових документів, не виконаних у строк з вини банку; банк-боржник (нерезидент) має кредитний рейтинг не нижчий, ніж "А" згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній).

Клас Б — фінансовий стан задовільний: беззбиткова діяльність; економічні нормативи та нормативи обов'язкового резервування, установлені Національним банком України, дотримуються, але немає позитивної динаміки абсолютних і відносних показників фінансової звітності; висновок аудиторського звіту - безумовно позитивний; немає розрахункових документів, не виконаних у строк з вини банку; банк-боржник (нерезидент) має кредитний рейтинг не нижчий, ніж "інвестиційний клас" згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's,

або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній).

Клас В — фінансовий стан незадовільний: діяльність нестабільно прибуткова; наявні окремі факти недотримання економічних нормативів та нормативів обов'язкового резервування, установлених Національним банком України, абсолютні і відносні показники фінансової звітності мають негативну динаміку; висновок аудиторського звіту - умовно позитивний; немає розрахункових документів, не виконаних у строк з вини банку; банк-боржник (нерезидент) має кредитний рейтинг не нижчий, ніж "В" згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній).

Клас Г (найнижчий) — фінансовий стан критичний: збиткова діяльність; економічні нормативи та нормативи обов'язкового резервування, установлені Національним банком України, не дотримуються; абсолютні та відносні показники фінансової звітності мають негативну динаміку; висновок аудиторського звіту - негативний або відсутній (крім банку зі строком діяльності менше ніж один рік); є розрахункові документи, не виконані в строк з вини банку. До цього класу також належить банк-боржник, щодо якого відкликано банківську ліцензію або який розташований на території офшорних зон відповідно до переліку, оприлюдненого Кабінетом Міністрів України.

Комерційний банк визначає клас банку-боржника, що є нерезидентом, за класом, нижчим із двох, визначених на підставі оцінки його фінансового стану та ризику країни місцезнаходження, зокрема згідно з таблицею 4.11.

Таблиця 4.11

Трансформація групи ризику в клас банку-боржника

Номер групи	Клас банку-боржника
1	А
2	
3	Б
4	

5	
6	В
7	
8	Г

Слід зазначити, що банк здійснює оцінку стану обслуговування боргу банком-боржником (у тому числі за коштами, розміщеними на кореспондентських рахунках в інших банках) на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу (виконання банком-кореспондентом вимог) за станом на перше число кожного місяця згідно з таблицею 4.12.

Таблиця 4.12

Визначення стану обслуговування боргу банком-боржником

Кількість днів прострочення погашення боргу (уключно)	**Стан обслуговування боргу**
від 0 до 3	“високий”
від 4 до 7	“добрий”
від 8 до 14	“задовільний”
від 15 до 30	“слабкий”
більше 30	“незадовільний”

Комерційний банк класифікує кредит, наданий банку, за категоріями якості на підставі визначеного класу банку-боржника та стану обслуговування ним боргу згідно з таблицею 4.13.

Таблиця 4.13

Класифікація кредиту, наданого банку-боржнику, за категоріями якості

Фінансовий стан банку-боржника (клас)	**Стан обслуговування боргу**				
	“висо-кий”	**“доб-рий”**	**“задові-льний”**	**“слаб-кий”**	**“незадо-вільний”**
А	I	II	III	IV	V
Б	I	II	III	IV	V
В	II	III	IV	IV	V
Г	II	III	IV	V	V

Далі банком визначається показник ризику кредиту, наданого банку-боржнику, залежно від категорії якості в межах діапазонів, зазначених у таблиці 4.14.

Таблиця 4.14

Визначення показника ризику кредиту, наданого банку-боржнику

Категорія якості кредиту	Значення показника ризику кредиту
I - найвища	0,01 - 0,06
II	0,07 - 0,20
III	0,21 - 0,50
IV	0,51 - 0,99
V - найнижча	1,0

Комерційний банк визначає показник ризику за кредитом, наданим банку-боржнику, у межах установленого діапазону з урахуванням рейтингів банку-боржника (за наявності), інших подій та обставин, що можуть вплинути на своєчасність та повноту погашення боргу.

4.5. Загальні вимоги до формування резервів за наданими фінансовими зобов'язаннями

Комерційним банком формуються резерв за наданими фінансовими зобов'язаннями, які обліковуються за позабалансовими рахунками таких груп:

— гарантії, поручительства, акредитиви та акцепти, що надані банкам;

— гарантії, що надані клієнтам;

— зобов'язання з кредитування, що надані банкам;

— зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам.

Варто зауважити, що банком не формуються резерви за зобов'язаннями з кредитування, що надані клієнтам (крім банків), які є відкличними і безризиковими, тобто умовами договору за якими визначено безумовне право банку без попереднього

повідомлення боржника в односторонньому порядку відмовитися від подальшого виконання взятих на себе зобов'язань, у тому числі в разі погіршення фінансового стану боржника та (або) несвоєчасного виконання ним договірних зобов'язань перед банком а також за наданими банком авалями податкових векселів.

На звітну дату банком розраховується розмір резерву за наданим фінансовим зобов'язанням як різницю між сумою коштів, необхідних для виконання банком цього зобов'язання, та сумою отриманої за ним винагороди і вартості забезпечення за такою формулою:

$$Рфз = Ск – (Св + Взфз * k), \quad (4.6)$$

де Рфз - сума резерву за фінансовим зобов'язанням, що підлягає формуванню;

Ск - сума коштів, необхідних для виконання банком фінансового зобов'язання;

Св - сума отриманої банком винагороди (з урахуванням амортизації);

Взфз - вартість отриманого забезпечення. Якщо забезпечення немає або воно не відповідає вимогам, то до розрахунку береться нуль;

k - коефіцієнт ліквідності забезпечення.

Банком визначається сума коштів, необхідних для виконання наданого фінансового зобов'язання, за такою формулою:

$$Ск = ФЗ * Прк, \quad (4.7)$$

де ФЗ - сума фінансового зобов'язання, що відображена за позабалансовим рахунком;

ПРк - показник ризику. Стан обслуговування боргу за фінансовим зобов'язанням за наданими гарантією, поручительством, авалем, акредитивом та акцептом визначається як "високий" до часу їх виконання за умови своєчасної сплати боргу контрагентом відповідно до умов договору.

Використання резервів за наданими гарантіями, поручительствами, акредитивами та акцептами здійснюється банком у разі необхідності виконання ним наданого фінансового зобов'язання. Резерв за наданими гарантією, поручительством, авалем, акредитивом та акцептом банк використовує лише для виконання зобов'язання, за яким такий резерв був сформований.

Виконання наданих гарантії, поручительства, авалю, акредитива та акцепту за рахунок резерву не є підставою для припинення вимог банку до принципала (боржника).

Комерційний банк розформовує (сторнує) сформований раніше резерв за наданим зобов'язанням із кредитування в разі виконання банком цього зобов'язання та одночасно відповідно до вимог Положення № 23 [74] оцінює ризик за фінансовим активом, який він визнав у результаті виконання такого зобов'язання, з метою розрахунку резерву, що підлягає формуванню.

Питання для самоконтролю

1. Вкажіть взаємозалежність категорії кредитної операції, класу фінансового стану боржника та якості обслуговування позичальником боргу.
2. Що розуміють під суттєвими фінансовими активами та під активами, які не є суттєвими?
3. Які основні національні нормативні акти регулюють процес формування резервів за активними банківськими операціями?
4. В чому полягає мета формування резерву за активними банківськими операціями?
5. Назвіть групи забезпечення за рівнем ліквідності та коефіцієнти ліквідності кожної із названих груп.
6. У чому полягають особливості розрахунку резерву за коштами, розміщеними в інших банках?
7. В чому полягають особливості розрахунку резерву за наданими фінансовими зобов'язаннями?

Тестові завдання

1. Банки зобов'язані створювати та формувати резерви для відшкодування можливих втрат за активами:

а) які збільшують балансову вартість активів і необхідність формування яких спричинена зменшенням корисності таких активів;

б) які зменшують балансову вартість активів і необхідність формування яких спричинена зменшенням корисності таких активів;

в) які зменшують балансову вартість активів і необхідність формування яких спричинена збільшенням корисності таких активів;

г) які збільшують балансову вартість активів і необхідність формування яких спричинена збільшенням корисності таких активів.

2. З метою розрахунку показника ризику за кредитом, наданим позичальнику – юридичній особі в межах установленого діапазону банком враховується:

а) динаміка фактичних значень інтегрального показника;

б) коефіцієнт покриття боргу;

в) категорія якості кредиту;

г) усі відповіді вірні.

3. На підставі оцінки фінансового стану боржника-юридичної особи шляхом розрахунку інтегрального показника, визначається:

а) три класи боржників;

б) чотири класи боржників;

в) шість класів боржників;

г) дев'ять класів боржників.

4. До третьої групи ліквідного забезпечення за кредитом належать:

а) нерухоме майно, що належить до житлового фонду;

б) нерухоме майно, що належить до нежитлового фонду;

в) легкові автомобілі;

г) транспортні засоби (крім легкових автомобілів).

5. До четвертої групи ліквідного забезпечення за кредитом належать:

а) нерухоме майно, що належить до нежитлового фонду;

б) нерухоме майно, що належить до житлового фонду;

в) транспортні засоби (крім легкових автомобілів);

г) устаткування.

6. Стан обслуговування боржником кредитної заборгованості оцінюється за такими критеріями, як:

а) термін сплати відсотків за кредитом;

б) строк простроченої заборгованості;

в) строк затримки платежів;

г) кількість календарних днів прострочення погашення боргу.

7. Резерв за кредитом на індивідуальній основі розраховується:

а) як сума перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над майбутньою вартістю цього кредиту;

б) як сума перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за цим кредитом;

в) як сума перевищення теперішньої вартості кредиту над майбутньою вартістю попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за цим кредитом;

г) як сума балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) і теперішньої вартості попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за цим кредитом.

8. Оцінка фінансового стану банку-боржника здійснюється:

а) щодня;

б) щомісяця;

в) щоквартально;

г) кожного року.

9. Стан обслуговування боргу банком-боржником визначено як “добрий” у випадку кількості днів прострочення боргу:

а) від 0 до 3;

б)від 4 до 7;

в) від 8 до 14;

г) від 15 до 30.

10. Комерційним банком формуються резерв за наданими фінансовими зобов’язаннями, які обліковуються за позабалансовими рахунками таких груп:

а) гарантії, поручительства, акредитиви та акцепти, що надані банкам;

б) кредити, що надані клієнтам;

в) зобов'язання з кредитування, що надані бюджетним організаціям;

г) зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам.

Практичні завдання

1. Підприємство "Силует" є позичальником комерційного банку. Позика була видана 1 лютого поточного року, терміном на 1 рік. Вихідні дані та наступні параметри позики вказані у наступній таблиці.

Дата видачі позики	Сума позики	Ефективна ставка відсотка	Група позичальника	Вартість забезпечення	Вид забезпечення	Стан обслуговування боргу
1.02 п.р.	75 000	1,27113	3	110 000	Нерухомість	Добрий
1.05 п.р.	75 000	1,27113	3	110 000	Нерухомість	Задовільний

Розрахуйте, яка сума надійде до резерву банку по страхуванню кредитних ризиків на початку кредитного обслуговування клієнта та на дату подальшого моніторингу кредиту.

Розв'язок.

Спочатку розрахуємо суму грошових потоків за кредитом, що враховує вплив показника ризику кредиту та коефіцієнта ліквідності забезпечення, використовуючи запропоновану формулу:

$$ГПк = МГт – МГт × ПР + З × Кз$$

де ГП – грошовий потік за кредитом; МГт – майбутня вартість грошових потоків за кредитом; ПР – показник ризику; З – вартість забезпечення; Кз – коефіцієнт прийняття забезпечення.

Вартість забезпечення до розрахунку береться в сумі:

$$110000 × 0,7 = 77000 \text{ грн.}$$

Розрахуємо вплив показника ризику кредиту беручи до розрахунку значення 0,07 та 0,20 з інтервалу:

75000 – 75000 × 0,07 = 69750 грн.

75000 – 75000 × 0,20 = 60000 грн.

Отже, грошовий потік, який необхідно продисконтувати складе:

ГПк1(1.02) = 69750 + 77000 = 146750 грн.

ГПк2 (1.02) = 60000 + 77000 = 137000 грн.

Розрахуємо вплив показника ризику кредиту беручи до розрахунку значення 0,21 та 0,50 з інтервалу:

75000 – 75000 × 0,21 = 59250 грн.

75000 – 75000 × 0,50 = 37500 грн.

Отже, грошовий потік, який необхідно продисконтувати складе:

ГПк1(1.05) = 59250 + 77000 = 136250 грн.

ГПк2 (1.05) = 37500 + 77000 = 114500 грн.

Використовуючи початкову ефективну ставку відсотка, розрахуємо теперішню вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за кредитом за формулою:

$$ТВк = ГПк / (1 + іеф)^t$$

де ТВк – теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за позичкою;

ГПк – грошові потоки за кредитом;

іеф – початкова ефективна ставка відсотку;

t – період часу.

ТВп1 (1.02) = 146750 / (1 + 1,27113) = 64615,41 грн.

ТВп2 (1.02) = 137000 / (1 + 1,27113) = 60322,39 грн.

ТВп1 (1.05) = 136250 / (1 + 1,27113) = 59992,16 грн.

ТВп2 (1.05) = 114500 / (1 + 1,27113) = 50415,43 грн.

Розрахуємо розмір резерву за кредитом на індивідуальній основі як суму перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за цим кредитом за такою формулою:

$$Рінд = БВк - ТВк,$$

де Рінд – сума резерву за кредитом;

БВк – балансова вартість кредиту, визначена банком відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку, без урахування суми раніше сформованого резерву;

ТВк – теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за кредитом, визначена банком відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку. Під час визначення теперішньої вартості майбутніх грошових потоків за кредитом їх попередня оцінка здійснюється з урахуванням показника безризиковості активу, що визначається згідно з вимогами цього Положення, та коефіцієнта ліквідності забезпечення, що визначається відповідно до вимог Положення №23.

Рінд1(1.02) = БВк – ТВк = 75000-64615,41 = 10384,59 грн. (показник ризику 0,07)

Рінд2 (1.02) = БВк – ТВк = 75000-60322,39 = 14677,61 грн. (показник ризику 0,20)

Рінд1(1.05) = БВк – ТВк = 75000-59992,16 = 15007,84 грн. (показник ризику 0,21)

Рінд2 (1.05) = БВк – ТВк = 75000-50415,43 = 24584,57 грн. (показник ризику 0,50)

2. Підприємство “Промдорекс” є позичальником комерційного банку. Позика була видана 01.04 оточного року. Вихідні дані та наступні параметри позики вказані у наступній таблиці.

Дата видачі позики	Сума позики	Ефективна ставка відсотка	Група позича-льника	Вартість забезпе-чення	Вид забезпе-чення	Стан обслуговування боргу
1.04 п.р.	100 000	3,3490	4	105 000	Майновий комплекс	Задові-льний
1.10 п.р.	100 000	3,3490	4	105 000	Майновий комплекс	Слабкий

Розрахуйте, яка сума надійде до резерву банку по страхуванню кредитних ризиків на початку кредитного обслуговування клієнта та на дату подальшого моніторингу кредиту.

3. Підприємство “Авіатор” є позичальником комерційного банку. Позика була видана 01.09 поточного року. Вихідні дані та наступні параметри позики вказані у наступній таблиці.

Дата видачі позики	Сума позики	Ефективна ставка відсотка	Група позичаль-ника	Вартість забезпе-чення	Вид забезпе-чення	Стан обслуговування боргу
1.09 п.р.	200 000	2,6476	2	180 000	Безумовні гарантії уряду Польщі	Добрий
1.12 п.р.	200 000	2,6476	2	180 000	Безумовні гарантії уряду Польщі	Високий

Розрахуйте, яка сума надійде до резерву банку по страхуванню кредитних ризиків на початку кредитного обслуговування клієнта та на дату подальшого моніторингу кредиту.

4. Підприємство “ФК Нива” є позичальником комерційного банку. Позика була видана 01.06 поточного року. Вихідні дані та наступні параметри позики вказані у наступній таблиці.

Дата видачі позики	Сума позики	Ефективна ставка відсотка	Група позичальника	Вартість забезпе-чення	Вид забезпе-чення	Стан обслуговування боргу
1.06 п.р.	120 000	1,3582	6	140 000	нерухоме майно, що належить до житлового фонду;	Добрий
1.10 п.р.	120 000	1,3582	6	140 000	нерухоме майно, що належить до житлового фонду;	Задові-льний

Розрахуйте, яка сума надійде до резерву банку по страхуванню кредитних ризиків на початку кредитного обслуговування клієнта та на дату подальшого моніторингу кредиту.

ТЕМА 5.
КРЕДИТНИЙ ПОРТФЕЛЬ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ, ЙОГО КЛАСИФІКАЦІЯ І АНАЛІЗ

5.1. Поняття та склад кредитного портфеля.

5.2. Управління кредитними операціями комерційного банку.

5.3. Аналіз якості кредитного портфеля з точки зору ризику та захищеності від можливих втрат.

5.4. Визначення дохідності та ефективності кредитного портфеля банку.

5.1. Поняття та склад кредитного портфеля.

Видаючи кредити фізичним та юридичним особам, банк формує свій кредитний портфель, який є основою кредитної діяльності банківських установ. Саме якість всього кредитного портфеля в цілому визначає ефективність кредитної діяльності. Вивчення даної теми має за мету оволодіння студентом практичними навичками аналізу динаміки складу і структури кредитного портфеля банку, оцінки його якості та ефективності.

Кредитний портфель комерційного банку необхідно розглядати в широкому та вузькому значеннях. Зокрема, кредитний портфель банку в широкому значенні – це комплексний інструмент управління (активами і пасивами) банку; у вузькому – набір кредитних інструментів для досягнення таких цілей, як: високий рівень доходу в поточному періоді; високий темп приросту очікуваного доходу в майбутній довгостроковій перспективі; мінімізація рівня ризиків кредитного портфеля; дотримання необхідної ліквідності кредитного портфеля; забезпечення максимального ефекту податкових пільг.

Кредитний портфель є важливим інструментом управління кредитною діяльністю комерційного банку, що має спрямовувати його стратегічну політику і поточну діяльність на виконання завдань державної кредитної політики. Для активізації ролі кредитного портфеля як інструмента підвищення дохідності від кредитних операцій, слід розглядати його з трьох позицій [15]:

1) по-перше, банк має сформувати кредитний портфель за вимогами державної кредитної політики відповідно до його місця

в її впровадженні. Це — стратегічний кредитний портфель, в якому визначаються перспективи підвищення кредитної активності банку, встановлюються співвідношення у розподілі кредитів за строками, галузями виробництва, регіонами, підприємницькими структурами і споживачами, визначаються пріоритети у кредитуванні малого і середнього бізнесу, обслуговуванні зовнішнього і внутрішнього товарного обігу тощо;

2) по-друге, банк формує кредитний портфель до моменту укладання кредитних угод на основі обсягів і з урахуванням структури стратегічного кредитного портфеля, тобто згідно з державними пріоритетами. Відбувається це шляхом відбору із представлених потенційними позичальниками кредитних проектів таких, що задовольняють принциповим вимогам кредитування. Це — переддоговірний (потенційний), або тактичний, кредитний портфель, в якому здійснюється декомпозиція стратегічного портфеля;

3) по-третє, це — портфель фактично наданих кредитів, або фактичний кредитний портфель, що зараз є загальновизнаним. Проте оцінка його якості має здійснюватися не тільки у традиційно встановленому порядку, а й за ознаками повноти реалізації завдань стратегічного кредитного портфеля. У такій ситуації кредитний портфель посідає належне йому активне місце не тільки в управлінні кредитною діяльністю окремого банку, а й банківської системи в цілому, сприяє вирішенню проблем забезпечення зростання потенціалу національної економіки.

Кредитний портфель є сукупністю усіх кредитів, наданих банком для одержання доходів. Обсяг кредитного портфеля оцінюється за балансовою вартістю всіх кредитів банку, у тому числі прострочених, пролонгованих, сумнівних. У структурі банківського балансу кредитний портфель розглядається як одне ціле та складова активів банку, котра характеризується показниками дохідності та відповідним рівнем ризику. Основними критеріями кредитного портфеля є кредитний ризик і дохідність.

У фаховій літературі також використовуються поняття оптимального та збалансованого кредитного портфеля. Оптимальний кредитний портфель найбільш точно відповідає за складом і структурою кредитній та маркетинговій політиці банку і

його план стратегічного розвитку. Збалансований кредитний портфель — це портфель банківських кредитів, який за своєю структурою і фінансовим характеристикам лежить в точці найбільш ефективного вирішення дилеми «ризик-прибутковість». Оптимальний портфель не завжди збігається зі збалансованим: на певних етапах своєї діяльності банк може на шкоду збалансованості кредитного портфеля здійснювати видачу кредитів з меншою прибутковістю і з великим ризиком.

Отже, поняття кредитного портфеля банку дає змогу представити його не лише як технічну сукупність окремих кредитних активів, а насамперед як сукупність відносин кредитора і позичальників, які виникають у процесі руху тимчасово вільних грошових коштів.

5.2. Управління кредитними операціями комерційного банку.

Відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність"[29] кредитні операції — вид активних операцій банку, які пов'язані з наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування (надання позик у готівковій або безготівковій формі та надання кредитів у формі врахування векселів, розміщення депозитів, операцій репо на фінансування будівництва житла, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу тощо) або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування (надання гарантій, поручительств, авалів тощо), а також операцій з купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів і від свого імені (включаючи андерайтинг), будь-яке продовження терміну боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника повернути заборговану суму.

Кредитні операції є головним видом активних банківських операцій, що забезпечує їх прибутковість і стабільність існування та визначається факторами:

1) по-перше, кредитування є основним джерелом доходів банківських установ, що являє собою запоруку надійного і стійкого функціонування банків на фінансовому ринку;

2) по-друге, економічний зміст діяльності комерційних банків, який виражається їхньою головною функцією – організації

кредитних відносин – полягає насамперед в акумуляції тимчасово вільних грошових коштів і їх перерозподілі на кредитних засадах;

3) по-третє, економічний ефект від реалізації кредитних операцій має важливе значення не лише з точки зору безпосередніх учасників кредитної угоди – а й з огляду на забезпечення неперервності відтворювальних процесів на рівні усього національного господарства [6].

У процесі управління кредитною діяльністю банку об'єктами є не лише кожна окрема кредитна операція, а й сукупність усіх наданих банком кредитів з їх взаємовпливом і взаємозалежністю, тобто кредитний портфель банку. Зокрема, банк зосереджує свою увагу на регулюванні сукупного кредитного портфеля, що необхідно розглядати у взаємозв'язку з усіма складовими банківської діяльності, а саме з власним капіталом та зобов'язаннями банку. Таким чином, управління кредитним портфелем має відбуватися в контексті загальної концепції управління активами та пасивами банку, спрямованої на досягнення бажаного рівня доходу та зниження ризиків.

Управління кредитним портфелем є складним організаційно-економічним процесом діяльності банку при здійсненні процесу кредитування, що спрямований на досягнення високої результативності та мінімізацію кредитного ризику. Кінцевими цілями при управлінні кредитним портфелем, є, по-перше, отримання прибутку від активних операцій, по-друге — підтримка надійної та безпечної діяльності банку. Саме від здатності банків оптимальним чином здійснювати формування кредитного портфеля та управління ним залежать можливості ефективного розвитку банківської системи з точки зору забезпечення належного рівня стабільності і прибутковості їх діяльності [6].

Управління кредитним портфелем банку слід розглядати за допомогою двох підходів – традиційного та нетрадиційного. Такий поділ випливає із протилежних способів та методів, які існують в прийнятті рішень щодо управління кредитним портфелем. Традиційній портфельній теорії притаманна інтуїція та суб'єктивізм. Нетрадиційна (сучасна) портфельна теорія базується на економіко-математичних методах та моделях, активно застосовує комп'ютерну техніку [15].

У сучасній практиці в прийнятті управлінських рішеннях щодо кредитного портфеля переважає традиційний підхід за рахунок того, що він діє в будь-якому середовищі, є простішим, швидшим та дешевшим. Проте позиції нетрадиційного підходу постійно зміцнюються. В першу чергу це пов’язано зі стрімким зростанням продуктивності ЕОМ, що дозволяють за допомогою електронних таблиць все швидше і точніше будувати та перевіряти ефективність імітаційних моделей.

Мета управління кредитним портфелем банків визначається в контексті загальної стратегічної мети управління банком, якою в сучасній фінансовій теорії та практиці визнано зростання ринкової вартості установи. Отже, метою управління кредитним портфелем банків є максимізація ринкової вартості банку.

Базовими функціями управління кредитним портфелем комерційного банку є:

— інформаційно-аналітична — відображає можливості банку при формуванні кредитного портфеля відбирати раціональні напрями застосування кредиту і прогнозувати їх розвиток на перспективу;

— оптимізаційна — надає банку можливості постійно поліпшувати структуру кредитних вкладень, визначати рівень їх захищеності та оперативно розробляти необхідні заходи щодо мінімізації кредитного ризику. Дані функції є відображенням конкретних аспектів практичної реалізації організаційно-економічного механізму формування банківського кредитного портфеля.

Основними параметрами управління кредитним портфелем банку є дохідність і ризик. За співвідношенням цих показників визначається ефективність кредитної діяльності банку.

Процес управління кредитним портфелем банку повинен забезпечити максимальну дохідність за допустимого рівня ризику. Рівень дохідності кредитного портфеля залежить від структури й обсягу портфеля, а також від рівня відсоткових ставок за кредитами. На формування структури кредитного портфеля банку істотно впливає специфіка сектору ринку, який обслуговується цим банком.

Обсяг і структура кредитного портфеля банку визначаються такими чинниками [87]:

— офіційна кредитна політика банку;

— правила регулювання банківської діяльності;

— величина капіталу банку;

— досвід і кваліфікація менеджерів;

— рівень дохідності різних напрямів розміщення коштів.

Одним з головних завдань, що постають перед менеджментом у сфері кредитування, є розробка кредитної політики банку. Кредитна політика охоплює найважливіші елементи та принципи організації кредитної роботи в банку, визначає пріоритетні напрями кредитування, а також перелік кредитів, які не повинні входити до кредитного портфеля банку. Один і той самий кредит може не відповідати основним вимогам кредитної політики одного банку, але бути цілком прийнятним для іншого.

Кредитна політика банку регулює кредитну діяльність кожного банку і встановлює правила формування кредитного портфеля. Положення кредитної політики необхідно зафіксувати письмово й затвердити на засіданнях Кредитного комітету та Комітету кредитного нагляду. Цей документ має конфіденційний характер, а тому з ним можуть бути ознайомлені лише ті працівники банку, які здійснюють кредитування. Кожному банку необхідно розробити власну кредитну політику, що відбивала б напрями та специфіку його діяльності, можливості цього банку та його клієнтів, рівень допустимого ризику, права й обов'язки кредитних працівників.

Якість кредитного портфеля суттєво впливає на рівень ризикованості та надійності банку, тому саме кредитна діяльність підлягає регулюванню з боку органів нагляду в багатьох країнах. Установлені обмеження та нормативи, а також правила регулювання банківської діяльності відіграють суттєву роль у процесі формування кредитного портфеля.

Так, Національним банком України встановлено вимоги щодо порядку надання кредитів та обов'язкові нормативи кредитного ризику.

Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) визначається як відношення суми всіх вимог

банку (за мінусом фактично сформованих резервів) та всіх позабалансових зобов'язань щодо цього контрагента, до регулятивного капіталу банку. Нормативне значення не має перевищувати 25 %.

Норматив великих кредитних ризиків (Н8) визначається як відношення суми всіх великих кредитів (за мінусом фактично сформованих резервів) до регулятивного капіталу банку. Нормативне значення Н8 не має перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку. Якщо норматив великих кредитних ризиків перевищує 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку, то автоматично підвищуються вимоги до адекватності регулятивного капіталу. Кредитний ризик вважається великим, якщо сума всіх вимог і позабалансових зобов'язань щодо одного контрагента (або групи пов'язаних контрагентів) становить 10 *%* і більше від величини регулятивного капіталу банку.

Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9), визначається як співвідношення суми всіх зобов'язань щодо цього інсайдера перед банком (за мінусом фактично сформованих резервів) і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього інсайдера, та регулятивного капіталу банку. Нормативне значення Н9 не має перевищувати 5 *%.*

Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10), визначається як співвідношення суми сукупних зобов'язань усіх інсайдерів перед банком (за мінусом фактично сформованих резервів) і 100 % суми всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо всіх інсайдерів, і регулятивного капіталу банку. Нормативне значення Н10 не має перевищувати 30 %.

Величина капіталу банку значною мірою впливає на загальний обсяг залучених і запозичених коштів, а отже, і на обсяг кредитних ресурсів. Показник величини капіталу банку використовується для встановлення лімітів та обмежень у процесі регулювання кредитної діяльності банків, адже всі встановлені Національним банком України нормативи з кредитування розраховуються у відношенні до капіталу банку.

На характеристики кредитного портфеля банку також впливають досвід, кваліфікація та спеціалізація кредитних працівників, адже одне з правил кредитного менеджменту полягає в тому, що банку не слід надавати кредити, які не можуть бути професійно оцінені фахівцями [87].

У формуванні структури активів банку вирішальним фактором є рівень дохідності кожного виду активних операцій. Проте висока дохідність, як правило, супроводжується високим рівнем ризику, тому менеджменту банку необхідно врахувати обидва фактори.

Вимірювання, мінімізація та контроль за рівнем кредитного ризику — одне з найскладніших завдань, що постає перед менеджментом банку у процесі формування кредитного портфеля.

5.3. Аналіз якості кредитного портфеля з точки зору ризику та захищеності від можливих втрат.

Якість кредитного портфеля оцінюють за допомогою відносних показників, таких як співвідношення величини резерву і загального обсягу виданих кредитів або робочих активів банку. У багатьох країнах якість кредитного портфеля, або кредитний ризик банку, є індикатором якості всіх сукупних активів.

Показник ризику кредитного портфеля банку знаходять як відношення розрахункового значення резерву під нестандартну заборгованість за кредитними операціями банку до вартості всього кредитного портфеля (у відсотках):

$$IR = \frac{R}{V} \cdot 100, \qquad (5.1)$$

де *IR* — показник ризику кредитного портфеля; *R* — розрахункове значення резерву під нестандартну заборгованість за кредитними операціями банку; *V*— обсяг кредитного портфеля банку.

Якісне оцінювання кредитного портфеля має на меті насамперед максимально знизити ризик неповернення позики, що веде до значних втрат для банків і може привести його до банкрутства.

Для оцінювання якості кредитного портфеля з погляду кредитного ризику застосовуються такі показники [13, с. 157]:

— коефіцієнт покриття класифікованих позик;

— питома вага зважених класифікованих позик;
— коефіцієнт питомої ваги проблемних позик;
— коефіцієнт питомої ваги збиткових позик.

Перелічені показники слід проаналізувати в динаміці, виявити тенденцію до їх зміни та причини їх погіршення. Розрахунок цих коефіцієнтів допомагає визначити тенденції погіршення фінансового стану та шляхи збільшення економічної ефективності кредитних операцій.

Коефіцієнт покриття класифікованих позик ($К_{п.к.п}$) розраховується як відношення зважених класифікованих позик ($К_{зв.кл}$) до капіталу (К) банку:

$$К_{п.кл.п} = \frac{К_{зв.}}{К}, \quad (5.2)$$

Цей показник комплексно характеризує якість кредитного портфеля з погляду ризику в сукупності з його захищеністю власним капіталом. Підвищення цього коефіцієнта в динаміці вважається негативним явищем і свідчить про підвищення ймовірності збитків у майбутньому.

Коефіцієнт питомої ваги зважених класифікованих позик ($К_{п.зв.кл}$) розраховується як відношення зважених класифікованих позик ($К_{зв.кл}$) до загальної суми позик (П):

$$К_{пвкл} = \frac{К_{зк.}}{П}, \quad (5.3)$$

Зважені класифіковані позики розраховуються множенням суми кредитів певної групи ризику на відповідний коефіцієнт.

Коефіцієнт прострочених позик ($К_{п.п}$) розраховується як відношення позик з простроченою виплатою процентів та основної суми боргу ($П_{простр}$) до загального обсягу позик (П):

$$К_{пп} = \frac{П_{про}}{П}, \quad (5.4)$$

Цей коефіцієнт вказує на ту частину позик, у портфелі банку, виплати за якими були невчасно погашені, та на ті, які не були погашені взагалі. Високий процент свідчить про погіршення кредитної діяльності банку. Значний приріст за аналізований період свідчить про можливі значні збитки в перспективі.

Коефіцієнт збитковості позик ($К_{зб}$) розраховується як співвідношення збитків за позиками, отриманими за аналізований період ($З_п$) до середнього загального обсягу позик (П), або до загального обсягу позик:

$$К_{зб}=\frac{З_П}{П}, \quad (5.5)$$

Коефіцієнт збитковості визначає частину позик, які за певний період призвели до збитку. Зростання цього показника може свідчити про погіршення політики дотримання допустимого рівня ризику.

Аналіз кредитних операцій повинен здійснюватися також у напрямі оцінювання ступеня захищеності від можливих втрат. Чим гірші показники якості кредитів з погляду кредитного ризику, тим більшим має бути ступінь їх захищеності.

Для оцінювання його рівня використовують такі показники [13, с. 161]:

1) коефіцієнт забезпеченості позики;
2) коефіцієнт забезпеченості збитків;
3) коефіцієнт захищеності позик від втрат;
4) коефіцієнт покриття збитків;
5) коефіцієнт покриття позик власним капіталом.

Коефіцієнт забезпеченості позик ($К_{з.п}$) розраховується як співвідношення загальної суми забезпечення кредитів (застава, гарантії, страхування тощо) ($З_к$) та загальної суми кредитів (П):

$$К_{ЗП}=\frac{З_П}{П}, \quad (5.6)$$

Цей показник характеризує ступінь захищеності банку від втрат за позиками за рахунок зовнішніх факторів, таких як гарантії, застава майна, страхування, поручительство.

Коефіцієнт забезпеченості збиткових позик ($К_{з.з}$) розраховується як відношення кредитного забезпечення ($З_к$) за збитковими позиками до чистих списань за аналізований період ($С_п$):

$$К_{ЗЗ}=\frac{З_К}{С_П}, \quad (5.7)$$

Цей коефіцієнт свідчить про ступінь захищеності банку від збитків за позиками з урахуванням тенденції збитковості кредитного портфеля, яка склалася.

До внутрішніх факторів захисту кредитного портфеля від можливих збитків. Створення таких резервів дає змогу уникнути можливих збитків від неповернення кредитів. Ступінь такої захищеності від втрат аналізується за допомогою коефіцієнтів:

— коефіцієнтів захищеності позик;

— коефіцієнтів покриття збитків.

Коефіцієнт захищеності позик ($К_{зах}$) розраховується як відношення резервів на покриття збитків за позиками ($Р_{зб}$) до загальної суми позик (П):

$$К_{зах} = \frac{Р_{зб}}{П}, \quad (5.8)$$

Коефіцієнт покриття збитків за позиками ($К_{п.зб}$) розраховується як відношення резерву на покриття збитків за позиками ($Р_{зб}$) до збиткових позик ($П_{зб}$):

$$К_{пзб} = \frac{Р_{зб}}{П_{зб}}, \quad (5.9)$$

Коефіцієнт покриття позик капіталом ($К_{з.к}$) розраховується як відношення капіталу банку (ВК) до загальної суми позик (П):

$$К_{зк} = \frac{ВК}{П}, \quad (5.10)$$

Цей показник указує на те, яка частина кредитного портфеля фінансується за рахунок власного капіталу. Зростання даного коефіцієнта свідчить про те, що посилюється захищеність кредитів власним капіталом.

Ступінь повноти формування резерву розраховується як відношення фактично створеного резерву до розрахункової суми резерву виходячи із кредитного ризику.

$$І_{повн.резерв} = \frac{Факт}{}, \quad (5.11)$$

Здійснюючи аналіз кредитного портфеля важливим є визначення його дохідності та ефективності, що дозволяє забезпечити об'єктивність та повноту даного процесу.

5.4. Визначення дохідності та ефективності кредитного портфеля банку.

Мета проведення кредитних операцій банку полягає в одержанні доходів, а тому саме цей параметр є визначальним у виборі напряму кредитування. Формуючи кредитний портфель, менеджмент банку звичайно керується правилом — видавати ті кредити, які приносять максимальні доходи за інших однакових умов.

Аналіз будь-яких операцій повинен завершуватись оцінюванням їх ефективності, тобто аналізом їх дохідності та рентабельності. Як зазначалося вище, питома вага доходу від кредитної діяльності банку традиційно найбільша в загальній структурі доходів банку.

Коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем банку визначається за формулою [20]:

$$kC = \frac{d - r_0}{IR}, \qquad (5.12)$$

де *kC* — коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем; *d* — дохідність портфеля; r_0 — ставка без ризику; *IR* — показник ризику кредитного портфеля.

За економічним змістом перевищення дохідності портфеля над ставкою без ризику є премією, яку отримує його власник за ризик, котрий він взяв на себе, придбавши певні активи в процесі формування свого портфеля.

Безризикова кредитна ставка r_0 показує рівень дохідності портфеля, сформованого наданням кредитів тільки першокласним позичальникам із рейтингом, наприклад, ААА за системою Standard&Poors. Зауважимо, що назва «ставка без ризику» є досить умовною й означає не цілковиту відсутність ризику, а лише його мінімальний (найнижчий із усіх можливих варіантів) рівень. Як правило, така ставка дорівнює базовій ставці, яка діє на даному кредитному ринку (LIBOR, прайм-рейт, ставка рефінансування, ставка за цінними паперами уряду), хоча в окремих випадках може й відрізнятися від неї.

Таким чином, надавши кредити позичальникам з рейтингом, нижчим за ААА, банк має змогу сформувати кредитний портфель з дохідністю r, яка буде відрізнятися від безризикової ставки. Тоді

коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем покаже величину додаткових доходів понад рівень дохідності безризикового кредитного портфеля, котру одержить банк в розрахунку на одиницю прийнятого кредитного ризику. Вище значення коефіцієнта означає ефективніше управління кредитним портфелем комерційного банку і розцінюється як більш привабливе.

Коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем може бути використаний банком у процесі перспективного або ретроспективного аналізу. Перспективний аналіз проводиться на стадії формування кредитного портфеля і дозволяє порівняти ефективність різних варіантів розміщення ресурсів. Крім того, цей підхід можна використати для формування портфеля заданої якості. Для цього слід встановити внутрішній ліміт ефективності кредитних операцій — граничний рівень, нижче за який видача кредиту визнаватиметься за недоцільну. У результаті буде сформовано оптимальний з погляду співвідношення доходу та ризику кредитний портфель.

Ретроспективний аналіз дозволяє оцінити результати управління кредитним портфелем банку у порівнянні з очікуваними (плановими) значеннями коефіцієнтів ефективності, а також з аналогічними показниками діяльності інших банків або із ринковим портфелем. За результатами ретроспективного аналізу виявляють динаміку ефективності кредитного портфеля та її відповідність стратегії управління банком.

Ефективність кредитної діяльності банку аналізується за допомогою системи показників [65]:

— дохідність кредитних операцій;

— дохідність активів за рахунок кредитних операцій;

— питома вага доходів від надання кредитів в загальній сумі доходів;

— рентабельність кредитних операцій;

— прибутковість кредитних операцій;

— дохід на одного працівника кредитного відділу.

Дохідність характеризується абсолютними (сума доходів у грошовому вираженні) та відносними показниками (середній рівень дохідності кредитних ресурсів). У загальному випадку дохідність кредитного портфеля банку протягом зафіксованого

періоду залежить від обсягу портфеля та рівня відсоткових ставок за кредитами. Останній є узагальнюючим показником, оскільки через рівень відсоткової ставки опосередковано враховуються й такі чинники, як тривалість користування кредитом (триваліший термін — вища ставка), ступінь ризику, метод нарахування та спосіб сплати відсотків, забезпеченість позички.

Дохід за кредитною операцією (в межах року) обчислюється за формулою [87]:

$$E_I = r_1 \cdot V_i \cdot \frac{t_i}{B}, \qquad (5.13)$$

де EI — дохід за і-ю кредитною операцією (у грошовому вираженні); r_1 — відсоткова ставка за і-м кредитом (річна); Vi— сума і-го кредиту (у грошовому вираженні); t_i — період кредитування за і-м кредитом (дні); BS— база розрахунку (360 чи 365 днів).

Дохідність кредитних вкладень — розраховується діленням доходу від кредитних операцій на середню суму кредитних вкладень за досліджуваний період:

$$\text{Дохідність кредитних вкладень} = \frac{\text{Дохід від кредитних операцій}}{\text{Середня сума кредитних вкладень}}, \qquad (5.14)$$

Даний коефіцієнт є універсальним показником, що характеризує ефективність вкладень у кредитні операції і показує, скільки банк отримує доходів з кожної гривні, вкладеної саме в кредитні операції. Його застосування дає змогу зробити порівняльний аналіз ефективності різних видів банківських операцій (операцій з цінними паперами, з валютою, лізингові операції тощо) і оптимізувати напрями використання банківських ресурсів, віддаючи пріоритети найдохіднішим видам діяльності. За умови ідеальної фінансової дисципліни позичальників, коли виконуються всі умови договорів і всі кредити та проценти за ними повертаються повністю, цей коефіцієнт дорівнюватиме середньозваженій процентній ставці за кредитами. Під час розрахунку даного коефіцієнта чисельник береться фактична сума отриманого доходу від процентів за кредитами. Для точнішого розрахунку вона може бути скоригована на суму втрат від списання безнадійних кредитів за аналізований період.

Дохідність активів за рахунок кредитних операцій — розраховується діленням доходу від кредитних операцій на середню суму активів:

(5.15)

Використання даного коефіцієнта менш поширене, ніж попереднього показника. Він характеризує внесок кредитних операцій у загальну дохідність активів. Різновидом цього показника може бути коефіцієнт, у знаменнику якого замість загальних активів беруться тільки дохідні активи. За високої частки кредитів у загальних активах його значення наближатиметься до значення першого коефіцієнта — дохідності кредитних вкладень.

Питома вага (частка) доходів від надання кредитів у загальній сумі доходів розраховується діленням доходу від кредитних операцій на загальну суму доходів банку:

(5.16)

Цей коефіцієнт характеризує частку доходів, отриманих банком від надання кредитів у загальних доходах банку від інших активних операцій. Аналізуючи його, доцільно порівняти значення даного показника зі значенням коефіцієнта кредитної активності. Якщо коефіцієнт питомої ваги кредитних доходів вищий коефіцієнта питомої ваги кредитів у дохідних активах, це свідчить про те, що ефективність кредитних операцій вища, ніж ефективність інших банківських операцій.

Рентабельність кредитних операцій може бути проаналізована за допомогою низки показників, які доповнюють один одного. *Рентабельність кредитних операцій* ($Р_1$) розраховується діленням прибутку від кредитних операцій на витрати, пов’язані із залученням ресурсів та функціонуванням кредитного відділу:

(5.17)

Різновидом показника рентабельності може бути також відношення процентних доходів від кредитів до процентних витрат, пов'язаних із залученням ресурсів.

(5.18)

Цей показник характеризує ефективність обраної політики щодо регулювання співвідношення між ціною ресурсної бази та ціною розміщення ресурсів. Зростання даного коефіцієнта характеризує високу якість менеджменту в банку.

Про ефективність процентної політики може свідчити і зворотний показник — відношення процентних витрат на залучення ресурсів до процентних доходів від кредитних операцій:

(5.19)

Зниження даного показника є, безумовно, позитивним явищем, проте аналіз слід доповнити оцінкою абсолютної суми прибутку, яка в результаті жорсткої процентної політики не повинна призводити до зменшення обсягу залучених ресурсів та зниження попиту на дорогі кредити.

Прибутковість кредитних операцій розраховується діленням прибутку від кредитних операцій на середні кредитні вкладення:

(5.20)

Даний коефіцієнт показує, скільки отримано прибутку від кредитних операцій на кожну гривню, вкладену в кредитні операції. Зростання показника прибутковості кредитних операцій вищими темпами порівняно зі зростанням показника дохідності кредитних операцій свідчить про підвищення ефективності кредитних вкладень.

Для порівняльного аналізу ефективності роботи працівників кредитних відділів різних банків або філій банку можна розраховувати *показник продуктивності праці* як відношення доходу від кредитних операцій до середньооблікової чисельності працівників кредитного відділу.

(5.21)

Даний показник не доцільно використовувати для порівняльного аналізу ефективності роботи різних відділів та департаментів у межах одного банку, оскільки продуктивність праці працюючих різних структурних підрозділів буває незіставною, і як правило, залежить не від зусиль конкретних працівників, а від ефективності тих чи інших операцій та ділової активності банку.

Узагальнюючим показником є *рівень дохідності кредитного портфеля*, що розраховується як відношення суми доходів від кредитних операцій до обсягу наданих кредитів:

$$d = \frac{E}{V} \times 100\% \qquad (5.22)$$

де d — дохідність кредитного портфеля (у відсотках); V — обсяг кредитного портфеля банку.

На прибуток від кредитних операцій впливають такі чинники [13]:

— обсяг наданих кредитів;

— зміна структури наданих кредитів;

— зміна процентної ставки за кредит (ціна кредиту);

— зміна процентної ставки за депозитами (собівартість залучених ресурсів);

— умови конкуренції на банківському ринку;

— власні можливості банку щодо вибору напрямів та об'єктів кредитування.

Для розрахунку впливу обсягу наданих кредитів на зміну прибутку необхідно базисну величину суми прибутку помножити на відсоток приросту фактичної суми наданих кредитів порівняно з базисною.

Для розрахунку впливу структурних зрушень необхідно від базисної величини прибутку в перерахунку на фактичний обсяг та структуру відняти базисну суму прибутку, помножену на відсоток темпу зростання обсягів наданих кредитів.

Для розрахунку впливу процентної ставки за кредит необхідно від фактичних процентних доходів банку відняти базисну

величину доходів у перерахунку на фактичний обсяг та структуру наданих кредитів.

Вплив процентної ставки за депозитами розраховується як різниця між фактичною сумою процентних витрат та базисною в перерахунку на фактичний обсяг та структуру залучених депозитів. Вплив даного чинника береться з протилежним знаком, оскільки він перебуває у зворотній залежності до результативного показника.

Питання для самоконтролю

1. Які показники характеризують якість кредитного портфеля з позиції ризику?
2. Назвіть фактори, що впливають на структуру кредитного портфеля.
3. Які показники характеризують якість кредитного портфеля з позиції захищеності від можливих втрат?
4. Як визначається дохід за кредитною операцією?
5. Сукупність яких показників характеризує ефективність кредитних операцій та кредитного портфеля?
6. Які показники характеризують рівень рентабельності кредитних операцій?
7. Як визначається показник ризику кредитного портфеля банку?

Тестові завдання

1. Основні параметри управління кредитним портфелем банку:

а) платоспроможність і прибутковість;

б) ефективність і кредитоспроможність;

в) дохідність і ризик;

г) ризик і фінансова стійкість.

2. Обсяг і структура кредитного портфеля банку визначаються такими чинниками:

а) офіційна кредитна політика банку;

б) офіційна кадрова політика банку;

в) правила регулювання банківської діяльності;
г) величина капіталу банку;
д) досвід і кваліфікація менеджерів;
е) правила бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

3. Положення кредитної політики необхідно:
а) зафіксувати письмово й затвердити на засіданнях Кредитного комітету та Комітету управління активами і пасивами;
б) зафіксувати письмово й затвердити на засіданнях Кредитного комітету та Комітету кредитного нагляду;
в) не потрібно фіксувати письмово;
г) зафіксувати письмово й затвердити на засіданнях Юридичного департаменту та Комітету кредитного нагляду.

4. Головна мета процесу управління кредитним портфелем банку полягає в:
а) забезпеченні максимальної платоспроможності за допустимого рівня ризику;
б) забезпеченні максимальної дохідності за допустимого рівня ризику;
в) забезпеченні мінімальної ліквідності за допустимого рівня ризику;
г) забезпеченні належної фінансової стійкості за допустимого рівня ризику.

5. Дохід за кредитною операцією (в межах року) обчислюється за формулою:
а) $E_i = r_i \cdot V_i \cdot \frac{t_i}{B}$;
б) $E_i = r_i \cdot V_i \cdot \frac{t_i}{B}$;
в) $E_i = r_i \cdot V_i \cdot \frac{t_i}{B}$;
г) $E_i = r_i \cdot V_i \cdot \frac{t_i - 1}{B}$.

6. Норматив великих кредитних ризиків, визначається як:

а) відношення суми всіх великих кредитів (за мінусом фактично сформованих резервів) до регулятивного капіталу банку;

б) відношення суми всіх вимог банку (за мінусом фактично сформованих резервів) та всіх позабалансових зобов'язань щодо контрагента, до регулятивного капіталу банку;

в) відношення суми всіх вимог банку (за мінусом фактично сформованих резервів) та всіх позабалансових зобов'язань щодо цього контрагента, до сукупного обсягу активів банку;

г) відношення суми всіх великих кредитів (за мінусом фактично сформованих резервів) до сукупного обсягу активів банку.

7. Нормативне значення нормативу максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам має:

а) не перевищувати 25 %;

б) не перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку;

в) не перевищувати 5 %;

г) не перевищувати 10 %;

д) не перевищувати 30 %;

е) не перевищувати 20 %.

8. Нормативне значення нормативу великих кредитних ризиків має:

а) не перевищувати 25 %;

б) не перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку;

в) не перевищувати 5 %;

г) не перевищувати 10 %;

д) не перевищувати 30 %.

9. Нормативне значення нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента має:

а) не перевищувати 25 %;

б) не перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку;

в) не перевищувати 5 %;

г) не перевищувати 10 %;

д) не перевищувати 30 %.

10. Які чинники впливають на прибуток від кредитних операцій:

а) обсяг наданих кредитів;

б) зміна структури наданих кредитів;

в) зміна собівартості залучених ресурсів;

г) умови конкуренції на банківському ринку;

д) всі відповіді вірні.

Практичні завдання

1. За наведеними даними проаналізуйте якість кредитного портфеля банку з погляду ризику. Аналіз зробіть у динаміці, використавши відповідні коефіцієнти. Дайте оцінку ефективності роботи банку щодо управління якістю його активів та внесіть пропозиції щодо поліпшення кредитної політики банку та зниження кредитного ризику портфеля банку.

Аналіз якості кредитного портфеля з погляду ризику

Показники	Попередній період	Звітний період	Відхилення	
			абсолютне	відносне, %
1. Загальна сума позик, тис.грн.	135200	122740	-12460	-9,2
2. Зважені класифіковані позики, тис.грн.	17438	17729	291	1,7
3. Капітал банку, тис.грн.	27340	59700	35360	145,3
4. Позики з простроченою виплатою відсотків та основної суми, тис.грн.	26630	30720	4090	15,4
5. Збитки за позиками, тис.грн.	9190	9480	290	3,2

1. Розрахуємо коефіцієнт питомої ваги зважених класифікованих позик ($К_{п.зв.кл}$), як відношення зважених класифікованих позик ($К_{зв.кл}$) до загальної суми позик (П):

$$К_{пвкл} = \frac{К_{зк}}{П},$$

Зокрема, у звітному періоді: 17729:122740=0,144, а в попередньому періоді: 17438:135200=0,129. Тобто коефіцієнт якості кредитного портфеля став нижчим на 0,015.

2. Розрахуємо коефіцієнт покриття зважених класифікованих позик власним капіталом, як відношення зважених класифікованих позик ($К_{зв.кл}$) до капіталу (К) банку:

$$К_{пкл} = \frac{К_{зк}}{К},$$

Зокрема, у звітному періоді: 17729:59700=0,297, а в попередньому періоді: 17438:27340=0,638. Тобто даний коефіцієнт значно поліпшився — на 0,341, тобто більше ніж удвічі.

3. Розрахуємо коефіцієнт проблемних позик як відношення позик з простроченою виплатою процентів та основної суми боргу ($П_{простр}$) до загального обсягу позик (П):

$$К_{п.п} = \frac{П_{про}}{П},$$

Зокрема, у звітному періоді: 30720:122740=0,250, а в попередньому періоді: 26630:135200=0,197. Тобто даний коефіцієнт збільшився на 0,053.

4. Розрахуємо коефіцієнт збитковості позик ($К_{зб}$) як співвідношення збитків за позиками, отриманими за аналізований період ($З_п$) до середнього загального обсягу позик (П), або до загального обсягу позик:

$$К_{зб} = \frac{З_п}{П},$$

Зокрема, у звітному періоді: 9480:122740=0,077, а в попередньому періоді: 9190:135200=0,068. Тобто даний коефіцієнт збільшився на 0,009.

Слід зазначити, що підвищення рівня ризикованості кредитного портфеля було підстраховано значним зростанням власного капіталу, що забезпечує фінансову стійкість та надійність комерційного банку. Тобто, підвищення рівня ризику було виправданим і не критичним.

2. На основі даних фінансової звітності аналізованого банку здійснити оцінку та аналіз якості його кредитного портфеля з точки зору захищеності від втрат. Зокрема, здійснити розрахунок коефіцієнту забезпеченості позик, коефіцієнту забезпеченості збиткових позик, коефіцієнту захищеності позик, коефіцієнт покриття збитків, коефіцієнт покриття позик власним капіталом.

Аналіз якості кредитного портфеля банку з погляду захищеності від втрат

Показники	Попередній період	Звітний період	Відхилення
1. Загальна сума забезпечення кредитів	145890	132320	
2. Загальна сума виданих позик	173015	159530	
3. Збиткові кредити, тис.грн.	15310	16980	
4. Резерв на покриття збитків за позиками	16550	198305	
5. Забезпечення збиткових позик	14210	17842	
6. Власний капітал банку	30409	49580	

ТЕМА 6.
ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ БАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ

6.1. Сутність та класифікація банківських кредитів.
6.2. Прямі кредити комерційних банків.
6.3. Непрямі кредити.
6.4. Правове регулювання процесу банківського кредитування.

6.1. Сутність та класифікація банківських кредитів.

Існує значна кількість класифікацій банківських кредитів, які, однак, спираються на національні особливості функціонування банківських систем. Зокрема, можна запропонувати наступну класифікацію банківських кредитів, яка спирається на теоретичні досягнення банківської науки, а також враховує як вітчизняну, так і зарубіжну банківську практику [10, 7].

1. За роллю банку у наданні кредиту виділяють:

— Первинні кредити — це кредити, які банки надають клієнту у вигляді безпосереднього виділення коштів у тимчасове користування або відкриття кредитної лінії (прямі кредити), або якщо банк початково надає у кредит не гроші чи товари, а свою власну кредитоспроможність (непрямі кредити) — надання гарантії.

— Похідні кредити (посередництво у кредиті) — це кредити, які банк надає як посередник між іншими банками чи фінансово-кредитними інститутами, тобто виникає ситуація, коли банк — щоб відповідати вимогам універсальності — для надання кредитів своїм клієнтам із самого початку планує долучити до кредитування третю особу, а отже, перекласти фінансування на іншого кредитора.

Посередництво у кредиті має на меті, з одного боку, в рамках надання банківських послуг запобігти відтоку клієнтів, з іншого боку — слугує для вирівнювання фінансування у сукупності кредитних послуг, коли банк — за необхідності кредитування клієнтів — використовує для надання кредиту не власні кошти, а кошти, отримані від третіх осіб.

Розрізняють такі види посередництва банків у кредиті:

— чисте посередництво у кредитуванні — опосередковуючи рух яких, банк не вкладає власні кошти і не бере на себе гарантій повернення таких кредитів, лише здійснює управління кредитом та надає безпосередньому кредитору необхідну інформацію. У ролі кредиторів, як правило, виступають інші банки, а також спеціальні державні інститути;

— змішане посередництво у кредитуванні — передбачає надання кредитів також без вкладення банком коштів, але діяльність банку не обмежена лише подальшим наданням кредиту, оскільки банк бере на себе частково чи повністю кредитний ризик, а відтак він здійснює перевірку кредитоспроможності клієнта, перевіряє забезпечення, контролює повернення кредиту та сплату відсотків за ним;

— повне посередництво у кредитуванні — посередництво, за якого банк обов'язково вкладає певну частину власних коштів, а відповідно й бере на себе частину кредитного ризику, яка, як правило, відповідає частці кредитування.

2. За формою банківського кредиту:

— Прямі кредити — це кредити, які надаються шляхом: а) надання коштів чи товарів відповідно до принципів кредитування (дисконтний кредит, ломбардний кредит, іпотечний кредит); б) відкриття кредитної лінії (овердрафтний кредит, контокорентний кредит); в) кредитні сурогати (факторинг, лізинг).

— Непрямі кредити — це використання кредитоспроможності банку як гарантії виконання зобов'язань клієнтом банку (акцептний кредит, авальний кредит).

3. За економічними суб'єктами-позичальниками розрізняють: кредити органам державного управління, кредити банківським установам, кредити небанківським фінансово-кредитним установам, кредити суб'єктам господарювання, кредити фізичним особам.

4. За валютою кредиту: кредити в національній валюті, кредити в іноземній валюті, мультивалютні кредити.

5. За строками користування: короткострокові — до 1 року; онкольні — кредити, погашення яких відбувається не в чітко зазначений термін, а за вимогою банку; середньострокові — до 3 років; довгострокові — понад 3 роки.

Короткострокові кредити можуть надаватися банками у разі тимчасових фінансових труднощів, що виникають у зв'язку із витратами виробництва та обігу, не забезпечених надходженнями коштів у відповідному періоді, а також для задоволення потреб населення у придбанні недорогих товарів.

Онкольні кредити — це короткострокові кредити, погашення яких здійснюється за першою вимогою. При здійсненні онкольного кредитування банк відкриває позичальнику спеціальний поточний рахунок під заставу товарно-матеріальних цінностей чи цінних паперів. Надається банками валютним брокерам, дилерам та іншим клієнтам, як правило, під забезпечення казначейськими, комерційними векселями, цінними паперами та товарами. Погашення здійснюється позичальником з попередженням за 2—7 дні. Відсоткова ставка за таким кредитом може бути нижчою, ніж за строковими кредитами. Відповідно для банку з точки зору повернення такий кредит належить до найбільш ліквідних статей банківського балансу.

Середньострокові кредити можуть надаватися на оплату обладнання, поточні витрати, на фінансування капітальних вкладень, придбання населенням товарів тривалого користування.

Довгострокові кредити можуть надаватися для формування основних фондів. Об'єктами кредитування можуть бути капітальні витрати на реконструкцію, модернізацію та розширення уже діючих основних фондів, на нове будівництво, на приватизацію та інше. До довгострокових кредитів належать іпотечні кредити населенню.

6. За формою забезпечення кредити поділяються на: забезпечені заставою (майном, майновими правами, цінними паперами); гарантовані (банками, іншими фінансовими посередниками); з іншим забезпеченням (порука); незабезпечені (бланкові); інші (страхування тощо).

7. За методами надання: 1) разові кредити — це кредити, рішення про надання яких банк приймає окремо по кожному виду кредиту на підставі відповідних документів; 2) кредитна лінія — надання банком кредитів у рамках попередньо визначеного ліміту кредитування. У свою чергу кредитна лінія може бути представлена:

— револьверні кредити — кредити, які надаються банком у межах встановленого ліміту, використовуються повністю або частинами і відновлюються в міру погашення раніше виданих кредитів;

— сезонні кредити;

— контокорентні кредити — кредити, надання яких відбувається через спеціальний контокорентний рахунок, при цьому банк здійснює всі операції позичальника за поточними вимогами та зобов'язаннями;

— овердрафтний кредит – кредит, надання якого здійснюється через основний поточний рахунок і в будь-який момент можна отримати кредит у межах певного ліміту.

— гарантійні — це кредити, які являють собою лише зобов'язання сплатити в разі потреби протягом певного періоду із обов'язковим стягненням комісії.

8. За порядком погашення:

— з разовим погашенням кредитів — заборгованість треба повністю погасити в день, визначений у кредитному договорі, або достроково, за бажанням позичальника чи на вимогу кредитора;

— з поступовим поверненням кредиту рівними частинами основного боргу — передбачається погашення основної суми кредиту однаковими частинами протягом усього періоду кредитування;

— погашення кредиту рівними строковими виплатами (ануїтетне погашення) — передбачає рівномірне часткове погашення загальної суми боргу, пов'язане із надходженням виторгу від реалізації продукції та інших доходів. Кредит погашається одночасно з останнім внеском. Погашення кредиту найчастіше проводиться платежами, які вносяться через рівні проміжки часу і включають у себе як виплату основного боргу, так і процентний платіж;

— погашення кредиту змінюваними строковими виплатами — передбачає погашення кредиту щомісячними платежами, які включають в себе щомісячний платіж з погашення основної суми боргу та щомісячну сплату відсотків за користування кредитом. При цьому щомісячне погашення кредиту здійснюється не рівними за розміром частинами протягом періоду коритстування кредитними коштами до дати повного їх повернення.

9. За характером відсоткової ставки:

— кредити з фіксованою відсотковою ставкою — кредити, за якими процентна ставка встановлюється один раз на весь період кредитування;

— кредити з плаваючою відсотковою ставкою — це кредити, умовами договору яких передбачено перегляд процентної ставки протягом терміну кредитування з метою зменшення ризику недоодержання прибутку або усунення збитків, особливо в умовах нестабільної економіки;

— дисконтні кредити — виплата відсотків здійснюється в момент надання кредиту. Ця схема виплати застосовується до особливо ненадійних клієнтів.

10. За періодичністю сплати відсотків: при погашенні заборгованості; у кінці строку договору; щомісяця; щотижня; щодня; за індивідуальним графіком.

11. За кількістю кредиторів:

— кредити, які надаються одним банком;

— консорціумні кредити — кредити, які надаються об'єднанням банків, в якому один із банків є головним, тобто він відповідає за погодження умов кредиту з клієнтом, а після укладення договору здійснює безпосереднє надання кредиту за рахунок коштів, які виділили інші банки — члени консорціуму.

— двосторонні кредити — передбачають участь у наданні кредиту не менше двох банків. На відміну від консорціумного кредиту, переговори з клієнтом здійснюються кожним банком окремо.

12. За цільовим спрямуванням:

— виробничий кредит — використовується на фінансування виробничої діяльності та реалізацію сукупного суспільного продукту і важливим джерелом формування обігових коштів і основних фондів суб'єктів господарювання;

— споживчий кредит — спрямовується на фінансування споживчих цілей населення.

13. За призначенням і характером використання:

— кредити у поточну діяльність — надаються позичальникам на задоволення тимчасової потреби в коштах для придбання

поточних активів за розриву між часом надходження коштів та здійснення витрат;

— кредити в інвестиційну діяльність — надаються позичальникам на задоволення тимчасової потреби в коштах під час здійснення ними дій щодо реалізації інвестицій або інвестиційного проекту.

14. За формою надання: у безготівковій формі; у готівковій формі.

У процесі систематизації банківських кредитів можуть використовуватися й інші критерії класифікації, окрім цього вона може складатися і самими банками зважаючи на особливості сучасної банківської практики.

6.2. Прямі кредити комерційних банків

Кредитна лінія – це оформлена договором згода банку надавати позичальникові кредити протягом певного часу до певної заздалегідь визначеної максимальної величини — ліміту кредитування [52]. Надання та погашення кредиту може здійснюватися траншами у межах визначеного максимального рівня. Кредитна лінія є однією із форм короткострокового банківського кредиту для покриття тимчасової потреби підприємства в коштах, наприклад, сезонних змін товарних запасів або приросту дебіторської заборгованості. Найчастіше забезпеченням кредитної лінії слугують несплачені рахунки чи товари в обороті.

Особливість кредитної лінії як форми фінансування полягає в тому, що вона не є безумовним контрактом, обов'язковим для банку. Останній може анулювати договір до закінчення строку, якщо, наприклад, фінансовий стан клієнта істотно погіршиться або не будуть виконані інші умови договору (спостерігається нецільове використання кредитних коштів). Позичальник також через ті чи інші причини може не використати кредитну лінію частково або повністю. Погоджений ліміт кредитної лінії може бути в майбутньому скоригований банком у разі різкої зміни кон'юнктури або у зв'язку з юридичними обмеженнями (наприклад, перевищенням законодавчо встановленого ліміту позичок одному позичальникові) [7].

Кредитна лінія відкривається на строк до одного року, рідше — до двох років. Строк може бути і довшим (3—5 років), але в такому випадку банки ставлять вимогу щорічного повного погашення заборгованості. Таким чином, позичальник у кінці кожного року повністю погашає свою заборгованість перед банком, тим самим доводячи свою платоспроможність, і через один місяць знову має право на отримання кредиту в межах встановленого ліміту.

Договір часто супроводжується умовою про зберігання клієнтом мінімального компенсаційного залишку на поточному рахунку в банку у розмірі 20—30 % від суми кредитної лінії (іноді залишок зберігається на рахунку протягом усього періоду дії кредитної лінії, а в інших випадках – лише при фактичному її використанні).

Вартість кредитної лінії оцінюється за двома критеріями. Першим критерієм є відсоткова ставка, котра сплачується за кредитні кошти. Відсоткова ставка за даним видом кредиту може бути як фіксованою, так і плаваючою. Другим критерієм є сплата комісійних платежів, сума яких залежатиме від витрат банку на відкриття кредитної лінії та її обслуговування.

Важливим фактором, що визначає ціну кредитної лінії є фінансовий стан та репутація позичальника. Тому, кредитна лінія відкривається банком лише після ретельної оцінки фінансового стану позичальника. Деякі банки здійснюють обстеження фірми щоразу, коли вона одержує кредит у межах відкритої лінії, але більш поширена практика одноразової перевірки справ позичальника протягом року.

Ліміт кредитування та часові проміжки між траншами встановлюються виходячи із розрахунку планової потреби позичальника в коштах та виходячи із оборотності коштів.

Надання кредиту у формі кредитної лінії передбачає відкриття одного кредитного рахунка, з якого здійснюється перерахування коштів платіжними дорученнями клієнта відповідного до їх цільового призначення.

Як уже було відзначено, кредитні лінії можуть бути декількох видів:

— *сезонна кредитна лінія* надається банком у разі, якщо фірма періодично відчуває брак оборотних коштів, що пов'язаний із

сезонною циклічністю виробництва або необхідністю утворення запасів товарів на складі. Кредити такого роду погашаються по закінченні операційного циклу за рахунок виторгу від продажу активів (ялинкових іграшок, урожаю). Погашення боргу й відсотків здійснюється, як правило, одноразовим платежем;

— *мультивалютна кредитна лінія* — вид поновлювальної кредитної лінії, згідно якої відбувається надання траншів у будь-якій із заздалегідь обумовлених валют. Даний різновид кредитної лінії, користується попитом у клієнтів, які переважно займаються зовнішньоекономічною дільністю. Для кожного виду валюти відкривається окремий кредитний рахунок, але кредитний договір укладається один і встановлюється один ліміт у національній валюті України;

— *поновлювана кредитна лінія (револьверний кредит)* надається банком, якщо позичальник відчуває тривалу недостачу оборотних коштів для підтримання певного обсягу виробництва. Строк кредиту звичайно не перевищує одного року. Погасивши частину кредиту, позичальник може одержати новий кредит у межах установленого ліміту й терміну дії договору. Заборгованість щодо поновлюваної лінії змінюється хвилеподібно, так що на кредитному рахунку завжди є непогашений залишок. Поновлювана кредитна лінія, як правило, відкривається фінансово надійним позичальникам із стабільною виробничою діяльністю, які мають швидкий обіг коштів;

— *непоновлювана кредитна лінія* передбачає видачу кредитних коштів траншами, загальна сума яких за весь строк дії кредитного договору не може перевищувати встановлений ліміт. Дані кредитні лінії надаються клієнтам, які спланували потребу в кредиті на визначений період у майбутньому та узгодили з банком можливість повного або часткового отримання кредиту в межах ліміту в обумовлені терміни [10].

Контокорентний кредит. Контокорентний кредит передбачає відкриття клієнту єдиного контокорентного (поточно-кредитного) рахунку, згідно якого за дебетом відображаються виплати за дорученням клієнта та одержання кредитів, а за кредитом — грошові надходження на користь клієнта. Кредитове сальдо рахунка свідчить про наявність у клієнта власних коштів, а

дебетове — про необхідність залучення банківського кредиту. Тобто, це кредит, який надається за контокорентом у межах певної кредитної лінії і повернення якого здійснюється відповідно до надходжень на рахунок клієнта. Особливість контокорентного кредиту полягає в тому, що позичальник може користуватися кредитом у межах певної контокорентної кредитної лінії. Крім того, можливе навіть перевищення цього кредитного ліміту — овердрафт. Тому іноді в літературі поняття контокорентного кредиту і овердрафту ототожнюються (наприклад, в англомовній літературі).

Контокорент є активно-пасивним рахунком, за яким банк визначає граничну суму заборгованості завдяки встановленню лімітів кредитування, тобто визначенню максимально допустимого розміру дебетового або мінімально допустимого кредитового сальдо. За кінцевим сальдо нараховуються відсотки на користь клієнта, або на користь банку, причому в останньому випадку — за підвищеною ставкою, оскільки банк ризикує більше [10].

Слід розрізняти: 1) клієнтські контокорентні рахунки; 2) банківські контокорентні рахунки.

Клієнтські контокорентні рахунки: клієнти банку (фізичні та юридичні особи) можуть у будь-який час користуватися такими рахунками, особливо кредитами.

Контокоренти можуть мати як кредитове, так і дебетове сальдо. Якщо маємо кредитове сальдо, то дохід зараховується власнику рахунку, дебетове сальдо — дохід банківській установі. За ведення таких рахунків банк отримує не тільки відсотки за кредитом, але й стягує плату за ведення такого рахунку.

Банківські контокоренти — це фактично кореспондентські рахунки – тобто рахунки для обліку розрахунків, що їх виконує одна кредитна установа за дорученням і на кошти іншої кредитної установи на підставі укладеного кореспондентського договору.

Намагання банків стимулювати розвиток безготівкового обігу з позицій раціоналізації привело до того, що більшість юридичних та фізичних осіб мають принаймні один рахунок у банку. Завдяки цьому були створені передумови для здійснення розрахунків через контокорент.

За контокорентним кредитом сплачуються такі платежі: комісія за відкриття контокорентного кредиту; процентні платежі за кредитом у межах ліміту; штрафні процентні платежі за овердрафтну ситуацію, тобто перевищення ліміту кредитування (стягується лише із суми перевищення, а не з усього обсягу зобов'язань клієнта).

Контокорентний кредит передбачає гнучкість у нарахуванні відсотків, хоча й ставки їх зазвичай є вищими, ніж за короткостроковими кредитами. Важливо також знати, що контокорентний кредит завжди може перетворитися на короткостроковий, середньостроковий чи довгостроковий кредит. Контокорентний кредит є дуже зручною формою кредитування. Тому контокорент вважається ідеальним резервом ліквідності.

У банківській практиці, однак, можуть бути певні обмеження щодо клієнтів, які користуються таким видом кредиту: 1) як правило, такий кредит раніше був незабезпеченим, однак останнім часом банки все частіше вимагають забезпечення за таким кредитом; 2) хоча контокорентний рахунок є передумовою надання контокорентного кредиту, бажано було б підписати з банком угоду про відкриття кредитної лінії; 3) банки можуть забороняти клієнтам, які користуються контокорентним рахунком, надавати гарантійні послуги третім особам; 4) банки можуть вимагати від позичальника здійснювати всі операції лише через той банк, де відкрито контокорентний рахунок [7].

Овердрафтний кредит. Овердрафт, передбачає наявність тимчасового дебетового сальдо на поточному рахунку клієнта у межах заздалегідь узгодженого ліміту. Тобто, овердрафт є короткостроковим кредитом, при якому позичальник має поновлюване право на здійснення оплати платіжних документів понад залишок коштів на поточному рахунку, відкритому в даному банку, в межах ліміту, що встановлюється цим банком.

Відмінність овердрафту від контокоренту полягає в тому, що при овердрафті поточний рахунок клієнта зберігається та існує можливість появи на ньому дебетового сальдо. Відповідно, клієнт не відкриваючи окремого рахунка, має можливість понад залишки на рахунку здійснювати оплату розрахункових документів за рахунок ресурсів банку.

Максимальна сума заборгованості, що затверджується банком для позичальника, називається лімітом овердрафту. Сума ліміту овердрафту залежить, як правило, від обсягу обороту позичальника і встановлюється як певний відсоток від нього (для різних категорій позичальників — різний відсоток; приблизно 25 % середньомісячного обороту по рахунку за останні 6 місяців). Перегляд ліміту здійснюється, як правило, щоквартально.

Банки можуть використовувати такі види лімітів: 1) ліміт як максимально допустимий розмір планового дебетового сальдо на рахунку позичальника, що може виникнути протягом операційного дня в результаті перевищення суми платіжних доручень позичальника над залишком на його рахунку; 2) ліміт як максимально допустима сума заборгованості, яку може мати позичальник за цим видом кредиту протягом строку дії договору; 3) ліміт у розмірі не більше середньомісячного кредитового обігу позичальника [10].

Відповідно, як обов'язкову умову кредитування банк вимагає відкриття поточного рахунку позичальника в даному банку та проведення по ньому 100 % кредитових оборотів позичальника. На початку кожного наступного місяцпя позичальник надає в банк довідку, що підтверджує відсутність оборотів по рахунках в інших банках. Якщо виявляється, що позичальник проводив менше 100 % оборотів, то банк може знизити суму ліміту овердрафту відповідно.

У межах ліміту овердрафту позичальник може користуватися будь-якою сумою (траншем). Транш — частина або весь ліміт овердрафту, що отримується позичальником у рамках договору овердрафту. Розмір траншу визначається договором про надання овердрафту або позичальником на власний розсуд. Строк траншу — максимальний період, установлений банком, починаючи із дня надання кредиту, або його частини (автоматично фіксується у системі) до дня повного погашення заборгованості. Причому, якщо на момент видачі траншу вже існує заборгованість позичальника за таким кредитом, то дата погашення збігатиметься з датою погашення цієї існуючої заборгованості. У середньому строк траншу коливається від 14 до 30 днів (у залежності від забезпеченості кредиту та/або фінансового стану позичальника), тоді

як сам договір про надання овердрафту підписується, як правило, на один рік [7].

Овердрафт зараховують до відновлювальних кредитів, тобто після погашення існуючої заборгованості по ліміту позичальник має право на отримання нового кредиту в межах ліміту на тих же умовах. Перевагою овердрафту є те, що він забезпечує можливість здійснювати видачу кредитів у будь-який час, без додаткового оформлення документів при виникненні тимчасової нестачі коштів на рахунку.

Проценти нараховуються на фактичну суму наданих кредитних коштів і за фактичний час використання таких коштів. Нараховані відсотки виплачуються щомісячно в перший день кожного календарного місяця, наступного за місяцем їх нарахування. Плата за овердрафт встановлюється у вигляді фіксованої чи плаваючої відсоткової ставки, яка може нараховуватися на щоденні залишки заборгованості на кінець операційного дня банку або щомісяця, виходячи з фактичної кількості днів користування кредитом та фактичних залишків за рахунком овердрафт [10].

Банк має право на договірне списання коштів з будь-якого з рахунків позичальника в даному банку з моменту настання строку виконання боргових зобов'язань.

Овердрафтом, користуються надійні клієнти, фінансово стійкі та платоспроможні. Як правило, це незабезпечений кредит, однак у деяких випадках банк може вимагати надання фінансової поруки директора або власника підприємства.

Дисконтний кредит. Дисконт (врахування) векселів – операція купівлі банком векселя за іменним індосаментом у векселедержателя до настання строку платежу із знижкою за грошові кошти з метою одержання прибутку від погашення векселя у повній сумі. Даний кредит є актуальним для позичальників, які бажають започаткувати власний бізнес. Відсоткова ставка за даним кредитом є фіксованою, оскільки певна сума відсотків відраховується ще на початковій стадії надання кредиту. Позичальник одержує кредит з утриманням його ціни, а в кінці періоду сплачує номінальну вартість кредиту.

Банк стає повноправним власником векселя з усіма правами й обов'язками, а векселедержатель отримує суму векселя, зменшену на величину банківської процентної ставки, яка ще називається дисконтом, а також накладних витрат на здійснення операції.

Тобто, за економічним змістом дана операція являє собою трансформацію комерційного кредиту у кредит банківський, адже купівля банком векселя рівнозначна кредитуванню векселедержателя на строк, що залишився до погашення векселя. Такий кредит називається ще обліковим кредитом.

У залежності від обсягу відповідальності, яку бере на себе векселедержатель (позичальник) розрізняють такі види врахування [7]:

— Класичне (звичайне) врахування, тобто кредитування банком суб'єкта господарювання шляхом придбання векселя до настання строку платежу за ним зі знижкою (дисконтом). У результаті банк стає повноправним власником векселя з усіма можливими наслідками, а позичальник отримує суму векселя, зменшену на суму дисконту та інших витрат (дамно, порто тощо).

— Безоборотне врахування векселя — різновид врахування, за якого пред'явник векселя вибуває з числа зобов'язаних за векселем осіб, що здійснюється шляхом вчинення пред'явником у тексті індосаменту безоборотного застереження або шляхом передавання банку векселя пред'явником без вчинення індосаменту, якщо останній індосамент бланковий або на пред'явника.

— Врахування векселя з реверсом — різновид врахування, за якого пред'явник векселя дає банку позавексельне зобов'язання викупити враховані векселі до настання строку їх оплати та в разі настання певних обставин. Із технічного боку врахування векселів з реверсом подібне до кредиту, забезпеченого векселями, і є операцією репо з відкладальними або скасувальними умовами. Від звичайного врахування врахування з реверсом відрізняється тим, що платіж за векселем виконує не безпосередньо зобов'язана за векселем особа-платник, а пред'явник, який підписує реверс і викуповує вексель.

Комерційні банки приймають до врахування тільки комерційні векселі, засновані на товарних угодах, ретельно перевіряють їх на юридичну й економічну надійність,

використовуючи при цьому звітні дані всіх осіб, зобов'язаних за векселями. Банківський кредит у вигляді врахування векселів — короткостроковий, як правило, не більше ніж на 90 днів.

Для врахування векселя необхідно подати такі документи: 1) заява на врахування векселя; 2) документи для визначення кредитоспроможності векселедержателя; 3) угоди, на підставі яких купувалися векселі; 4) реєстр пред'явлених до врахування векселів, форма якого встановлюється банком, щонайменше у двох примірниках. Векселі в реєстрах, як правило, розміщуються в порядку настання строків платежу, починаючи з найближчого. Місцеві та іногородні векселі можуть групуватися в окремі реєстри. На самих векселях пред'явник зобов'язаний на вимогу банку виконати повний або бланковий індосамент, навіть якщо останній індосамент бланковий або на пред'явника. Виняток становлять лише ті векселі, які подані для безоборотного врахування.

У випадку, якщо векселі прийняті банком для розгляду, то пред'явнику видається розписка про одержання векселів та призначається орієнтовний термін кредитування або ж день, у який він має забрати невраховані векселі. Після прийняття банком позитивного рішення про врахування всіх або окремих векселів установлюється сума дисконту та інших утримань з клієнта за кожним векселем, а з клієнтом укладається договір про врахування векселів. Невраховані векселі повертаються клієнту під розпис. За врахованими іногородніми векселями банки, крім дисконту, мають право утримувати дамно і порто. Дамно — комісія банку за інкасування іногородніх векселів. Порто — сума для відшкодування поштово-телеграфних видатків банку за пересилання векселя, яка стягується з векселедавця за векселем з платежем не за місцем його врахування.

Загальна сума дисконту розраховується на підставі процентної ставки врахування векселів, яка залежить від рівня облікової ставки Національного банку, рівня процентних ставок на ринку грошових капіталів, фінансового стану банку, якості векселя і платоспроможності позичальника.

Кредит у формі врахування векселів надається через: 1) перерахування через поточний рахунок пред'явника у строк, встановлений у договорі про врахування, суми, що належить до

сплати пред'явнику векселя; 2) сплату кредиторської заборгованості пред'явника іншим кредиторам за умови подання документів, що підтверджують наявність такої заборгованості у межах суми, яка належить до сплати пред'явнику векселя [10].

Іпотечний кредит. Згідно з ЗУ "Про іпотеку" іпотека — вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом [33].

Таким чином, предметом іпотеки можуть бути як ділянки землі, так і майно, що на ній розташоване, — будівлі, споруди, квартири, підприємства як цілісні майнові комплекси тощо.

З метою кращого розуміння сутності іпотеки, можна навести систематизовану класифікацію видів іпотеки за різними ознаками (рис. 6.1).

Залежно від предмета застави виділяють земельну іпотеку (застава землі), житлову (застава житла), комерційну (застава магазинів, офісних приміщень), промислову (застава цілісного майнового комплексу), аграрну іпотеку (застава земель сільськогосподарського призначення).

За часовим критерієм виникнення види іпотеки субординуються як попередня (старша) та наступні (молодші). Наступна іпотека – це передача в заставу нерухомого майна, яке вже є предметом іпотеки за попереднім договором іпотеки. Застава нерухомості, яка раніше не заставлялася (або чиста від попередніх зобов'язань нерухомість), є старшою іпотекою. Субординовані за часом виникнення іпотеки діють за принципом «qui prior est tempore potior est jure» - «хто перший, той і сильніший по праву».

За черговістю виникнення попередня та наступна іпотеки можуть вважатися першою, другою, третьою і т. д. іпотекою. Перша (старша, попередня) іпотека дає заставодержателеві переважне заставне право, тобто право першочергового (відносно наступних заставодержателів) задоволення вимог (якщо інше не

Рис. 6.1. Класифікація іпотеки за різними ознаками [65]

передбачено договором). Класифікація іпотек за черговістю виникнення означає те, що одне й те ж майно може бути одночасно заставою під різні зобов'язання. За таких умов в іпотечному договорі між іпотекодавцем та іпотекодержателем

передбачають певні обмеження на предмет застави. Так, наприклад, у розвинутих країнах Європи та США усі наступі позики під іпотеку характеризуються підвищеною процентною ставкою та меншим терміном кредитування, а отже, більшим ризиком кредитора. Тому, як правило, якщо обсяг кредиту за першою іпотекою становить у середньому 70–80% ринкової вартості нерухомості, то за другою він може дорівнювати 50–60% [16].

Залежно від кількості предметів застави іпотека може бути звичайною, об'єднаною, спільною та іпотекою на користь третьої особи. Звичайна іпотека передбачає передачу в заставу одного об'єкта нерухомого майна, який належить заставодавцеві. Якщо забезпечення зобов'язання здійснюється шляхом одночасної передачі в іпотеку двох або кількох об'єктів нерухомого майна, що належать одному заставодавцеві, має місце об'єднана іпотека. Якщо зобов'язання забезпечується шляхом передачі в іпотеку двох або кількох одиниць нерухомого майна, що належать різним особам, це спільна іпотека. Забезпечення виконання зобов'язання шляхом передачі в іпотеку нерухомого майна, що належить третій особі (майновому поручителеві), – є іпотекою на користь третьої особи.

Різноманітність правових систем різних країн зумовили виникнення різновидів іпотек, які за правовою основою поділяються на англосаксонську та романо-германську. Якщо за англосаксонським правом сутність іпотеки ближча до давньоримського інституту фідуції, коли предмет застави перебуває у власності заставодержателя, то романо-гремaнська система права, поширена в континентальній Європі, базується на давньоримському понятті іпотеки, яка передбачає, що предмет застави залишається у власності заставодавця.

Отже, класифікація іпотек може бути різною залежно від традицій та особливостей застосування іпотеки в тій чи іншій країні, що склалися історично.

Банківська (кредитна) іпотека – це спосіб забезпечення кредитного зобов'язання позичальника перед кредитором, у разі застосування якого предметом застави є нерухоме майно, що залишається у володінні і користуванні позичальника, а кредитор

у разі невиконання позичальником кредитного зобов’язання має право задовольнити свої вимоги за рахунок предмета застави переважно перед іншими кредиторами позичальника з урахуванням рангу іпотеки [44]. Банківська іпотека встановлюється на підставі іпотечного договору.

Банківська іпотека, як застава нерухомого майна, що реалізує на практиці один із найважливіших принципів кредитування – принцип забезпеченості, стала основою для розвитку сфери іпотечного кредиту.

Іпотечний кредит – це економічно-правові відносини, які виникають між кредитором та позичальником з приводу руху позикових коштів, що супроводжуються встановленням умовної іпотеки на користь кредитора. Іпотечний кредит є в першу чергу довгостроковим кредитом, що надається банком на купівлю нерухомості чи споживчі цілі під заставу нерухомого майна, що знаходиться у приватній власності позичальника чи третьої особи.

При оформленні даного виду кредиту, забезпеченням виступає об’єкт нерухомості, що купується чи інший об’єкт нерухомості, що вже є власністю позичальника чи третьої особи. Іпотечний кредит стає можливим лише за умови приватної власності на землю та нерухомість.

Нерухоме майно (нерухомість) — земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці і невід'ємно пов'язані з нею, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни їх призначення. Правовий режим нерухомого майна поширюється на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти.

Відносини у сфері іпотечного кредитування базуються на принципах, які поділяють на загальні, властиві всім формам кредиту (строковості, повернення, платності, забезпеченості, цільового призначення), а також спеціальні, притаманні іпотечному кредиту як особливій категорії (рис. 6.2).

Специфіка іпотечних кредитних відносин формує певні переваги кредитування під заставу нерухомості як для позичальника, так і для кредитора. Головними перевагами іпотечного кредиту для позичальника є: зростання інвестиційних можливостей шляхом перетворення нерухомості на операційний

капітал; функціонування заставленої нерухомості за її цільовим призначенням; стабільність номінальних виплат протягом усього періоду позики; зниження розміру щомісячного, щоквартального, щорічного платежу через довгостроковість іпотечного кредиту.

Рис. 6.2. Принципи іпотечного кредитування [44]

Для кредитора іпотечне кредитування є привабливим з огляду на: 1) стабільний дохід; 2) порівняно низький ризик за кредитом, що забезпечений нерухомістю (об'єкт нерухомості зберігає свої основні якості протягом тривалого часу, що дозволяє організувати кредитування клієнта під заставу нерухомості на період до 10—30 років); 3) додатковий захист прав банку-кредитора шляхом державної реєстрації застави нерухомості (відстежуються наступні застави майна та інші зміни); 4) відносна простота і доступність організації контролю за збереженням предмета застави; 5) іпотечні цінні папери, зокрема заставні, можуть активно обертатися на вторинному ринку, що дозволяє банку диверсифікувати свій ризик, продавши заставну після

видачі кредиту; 6) забезпечення стабільної клієнтської бази та довготривалої співпраці.

Суб'єктами іпотечного кредиту є:

— кредитори з іпотеки — банки або фінансові установи (іпотекодержателі);

— посередники — суб'єкт підприємницької діяльності, який має право здійснювати операції з нерухомістю; експертні організації для оцінки предмета іпотеки; керуючі іпотекою, тобто банки, які обслуговують іпотечні активи; управителі — фінансові установи, що здійснюють управління іпотечними активами; майновий поручитель; забудовники (іпотекодавці — у разі нерухомості, яка будується);

— боржники (іпотекодавці).

Згідно чинного законодавства України заставодавець (довіритель, іпотекодавець) — особа, яка передає в іпотеку нерухоме майно для забезпечення виконання власного зобов'язання або зобов'язання іншої особи перед іпотекодержателем. Іпотекодавцем може бути боржник або майновий поручитель. Майновим поручителем є особа, яка передає в іпотеку нерухоме майно для забезпечення виконання зобов'язання іншої особи-боржника. Тобто можна сказати, що заставодавець — фізична чи юридична особа, що надала нерухоме майно в заставу для забезпечення свого боргу. До них висуваються такі вимоги: надійність і платоспроможність; добровільне надання в заставу нерухомого майна; здатність внести авансові платежі.

Сьогодні фізичні особи є основними споживачами послуг іпотечного кредитування в Україні, особливо це стосується житлової іпотеки.

Заставодержатель (іпотекодержатель) — юридична особа, що видає кредити під заставу нерухомого майна. Ними можуть бути: центральні та комерційні банки, інвестиційні та інші фінансові компанії, різні фінансові фонди. Але на практиці найчастіше заставодержателем виступає комерційний банк — як універсальний, так і спеціалізований — іпотечний.

У світі існують різні моделі іпотечного кредиту, серед яких найчастіше вирізняють [7]: депозитну; інвестиційну або американську (дворівневу); цільову або німецьку (однорівневу).

Найпростішою вважають *депозитну модель* іпотечного кредитування, оскільки вона діє лише в рамках первинного ринку заставних. За депозитної моделі фонди акумулюються в основному за рахунок внесків. Фінансово-кредитні установи, які працюють за такою схемою, надають іпотечні кредити та обслуговують їх.

Депозитну модель використовують найменше країн. Більшість із них використовує «американську» та «німецьку» моделі.

Американська або дворівнева модель цікава тим, що основний потік кредитних ресурсів у систему іпотечного кредитування надходить зі спеціально організованого для цієї мети вторинного ринку цінних паперів, які забезпечені заставними на нерухомість. Успішне застосування цієї моделі можливе лише за умови створення розширеної інфраструктури іпотечного ринку та за певної державної підтримки, яка має полягати щонайменше у частковому контролі за емісією цінних паперів, що обертаються на вторинному ринку (рис. 6.3).

Рис. 6.3. Схема дворівневої моделі вторинного іпотечного ринку.

Ця модель є відкритою й орієнтованою на одержання кредитних ресурсів на вільному ринку капіталів від незалежних інвесторів, тож істотно залежить віл загального стану фінансово-кредитного ринку. Відтак її можна успішно і широкомасштабно застосовувати лише у країнах зі стабільною економікою.

Перший рівень моделі – це первинні кредитори – банки та небанківські фінансові установи, що видають іпотечні кредити. Другий рівень – спеціалізовані іпотечні установи (СІУ), яким банки продають пули заставних. СІУ є основною структурною ланкою вторинного іпотечного ринку.

Спочатку іпотечний кредитор формує пул заставних. Потім продає цей пул спеціалізованій іпотечній установі (СІУ), тобто іпотечні активи передаються з балансу іпотечного кредитора на баланс СІУ. СІУ стає власником іпотечних активів і емітує під них іпотечні цінні папери. Згідно зі статутом СІУ не має права займатись іншим бізнесом. Таким чином, емітовані іпотечні цінні папери підпадають тільки під ризики іпотечних активів, що сек'юритизуються.

Емітовані та забезпечені пулом заставних цінні папери СІУ продає інвесторам, сплачуючи іпотечному кредитору частину коштів, отриманих від цього продажу. Інструментами дворівневого вторинного іпотечного ринку є цінні папери, забезпечені пулом заставних: MBS.

Перевага дворівневої моделі вторинного іпотечного ринку полягає у тому, що комерційний банк через спеціалізовану іпотечну установу може залучати для надання кредиту значні фінансові ресурси.

Недоліків ця модель має значно більше порівняно з європейською, оскільки її механізм є досить складним, а його використання потребує більших витрат. Це, у свою чергу, призводить до збільшення вартості кредитів. Серед недоліків цієї моделі є складність законодавчого регулювання.

«Німецька» (цільова) модель іпотечного кредитування використовується в західноєвропейських країнах. Вона більш проста з погляду організаційно-правового регулювання.

Однорівнева модель іпотечного кредиту передбачає наявність потужної банківської системи, спрямованої на інвестування реальної економіки [7].

При однорівневій моделі (рис. 6.4) банк на першому етапі надає позичальнику іпотечний кредит. Щоб отримати кошти для подальшої кредитної діяльності, банк має право рефінансування шляхом випуску іпотечних облігацій. Для цього банками формуються пули заставних.

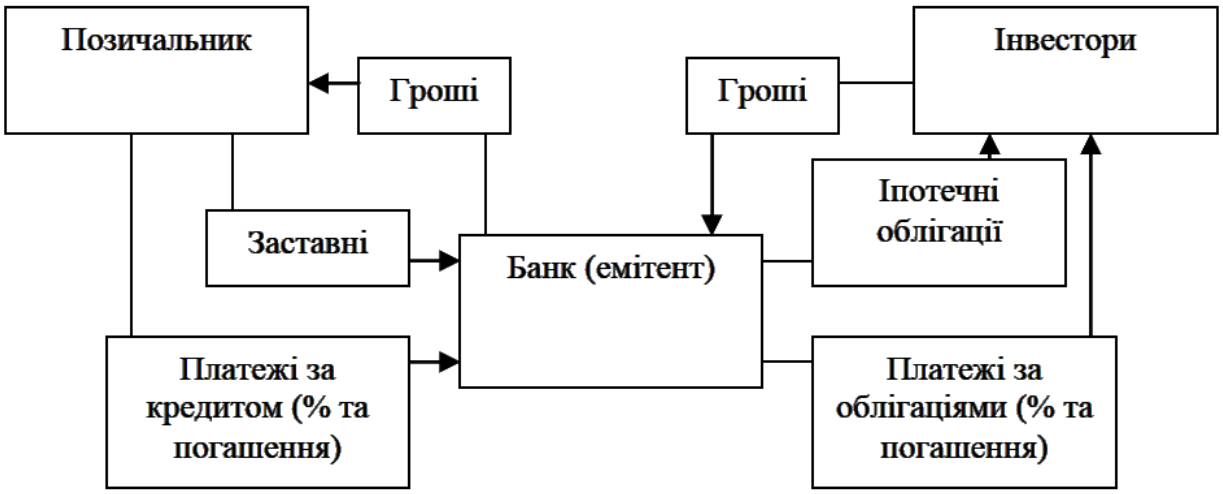

Рис. 6.4. Механізм однорівневої моделі вторинного іпотечного ринку.

Також за однорівневої системи іпотеки спеціалізовані іпотечні банки самостійно рефінансують іпотечні кредити за рахунок випуску цінних паперів облігаційного типу — заставних листів. Саме наявність заставних листів — характерна ознака однорівневої моделі іпотечного кредитування. Випуск та обіг закладних листів суворо регламентується спеціальним законодавством.

Важливу роль в іпотечному кредитуванні відіграє договір про іпотечний кредит (Додаток 10), в якому можуть бути зазначені:

1. Вартість основного зобов'язання та порядок його амортизації, строки та розміри платежів з урахуванням інфляційного застереження або умови, що дозволять їх визначити. Основне зобов'язання підлягає амортизації шляхом поступового зменшення його вартості внаслідок внесення платежів.

2. Право кредитодавця самостійно встановлювати розмір часток платежів, отриманих за договором про іпотечний кредит,

та розподіляти їх між ціною зобов'язання та доходом кредитодавця.

3. Згода боржника на приєднання його основного зобов'язання до консолідованого іпотечного боргу та включення іпотеки до іпотечного пулу.

4. Право кредитодавця на отримання платежів за договором про іпотечний кредит.

5. Інфляційне застереження (обумовлений сторонами спосіб збереження реальної вартості грошових вимог та доходів кредитодавця, тобто індексація платежів при сплаті основного зобов'язання).

6. Умови страхування фінансових ризиків щодо: невиконання основного зобов'язання; неотримання платежів за цим договором; несвоєчасної реалізації предмета іпотеки; несвоєчасного отримання суми, виручені від реалізації предмета іпотеки, або недостатнього її розміру для задоволення вимог кредитора.

За вартість нерухомості приймається її оцінна вартість. Оцінка може здійснюватись або незалежними оцінювачами або представниками самого банку.

Поширеним у світовій банківській практиці моментом надання іпотечних кредитів фізичним особам є продаж таких кредитів через партнерів банку. Партнерами в даному випадку виступають, як правило, ріелторські компанії, які надають своїм клієнтам послуги з пошуку квартир. Із такими компаніями банки укладають договори співробітництва. Ріелторська компанія, зі свого боку, рекомендує своїм клієнтам саме цей банк для кредитування купівлі квартири, а банк, зі свого боку, сплачує компанії певні комісійні залежно від суми наданого такому позичальникові кредиту.

Обов'язковим видом страхування при іпотечному кредитуванні є страхування предмета іпотеки [7]. Оскільки іпотечні кредити, як правило, довгострокові (від 15 до 30 років), банки часто вимагають від позичальників укладення договорів страхування життя на користь банку на весь строк кредитування. Також банк може вимагати страхування титулу власності за предметом іпотеки.

В Україні можлива реалізація усіх моделей іпотечного кредиту, однак держава стимулює створення саме американської моделі,

яка дозволяє отримувати значні довгострокові ресурси без значних зусиль. Українське законодавство, закріпило дворівневу модель іпотечного кредитування. Але, що хоча і було реалізовано всі передумови для функціонування даної моделі іпотечного кредитування, зокрема, створено Державну Іпотечну Установу, яка вже емітувала перші іпотечні облігації, зобов'язання по яких гарантовані державою. Та все ж, на сьогодні важко стверджувати, що в Україні успішно діє дворівнева модель іпотечного кредитування, оскільки при такій нестабільній економічній та політичній ситуації інвестори не надто зацікавлені купівлею іпотечних облігацій ДІУ. На розвиток даної моделі іпотечного кредитування суттєво впливає загальний стан фінансово-кредитного ринку, і переважно застосовується в країнах зі стійкою економікою.

Застосування в Україні змішаної моделі іпотечного кредитування (однорівнева+дворівнева модель) має великі перспективи, оскільки завжди є альтернатива, яку саме модель застосовувати в тій чи іншій економічній та політичній ситуації. Проте головною умовою, яка має бути дотримана при використанні іноземного досвіду щодо іпотечного кредитування, є орієнтація, в першу чергу, на специфіку української економіки та системи права. Тобто це має бути розумна імплементація норм континентальної та англосаксонської систем права в українське національне законодавство, а не просто копіювання цих норм без врахування особливостей української економічної та правової ситуації.

Консорціумний кредит. Консорціумний кредит – це кредит, що надається банківським консорціумом. *Банківські консорціуми* — це тимчасові об'єднання банків, які створюються для координації дій під час проведення різного роду банківських операцій або для кредитування однієї, але великої угоди і засновані банками на паритетних засадах.

Консорціуми на постійній основі можуть створюватися для проведення операцій на валютних ринках або для великомасштабних лізингових чи факторингових операцій на ринках позичкових капіталів. При подальшому розвитку ринкових відносин банківські консорціуми можуть стати стабільними

об'єднаннями банків для спільного виконання не тільки кредитних, поручительських чи гарантійних операцій, але й операцій із цінними паперами на фондовому ринку.

Основними причинами надання консорціумних кредитів є наступні: 1) наявність регулятивних вимог НБУ щодо максимального розміру кредиту, що надається одному позичальнику, та максимального розміру великих кредитів, тобто тих, що перевищують 10 % регулятивного капіталу; 2) розподіл кредитних ризиків; 3) брак власних ресурсів банку для кредитування великих проектів; 4) підтримання ліквідності банку; 5) наявність великої кількості підприємств, які потребують великих кредитів (метрополітен, заводи з виготовлення олії, заводи з переробки руд, підприємства машинобудування, галузі високих технологій, поліграфії, сфер переробки).

Організовує та координує дії учасників консорціуму головний банк (лідер), що представляє інтереси консорціуму, але діє в межах повноважень, які отримує від інших учасників консорціуму. За організацію консорціуму головний банк отримує спеціальну винагороду, крім відсотків та комісійних, що покривають його безпосередні витрати. Як правило, банком-координатором виступає банк, що обслуговує клієнта, якому необхідні для реалізації проекту кошти в значних обсягах. Кожен член консорціуму автономно оцінює ефективність проекту і визначає умови участі в ньому або може пропонувати свій варіант проведення тієї чи іншої операції, для якої створюється консорціум. На підставі цих пропозицій визначаються загальні скоординовані дії, які передбачаються у консорціумному договорі.

Банк-координатор виконує такі функції посередника між позичальником та банками-учасниками: 1) ведення переговорів про умови кредитної угоди як із позичальником, так і з банками-учасниками; 2) вивчення запропонованого до кредитування проекту та пов'язаного з проведенням цієї операції ризику; 3) розроблення та узгодження кредитної угоди; 4) отримання від банків-учасників коштів у розмірі частки їх участі та надання їх позичальнику; 5) отримання від позичальника коштів на сплату основного боргу та відсотків, комісійних і розподіл їх між банками-учасниками; 6) узгодження умов кредитної операції між членами консорціуму та

позичальником; 7) контроль за виконанням умов кредитної угоди між кредиторами та позичальником та за розподілом прибутку та збитків; 8) розповсюдження між банками-учасниками фінансових звітів та іншої інформації позичальника.

Члени консорціуму несуть солідарну відповідальність перед позичальниками. У договорі констатується: факт створення консорціуму; учасники та консорціумна участь кожного банку (квоти, співвідношення власності); мета; представництво та керівництво консорціуму; обов'язки, права та відповідальність учасників; форми майнової та іншої відповідальності; фінансові умови консорціумної угоди; зобов'язання членів консорціуму щодо головного банку (сума внесків або відсотків та комісійних за організацію консорціуму); обов'язково передбачається умова припинення дії консорціумної угоди [7].

Позичальник, що бажає отримати кредит у великому розмірі, може самостійно визначити банк, який бере на себе зобов'язання з організації банківського консорціуму та виконання функцій головного банку у кредитній угоді. Як правило, головним банком визначається один із великих банків із достатніми пасивами, який має досвід проведення великих кредитних операцій, налагоджені зв'язки з кредитними та фінансовими установами, кваліфікованих працівників і високу репутацію у банківських колах.

Умовою прийняття банків у консорціум є згода на мінімальний розмір участі, який залежить від обсягів кредиту, що надається позичальнику, та ступеня ризику за цією операцією. Чим вищий ризик за проектом, що кредитується, тим більша кількість банків може брати участь у консорціумі і тим самим зменшується ризик для кожного банку. Оскільки, при консорціумному кредитуванні мова йде про видачу кредиту солідного розміру і найчастіше з досить високими кредитними ризиками. Тому, консорціумний кредит — це майже завжди кредит середньостроковий (зазвичай оформляється на термін від півроку до року) і в подібних договорах практично ніколи не фігурують суми менше 25 мільйонів доларів. Отже, консорціумний кредит як специфічна форма кредитування має свої особливі умови. Так, процентна ставка за таким кредитом найчастіше плаваюча, але з фіксованим лімітом і має прив'язку до міжнародного коефіцієнту фіксованої

ставки. За термінами, як уже було сказано, кредит середньостроковий, в межах інтервалу від півроку до трьох років, проте трапляються і більш тривалі за термінами дії угоди. Консорціумний кредит — це завжди кредит, що видається під будь-яке забезпечення, заставне зобов'язання, підтверджене майном чи договорами поруки. Оформлення консорціумного кредиту все активніше переноситься в електронну форму, що пов'язано з великою кількістю документації та необхідністю скорочення витрат часу. Для отримання консорціумного кредиту позичальник готує і надає головному банку, як правило, такі документи: 1) клопотання на отримання кредиту із зазначенням характеру діяльності, фінансового стану позичальника; 2) дані про мету та спрямованість кредиту; 3) строк, протягом якого планується користування кредитом; 4) техніко-економічне обґрунтування проекту, що може бути прокредитований; 5) інформацію про гаранта; 6) строкові зобов'язання; 7) інші документи, що потрібні для прийняття рішення про кредитування [7].

Взаємовідносини між консорціумом та позичальником регулюються кредитною угодою, яка підписується усіма учасниками. Консорціумна кредитна угода має включати такі основні статті: список учасників консорціумної угоди; сума та термін користування кредитом; періодичність та порядок надання кредитів; відсоткова ставка, порядок нарахування та сплати відсотків; строки та сума внесків у рахунок погашення боргу; умови дострокового погашення; порядок компенсації позичальником можливого збільшення вартості проекту; умови дострокового стягнення заборгованості за наданими кредитами; порядок нарахування та сплати штрафних санкцій за затримку повернення кредиту; санкції за порушення умов кредитної угоди; порядок стягнення та розмір усіх видів комісійних та витрат; механізм кредитування; підписи та печатки всіх учасників угоди.

Після укладання кредитної угоди головний банк консорціуму акумулює кошти банків-учасників і розпочинає кредитування позичальника в порядку, передбаченому кредитною угодою.

Надаватися кредит банківським консорціумом може таким чином: 1) за допомогою акумулювання кредитних ресурсів у

певному банку; 2) шляхом гарантування загальної суми кредиту головним банком або групою банків, а кредитування здійснювати в міру виникнення потреби в кредиті; 3) шляхом зміни гарантованих банками-учасниками квот кредитних ресурсів за рахунок залучення інших банків для участі в консорціумній угоді.

Після настання строків погашення зобов'язань позичальник повертає кредиторам не тільки запозичені кошти та відсотки за кредит, але й відшкодовує усі витрати, пов'язані з організацією та здійсненням кредитної операції у тій сумі та в строк, що обумовлені у кредитному договорі. Повернення кредиту, сплата відсотків, комісійних, які покривають витрати банків-учасників кредитної операції, здійснюються пропорційно до їх ролі та частки участі, що передбачена консорціумною угодою. У випадку повного погашення кредиту, відсотків та інших платежів, що належать консорціуму, він складає свої повноваження, але в разі потреби в подальшому спільна діяльність банків-учасників може бути відновлена.

6.3. Непрямі кредити

Авальний кредит. Аваль — це вексельна гарантія, внаслідок якої особа, що вчинила цю гарантію (аваліст), бере на себе відповідальність повністю або в частині суми за зобов’язання якоїсь із зобов’язаних за векселем осіб (векселедавця, акцептанта, індосанта).

Аваль вчиняється на переказному векселі або на додатковому аркуші *(алонжі)*. Також аваль може даватись і на окремому аркуші із зазначенням місця видачі. Аваль виражається словами *«Вважати за аваль», «Гарантую», «Як аваліст за…»* або іншими рівнозначними формулюваннями, а також підписом аваліста. Для авалю достатньо одного лише підпису, поставленого авалістом на лицьовому боці переказного векселя, якщо тільки цей підпис не поставлений платником або векселедавцем. В авалі повинно бути зазначено, за кого він виданий. За відсутності такої вказівки аваль вважається виданим за векселедавця.

Авалювання векселів банк здійснює на підставі укладеного з позичальником договору про авалювання: 1) на певний термін

(генеральна угода про авалювання); 2) авалювання визначених векселів (окремий договір про авалювання).

Авалюючи вексель, банк надає такій особі строковий кредит або кредит до запитання (залежно від строку платежу за векселем). Як правило, можуть бути авальовані векселі, в яких точно визначений строк платежу, а саме: визначено строкові, дато- і візо-векселі, причому на останніх має бути відмітка про дату подання. Аваль може бути наданий у будь-який час: при складанні, видачі та на будь-якому наступному етапі обігу векселя [1].

Аваліст може бути як третьою особою, котра не має відношення до векселя, так і одним із індосантів векселя. Аваліст відповідає так само, як і особа, за яку видана гарантія, однак аваліст є боржником «другої черги», і аваль набуває чинності лише після невиконання зобов'язань особою, за яку він виданий. Зобов'язання аваліста є дійсними навіть у тому разі, якщо те зобов'язання, яке він гарантував, виявиться недійсним з будь-якої іншої причини, крім дефекту форми.

За умови невиконання клієнтом своїх зобов'язань банк має оплатити вексель. Оплачуючи переказний вексель, банк-аваліст набуває прав, що випливають з переказного векселя як проти тієї особи, за котру був виданий аваль, так і проти тих осіб, які зобов'язані перед цією особою.

Наданню авалю має передувати перевірка репутації клієнта, його кредитоспроможності, для чого банки вимагають подання, крім заяви, інших документів, які характеризують фінансовий стан клієнта, а також угоди, на підставі яких були придбані векселі. Також банки встановлюють ліміти з авалювання векселів для кожного платника за векселем, а також кожного пред'явника векселя.

Векселі подаються для авалювання самим клієнтом або іншою особою (векселедержателем) разом із реєстром векселів, пред'явлених для авалювання, щонайменше у двох примірниках. При прийманні реєстрів банк перевіряє відповідність даних пред'явника і реквізитів векселів. Реєстри з неправильними даними повертаються на переоформлення. Якщо векселі прийняті банком до розгляду, то пред'явнику дається розписка про

одержання векселів (зокрема, вона може даватися на копії реєстру) та призначається день, коли він має з'явитись за векселями. Векселі, що не відповідають вимогам, установленим банком, викреслюються з реєстрів для повернення клієнту.

У разі ухвалення банком позитивного рішення про авалювання всіх або окремих векселів на кожному реєстрі розраховується сума нарахувань, які має сплатити клієнт, а з останнім укладається договір про авалювання, якщо він до цього ще не був укладений. Авальовані та неавальовані векселі повертаються представнику пред'явника під розписку на реєстрах.

Сума, яка має бути нарахована на користь банку як плата за надання авального кредиту, обчислюється на підставі процентної ставки банку. Крім процентів, за іногородніми авальованими векселями можуть утримуватися комісія, дамно і порто. Також банк може утримувати з позичальника комісію за зобов'язання надати авальний кредит. Така комісія, як правило, розраховується у процентному відношенні до суми, на яку банк зобов'язався забезпечити платіж за векселем, за період дії такого зобов'язання і незалежно від того, чи використав позичальник право на одержання авалю, чи ні.

При настанні строку платежу векселедержатель може звернутися з вимогою про платіж за векселем до банку-аваліста, якщо вексель не був оплачений або був оплачений частково. Крім того, векселедержатель може звернутись до аваліста і до настання строку платежу у випадках: 1) якщо мала місце повна або часткова відмова здійснити акцепт; 2) у разі банкрутства (неплатоспроможності) трасата, незалежно від того, здійснив він акцепт чи ні; 3) у разі припинення ним платежів, навіть якщо ця обставина не була встановлена судом; 4) у разі безрезультатного звернення стягнення на його майно; 5) у разі банкрутства (неплатоспроможності) трасанта за векселем, що не підлягає акцепту.

Банк-аваліст зобов'язаний оплачувати вексель тільки в розмірі тієї суми, на яку він дав аваль. Також банк може сплатити векселедержателю проценти і пеню на повну суму векселя, витрати на опротестування, відсилання повідомлень та інші

витрати, якщо вимога про такі пред'явлена банку векселедержателем або написувачем, який оплатив вексель у порядку регресу.

Банк не зобов'язаний відшкодовувати векселедержателю витрати на опротестування, якщо векселедавець (трасант) або ж він сам зняли з себе відповідальність за такі витрати (зокрема, застереженнями «Оборот без витрат», «Без протесту» або іншими рівнозначними).

Банк зобов'язаний платити за авальованим ним векселем у таких випадках: 1) якщо мала місце відмова від платежу або акцепту, — проти пред'явлення опротестованого в неплатежі або неакцепті векселя; 2) якщо трасат припинив платежі, незалежно від того, здійснив він акцепт чи ні, або у разі безрезультатного звернення стягнення на його майно, — проти пред'явлення опротестованого векселя; 3) у разі оголошення трасата банкрутом, незалежно від того, здійснив він акцепт чи ні, або у разі оголошення банкрутом (неплатоспроможним) трасанта за векселем, який не підлягає акцепту, — проти рішення суду про оголошення банкрутом.

Якщо з вимогою про платіж до банку звертається не останній векселедержатель, а написувач, який придбав вексель за регресом, то в цьому разі банк відповідає лише перед тим із написувачів, який поставив свій підпис після позичальника.

Відповідальність банку як аваліста припиняється у разі: 1) оплати векселя платником; 2) оплати векселя особою, яка поставила свій підпис раніше позичальника; 3) закінчення строку позовної давності проти банку-аваліста [1].

Кошти за авальованим і прийнятим банком до оплати векселем своєчасно перераховуються банком на поточний рахунок векселедержателя або написувача, який оплатив вексель в порядку регресу. Особа, яка одержала платіж, має надати банку про це розписку. Банк може вимагати, щоб така розписка була вчинена на самому векселі. Після оплати векселя банк-аваліст набуває права регресної вимоги проти особи, за яку він надав аваль, а також проти всіх зобов'язаних перед цією особою осіб як солідарних боржників.

За надання авального кредиту банк стягує з позичальника: 1) комісію за зобов'язання надати авальний кредит; 2) відсотки за кредит стягуються лише в разі, якщо банку довелося виконати обов'язок аваліста, тобто заплатити за векселем; 3) дамно та порто у разі авалювання іногородніх векселів.

Якщо аваль наданий за акцептанта або векселедавця простого векселя, то для звернення вимоги до банку-аваліста здійснення протесту не обов'язкове. Банк може вимагати від векселедержателя належних доказів того, що він звертався з вимогою про платіж або акцепт, але в цьому було відмовлено.

Акцептний кредит. Акцептний кредит — це позика, яка передбачає акцептування банком інкасованої підприємством-позичальником тратти за умови, що підприємство надає у розпорядження банку вексель до строку його оплати.

Особливість акцептного кредиту полягає в тім, що банк дає підприємству не гроші, а гарантію оплатити вексель у визначений термін. При цьому банк стає першим боржником і з економічного погляду виконує умовне зобов’язання, тобто здійснює оплату векселя лише тоді, коли підприємство не виконує своїх зобов’язань.

Акцептний кредит має короткостроковий характер і використовується для фінансування оборотних засобів підприємства і переважно у сфері зовнішньої торгівлі. Акцептний кредит надається виключно першокласним клієнтам, оскільки в даному випадку банк здійснює оплату векселів. Фактично формуються два типи відносин при акцептному кредитуванні: вексельні та кредитні.

Вексельні відносини встановлюються між солідним комерційним банком та ремітентом. Ремітент звертається до банку, який акцептував тратту, за сплатою, і банк відмовити не може, оскільки може постраждати його репутація. Кредитні відносини вже формуються між банком та трасантом, тобто клієнтом, який виписав вексель і звернувся до банку з проханням його акцептувати. У цьому випадку між банком та його клієнтом укладається кредитна угода, згідно з якою трасант зобов'язується як мінімум за один день до закінчення строку обігу векселя перерахувати необхідну суму коштів на рахунок до банку.

У світовій банківській практиці операція акцептного кредиту здійснюється за класичною схемою: 1) клієнт банку (імпортер) укладає зовнішньоекономічну угоду з іноземним контрагентом (експортером) на купівлю продукції, умовою якої є оплата контракту за допомогою банківського акцепту; 2) імпортер (сам або через посередника) домовляється з банком про можливість останнім акцептувати тратту й очікує поставку; 3) експортер відвантажує продукцію; 4) експортер виписує тратту на банк імпортера і передає її разом з комерційними документами (безпосередньо або через інший банк) банкові, котрий погодився акцептувати тратту; 5) банк імпортера акцептує вексель; 6) банк імпортера повертає вексель експортеру (або його банкові); 7) експортер може дочекатись строку оплати й отримати платіж за векселем або переврахувати акцептований вексель на грошовому ринку (більш поширеною є саме реалізація банківського акцепту); 8) напередодні терміну оплати векселя імпортер надає у свій банк відповідну суму платежу; 9) після пред'явлення власником банківського акцепту оплачує його, отримуючи при цьому товарні документи.

Для того щоб експортер мав упевненість у тому, що банк імпортера акцептує тратту, звичайно контрактом передбачається відкриття імпортером безвідкличного акредитива на користь постачальника. Банк імпортера в акредитивному листі зобов'язується акцептувати тратту після її пред'явлення. Отже, ризики експортера, який формально надає комерційний кредит імпортеру, перекладаються на банк-акцептант. У ряді випадків при здійсненні зовнішньоекономічних операцій з використанням банківського акцепту експортер може, не відсилаючи тратту для акцептування, відразу врахувати її у своєму банку, а вже останній передає вексель у банк-акцептант. Витрати експортера на врахування звичайно компенсуються імпортером.

Існує певна відмінність авального кредиту від акцептного. Застосовуючи механізм авального кредитування, банк сплачує вексель, якщо його клієнт не зміг виконати своє зобов'язання, а акцептний кредит саме й передбачає, що в будь-якому випадку платить банк, оскільки він є акцептантом. Така форма кредиту більш вигідна ремітенту. Варто зауважити, що векселі, акцептовані

банками, ще називають банківськими акцептами, які мають надзвичайно високу ліквідність. Тому принципова різниця між авальним та акцептним кредитами полягає саме у характері відповідальності банку. За надання авального кредиту, без огляду на його суть як вексельного поручительства, банк несе тільки субсидіарну (додаткову) відповідальність, тобто вимога може бути звернена на нього тільки за невиконання її підприємством. За акцептного кредиту банк несе солідарну відповідальність і вимогу, на вибір кредитора, може бути звернено як на підприємство, так і на банк.

Даний вид кредиту передбачає здійснення двох видів платежів: 1) комісійні, які стягуються з клієнта за вчинення акцепту. Якщо клієнт не порушив умови і здійснив вчасний переказ коштів банку, то власне, це й будуть усі його витрати; 2) процентні платежі, якщо клієнт вчасно не здійснив переказ коштів і банк сплатив тратту за власний рахунок.

Досить часто акцептний кредит пов'язаний із дисконтним кредитом, тобто ремітент може надалі акцептований банком вексель продати без значних проблем іншим банкам з метою отримання коштів.

6.4. Правове регулювання процесу банківського кредитування.

Правове регулювання банківського кредитування повинно грунтуватися на об'єднанні прав і обов'язків суб'єктів. Вступаючи в кредитні правовідносини, необхідно чітко уявляти систему прав і обов'язків та наслідки їх порушення, на регулювання яких спрямовано законодавче та нормативно-правове забезпечення банківської діяльності. Серед головних інституцій, які регламентують порядок здійснення банківської кредитної діяльності в Україні виступають: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, банківські установи тощо.

Кредитна діяльність банків України регламентується Цивільним та Господарськими кодексами України, Законами України, нормативно-правовими актами НБУ, статутами банків та кредитними договорами [14].

Головними законодавчими та нормативно-правовими актами України, які регулюють кредитну діяльність банків є наступні:

1. Закон України “Про банки і банківську діяльність”. Визначає базові передумови здійснення банківської діяльності в цілому та кредитної зокрема, перелік кредитних операцій, а також умови забезпечення захисту законних інтересів клієнтів банківських установ.

2. Закон України “Про Національний банк України“. Обґрунтовує види операцій Національного банку, зокрема надання кредитів комерційним банкам для підтримки їх ліквідності, визначає порядок прийняття нормативно-правових актів, регламентує здійснення НБУ банківського регулювання і нагляду з метою забезпечення безпеки та фінансової стабільності банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів, а також визначає правила подання інформації банками про їх діяльність та пояснень стосовно проведених операцій.

3. Закон України “Про заставу“. Розкриває поняття застави, порядок її застосування, визначає зміст, форму та суб'єктів договору застави, правила реєстрації застави, право реалізації та розпорядження заставленим майном, звернення стягнень на заставлене майно, правила збереження та припинення застави, а також поняття закладу, обов'язки і права заставодержателя при закладі, тощо.

4. Закон України “Про іпотеку“. Визначає поняття іпотеки, її виникнення, застосування та пріоритет; умови взаємовідносин між іпотекодавцем та іпотекодержателем, зокрема при іпотечному кредитуванні, їх права та обов'язки; обґрунтовує порядок державної реєстрації іпотеки; визначає умови передачі нерухомого майна в іпотеку; особливості страхування предмета іпотеки; правила володіння, користування і розпорядження предметом іпотеки; розкриває вимоги до змісту та структури іпотечного договору та заставної і т.д.

5. Закон України “Про іпотечні облігації“. Визначає поняття та види іпотечних облігацій, правові засади емісії та обігу іпотечних облігацій, проспект емісії іпотечних облігацій, вимоги до їх іпотечного покриття; обґрунтовує зміст роботи спеціалізованої іпотечної установи, а також особливості державного регулювання, нагляду та контролю у сфері іпотечних облігацій.

6. Закон України “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати“. Регламентує діяльність банківських установ у сфері іпотечного кредитування, порядок реформування та обслуговування іпотечних активів; визначає вимоги, різновиди та процедуру емісії й обігу іпотечних сертифікатів; обґрунтовує умови виникнення довірчої власності на іпотечні активи, а також особливості державного регулювання і нагляду іпотечного кредитування та емісії іпотечних сертифікатів.

7. Закон України “Про організацію формування та обігу кредитних історій“. Регулює суспільні відносини, що виникають у сфері збору, оброблення, зберігання, захисту та використання інформації про виконання особами грошових зобов'язань, функціонування інституцій, пов'язаних з обміном інформацією про грошові зобов'язання та забезпеченням прав та інтересів суб'єктів кредитної історії. Визначає джерела формування кредитних історій, порядок зберігання та вилучення інформації, що складає кредитну історію; особливості діяльності бюро кредитних історій.

8. Закон України “Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень“. Визначає правовий режим регулювання обтяжень рухомого майна, встановлених з метою забезпечення виконання зобов'язань, а також правовий режим виникнення, оприлюднення та реалізації інших прав юридичних і фізичних осіб стосовно рухомого майна. Обгрунтовує поняття обтяження, використання та збереження предмета обтяження, порядок реєстрації обтяжень; особливості діяльності Державного реєстру обтяжень рухомого майна.

9. Закон України “Про страхування“. Регулює процедуру здійснення страхування кредитних ризиків банківських установ, права та обов'язки страховика та страхувальника, зміст, структуру та порядок укладення договору страхування.

10. Закон України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень”. Визначає правові, економічні, організаційні засади проведення державної реєстрації речових та інших прав, які підлягають реєстрації, та їх обтяжень і спрямований на забезпечення визнання та захисту державою цих прав, створення умов для функціонування ринку нерухомого майна.

11. Інструкція “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні”. Регулює порядок здійснення кредитних операцій комерційними банками шляхом встановлення економічних нормативів кредитного ризику та їх граничних значень, порядок їх дотримання банками та особливості контролю відповідними територіальними управліннями та підрозділами центрального апарату банківського нагляду Національного банку України на постійній основі.

12. Положення “Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями”. Визначає порядок та формування резерву для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, який є спеціальним резервом, необхідність якого обумовлена кредитними ризиками, що притаманні банківській діяльності. Дане положення є кодифікованим документом, що передбачає застосування єдиних підходів до оцінки активних операцій, а саме: кредитів, коштів, розміщених в інших банках, дебіторської заборгованості, цінних паперів та фінансових зобов’язань.

13. Положення “Про єдину інформаційну систему “Реєстр позичальників”. Визначає учасників та регулює порядок роботи в єдиній інформаційній системі “Реєстр позичальників”, який забезпечує облік клієнтів банків України, які мають прострочену заборгованість перед банками, збереження банківської інформації про клієнтів і доступ уповноважених осіб банків до інформації про клієнта.

14. Правила надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту. Ці Правила регулюють порядок надання банками споживачу повної, необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про сукупну вартість споживчого кредиту (кредиту на поточні потреби, кредиту в інвестиційну діяльність, іпотечного кредиту) з урахуванням процентної ставки за ним, вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням та погашенням кредиту (у тому числі наданого у формі кредитної лінії, овердрафту за картковим рахунком тощо) і мають бути оплачені споживачем згідно з вимогами законодавства України та (або) кредитного договору про надання споживчого кредиту.

15. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування системи ризик-менеджменту в банках України. Визначають окремі положення щодо управління кредитним ризиком банківських установ, а також структуру підрозділів з управління ризиками.

16. Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків". Визначають методи, які Національний банк України використовує для оцінки ризиків у банках, в тому числі і кредитного, з метою забезпечення більшої послідовності й ефективності інспектувань та інших видів наглядової діяльності. Обгрунтовують поняття кредитного ризику, фактори та кількісні параметри його оцінки та кість управління кредитним ризиком в банківських установах.

17. Положення "Про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України". Обґрунтовує систему контролю за комерційним банком з метою оцінки та вдосконалення системи внутрішнього контролю і за кредитною діяльністю банку при мінімізації на неї витрат.

18. Положення “Про планування та порядок проведення інспекційних перевірок”. Регулює процес планування та проведення інспектування службою банківського нагляду та уповноваженими Національним банком України особами банків, філій іноземних банків та інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку. Інспектування здійснюються з метою оцінки загального фінансового стану об'єкта перевірки або окремих видів його діяльності (операцій), у тому числі визначення рівня безпеки і стабільності його кредитних операцій, ризиків, що притаманні кредитним операціям, достовірності його звітності, виявлення та запобігання ризиковій діяльності, що загрожує інтересам вкладників та інших кредиторів.

19. Положення “Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства”. Передбачає формування вимог щодо дотримання банками банківського законодавства та нормативно-правових актів Національного банку та застосування заходів впливу адекватно допущеним порушенням стосовно здійснення ними ризикових кредитних операцій, щодо надання бланкових кредитів, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

При здійсненні кредитної діяльності банківські установи також керуються кредитною політикою банку, а також внутрішньобанківськими положеннями щодо здійснення кредитних операцій.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні критерії класифікації банківських кредитів?
2. На які види поділяються кредити за методами надання?
3. Контокорентний та овердрафтний кредити, назвіть особливості?
4. Охарактеризуйте основні види кредитної лінії.
5. В чому полягають переваги консорціумного кредиту?
6. Дайте характеристику непрямих кредитів: авального та акцептного.
7. Які перспективи урізноманітнення видів банківських кредитів, шляхи удосконалення механізму їх надання?

Тестові завдання

1. Банківський кредит надається:

а) банками в грошовій формі, причому банки можуть виступати як позичальниками, так і кредиторами;

б) одним товаровиробником іншому у вигляді товарів з відстрочкою платежу;

в) юридичними та фізичними особами державі;

г) банками, фірмами, небанківськими фінансово-кредитними організаціями різних країн.

2. За призначенням банківські кредити поділяються на:

а) кредити, що надаються на виробничі цілі;

б) кредити, що надаються на споживчі потреби;

в) кредити, що видаються із забезпеченням;

г) кредити, що видаються без забезпечення.

3. За строками користування розмежовують такі кредити:

а) короткострокові;

б) безстрокові;

в) середньострокові;

г) довгострокові.

4. Кредит, який надається в національній грошовій одиниці фізичним особам – резидентам України на придбання товарів та послуг і який повертається в розстрочку, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору:

а) споживчий кредит;
б) іпотечний кредит;
в) револьверний кредит;
г) онкольний кредит.

5. Кредит, який надається банком автоматично у разі утворення на поточному рахунку клієнта дебетового сальдо:

а) чековий кредит;
б) овердрафт;
в) револьверний кредит;
г) комерційний кредит.

6. Необхідною умовою надання іпотечного кредиту є: пред'явлення позичальником в банк:

а) пред'явлення позичальником в банк документів, які підтверджують його право власника на майно, що виступає як забезпечення позики;
б) наявність гаранта;
в) постійне джерело грошових доходів;
г)надійна репутація.

7. Бланковий кредит це:

а) кредит під заставу цінних паперів;
б) кредит без забезпечення;
в) кредит під заставу майнових прав;
г) кредит під заставу товарів тривалого користування.

8. Кредит без будь-якого забезпечення, який надається банком в межах наявних власних коштів надійним позичальникам, які мають стабільні джерела погашення кредиту і перевірений авторитет у банківських колах:

а) бланковий кредит;
б) споживчий кредит;
в) револьверний кредит;
г) банківський кредит.

9. Кредити, надані позичальникам на задоволення тимчасової потреби в коштах для придбання поточних активів у разі розриву в часі між надходженням коштів та здійсненням витрат – це:

а) кредит в інвестиційну діяльність;

б) кредит в поточну діяльність;

в) кредит на придбання нерухомості;

г) всі відповіді вірні.

10. Кредити, надані позичальникам для реалізації інвестиційних програм та проектів – це:

а) кредит в інвестиційну діяльність;

б) кредит в поточну діяльність;

в) кредит на придбання нерухомості;

г) всі відповіді вірні.

11. Кредити суб'єктам господарювання в поточну діяльність надаються:

а) на будівництво, реконструкцію, технічне переобладнання та розширення виробничих об'єктів, придбання техніки, обладнання та транспортних засобів, налагодження випуску нової продукції;

б) споживчі цілі;

в) інвестиційні цілі;

г) виплату зарплати.

12. Згода банку надати кредит у майбутньому у розмірах, які не перевищують заздалегідь обумовлені розміри за певний відрізок часу без проведення додаткових спеціальних переговорів:

а) кредитна лінія;

б) овердрафт;

в) револьверний кредит;

г) споживчий кредит.

13. Операція яка передбачає надання та повернення банківського кредиту на умовах платності відповідно до умов кредитного договору:

а) лізингова операція;

б) кредитна операція;

в) розрахунково-касове обслуговування;

г) відкриття депозитного рахунку.

14. Кредити, які банки надають клієнту у вигляді безпосереднього виділення коштів у тимчасове користування або відкриття кредитної лінії (прямі кредити), або якщо банк початково надає у кредит не гроші чи товари, а свою власну кредитоспроможність (непрямі кредити) — надання гарантії, це:

а) первинні кредити;

б) похідні кредити;

в) прямі кредити;

г) непрямі кредити.

15. Револьверні кредити – це:

а) кредити, надання яких відбувається через спеціальний контокорентний рахунок, при цьому банк здійснює всі операції позичальника за поточними вимогами та зобов'язаннями;

б) кредити, надання яких здійснюється через основний поточний рахунок і в будь-який момент можна отримати кредит у межах певного ліміту;

в) кредити, які являють собою лише зобов'язання сплатити в разі потреби протягом певного періоду із обов'язковим стягненням комісії;

г) кредити, які надаються банком у межах встановленого ліміту, використовуються повністю або частинами і відновлюються в міру погашення раніше виданих кредитів.

16. Консорціумні кредити – це:

а) кредити, які надаються об'єднанням банків, в якому один із банків є головним, тобто він відповідає за погодження умов кредиту з клієнтом;

б) кредити, які передбачають участь у наданні кредиту не менше двох банків;

в) кредити, які передбачають участь в отриманні кредиту не менше двох позичальників;

г) кредити, які надаються об'єднанням банків, в якому два банки рівноцінно відповідають за погодження умов кредиту з клієнтом.

17. Класичне (звичайне) врахування передбачає:

а) кредитування банком суб'єкта господарювання шляхом придбання векселя до настання строку платежу за ним зі знижкою;

б) врахування, за якого пред'явник векселя вибуває з числа зобов'язаних за векселем осіб, що здійснюється шляхом вчинення пред'явником у тексті індосаменту безоборотного застереження або шляхом передавання банку векселя пред'явником без вчинення індосаменту, якщо останній індосамент бланковий або на пред'явника;

в) врахування, за якого пред'явник векселя дає банку позавексельне зобов'язання викупити враховані векселі до настання строку їх оплати та в разі настання певних обставин;

г) кредитування банком суб'єкта господарювання шляхом придбання векселя після настання строку платежу за ним зі знижкою (дисконтом).

18. Комісія банку за інкасування іногородніх векселів, це:

а) дисконт;

б) індосамент;

в) дамно;

г) порто.

19. Передача в заставу нерухомого майна, яке вже є предметом іпотеки за попереднім договором іпотеки, це:

а) короткотрокова іпотека;

б) перша іпотека;

в) довгострокова іпотека;

г) наступна іпотека.

20. Іпотека, яка передбачає, що предмет застави залишається у власності заставодавця і базується на давньоримському понятті іпотеки, це:

а) романогерманська іпотека;

б) древньоримська іпотека;

в) англосаксонська іпотека;

г) англоамериканська іпотека.

ТЕМА 7.
БАНКІВСЬКІ РИЗИКИ, ЇХ СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ НИМИ.

7.1. Економічний зміст і види банківських ризиків.
7.2. Сутність кредитного ризику та його структура.
7.3. Процес оцінювання кредитного ризику.
7.4. Управління кредитним ризиком.
7.5. Методи управління ризиком кредитного портфеля банку.

7.1. Економічний зміст і види банківських ризиків.

Ризик — неминуча частина банківської діяльності. Банки прагнуть отримати максимальний прибуток, але обмежені у своїх діях існуванням ймовірності понесення втрат або збитків. Слід мати на увазі, що чим нижчий рівень ризику, тим нижчою за інших рівних умов є вірогідність отримання високого прибутку. Чим вищий очікуваний прибуток, то більший ризик. Звязок між прибутковістю операцій і її ризиком у спрощеному вигляді може бути виражена прямолінійною залежністю.

Ризик ніколи не може дорівнювати нулю, але банк повинен визначити його об'ємні характеристики. Платою за обмеження ризику є дещо менша прибутковість.

Ризик — це ймовірність зниження доходів, втрати банком частини свого прибутку, виникнення збитків або здійснення додаткових витрат в результаті здійснення фінансових операцій. Ризик може бути визначений і як захід невизначеності майбутніх доходів.

Банківський ризик – це загроза втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання запланованих доходів, а також потенційна можливість одержати додатковий прибуток у разі реалізації певних, притаманних для банку, фінансових ризиків.

Причини виникнення банківських ризиків: 1) стан економіки країни (падіння виробництва, рівень інфляції, нестійкість підприємств фінансова); 2) стан банківської системи (низький рівень капіталізації, зниження прибутковості банківських операцій, рівень менеджменту та ін,); 3) недосконаліть банківського законодавства; 4) місце банку на фінансовому ринку

і рівень конкуренції серед банків; 5) стан клієнтської бази банку; 6) незадовільний менеджмент банку.

Рівень ризику збільшується, якщо:

— проблеми виникають раптово й всупереч очікуванням;

— поставлені нові завдання, не відповідні до минулого досвіду банку;

— керівництво не в змозі прийняти необхідні й термінові заходи, що може привести до фінансового збитку (погіршенню можливостей одержання необхідної й (або) додаткового прибутку);

— існуючий порядок діяльності банку або недосконалість законодавства заважає прийняттю деяких оптимальних для конкретної ситуації заходів.

Необхідність класифікації банківських ризиків є дуже важливою не лише з теоретичної точки зору, а й з практичної, оскільки від її точності залежать правильність кількісної оцінки ризиків, відповідність у застосуванні методів уникнення та зниження ступеня ризику, а отже, й ефективність функціонування самої системи банківського ризик-менеджменту. Тобто, результати класифікації є вихідними даними для подальшого процесу дослідження ризиків.

Варто зауважити, що на сьогодні існує безліч різноманітних варіантів та підходів до класифікації банківських ризиків (рис. 7.1). Кожен автор чи група авторів пропонують власні класифікаційні ознаки, вибираючи сферу прояву ризиків [87, 103, 55, 105].

Така класифікація більш повною мірою відображає як вимоги Національного банку України, так і визначає найбільш поширені банківські ризики. В ній згадується такий банківський ризик, як моральний. Під моральним ризиком у банківській справі розуміють прагнення акціонерів та/або керівників банку здійснювати операції з підвищеною прибутковістю, перекладаючи притаманний ризик таким операціям на третю сторону, якою можуть бути вкладники банку, інші кредитори чи держава.

Отож, за *сферою виникнення* ризики поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні виникають в результаті діяльності самих банків та залежать від проведених ними операцій. До них

відносяться ризики, що виникають від проведення активних операцій [100].

Кредитний ризик банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо виникнення небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдасться скористатися забезпеченням повернення позичених коштів. Щодо методів зниження кредитного ризику комерційного банку, то їх можна поділити на дві групи: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх способів зниження кредитного ризику комерційного банку відносяться застава, гарантія (порука) та страхування. Основними внутрішніми способами є лімітування, диверсифікація та створення резервів.

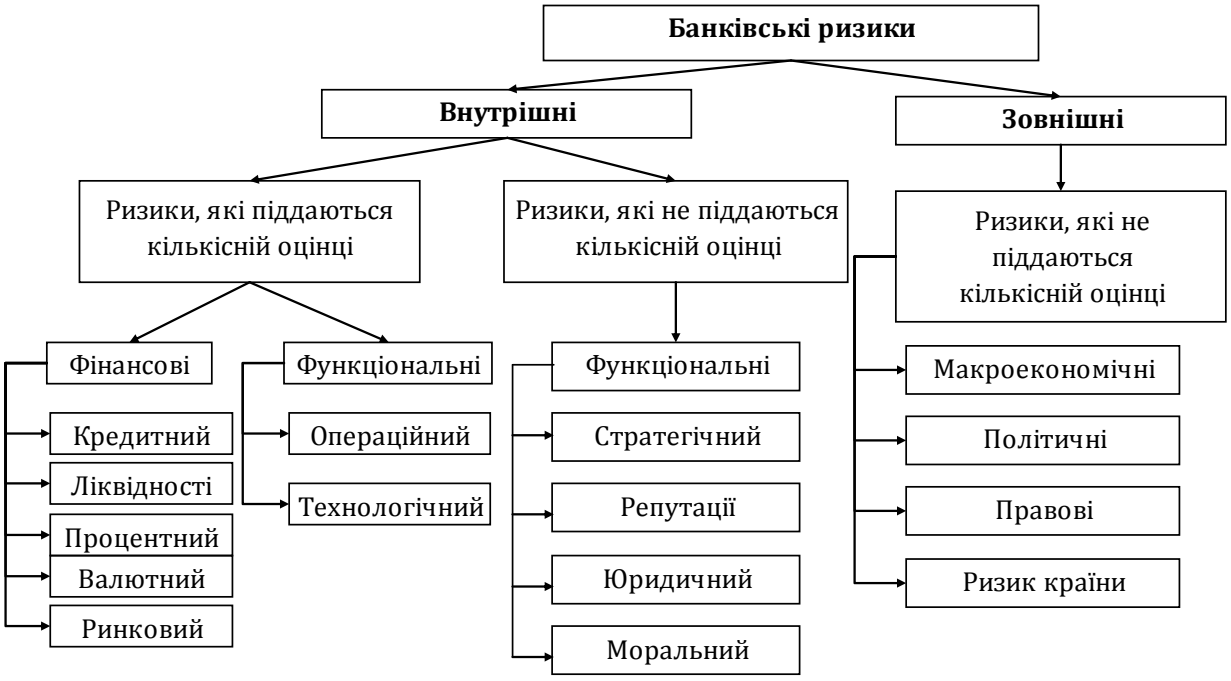

Рис. 7.1. Класифікація банківських ризиків.

Валютний ризик комерційного банку – це понесення банком втрат через коливання валютних курсів і цін на банківські метали. Для зниження валютного ризику комерційний банк може використовувати такі прийоми: надання позички в одній валюті з умовою її погашення в іншій з урахуванням форвардного курсу, зафіксованого в кредитному договорі; хеджування за допомогою деривативів (форвардних контрактів, ф'ючерсів, опціонів); диверсифікація коштів банку в іноземній валюті (суть цього

методу зниження валютного ризику полягає у здійсненні операцій не з однією, а з кількома валютами, які не є корельованими); страхування валютного ризику, що передбачає передачу банком усього ризику страховій компанії; визначення оптимальної структури загальної відкритої валютної позиції, яка забезпечує мінімальний ризик.

Відсотковий ризик комерційного банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості понесення банком втрат через несприятливі зміни відсоткових ставок. Основним методом оцінки відсоткового ризику банку є аналіз гепа (різниці між величиною чутливих до зміни ставки відсотка активів і пасивів банку, які необхідно переоцінити або погасити до певного терміну). Основними методами зменшення відсоткового ризику комерційного банку є управління гепом, імунізація портфеля, страхування, яке передбачає повну передачу відповідного ризику страховим компаніям та ін.

Інвестиційний ризик банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості знецінення цінних паперів, придбаних банком. Основними методами його зниження є диверсифікація вкладень, тобто розподіл коштів між різними видами цінних паперів (акціями, облігаціями) різних емітентів із різними строками погашення.

Ризик ліквідності комерційного банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо спроможності банку забезпечити своєчасне виконання зобов'язань перед клієнтами шляхом перетворення активів у грошові кошти. Методом зниження ризику ліквідності є збалансування активів і пасивів банку.

Ризик неплатоспроможності (банкрутства) – це міра (ступінь) невизначеності стосовно того, що банк виявиться неспроможним відповідати за своїми зобов'язаннями.

Ринковий — ризик виникнення у кредитної організації фінансових втрат (збитків) внаслідок зміни ринкової вартості фінансових інструментів торговельного портфеля. Торговий портфель — це сукупність фінансових інструментів, що мають ринкову вартість і придбаних кредитною організацією з метою подальшого перепродажу.

А також виділяють касовий, розрахунковий, лізинговий та інші.

Ризики, що виникають у звязку із здійсненням пасивних операцій (по вкладних операцій, за депозитами, за МБК тощо).

Депозитний ризик комерційного банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості переведення розрахункового або поточного рахунку до іншого банку чи дострокового вилучення вкладу. Найефективнішими методами зниження депозитного ризику є диверсифікація вкладників та лімітування, тобто встановлення граничної суми вкладу.

Ризики, повязані з якістю управління банком активами і пасивами (процентний ризик, ризик ліквідності, ризик неплатоспроможності, ризик недостатності капіталу та ін).

Ризики, повязані з реалізацією фінансових послуг. До них відносять: 1) операційні ризики, повязані зі збільшенням вартості послуг банку, зростанням поточних витрат та ін; 2) технологічні — збій технології операцій, компютерної системи, втрати документів; 3) інноваційні — проектні ризики, повязані з неправильним вибором інновації, часу для її проведення, відсутністю достатніх коштів, змінами законодавства по предмету проекту; 4) стратегічний — це ризик неотримання запланованого прибутку, неправильного вибору напрямку розвитку; 5) бухгалтерські — ризик втрати грошей через неправильні або несвоєчасних зарахувань, збитку репутації банку в очах третіх осіб, помилки в бухгалтерських проводках, спрощення схеми обліку операцій, несанкціонованому доступу в системі обліку; 6) адміністративні — втрата платіжних або інших документів, неадекватне і (або) одноосібне ухвалення управлінських рішень, порушення договірних відносин з боку банку, змова, крадіжка, розтрата, обман.

Зовнішні — ризики, що виникають через вплив зовнішніх, що не залежать від банку, факторів. До них відносять: 1) страхові — виникають внаслідок аварій, пожеж, грабежів; 2) стихійні — виникають в результаті землетрусів, повеней, ураганів, посухи та інших природних явищ; 3) правові — виникають у випадках невиконання нормативних актів, зміни законодавства, що регламентують відсутність документів; 4) конкурентні —

пов'язані з проведенням недобросовісної конкуренції з боку банків конкурентів-, загроза злиття, поєднання, поява на ринку нових банківських продуктів, банків, підвищення вимог до якості та рівня надання послуг та ін; 5) політичні — зміна політичного режиму, переворот, прийняття політичних рішень, консолідацію боргів, введення ембарго, скасування імпортної ліцензії, зростання (обмеження) імпортних інвестицій; 6) соціальні — нерівномірність розподілу доходів, розшарування суспільства, національні, релігійні конфлікти, страйки; 7) фінансові — уповільнення темпів зростання економіки країни або регіону, зростання цін, зменшення доходів від імпорту продукції, курс валют, конкурентоспроможність вітчизняної продукції, розвиток інфраструктури; 8) ризик країни — виникає через особливості економіки, соціального ладу та політичного устрою країни позичальника і пов'язаний з небезпекою втрат банку внаслідок того, що держава не захоче або не зможе виконати свої зобов'язання перед іноземним кредитором або інвестором.

За масштабом ризику: 1) *з*агальні (клієнта, банку, банківської системи) наприклад, фінансова криза 1998 р.; 2) приватні (окремих операцій — валютний, кредитний).

За ступенем ризику:

1. Повний ризик припускає втрати, рівні банківським вкладенням в операцію. Так, сумнівний або загублений кредит має повний, тобто 100 відсотковий ризик. Банк прибутки не отримує, перебуває в зоні неприпустимого або критичного ризику.

2. Помірний ризик (до 30%) виникає при не поверненні невеликої частини основного боргу або відсотків по позичці, при втраті лише частини суми по фінансових і інших операціях банку. Ризик перебуває в зоні припустимого. Банк отримує прибуток, що дозволяє покрити допущені втрати й мати доходи.

3. Низький ризик — незначний ризик, що дозволяє банку не тільки покрити втрати, але й отримати високі доходи.

За часом виникнення: 1) *м*инулий ризик — за операціями уже здійсненими; 2) поточний ризик — повязаний з операціями з видачі банківських гарантій, акцепту переказних векселів, продажу активів з правом регресу та ін; 3) майбутній (перспективний) ризик повязаний з отриманням прибутків від

операцій у майбутньому, через певний час. Чим триваліший період здійснення операції, тим вище ризик. Як правило, тимчасової ризик покривається більш високою процентною ставкою або тарифів на послуги.

За характером обліку операцій: 1) балансовий — це кредитний, процентний, ризик ліквідності, структури капіталу; 2) ризик позабалансовий означає ймовірність того, що банк виявиться неспроможним відповідати за виданими гарантіями, невикористаним позичальником кредитним ліням, укладених кредитних операцій.

За можливістю регулювання: 1) відкритий ризик — мало піддається попередженню та мінімізації; 2) закритий ризик — легко контролюється.

За способом оцінювання (рис. 7.2): 1) ризики, що піддаються кількісному оцінюванню — визначаються шляхом застосування математичного апарату; 2) ризики, що піддаються якісному оцінюванню — визначають шляхом залучення експертів.

Також ризики можна розділити за типом банку. Від виду банку залежить характерний для нього набір ризиків. Треба розуміти, що хоча всім банкам властиві балансові й забалансові ризики, ризики фінансових послуг і зовнішні ризики, їх комбінація, основні зони, розміри й пріоритетні напрямки будуть складатися по-різному залежно від переважної спеціалізації банків, а відтак, слід по-різному характеризувати кожний вид банківської діяльності.

Так, для банків, що широко займаються акумуляцією вільних коштів і їх розміщенням серед інших кредитних установ, визначатимуть ризики за вкладними і депозитними операціями, а також ризики пов'язані із можливістю неповернення міжбанківських кредитів.

У банку, який спеціалізується на обслуговуванні інновації, будуть переважати ризики, пов'язані з довго- і середньостроковим кредитуванням нових технологій. Тому в такого банку на перше місце виходять ризики інновацій (як елемент ризиків фінансових послуг), а також маркетингові ризики (пов'язані з непередбаченими утрудненнями в реалізації продукції підприємств, що

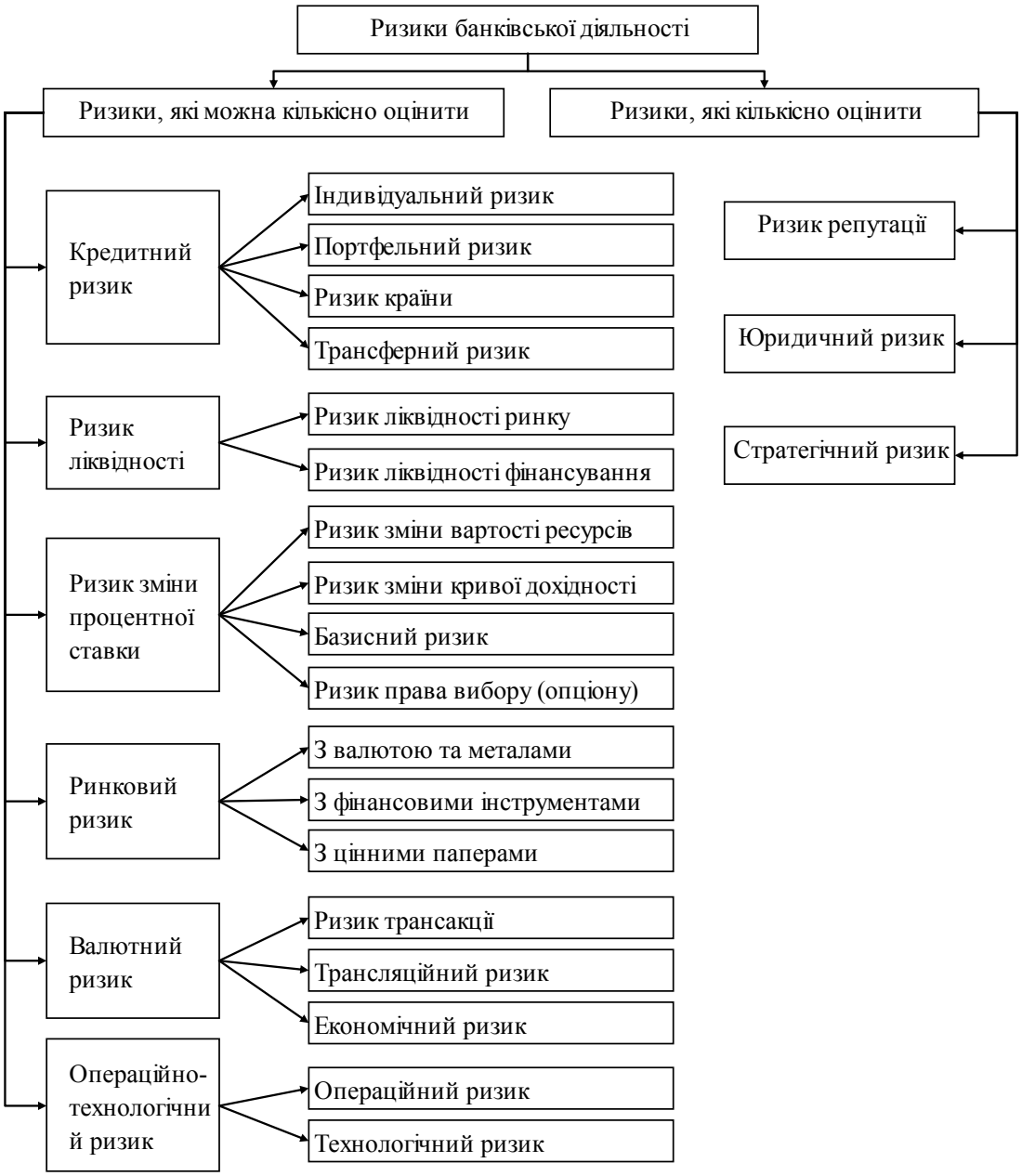

Рис. 7.2. Класифікація банківських ризиків.

впроваджують нові технології). У цьому випадку особливе значення відіграють зовнішні проектні ризики (пов'язані із проектом), внутріфірмовий або корпоративний ризик (вплив проекту на загальний ризик кредитування позичальника), ринковий або портфельний ризик (географія ризику, природа ризику, відповідність банківській політиці й кредитному портфелю).

7.2. Сутність кредитного ризику та його структура.

Кредитний ризик – ризик втрати вартості частини активів кредитора внаслідок невиконання зобов'язань позичальниками.

Загальними причинами виникнення кредитного ризику є: 1) необхідність балансування між такими цілями, як максимізація прибутку та мінімізація ризику, дотримання необхідного рівня ліквідності; 2) наявність асиметричної (неповної) інформації; 3) елемент випадковості; 4) брак часу для раціональної оцінки ситуації.

У науковій літературі розрізняють два види ризику [7]:

— активний кредитний ризик – імовірність того, що вартість частини активів кредиторів зменшиться, тобто це ризик неповернення або несвоєчасного повернення кредиту;

— пасивний кредитний ризик – це ймовірність втрати кредитором частини прибутку через надто обережну кредитну політику.

Структура кредитного ризику передбачає наступні складові компоненти:

1. Ризики, зумовлені проблемами позичальників:

а) ризики позичальника - фізичної особи, до яких належать ризики внутрішнього середовища (втрата роботи, втрата працездатності, втрата додаткових доходів);

б) ризики позичальника — юридичної особи, до яких належать ризики внутрішнього середовища (ризик страйків, технічні ризики, ризики персоналу, ризик втраченої вигоди);

в) ризики позичальників фізичних та юридичних осіб, до яких належать ризики зовнішнього середовища (політичні, соціальні, форсмажорні та економічні).

2. Ризики, зумовлені технічно-організаційними проблемами кредитора:

а) ризики персоналу;

б) технічні ризики.

Використовуючи поняття кредитного ризику щодо кредитної операції, слід розрізняти терміни:

— індивідуальний кредитний ризик (ризик конкретного позичальника);

— портфельний кредитний ризик (ризик портфеля).

Індивідуальний кредитний ризик – це ймовірність того, що позичальник не зможе виконати своїх зобов'язань перед банком щодо повернення боргу згідно з угодою, а банк при цьому не зможе своєчасно і в повному обсязі скористатися забезпеченням позики для покриття можливих втрат. З поняттям індивідуального кредитного ризику пов'язують кредитний ризик щодо позичальника та кредитний ризик щодо способу забезпечення кредиту. Кредитний ризик щодо позичальника – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка відображає ступінь того, що позичальник може не виконати своїх зобов'язань перед банком щодо повернення боргу згідно з угодою. Кредитний ризик щодо способу забезпечення кредиту – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, що відображає, наскільки банку не вдається своєчасно або в повному обсязі скористатися забезпеченням позики для покриття можливих втрат.

Портфельний кредитний ризик – це середньозважена величина ризиків щодо всіх угод кредитного портфеля, де вагами виступають частки кредитних угод у загальній сумі кредитного портфеля [8, 22, 91, 93, 96].

Класифікувати кредитний ризик банку можна більш детально. Сучасні підходи до класифікації кредитних ризиків досить різноманітні. Комплексна класифікація їх подана в табл. 7.1 [26, 95].

Ступінь кредитного ризику банку залежить від дії багатьох факторів [91]. До факторів, що спричиняють кредитні ризики, належать:

— фактори зовнішнього щодо банків середовища, які пов'язані з діяльністю позичальника, із забезпеченням кредиту, з поручителем, гарантом, страховиком, економічні, політичні, форс-мажорні, законодавчо-регулюючі. Фактори, які мають зовнішній характер, пов'язані з можливістю реалізації кредитного ризику через дії, що не залежать від діяльності персоналу кредитного підрозділу банку. Позичальник може не повернути кредит, незважаючи на сумлінні дії співробітників банку;

Таблиця 7.1

Класифікація кредитних ризиків банківської установи

Критерії класифікації кредитних ризиків	Види кредитних ризиків
Фінансові наслідки	- кредитний ризик, наслідком якого є фінансові втрати; - кредитний ризик, наслідком якого є втрачена вигода; - кредитний ризик, наслідком якого є фінансовий дохід
Чинники виникнення	- зовнішній; - внутрішній
Суб'єкти кредитних ризиків	- кредитний ризик щодо позичальника; - кредитний ризик щодо страховика; - кредитний ризик щодо забезпечення; - кредитний ризик щодо гаранта
Кількість кредитних угод	- кредитний ризик кредитної угоди; - кредитний ризик портфеля
Можливість прогнозування	- кредитний ризик, який можна спрогнозувати; - кредитний ризик, який важко або неможливо спрогнозувати
Вид операцій кредитного характеру	- кредитний ризик при кредитуванні; - кредитний ризик при операціях з векселями; - кредитний ризик при лізингових операціях; - кредитний ризик при факторингових операціях; - кредитний ризик при акредитивах
Суб'єкти кредитної угоди	- міжбанківський кредитний ризик; - кредитний ризик при кредитуванні корпоративних клієнтів; - кредитний ризик при кредитуванні індивідуальних клієнтів
Термін дії кредитної угоди	- кредитний ризик при короткострокових фінансових угодах; - кредитний ризик при довгострокових фінансових угодах
Спосіб впливу на ризик	- кредитний ризик, що ліквідується банком; - кредитний ризик, що ліквідується гарантом, поручителем; - кредитний ризик, що розподіляється між банками

- фактори внутрішнього щодо банків середовища (стратегічні, організаційні, управлінські, інформаційні, методологічні). Фактори, які мають внутрішній характер, пов'язані з помилками персоналу, допущеними в ході оформлення кредитної документації, при оцінці кредитоспроможності позичальника, порушенням посадових інструкцій і помилками, допущеними безпосередньо в правилах здійснення кредитування.

Внутрішні фактори, що спричиняють появу кредитного ризику, залежать від кредитної діяльності банку та відображають його кредитну політику. До них належать такі: 1) неправильна оцінка ризиків, пов'язаних з позичальником; 2) порушення принципів кредитування; 3) відсутність належного контролю за процесом кредитування; 4) помилки в юридичному оформленні кредитних угод; 5) неефективні дії і шахрайство персоналу та ін.

Виявлення джерел (табл. 7.2) кредитного ризику є передумовою ефективного управління ризиками, тому й структуру кредитного ризику необхідно розглядати з точки зору причин виникнення кредитного ризику.

Більшість банків України до недавнього часу при оцінці кредитного ризику враховували лише одне з можливих зовнішніх джерел – фінансові можливості позичальника, тобто об'єктивний ризик, пов'язаний з позичальником. Практика показала, що дуже багато позичальників не повертають кредити не тому, що не мають можливості, а тому, що не бажають цього робити. У таких випадках банк змушений подавати до суду і може зіткнутися з проблемою неправильно укладеної кредитної угоди. Це стосується всіх угод, укладених під час кредитування, і свідчить про те, що при оцінці кредитного ризику обов'язково потрібно враховувати юридичний ризик.

Однією з причин виникнення кредитного ризику є також нездатність позичальника до створення адекватного майбутнього грошового потоку в зв'язку з непередбаченими несприятливими змінами в діловому, економічному і (чи) політичному оточенні, в якому він знаходиться. Причиною виникнення кредитного ризику можна вважати також неврахування впливу ділового циклу на кредитоспроможність позичальника.

Таблиця 7.2

Характеристики джерел кредитного ризику

Група ризику	Вид ризику	Характеристика джерела
Зовнішні ризики	*Ризик, пов'язаний із позичальником, гарантом, страховиком*	
	Об'єктивний (фінансових можливостей)	Нездатність позичальника (гаранта, страховика) виконати свої зобов'язання за рахунок поточних грошових надходжень чи від продажу активів
	Суб'єктивний (репутації)	Репутація позичальника (гаранта, страховика) в діловому світі, його відповідальність і готовність виконати взяті зобов'язання
	Юридичний	Недоліки в складанні і оформленні кредитного договору, гарантійного листа, договору страхування
	Ризик, пов'язаний з предметом застави	
	Ліквідності	Неможливість реалізації предмета застави
	Кон'юнктурний	Можливе знецінення предмета застави за період дії кредитної угоди
	Загибелі	Загибель предмета застави
	Юридичний	Недоліки в складанні і оформленні договору застави
	Ризик, пов'язаний із зовнішнім щодо банку середовищем	
	Загальні	Ризики стихійних лих
	Ризики операційного середовища	Ризики країни: політичні, нормативно-правові, економічні, ризики конкуренції
Внутрішні ризики	Ризики управління	Помилки, шахрайство та зловживання персоналу
		Неефективна організація кредитного процесу
		Нездатність керівництва приймати раціональні рішення

Причиною виникнення кредитного ризику є також невпевненість в майбутній вартості і якості (ліквідності і можливості продажу на ринку) застави під кредит. Тобто наявність у позичальника власного ліквідного майна є обов'язковою. Кредитний ризик зменшується, якщо вартість такого майна більша від суми кредиту.

Як бачимо, причин виникнення кредитного ризику безліч. Всі вони так чи інакше пов'язані як з діяльністю банку, зокрема кредитною політикою, яку він проводить, так і з діяльністю тих, кому довіряються кошти, тобто з позичальниками.

Безперечно, існують причини виникнення кредитного ризику, які не залежать ні від дій працівників і стану конкретного банку, ні від позичальників. Саме тому можливості управління зовнішніми причинами обмежені, але завдяки своєчасним заходам банк може до певної міри пом'якшити їх вплив і уникнути значних збитків.

Так, кредитний ризик може виникнути у зв'язку з кон'юнктурними коливаннями на ринку, в тому числі у зв'язку з економічним розвитком держави, державним регулюванням економіки та ін. Крім того, кредитний ризик може бути зумовлений епізодичними випадковими чи стихійними подіями, які впливають на процес банківської діяльності та кон'юнктуру ринку банківських послуг.

Неможливо зі стовідсотковою точністю визначити, які зміни в зовнішньому середовищі призведуть до виникнення кредитного ризику. Але слідкувати за ситуацією в країні і світі вкрай необхідно для того, щоб вчасно вжити необхідні заходи. Недостатнє сприйняття і неврахування економічних, політичних змін та інших умов кредитної політики означає те, що банк наражається на кредитний ризик [48, 91, 95, 48].

Кредитний ризик займає домінуюче місце в системі банківських ризиків і є невід'ємною складовою частиною сукупного банківського ризику. Кредитні ризики не тільки негативно впливають на прибутковість та платоспроможність банківської установи, а також породжують інші ризики, які в майбутньому можуть мати масштабний прояв. Це такі ризики: ризик ліквідності (заморожування грошових коштів у

неліквідних активах); ризик втрати репутації (через велику кількість неповернених кредитів зменшується довіра до банку вкладників та інвесторів); ризик банкрутства та втрати капіталу (падіння ринкової ціни акцій банку може бути зумовлене великою кількістю ризикованих кредитів); ризик неефективної діяльності (збільшення адміністративних витрат банку при наявності ризикових кредитів); валютний ризик (виникнення грошових витрат за кредитною угодою внаслідок коливання валютних курсів) тощо [23, 99, 97, 86].

Необхідно зазначити, що з кредитним ризиком пов'язані не лише кредитні операції банку (балансові і позабалансові), а й інвестиційні (формування портфеля цінних паперів), гарантійні послуги, операції з деривативами, а також послуги кредитного характеру (лізинг, факторинг тощо).

Отже, кредитний ризик – це ймовірність повної або часткової втрати вартості активів банку в результаті нездатності контрагентів (позичальників) виконувати свої зобов'язання або недоотримання доходу на вкладений капітал внаслідок впливу різноманітних чинників [51]. Оперуючи поняттям кредитного ризику, слід розрізняти терміни "індивідуальний кредитний ризик" та "портфельний кредитний ризик". Індивідуальний кредитний ризик пов'язаний з конкретною угодою та конкретним контрагентом банку, тобто це ймовірність негативної зміни вартості активів банку в результаті нездатності контрагента (позичальника) виконувати свої зобов'язання з виплати процентів і основної суми кредиту відповідно до термінів кредитної угоди та внаслідок впливу різних факторів. Портфельний кредитний ризик включає всю суму ризиків за конкретними угодами.

Рівень кредитного ризику залежить від дії зовнішніх факторів, які пов'язані з діяльністю позичальника, із забезпеченням, з поручителем, гарантом, страховиком, економічні, політичні, форс-мажорні, законодавчо-регулюючі та внутрішніх факторів, які пов'язані зі стратегічними напрямками кредитної політики, з кваліфікацією працівників, з наявністю контролю та внутрішньої нормативної бази регулювання кредитних ризиків.

Банківські втрати через недооцінку впливу кредитних ризиків на результати банківської діяльності не обмежуються неповерненням кредитів та плати за користування ними. Вони можуть мати значно масштабніший прояв.

7.3. Процес оцінювання кредитного ризику.

Оскільки між кожною парою контрагентів складаються власні відносини, які не повторюються і не можуть бути виміряні точно, то процес оцінювання кредитного ризику досить складно піддається формалізації. Кредитний ризик має певні особливості, котрі повинен брати до уваги менеджмент банку в процесі управління.

По-перше, оцінка кредитного ризику містить більше суб'єктивізму порівняно з іншими фінансовими ризиками, зокрема ціновими. Адже ризик зміни валютного курсу чи відсоткової ставки оцінюється всіма учасниками ринку, а не одним банком. Це дозволяє в процесі аналізу цих ризиків покладатися не лише на власну думку, але й зважати на сигнали з ринку. Тож сама економічна сутність цінових ризиків сприяє формуванню об'єктивних уявлень про їхній рівень. Стосовно кредитного ризику такої можливості немає, тому кредитний ризик має індивідуальний характер, пов'язаний з кожним конкретним позичальником. Крім того, елемент суб'єктивізму містить й оцінка фінансового стану та моральних якостей позичальника, що здійснюється кредитором. Оцінка рівня кредитного ризику одного і того самого позичальника може відрізнятися від банку до банку [87].

Друга особливість випливає з попередньої і полягає у тому, що для аналізу кредитного ризику не можуть бути застосовані методи статистики чи теорії ймовірності, широко використовувані для оцінки інших ризиків. Як відомо, ці методи спрямовано на виявлення статистичних закономірностей, під якими розуміють повторюваність, послідовність і порядок у масових процесах. Але кредитний ризик унаслідок переважання індивідуальної складової погано описується поняттям статистичної сукупності, тому в процесі оцінювання кредитного ризику перевагу слід віддавати не статистичним прийомам, а індивідуальній роботі з позичальником. Про це свідчить і досвід зарубіжних банкірів, які

для визначення кредитного ризику широко користуються такими прийомами, як індивідуальні бесіди з потенційним позичальником, відвідування підприємства, фундаментальний аналіз загального стану галузі, в якій працює позичальник.

Отже, з теоретичного погляду для оцінки кожного окремого кредитного ризику має бути застосована спеціально створена для цього методика, яка б дозволяла врахувати всі особливості конкретного позичальника. Звичайно, на практиці реалізувати такий підхід досить складно, та і не завжди доцільно. Крім того, певні характеристики позичальника, наприклад його моральні якості чи репутація, котрі вказують на наміри відносно повернення кредиту, не можуть бути виміряні кількісно. Тому в процесі аналізу застосовують певні формалізовані процедури та методики, що дозволяють оцінити основні параметри платоспроможності позичальника, абстрагуючись від другорядних. Хоча інколи саме другорядні з погляду кредитора чинники, на які він своєчасно не звернув уваги, стають причиною підвищення кредитного ризику.

По-третє, кредитні ризики тією чи іншою мірою супроводжують всі активні (а не лише кредитні) операції банку, тому потреба в оцінці кредитного ризику виникає в банку постійно. До того ж власне кредитні операції супроводжуються не лише кредитним, а й іншими ризиками: відсотковим — за надання кредиту під плаваючу ставку, інфляційним — за видачі довгострокового кредиту під фіксовану ставку, валютним — за надання позички в іноземній валюті та ін. Отже, в процесі управління слід чітко відрізняти кредитний ризик, пов'язаний з неповерненням основної суми боргу та процентів, від інших видів ризику, бо до них застосовуються різні методи управління [87].

Таким чином, проблема зниження кредитного ризику банку суттєво залежить від досконалості застосовуваних банком методів його оцінювання. Ці методи можуть бути уніфіковані лише до певної міри, адже кожен банк має власну клієнтуру, свій сегмент ринку, галузеву специфіку, конкретні можливості. Обрані банком методики мають максимально враховувати ці особливості та втілювати диференційований підхід до оцінки кредитного ризику, адже показники, за якими оцінюється діяльність одних позичальників, можуть бути зовсім неприйнятними для інших.

Проте мінімальний рівень уніфікації методики оцінювання кредитного ризику є необхідним, адже це допомагає банкам розробити власну систему підтримки управлінських рішень з надання позичок і забезпечує заданий рівень якості кредитного портфеля банку.

Пошук оптимального співвідношення між уніфікацією та диференціацією у підходах до оцінки кредитного ризику здійснюється й у вітчизняній банківській практиці. Диференціація забезпечується через кредитну політику, яку кожен банк формує з огляду на свою стратегію та на власний розсуд, а уніфікація — через методику аналізу, розроблену НБУ для формування резерву під кредитні ризики.

Процес оцінювання кредитного ризику включає аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища кредитора, який здійснюється з метою визначення факторів, які можуть негативно чи позитивно вплинути на рівень кредитних ризиків, а також для виявлення потенційних кредитних ризиків.

Аналіз кредитних ризиків здійснюється за двома напрямками:

— якісний аналіз (ідентифікація кредитних ризиків) полягає у виявленні причин та сфер виникнення ризиків. Таким чином, мова йде про з'ясування потенційних зон кредитних ризиків; класифікацію та точну, чітку характеристику кожного з кредитних ризиків. Надзвичайно важливим у якісному аналізі кредитних ризиків є прийняття рішення щодо наслідків дії конкретних кредитних ризиків;

— кількісний аналіз кредитних ризиків — це визначення рівня кредитних ризиків. Існує декілька підходів до кількісного визначення кредитного ризику. Так, кредитний ризик можна вимірювати як абсолютними (сума збитків від наданого та неповерненого кредиту), так і відносними величинами (відношення суми збитків за неповерненими кредитами до загального обсягу кредитного портфеля, до валюти балансу тощо).

Зокрема, пропонуються такі формули для розрахунку рівня кредитного ризику як на рівні окремої угоди, так і на рівні кредитного портфеля:

$$W = p(c), \qquad (7.1)$$

де W – величина ризику; p (c) – імовірність виникнення збитків за кредитною угодою; S – сума кредиту.

$$S_p = \sum_{i=1}^{n} S_i * p_i(c), \tag{7.2}$$

де Sp – можлива величина збитків за кредитним портфелем; Si – сума і-ої кредитної угоди; pi (c) – ймовірність виникнення збитків щодо і-ої кредитної угоди.

$$L = \frac{S_p}{\sum_{i=1}^{n} Si}, \tag{7.3}$$

де L – середньозважений кредитний портфельний ризик.

$$V(p) = \sum_{i=1}^{n} (p_i(c) - p)^2 * \frac{S_i}{\sum_{i=1}^{n} S_i}, \tag{7.4}$$

де V(p) – дисперсія (варіація) як міра кредитних ризиків щодо угод, що складають кредитний портфель банку.

$$v(p) = \sqrt{V(p)}, \tag{7.5}$$

де $v(p)$ – середньоквадратичне (стандартне) відхилення кредитних ризиків щодо угод, які складають кредитний портфель банку.

Вважається, що варіація та стандартне відхилення характеризують міру розсіювання кредитних ризиків окремих кредитів відносно середньозваженого кредитного портфельного ризику, а тому ці показники є базою для відображення диверсифікованості кредитного портфеля стосовно ризику. Чим більші значення цих показників, тим більш диверсифікованим з точки зору ризику є кредитний портфель банку.

Отже, важливим етапом управління ризиками в банку при здійсненні кредитної діяльності є аналіз та оцінка рівня ризику. Правильно і якісно здійснене оцінювання ризику в банківській установі сприятиме запобіганню виникнення ситуацій, які можуть призвести до фінансових втрат банку.

7.4. Управління кредитним ризиком.

Управління кредитним ризиком – процес, що складається з аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища кредитора, ідентифікації та визначення рівня ризику, вибору стратегії та методів управління ризиком з метою збалансування основних цілей: максимізація прибутку, мінімізація ризику та достатній рівень ліквідності.

Управління кредитним ризиком банку здійснюється на двох рівнях відповідно до причин його виникнення — на рівні кожної окремої позички та на рівні кредитного портфеля в цілому.

Основні причини виникнення кредитного ризику на рівні окремого кредиту: нездатність позичальника до створення адекватного грошового потоку; ризик ліквідності застави; моральні та етичні характеристики позичальника.

До чинників, які збільшують ризик кредитного портфеля банку, належать: надмірна концентрація — зосередження кредитів в одному із секторів економіки; надмірна диверсифікація, котра призводить до погіршення якості управління за відсутності достатньої кількості висококваліфікованих фахівців зі знаннями особливостей багатьох галузей економіки; валютний ризик кредитного портфеля; недосконала структура портфеля, якщо його сформовано лише з урахуванням потреб клієнтів, а не самого банку; недостатня кваліфікація персоналу банку.

Сукупний ризик кредитного портфеля залежить від рівня ризикованості кредитів, з яких його сформовано, а тому для визначення портфельного ризику слід проаналізувати ризик усіх його складових.

Управління кредитним ризиком банку – це формалізований процес з чіткою послідовністю етапів, механізмів та методів, за допомогою яких банк виявляє ризики, оцінює їх рівень, здійснює моніторинг і контролює свої ризикові позиції. Управління кредитним ризиком полягає у проведенні дій, спрямованих на підтримання такого рівня ризику, який відповідає поставленим цілям банку [42, 14, 8, 28, 46, 47, 48].

Система управління кредитним ризиком повинна відповідати певним вимогам. Серед них:

— цілісність. Система управління повинна бути цілісною, оскільки порушення цілісності може призвести до зміни зв'язків між частинами системи та механізму її функціонування;

— стійкість. Система управління повинна зберігати свої властивості при дії зовнішніх та внутрішніх чинників;

— цілеспрямованість. Цілеспрямованість передбачає розробку цілей та завдань, шляхи їх досягнення;

— гнучкість. Гнучкість означає здатність та готовність до змін в результаті виникнення нових завдань;

— одноманітність. Одноманітність передбачає підпорядкованість всіх можливостями банку, а також елементів принципам побудови та функціонування;

— оперативність. Система повинна бути оперативною для того, щоб за період прийняття та виконання рішень не настали зміни, при яких реалізація прийнятих рішень недоцільна;

— надійність. Система повинна функціонувати постійно і безперебійно;

— оптимальність. Оптимальність системи управління характеризується встановленням між її елементами раціональних зв'язків на всіх рівнях;

— економічність. Економічність передбачає отримання необхідного результату при мінімальних затратах [42, 24, 94].

Слід зазначити, що система управління кредитним ризиком не лише дозволяє банкам забезпечувати прибутковість та ефективність кредитної операції, а й сприяє виконанню банківським кредитом його ролі у сфері грошового обігу. Видані і неповернені в зазначений термін кредити збільшують грошову масу в країні, сприяють інфляційним процесам.

Система управління кредитним ризиком (табл.7.3) включає об'єкт,суб'єкти, інструменти та підсистеми забезпечення.

Кредитний ризик є основним об'єктом управління для банків. При цьому всі види кредитного ризику мають окремий механізм управління.

Організаційне забезпечення управління кредитним ризиком банку починається із загальних зборів акціонерів (учасників), які визначають загальну стратегію розвитку банку та відповідну стратегію щодо управління ризиками. Спостережна рада здійснює

нагляд за законністю та обґрунтованістю прийнятих рішень. Реалізація розробленої політики проводиться правлінням банку, яке в свою чергу розподіляє окремі завдання відповідним департаментам та відділам банку. Організаційна структура кредитної функції в кожному конкретному банку має особливості, що визначаються розмірами, можливостями банку, а також потребами клієнтури.

Таблиця 7.3

Система управління кредитним ризиком банку

Елемент системи управління	**Характеристика елемента**
Об’єкт	- індивідуальний кредитний ризик (ризик конкретного позичальника); - портфельний кредитний ризик (ризик портфеля)
Суб’єкти	- загальні збори акціонерів (учасників), спостережна рада, правління; - кредитний комітет, комітет кредитного нагляду, служба ризик-менеджменту; - співробітники кредитних підрозділів
Інструменти	- планування; - регулювання; - аналіз; - контроль
Підсистеми забезпечення	- нормативна; - інформаційна; - технологічна; - кадрова

У великих банках організаційна структура може складатися з кількох департаментів, які об’єднують розгалужену мережу відділів, секторів, комітетів, груп, економічних рад тощо. Ці структурні підрозділи спеціалізуються на виконанні певних функцій кредитної процедури, наприклад, відділ галузевого аналізу, відділ кредитної політики, відділ кредитних продуктів,

відділ кредитної документації, відділ економічних прогнозів, відділ з розгляду кредитного процесу тощо.

У невеликих банках виконання всіх функцій сконцентровано в кількох структурних підрозділах. З огляду на важливість контролю як методу управління кредитними ризиками в банках створюються окремі структурні підрозділи з перевірки кредитів. Щоб забезпечити об'єктивність, такі підрозділи рекомендується організаційно відокремлювати від кредитних відділів та управлінь.

Банки повинні використовувати різноманітні форми організації контролю, методи звірки кредитів, структуру підрозділів залежно від специфіки діяльності та клієнтів, потреб і можливостей, особливостей ринку та конкретної ситуації. Однак існують загальні принципи та правила, яких повинен дотримуватися менеджмент кожного банку, формуючи організаційну структуру процесу кредитування.

Функцію надання кредитів необхідно відокремити від функції контролю за наданими кредитами. У кредитному департаменті банку функцію кредитного аналізу доцільно відокремити від процесу надання та оформлення кредитної угоди. Це сприятиме підвищенню рівня об'єктивності оцінки кредиту та зменшенню кредитних ризиків.

Велике значення має ефективна організація роботи кредитного комітету та комітету кредитного нагляду. До складу цих комітетів входять керівники та провідні спеціалісти банку, які періодично збираються на засідання і колегіально вирішують поточні завдання, формують кредитну політику, приймають рішення про надання "великих" кредитів та списання безнадійних кредитів. Комітети – це не структурні підрозділи банку.

Функції кредитного комітету:

— формування кредитної стратегії та кредитної політики банку;

— затвердження організаційної структури кредитного департаменту та посадових інструкцій його працівників;

— визначення напрямів диверсифікації кредитного портфеля банку та відповідних лімітів за країнами, галузями, кредитними інструментами, позичальниками;

— оцінка адекватності резервів під можливі втрати за кредитами;

— аналіз кредитного ризику портфеля та ризиків, які пов'язані з кредитуванням;

— прийняття рішень про надання "великих" кредитів;

— періодичне списання безнадійних кредитів.

Функції комітету кредитного нагляду:

— ухвалення змін та доповнень до загальної кредитної політики;

— аналіз та оцінка нових ринків, на які планує виходити банк;

— затвердження критеріїв прийнятності ризику;

— впровадження нових кредитних інструментів, в тому числі встановлення допустимого рівня ризику за такими інструментами;

— аналіз взаємовідносин банку з новими клієнтами та збільшення обсягів кредитних операцій з постійними клієнтами;

— затвердження окремих винятків із загальних правил кредитної політики банку;

— аналіз звітів внутрішніх аудиторів щодо процесу кредитування;

— ухвалення кредитних процедур.

Функції відділу кредитного аналізу:

— збір та обробка фінансової інформації про клієнтів та перспективних позичальників;

— аналіз фінансової звітності претендентів на одержання кредиту;

— підготовка звітів про затвердження кредитів та інформації, яка необхідна для прийняття рішень про надання кредитів;

— організація засідань кредитного комітету і реєстрація рішень;

— ведення картотеки кредитної інформації (ККІ);

— підготовка відповідей на запити за кредитами з інших банків та небанківські законні запити.

Функції відділу кредитних операцій:

— підготовка, реєстрація та перевірка основної документації щодо кредитних операцій банку;

— зберігання кредитних справ, зокрема оригіналів договорів, документів на заставу, гарантійних зобов'язань, повідомлень тощо;

— реєстрація кредитів у бухгалтерському обліку, підготовка документації для здійснення бухгалтерських проводок;

— підтримання юридичних прав банку на заставу шляхом реєстрації вимог до позичальника і передавання права власності банку;

— виставлення клієнтам рахунків на процентні платежі за кредитами, комісійними та іншими зборами;

— звіт про банкрутство клієнта, а також підготовка документації, що попереджає про закінчення строку кредитної угоди.

Функції відділу кредитного контролю:

— періодична перевірка всіх кредитів, наданих банком (не рідше одного разу на рік);

— систематична перевірка найбільших кредитів (кожні 30 або 90 днів);

— вибіркова перевірка кредитних справ та стану кредитної документації;

— докладна розробка процедур перевірки кредитів, що забезпечить контроль за виконанням найважливіших умов кожної кредитної угоди;

— постійний контроль за проблемними кредитами, збільшення кількості перевірок як реакція на загострення проблем;

— регулярні перевірки кредитів за умови економічного спаду або при появі проблем у тих галузях, де сконцентровані кредити банку (одна перевірка на квартал);

— контроль за станом та ліквідністю застави, іншим забезпеченням кредитів;

— подання документації про наявність проблемних кредитів та розміри можливих втрат за кредитними операціями;

— оцінка величини ризику кредитного портфеля банку в цілому та розробка рекомендацій щодо обсягів резервних фондів [91].

Основними інструментами управління кредитним ризиком є планування, регулювання, аналіз та контроль.

Планування кредитного ризику пов'язане з кредитною політикою банку, яка повинна забезпечувати ефективне управління портфелем кредитів, ретельний контроль за ними і мінімізацію втрат від настання кредитних ризиків. Банк буде успішним тоді, коли ризики контрольовані і знаходяться в рамках його фінансових можливостей.

Кредитна політика комерційного банку – це стратегія і тактика банку щодо залучення коштів та спрямування їх на кредитування клієнтів банку (позичальників) на основі таких принципів кредитування, як строковість, платність, забезпеченість, поверненість та цільовий характер використання. Кредитна політика щодо стратегії включає пріоритети, принципи та цілі окремого комерційного банку на кредитному ринку, а щодо тактики – фінансовий та інший інструментарій, що використовується банком для реалізації своїх цілей при здійсненні кредитних угод, правила їх здійснення, регламент організації кредитного процесу.

Кредитна політика в більш вузькому значенні – це система заходів у сфері кредитування клієнтів, що здійснюються банком для реалізації загальної стратегії в певний період часу. Отже, кредитна політика як основа процесу управління кредитом визначає пріоритети в процесі розвитку кредитних відносин, з одного боку, та функціонування кредитного механізму – з другого.

Банк розробляє кредитну політику та діє згідно з нею насамперед тому, що це дає змогу планувати, регулювати, контролювати, раціонально організовувати взаємовідносини з клієнтами щодо зворотного руху грошових коштів. Кредитні вкладення для банку повинні бути надійними та рентабельними. Оскільки кредити у банках становлять найзначнішу і найбільш проблемну частину активів, вони повинні піддаватися ретельній оцінці та нормалізації. Виходячи з цього, кредитна політика банку – це один з найважливіших інструментів запобігання ризиків, а її головне призначення полягає у встановленні ключових принципів, яких повинні дотримуватися менеджери та

керівники банку при плануванні кредитної діяльності і наданні кредитів.

Необхідно зазначити, що сама по собі кредитна політика – це не панацея від “поганих” кредитів. Будь-якою, навіть дуже ефективною кредитною політикою можна знехтувати через недбалість або халатність. Саме тому у банку повинна бути така система прийняття кредитних рішень і підготовки менеджерів та керівників, такий контроль над банківськими операціями, за яких відхилення від кредитної політики були б неможливі.

При розробці кредитної політики можна виділити такі пріоритети: *Надання якісних кредитів.* Якісні кредити (стабільні, стійкі) – це кредити, що забезпечують адекватний процентний прибуток навіть при негативних змінах макроекономічних умов або змінах умов ведення бізнесу. На відміну від цієї категорії кредитів, до стабільних не належать кредити, які в даних умовах захищені від ризику заставами, гарантіями та ін., але у випадку зміни зовнішнього середовища можуть не приносити процентний прибуток. Отже, якісний кредит – це забезпечений кредит, який може бути погашений у визначені строки без проблем чи ускладнень для позичальника.

Прибутковість. Вартість кредиту повинна відповідати прогнозному (розрахунковому) ступеню ризику. При цьому кредитна політика банку спрямовується на створення стабільних прибуткових для банку відносин з клієнтурою. Ці відносини з клієнтом необхідно максимізувати шляхом перехресних продажів для забезпечення максимального співвідношення ризику та прибутковості для кожного клієнта. Необхідно уникати такого кредитування, при якому ніяких інших відносин, крім кредитних, між клієнтом та банком не передбачається.

Обґрунтоване зростання кредитного портфеля. Метою банку є довгострокове і стабільне зростання прибутковості бізнесу. Це зростання не може бути забезпечене, по-перше, без формування портфеля кредитів відповідної якості, по-друге, без досягнення оптимального співвідношення між прибутковістю та ризиком. Зростання кредитного портфеля банку повинно контролюватися таким чином, щоб уникнути неприйнятної для банку концентрації ризику, наприклад, за галузями, позичальниками,

територією тощо. Ліміти повинні визначатися внутрішньобанківськими положеннями про кредитування на рівні, який не нижчий, ніж вимагає Національний банк України, хоча вони можуть бути й більш жорсткими. Кредитна політика банку розробляється як елемент його банківської політики. При цьому слід підкреслити, що цілі кредитної політики пов'язані із загальними стратегічними цілями банку і співпадають з його банківською політикою. Тобто підвалини кредитної політики складає стратегія банку, зорієнтована на зростання його капіталу чи на збільшення поточних доходів, або ж змішана стратегія.

Необхідно зазначити, що не існує загальної кредитної політики для банків. Кожний банк визначає власну кредитну політику, виходячи із економічної, політичної та соціальної ситуації в регіоні його функціонування або враховуючи зовнішні та внутрішні ризики, які впливають на роботу даного банку.

До найважливіших зовнішніх чинників, які визначають кредитну політику банку, належать такі:

— загальний стан економіки країни, темпи інфляції і зростання валового внутрішнього продукту (ВВП), дефіцит державного бюджету тощо;

— грошово-кредитна політика Національного банку України;

— рівень доходів населення, здатність його споживати банківські послуги, наявність соціальних пільг тощо;

— регіональна та галузева специфіка функціонування банку;

— рівень конкуренції;

— рівень цін на банківські продукти та послуги;

— політизованість суспільства;

— соціальна напруженість;

— попит на послуги банку.

До найважливіших внутрішніх чинників впливу, які визначають кредитну політику банку, належать такі:

— кредитний потенціал банку;

— рівень ризику та прибутковості окремих видів позик;

— стабільність депозитів;

— спектр проведених операцій і послуг;

— забезпеченість позик;

— професійна підготовленість, кваліфікація та досвід персоналу;

— клієнтура банку;

— цінова політика банку.

Етапи формування кредитної політики комерційного банку наведені на рис. 7.3.

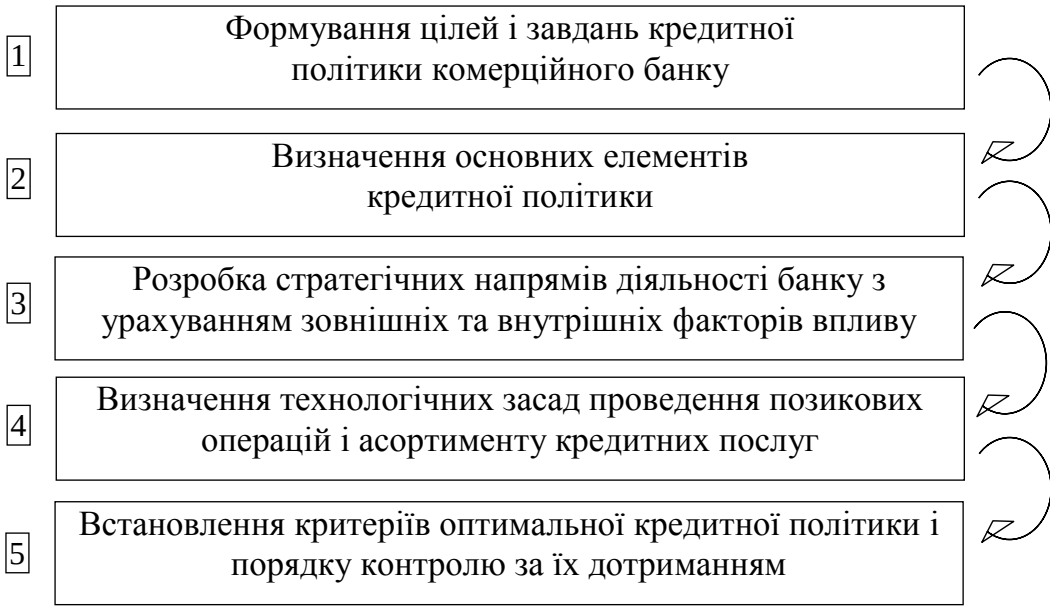

Рис. 7.3. Етапи формування кредитної політики комерційного банку

В процесі розробки кредитної політики банки визначають пріоритети при формуванні кредитного портфеля, розглядаючи його диверсифікацію з позицій оптимальної кредитної політики.

Опис кредитної політики має важливе значення. Він допомагає банку сформувати такий портфель, який допоможе йому досягти певних цілей, зокрема забезпечити прибутковість, контроль за рівнем ризику і відповідність вимогам, які висуваються регулюючими органами.

Опис кредитної політики повинен містити:

1. Мету, виходячи із якої формується кредитний портфель, тобто зазначення планових характеристик кредитного портфеля, видів кредитів, строків їх погашення, розмірів і якості кредитів.

2. Опис повноважень у сфері надання кредитів, якими наділений кожний кредитний працівник та кредитний комітет

(максимальна сума та вид кредиту, який може бути погоджений конкретним працівником, необхідні підписи).

3. Обов'язки при передачі прав і наданні інформації у рамках кредитного управління.

4. Порядок перевірки, оцінки та прийняття рішень за кредитними заявками клієнтів.

5. Необхідну документацію, яка додається до кожної кредитної заявки, а також документацію, яка зберігається у кредитній справі (фінансова звітність, договори гарантії і застави тощо).

6. Права працівників банку з детальною вказівкою на того, хто відповідає за зберігання та перевірку кредитних справ.

7. Основні правила прийняття, оцінки та реалізації кредитного забезпечення.

8. Опис політики та практики встановлення процентних ставок і комісій за кредитами, умови погашення кредитів.

9. Опис стандартів якості, які застосовуються до всіх кредитів.

10. Визначення максимального розміру кредитних вкладень, тобто максимально допустимого рівня співвідношення кредитних вкладень до сукупних активів.

11. Опис регіону, який обслуговується банком і де повинна здійснюватися основна частина кредитних вкладень.

12. Опис практики виявлення, аналізу та вирішення ситуацій, пов'язаних з проблемними кредитами.

Опис кредитної політики повинен бути достатньо гнучким для того, щоб враховувати всі зміни економічних умов і правил, які встановлюються регулюючими органами. Однак порушувати положення, які містяться в кредитній політиці банку, можна лише у виняткових випадках. Фактичний склад кредитного портфеля повинен відображати його кредитну політику. В противному разі не буде забезпечена ефективна реалізація кредитної політики.

Отже, кредитна політика створює необхідні передумови ефективної роботи персоналу банку, знижує ймовірність помилок і прийняття нераціональних рішень, дозволяє провести планування кредитних ризиків [91, 27, 57].

Структурування кредиту, яке полягає в розробці банком умов кредитування для кожного клієнта з метою отримання доходу, також можна розглядати в контексті оцінки кредитного ризику.

Неправильне визначення обсягу кредиту збільшує кредитний ризик. Якщо обсяг кредиту більший від обсягу коштів, необхідних для реалізації проекту, це означає, що банк неефективно використовує кредитні кошти. Якщо обсяг кредиту менший, ніж потреба в ньому, то в кращому випадку позичальник змушений буде знову звернутися до банку, а в гіршому – банк ризикує втратити всю суму кредитних коштів. У разі неправильно визначених строків кредитування банк наражається на кредитний ризик. Якщо кредит наданий на строк, менший від необхідного, банк ризикує не отримати дохід, на який він розраховує, через те, що позичальник не зможе отримати очікуваний прибуток від господарської діяльності. Якщо строк кредитування навпаки завищений, то банк втрачає можливість контролювати цільове використання кредитних коштів внаслідок їх передчасного вивільнення та повторного використання в обороті позичальника. Банківський процент відображає вартість кредитних ресурсів, виступаючи у вигляді певної суми, яку одержує банк від позичальника за право користуватися тимчасово позиченими грошовими коштами [42].

З'ясування сутності управління кредитним ризиком кредитора дає змогу перейти безпосередньо до дослідження методів управління кредитними ризиками, які мають як добровільний, так і примусовий характер у тому випадку, якщо діяльність кредитора підлягає регулюванню з боку відповідних інстанцій (Верховна Рада України, Національний банк України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку тощо).

7.5. Методи управління ризиком кредитного портфеля банку.

Методи управління кредитним ризиком поділяються на дві групи: 1) методи управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту; 2) методи управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля банку.

До методів управління ризиком окремого кредиту належать:

— аналіз кредитоспроможності позичальника;

— аналіз та оцінка кредиту;

— структурування позички;

— документування кредитних операцій;

— контроль за наданим кредитом і станом застави.

Особливість перелічених методів полягає у необхідності їх послідовного застосування, оскільки одночасно вони є етапами процесу кредитування. Якщо на кожному етапі перед кредитним працівником поставлено завдання мінімізації кредитного ризику, то правомірно розглядати етапи процесу кредитування як методи управління ризиком окремої позички.

Стратегія управління кредитним ризиком передбачає необхідність вибору одного з таких варіантів: 1) уникнення (ухилення) ризику; 2) прийняття ризику; 3) поглинання кредитного ризику; 4) перекладання ризиків; 5) використання інструментів зниження рівня ризику. Проте, зазвичай існує дві ситуації в управлінні кредитними ризиками: або кредитор приймає ризик, або ж ухиляється від нього.

Метод ухилення від кредитного ризику може використовуватися як кредиторами, так і регулюючими інстанціями. Кредитори своєю чергою використовують цей метод як на рівні ризиків, що зумовлені проблемами позичальників (відмова у видачі кредиту), так і на рівні ризиків, що зумовлені технічно-організаційними проблемами кредитора (відмова від комп'ютерних технологій, що викликають сумнів; відмова у працевлаштуванні особам, професійні якості яких викликають сумнів, тощо). Водночас зрозуміло, що використання методу ухилення від кредитного ризику має бути обґрунтованим, оскільки в іншому випадку кредитор втрачатиме потенційних клієнтів і, як наслідок, втрачатиме прибуток.

Яскравим прикладом використання цього методу регулюючими інстанціями можна вважати практику встановлення Національним банком України економічних нормативів, одним із яких є норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), згідно з яким одна особа може отримати кредитів на суму, що не перевищує 25 % регулятивного капіталу комерційного банку. Таким чином, якщо до комерційного банку звертається позичальник, що вже отримав кредитів на суму, яка становить 25 % регулятивного капіталу банку, комерційний банк має відмовити йому у видачі кредиту, тобто відбудеться примусове щодо банку ухилення від кредитного ризику [7].

Метод поглинання кредитного ризику. Доцільність використання цього методу має дискусійний характер. Передусім ідеться про те, що кредитор у повному обсязі приймає на себе ризик, причому не використовує жодних способів захисту від нього, окрім власного капіталу. Однак зрозуміло, що може виникнути ситуація, коли поглинання кредитного ризику виявиться невиправданим, а відтак постане проблема банкрутства кредитора.

Метод перекладання ризиків, або страхування кредитних ризиків вперше був застосований у 1911 році у США і став досить поширеним. Мета страхування кредитних ризиків — зменшення розміру втрат, які можуть виникнути в процесі кредитування. Варто відзначити, що страхування кредитних ризиків можна розглядати принаймні у двох площинах: страхування від власне ризику неповернення кредиту, або страхування відповідальності перед кредитором за непогашення кредиту і несплати відсотків за користування ним, та страхування застави, якщо застава має насамперед речовий характер.

Використання цього методу передбачає залучення страхової компанії, а тому виникає низка проблем: по-перше, необхідно правильно обрати страховика як із точки зору безпеки, так і з точки зору мінімізації витрат, оскільки значна частина витрат буде тягарем в першу чергу для позичальника; по-друге, кредитор має приділити значну увагу укладанню договору страхування відповідальності позичальника перед кредитором за непогашення кредиту з огляду на: 1) строк дії договору страхування має перевищувати кінцевий строк погашення кредиту та відсотків за ним, включаючи строк подачі і розгляду заяви; 2) страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту має проводитися по можливості у повній сумі виданого кредиту та відсотків за користування ним; 3) строк подання страховій компанії заяви про настання страхового випадку має бути мінімальним; крім заяви страхувальника про настання страхового випадку, може бути подана і відповідна заява банку-кредитора; 4) дата настання страхового випадку відповідальності страхової компанії з виплати відшкодування має відповідати даті погашення кредиту і виплати відсотків. Має бути мінімальним період, протягом якого проводиться відшкодування [7].

Також необхідно враховувати таку особливість при використанні методу страхування, як розміри страхової суми, яку страховик має сплатити кредитору в разі настання страхового випадку. Якщо мова йде про страхування застави, необхідно прослідкувати, щоб страхова сума не перевищувала вартість застави. У разі страхування відповідальності позичальника за неповернення кредиту страхова сума має становити від 50 % до 90 % суми непогашеного кредиту, оскільки жодна страхова компанія, яка діє раціонально, не погодиться повністю застрахувати ризик неповернення кредиту.

Метод розкладання ризиків полягає у тому, що кредитор частину ризику передає іншим економічним агентам. Яскравим прикладом є надання консорціумних кредитів, тобто кредитів, які надаються кількома кредиторами, що створюють певне об'єднання, одному клієнту. Також прикладом розкладанням кредитного ризику може слугувати й посередництво у кредиті: ініціатором кредитування в даному випадку можуть виступати органи державної влади, міжнародні фінансово-кредитні установи, які мають на меті запровадження певних кредитних програм і потребують для цього допомоги комерційних банків. Безумовно, у переважній більшості комерційні банки дійсно є виключно посередниками, однак можливі ситуації, коли частину коштів для здійснення кредитних програм надаватиме саме банк-посередник, тобто частину кредитного ризику він братиме на себе [7].

Інструменти зниження ступеня кредитного ризику, що застосовуються в банківській практиці [17, 62, 43, 15, 48, 23, 99, 97] поділяють на дві групи.

До *першої групи* відносяться інструменти, що дозволяють знизити імовірність реалізації кредитного ризику.

1. Реалізація заходів, що забезпечують підвищення ступеня готовності позичальника виконувати зобов'язання за кредитною угодою.

Мета застосування даного підходу полягає в організації відносин банку і позичальника таким чином, щоб останній вважав виконання зобов'язання перед банком пріоритетом. Зазначена мета досягається через включення в кредитну угоду умов, в яких передбачається, що невиконання зобов'язань для позичальника

економічно невигідне. Подібний ефект забезпечують санкції (неустойки), зумовлені порушенням договірних відносин.

Неустойкою вважається визначена законом або договором грошова сума, яку боржник зобов'язаний сплатити кредитору у випадку невиконання або неналежного виконання зобов'язання, зокрема при простроченні виконання.

За своєю суттю неустойка може бути договірною або законною. При договірній неустойці угода повинна бути укладена в письмовій формі, тобто конкретні розміри і види неустойки зазначаються в кредитному договорі. Існує три форми неустойки [51]: власне неустойка; штраф; пеня.

Неустойка – це стягнена з боржника грошова сума, яка визначається в процентному відношенні до суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.

Штраф – це визначена законом або договором грошова сума, яку боржник зобов'язаний сплатити кредитору в раніше обумовленому розмірі або в процентному відношенні до вартості робіт (послуг) і передбачена, як правило, на випадок невиконання обов'язку здійснити конкретну дію, яка є складовою частиною загального зобов'язання.

Пеня – це грошова сума, встановлена законом або договором на випадок прострочення виконання боржником зобов'язання, яку боржник зобов'язаний сплатити кредитору в процентному відношенні до суми простроченого платежу або невиконаного зобов'язання за кожний день прострочення.

2. Реалізація заходів, що забезпечують підвищення фінансових можливостей позичальника.

До способів, використання яких забезпечує підвищення можливостей позичальника щодо виконання умов кредитної угоди, відноситься спільна діяльність банку і позичальника, спрямована на організацію попередньої підготовки позичальника до освоєння кредитних ресурсів. Така підготовка забезпечує зростання можливостей позичальника щодо ефективного використання кредитних ресурсів, а також зниження рівня кредитного ризику.

3. Підвищення поінформованості банку про готовність і можливість позичальника виконувати умови кредитної угоди.

Це реалізується шляхом використання інформації про рух грошових коштів позичальника на його рахунку, спеціалізації банку на обслуговуванні групи взаємозалежних позичальників, що належать до однієї галузі економіки, регіону і співпрацюють у сфері виробництва та збуту, організації відносин між банком-кредитором і підприємством-позичальником на основі стабільного партнерства, збору додаткової інформації.

4. Розподіл ризику. Використання розподілу кредитного ризику передбачає частковий трансферт (передачу) ризику контрагентам за окремими кредитними операціями. Як правило, передається та частина кредитних ризиків, за якими контрагенти мають більше можливостей для нейтралізації їх наслідків, а також володіють більш ефективними інструментами мінімізації. Основними напрямами розподілу кредитних ризиків є:

— розподіл між учасниками інвестиційних проектів;

— розподіл між учасниками лізингової операції;

— розподіл між учасниками консорціумного кредитування;

— розподіл між учасниками форфейтингових та факторингових операцій.

5. Лімітування. Лімітування кредитного ризику передбачає встановлення внутрішніх фінансових нормативів у процесі розробки кредитної політики банку. Як правило, лімітування використовується для кредитних операцій, ризик за якими виходить за межі допустимого. Прикладом лімітування в управлінні кредитним ризиком на рівні індивідуального позичальника є обмеження розміру кредиту (ліміт овердрафту, кредитний ліміт за банківськими картками).

До *другої групи* входять інструменти, що забезпечують зниження масштабу втрат при реалізації кредитного ризику.

1. Передача ризику (страхування). Страхування – це передача за певну плату повного або часткового власного ризику спеціалізованій організації. Страхування за своєю природою є формою попереднього резервування ресурсів, призначених для компенсації збитку від очікуваного прояву ризиків. Економічна сутність страхування полягає у створенні резервного (страхового) фонду. Розмір відрахувань до цього фонду для суб’єкта, що прагне мінімізувати негативні прояви ризику,

менший від розміру очікуваного збитку і, як наслідок, страхового відшкодування. Значна частина ризику або весь ризик передається від страхувальника до страховика.

Основними об'єктами страхування в кредитній діяльності банку є: об'єкт застави; ризики, пов'язані з банківськими кредитами (споживчими, іпотечними, контокорентними, під цінні папери тощо), виданими (прийнятими) гарантіями.

Страхування кредитів широко використовується банками у двох формах:

— заставного або кауційного страхування. У цьому випадку страхувальником виступає позичальник, об'єктом страхування – його майнова відповідальність перед банком, який надав кредит, за своєчасне і повне погашення боргу і процентів за ним;

— делькредерного страхування. У цьому випадку страхувальник – банк, а об'єкт страхування – відповідальність усіх чи окремих позичальників перед банком за своєчасне і повне погашення кредиту і процентів за ним, тобто фінансовий ризик банку одержати збитки внаслідок невиконання або неналежного виконання позичальниками умов кредитних угод. У цьому випадку сума страхових внесків, які сплачує банк, може враховуватися при встановленні процентної ставки за кредит.

Як правило, банки віддають перевагу заставному страхуванню або, як його називають у вітчизняній практиці страхування майнової відповідальності страхувальника перед банком-кредитором щодо виконання фінансових зобов'язань за кредитною угодою як способу забезпечення кредиту.

Це пов'язано перш за все з тим, що при використанні делькредерного страхування (страхування фінансового ризику банку-кредитора) банку доводиться залишати частину ризику неповернення кредиту позичальником на своєму утриманні (близько 20% наданої у кредит суми) відповідно до загальноприйнятих умов проведення страхування, тобто застосування франшизи (норми власного утримання страхувальника). Крім того, при страхуванні власного фінансового ризику в умовах високої конкуренції банк вимушений буде надавати застраховані кредити під звичайні проценти, а також сплачувати значні страхові платежі. Це

знижує прибутковість кредитних операцій, тому на практиці використовується страхування відповідальності позичальника як додаткове забезпечення кредитів. Страхування фінансових ризиків у вітчизняній практиці здебільшого використовується при кредитуванні найбільш "поважних" клієнтів, яких банк не хоче обтяжувати складною і водночас витратною процедурою оформленням договору страхування відповідальності, договору застави тощо.

Страхування кредитного ризику – це взаємовигідна угода для всіх її учасників. Зокрема позичальнику гарантується захист від втрати ділової репутації через несвоєчасність погашення кредиту. Банк у свою чергу отримує досить високі гарантії повернення кредиту, хоча при заставному страхуванні може і не виступати стороною за договором страхування. Страхова компанія отримує досить значну винагороду за свої послуги у вигляді страхової премії, адже цей вид страхування відноситься до найбільш дорогих страхових послуг.

2. Використання відсоткової ставки. Використання процентної ставки передбачає зміну такої її складової, як надбавка за ризик, або ризикова премія. Нею компенсуються потенційні втрати банку від невиконання позичальником своїх зобов'язань. Надбавка за ризик, яка встановлюється банком, відображає рівень кредитного ризику конкретного позичальника і є ефективним важелем зростання зацікавленості клієнта у підвищенні власної кредитоспроможності.

3. Використання забезпечення. Забезпечення – це види та форми гарантованих зобов'язань позичальника перед кредитором щодо повернення кредиту у випадку можливого неповернення його позичальником. Забезпечення при наданні кредиту відіграє роль страхування від непередбачених обставин, адже навіть кредити, які надаються під проекти і вважаються дуже надійними, пов'язані з ризиком. Ризик можна мінімізувати шляхом ретельного аналізу кредитної заявки, але зовсім позбутися його неможливо.

Застава матеріальних цінностей та майнових прав є класичним та найбільш поширеним видом забезпечення у банківській практиці. Основні вимоги до застави: висока

ліквідність; здатність до тривалого зберігання, як мінімум на термін користування кредитом, в першу чергу таких товарно-матеріальних цінностей, як готова продукція, товари на зберіганні чи на переробці; стабільні ціни на заставлене майно; мінімальні витрати на зберігання та реалізацію застави.

Для того, щоб те чи інше майно позичальника стало предметом застави, воно повинне відповідати двом критеріям: 1) критерію достатності (кількісна визначеність предмета застави); 2) критерію прийнятності (якісна визначеність предмета застави).

Загальними вимогами при кількісному визначенні предметів застави є перевищення вартості заставленого майна над основним зобов'язанням, яке має заставодавець перед заставодержателем. Це означає, що вартість заставленого майна повинна бути більшою від суми кредиту і процентів, що належать за ним. Зокрема, при використанні застави нерухомого майна (іпотеки) для забезпечення кредиту максимальна сума кредиту в сумі забезпечення повинна складати не більше 60-80 %, при використанні застави цінних паперів – відповідно 50-60 % для акцій та 70-80 % для цінних паперів, що забезпечують тверді проценти, а для застави товарів на зберіганні чи переробці, іншого рухомого майна (транспортних засобів, різноманітного обладнання) – не більше 25-50 %.

Гарантія повернення кредиту – зобов'язання банку, іншої фінансової установи, видане за наказом позичальника на користь кредитора, сплатити останньому суму основного боргу і відсотки за кредитом у випадку невиконання позичальником своїх зобов'язань за кредитним договором щодо погашення боргу і відсотків.

Гарантія розглядається як самостійне зобов'язання гаранта перед банком, яке в правовому відношенні не залежить від інших договірних зобов'язань. Претензії банку, який отримав гарантію, можуть бути реалізовані у тому разі, якщо настане гарантійний випадок.

Надійність гарантії як засобу забезпечення виконання зобов'язань для банку пояснюється з кількох позицій.

По-перше, гарант відповідає за порушення зобов'язання боржником, його обов'язок перед кредитором не залежить від припинення або недійсності основного зобов'язання, зокрема і тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання.

По-друге, при порушенні боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант повинен сплатити кредиторові грошову суму, зазначену в гарантії.

По-третє, за загальним правилом гарантія не може бути відкликана гарантом. Тому гарантія як засіб забезпечення виконання зобов'язань досить вигідна кредитору, оскільки навіть за умови визнання договору з боржником недійсним або припинення зобов'язання через неможливість його виконання або через обставини, за які боржник не відповідає, гарант повинен сплатити кредиторові певну грошову суму, а гроші, як відомо, найліквідніший товар.

Порука – це договір з односторонніми зобов'язаннями, на основі якого поручитель зобов'язується при необхідності оплатити банку-кредитору заборгованість позичальника.

Договір поруки є доповненням до кредитного договору. Відповідно до нього поручитель зобов'язується перед кредитором іншої особи відповідати за виконання нею зобов'язання в повному обсязі або частково. Порука може забезпечувати лише дійсну вимогу.

Забезпечувальна функція поруки проявляється в тому, що кредитор при невиконанні зобов'язань боржником має право висувати вимоги як до боржника, так і до поручителя. У разі невиконання зобов'язання боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо інше не встановлено договором поруки. Поручитель відповідає в такому ж обсязі, як і боржник, зокрема за сплату процентів і неустойки, за відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки.

Поручитель, який виконав зобов'язання, набуває всіх прав кредитора за цим зобов'язанням, тобто має право вимагати від боржника виконання своїх зобов'язань вже перед ним. Кожен з

поручителів має право зворотної вимоги до боржника в розмірі виплаченої цим поручителем суми.

Порука припиняється одночасно з припиненням забезпеченого нею зобов'язання. Порука також припиняється, якщо кредитор протягом трьох місяців з дня настання строку зобов'язання не пред'явить позов до поручителя. Якщо строк виконання зобов'язання не зазначений або визначений моментом вимоги, то при відсутності іншої угоди відповідальність поручителя припиняється після закінчення одного року з дня укладення договору поруки.

Ефективність гарантії та поруки як способів забезпечення кредитів залежить від ряду факторів, основними з яких є: 1) по-перше, реальна оцінка банком-кредитором фінансової стійкості гаранта (поручителя); 2) по-друге, при отриманні гарантії (поруки) банк, що надає кредит, повинен впевнитися, що гарант (поручитель) готовий виконати своє зобов'язання.

Методи управління ризиком кредитного портфеля банку [87]:

— диверсифікація;

— лімітування;

— створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями комерційних банків;

— сек'юритизація.

Метод диверсифікації полягає у розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (величина капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон). Розрізняють три види диверсифікації — галузеву, географічну та портфельну.

Галузева диверсифікація означає розподіл кредитів між клієнтами, котрі здійснюють діяльність у різних галузях економіки. Для зниження загального ризику портфеля вирішальне значення має добір галузей, який здійснюється за результатами статистичних досліджень. Найвищий ефект досягається, коли позичальники працюють у галузях з протилежними фазами коливань ділового циклу. З допомогою кореляційного аналізу виявляються такі галузі, де результати діяльності різною мірою залежать від загального стану економіки. Якщо одна галузь

перебуває на стадії економічного росту, то інша переживає стадію спаду, а з часом їх позиції змінюються на протилежні. Тоді зниження доходів від однієї групи клієнтів компенсується підвищенням доходів від іншої групи, що допомагає стабілізувати доходи банку і суттєво знизити ризик.

Географічна диверсифікація полягає в розподілі кредитних ресурсів між позичальниками, котрі перебувають у різних регіонах, географічних територіях, країнах із різними економічними умовами. Географічна диверсифікація як метод зниження кредитного ризику доступна лише великим банкам з розгалуженою мережею філій та відділень на значній території. Це допомагає нівелювати вплив кліматичних і погодних умов, політичних та економічних потрясінь, які впливають на кредитоспроможність позичальників. Невеликі банки застосовують метод географічної диверсифікації здебільшого у процесі формування портфеля цінних паперів, що дозволяє знизити загальний ризик банку [87].

Портфельна диверсифікація означає розосередження кредитів між різними категоріями позичальників — великими і середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домашніми господарствами тощо. Кредити, надані у сфері малого бізнесу, часто супроводжуються підвищеним рівнем кредитного ризику, хоча й мають вищий рівень дохідності. Такі позичальники нерідко обмежені у виборі кредитора, тому банк може диктувати власні умови кредитної угоди. Якщо позичальником є велика компанія, то кредитний ризик оцінюється як незначний, але й дохідність такого кредиту невелика.

Іноді банк надає кредит відомій у світі компанії за ставками, які не приносять йому прибутків. Але проведення подібних операцій сприяє зростанню популярності та рейтингу банку. Загалом невеликі провінційні банки не мають змоги широко застосовувати метод портфельної диверсифікації, що призводить до підвищення ризикованості їхніх кредитних портфелів. Такі портфелі, сформовані насамперед за рахунок надання кредитів підприємствам малого бізнесу, а також споживчих кредитів, характеризуються вищим рівнем дохідності порівняно із середніми та великими

банками. Портфельна диверсифікація допомагає збалансувати ризик і дохідність кредитного портфеля банку.

Метод диверсифікації слід застосовувати зважено та обережно, спираючись на статистичний аналіз і прогнозування, враховуючи можливості самого банку і, передусім, рівень підготовки кадрів. Диверсифікація потребує професійного управління та глибокого знання ринку. Саме тому надмірна диверсифікація призводить не до зменшення, а до зростання кредитного ризику. Адже навіть у великому банку не завжди є достатня кількість висококваліфікованих фахівців, котрі мають глибокі у багатьох галузях економіки і практичний досвід роботи з різними категоріями позичальників, знають специфіку географічних територій.

Концентрація є поняттям, протилежним за економічним змістом диверсифікації. Концентрація кредитного портфеля означає зосередження кредитних операцій банку в певній галузі чи групі взаємопов'язаних галузей, на географічній території, або кредитування певних категорій клієнтів. Концентрація, як і диверсифікація, може бути галузева, географічна і портфельна.

Формуючи кредитний портфель, слід додержувати певного рівня концентрації, оскільки кожний банк працює в конкретному сегменті ринку і спеціалізується на обслуговуванні певної клієнтури. При цьому надмірна концентрація значно підвищує рівень кредитного ризику. Часто банки концентрують свої кредитні портфелі в найпопулярніших секторах економіки, таких як енергетика, нафтова та газова промисловість, інвестування нерухомості. Як показує міжнародний досвід, саме надмірна концентрація кредитного портфеля (зокрема в сфері нерухомості, в енергетичній галузі та ін.) стала причиною погіршення фінансового стану та банкрутства банків у розвинутих країнах протягом 70—80-х років минулого століття.

Визначення оптимального співвідношення між рівнями диверсифікації та концентрації кредитного портфеля банку є завданням, яке має вирішувати менеджмент кожного банку залежно від обраної стратегії, можливостей та конкретної економічної ситуації.

Установлення лімітів. Лімітування, як метод управління кредитним ризиком, полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позичок, що дозволяє обмежити ризик. Завдяки встановленню лімітів кредитування банкам удається уникнути критичних втрат унаслідок необдуманої концентрації будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати кредитний портфель та забезпечити стабільні доходи.

Ліміти можуть установлюватися за видами кредитів, категоріями позичальників або групами взаємопов'язаних позичальників, за кредитами в окремі галузі, географічні території, за найбільш ризикованішими напрямами кредитування, такими як надання довгострокових позичок, кредитування в іноземній валюті тощо. Лімітування використовується для визначення повноважень кредитних працівників різних рангів щодо обсягів наданих позичок. Кредитний ризик банку обмежується встановленням ліміту загального обсягу кредитного портфеля, обмеженнями величини кредитних ресурсів філій банку і т. ін.

Ліміти визначаються як максимально допустимий розмір позички чи напряму кредитування і виражаються як в абсолютних граничних величинах (сума кредиту у грошовому вираженні), так і у відносних показниках (коефіцієнти, індекси, нормативи). За базу для розрахунку нормативів можна брати величину капіталу банку, обсяг кредитного портфеля, валюту балансу та інші показники. Наприклад, ліміт кредитування позичальників певної галузі може бути визначений як максимальний сукупний обсяг грошових коштів або як відношення суми кредитів у галузь до загальної величини кредитного портфеля.

Перш ніж визначати ліміти кредитування, потрібно ідентифікувати основні сфери та фактори ризику. Для різних банків, окремих країн і регіонів ключові сфери ризику відрізнятимуться. З огляду на виявлені особливості керівництво банку встановлює ліміти для кредитного портфеля.

Лімітування як метод зниження кредитного ризику широко застосовується у практиці як на рівні окремого комерційного банку, так і на рівні банківської системи в цілому. Менеджмент банку має визначати обмеження згідно з обраною кредитною політикою та з урахуванням конкретної ситуації. Органи банківського нагляду в

багатьох країнах лімітуванням регулюють діяльність банків, зокрема кредитну, установлюючи обов'язкові нормативи, які обмежують обсяги кредитів.

Резервування. Створення резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків як метод управління кредитним ризиком полягає в акумуляції частини коштів, які надалі використовуються для компенсації неповернених кредитів. З одного боку, резерв під кредитні ризики служить захистом вкладників, кредиторів та акціонерів банку, а з іншого — резерви підвищують надійність і стабільність банківської системи в цілому.

Цей підхід базується на принципі обачності, за яким кредитні портфелі банків оцінюються на звітну дату за чистою вартістю, тобто з урахуванням можливих втрат за кредитними операціями. Для покриття цих втрат передбачається створення спеціального резерву переказуванням частини коштів банку на окремі бухгалтерські рахунки, з яких у разі неповернення кредиту списується відповідна сума. Якщо такий резерв не сформовано, то втрати за кредитними операціями відшкодовуються за рахунок власного капіталу банку. Значні кредитні ризики можуть призвести до повної втрати капіталу і банкрутства банку. Отже, створення резерву дає змогу уникнути негативного впливу кредитних ризиків на величину основного капіталу і є одним зі способів самострахування банку.

Процес формування резерву починається з оцінювання якості кредитного портфеля банку — класифікації кредитів. За певними критеріями кожний кредит відносять до однієї з кількох категорій, диференційованих за рівнем кредитного ризику та розмірами можливих втрат. Нарахування до резерву здійснюються за встановленими для кожної категорії нормами відрахувань, визначеними у відсотковому відношенні до суми кредитів цієї категорії. Критерії оцінки кредитів, кількість категорій та норми відрахувань за кожною категорією кредитів на міжнародному рівні не стандартизовано, тому вони визначаються центральним банком кожної країни самостійно залежно від економічних умов та ситуації.

Після того, як усі кредити класифіковано, обчислюється розрахункова величина резерву на покриття втрат за кредитними операціями. Надалі банк формує цей резерв за рахунок певних джерел. Визначення джерел формування резерву — одна з

найважливіших проблем у банківській діяльності. В міжнародній практиці резерв прийнято формувати за рахунок прибутку до оподаткування, що дозволяє зменшити оподатковувану базу на суму відрахувань до резерву і зменшує величину податків. Такий підхід створює для банків стимул сформувати резерв у повному обсязі.

Але при цьому виникає загроза того, що банки намагатимуться ухилитися від виплати податків до бюджету, свідомо занижуючи якість кредитного портфеля та завищуючи відрахування до резерву. На практиці цей процес регулюється ринковими відносинами, оскільки завищення резерву зменшує не лише податки, а й прибуток, що залишається у розпорядженні банку. Це, у свою чергу, зменшує розмір дивідендних виплат, що негативно впливає на ринкову ціну акцій банку та призводить до відпливу капіталу. Крім того, в такий спосіб уникнути виплат податків удається лише протягом деякого періоду. Якщо ризик не виправдався і кредит було повернуто, то прибуток у майбутньому періоді збільшується на відповідну суму.

Крім резерву під кредитні ризики банки створюють загальний резерв, джерелом формування якого є чистий прибуток. Створення та використання загального резерву регулюється чинним законодавством кожної країни. Кошти загального резерву можуть спрямовуватися на покриття втрат за кредитами, які виникли з вини банку, на відшкодування судових витрат, на покриття втрат у повному обсязі, якщо коштів резерву під кредитні ризики для цього виявилося недостатньо.

Сек'юритизація — це продаж активів банку через перетворення їх в цінні папери, які в подальшому розміщуються на ринку. В основному сек'юритизація застосовується до банківських кредитів, даючи можливість банкам передавати кредитний ризик іншим учасникам ринку — інвесторам, які купують цінні папери. Крім того, за допомогою сек'юритизації банк може здійснити трансферт ризику зміни відсоткової ставки та ризику дострокового погашення кредиту. Процес сек'юритизації дозволяє перемістити балансові активи банку за баланс, тобто є одним із видів позабалансової діяльності банку. Сек'юритизація активів знижує рівень ризикованості банку, покращує якість активів, дозволяє підвищити за інших рівних умов показники адекватності капіталу [87].

У процесі сек'юритизації беруть участь кілька сторін: банк як ініціатор продажу пакету кредитів; компанія, яка займається емісією цінних паперів; гарант (страхова компанія); інвестори (фізичні чи юридичні особи), котрі купують цінні папери на ринку. Процедура сек'юритизації починається з того, що банк, який є ініціатором продажу кредитів, укладає договір з компанією, котра на загальну суму сек'юритизованих кредитів робить емісію цінних паперів. Перед розміщенням пакету цінних паперів на ринку, компанія-емітент має здобути підтримку гаранта, який виконує функцію страхування емітованих цінних паперів. Часто така підтримка надається у формі урядових гарантій чи акредитивів великого банку. Відтак цінні папери розміщуються на ринку, а отримані від їх продажу грошові кошти починають надходити до гаранта та компанії-емітента, які передають їх банку-ініціатору.

Таким чином, банк отримує готівкові кошти на загальну суму пулу сек'юритизованих кредитів. При цьому банк продовжує обслуговувати ці кредити (які стають позабалансовими зобов'язаннями банку), тобто проводити розрахунки з позичальниками, отримувати кошти від погашення основної суми боргу та процентні платежі. Отримані грошові потоки банк направляє емітенту цінних паперів, який, у свою чергу, переводить їх інвесторам, тобто виплачує дохід за цінними паперами. Отже, потік грошових коштів починає надходити до інвестора, коли позичальники виплачують основну суму боргу та проценти банку-ініціатору.

Коли кредити сек'юритизовано, тобто перетворено в пакет цінних паперів, власність на ці кредити та відповідні потоки грошових надходжень переходить до інвесторів. Звідси походить і назва — перехідні цінні папери. Прикладами сек'юритизованих активів є іпотечні кредити, автомобільні позички, кредити на придбання обладнання. Оскільки перехідні зобов'язання забезпечені матеріальними активами, то в їхніх назвах відображається вид забезпечення — сертифікат на автомобільну позичку, забезпечені нерухомістю цінні папери.

Процедура сек'юритизації дозволяє банку здійснити трансферт кредитних ризиків (передати ризик іншим учасникам ринку), оскільки разом із власністю на кредити та надходження за ними до інвесторів, котрі придбали цінні папери на ринку, переходить і

кредитний ризик. У разі неповернення кредитів збитків зазнають інвестори.

Питання для самоконтролю

1. Які основні причини виникнення кредитного ризику на рівні окремого кредиту?
2. Які методи зниження ризику на рівні окремого кредиту може використати менеджмент банку в процесі кредитування?
3. Які існують методи зниження ризику на рівні кредитного портфеля банку?
4. Обґрунтуйте зміст лімітування як методу мінімізації кредитного ризику?
5. Назвіть особливості методу розкладання ризиків.
6. Які види диверсифікації кредитного портфеля застосовуються у банківській практиці?
7. У чому полягає сутність технології сек'юритизації?

Тестові завдання

1. Активний кредитний ризик – це:

а) імовірність того, що вартість частини активів кредиторів зменшиться, тобто це ризик неповернення або несвоєчасного повернення кредиту;

б) це ймовірність втрати кредитором частини прибутку через надто обережну кредитну політику;

в) це ймовірність втрати кредитором ліквідності кредитного портфеля через надто обережну кредитну політику;

г) імовірність того, що ліквідність активів кредиторів зменшиться, тобто це ризик неповернення або несвоєчасного повернення кредиту.

2. До загальних методів управління кредитними ризиками можна зарахувати:

а) уникнення ризику;

б) утримання (поглинання) ризику;

в) передача ризику;

г) всі відповіді вірні.

3. Метод сек’юритизації полягає:

а) у зосередженні кредитних операцій банку в певній галузі чи групі взаємопов'язаних галузей, на географічній території, або кредитування певних категорій клієнтів;

б) у розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (величина капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон);

в) у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позичок, що дозволяє обмежити ризик;

г) в акумуляції частини коштів, які надалі використовуються для компенсації неповернених кредитів;

д) продажі активів банку через перетворення їх в цінні папери, які в подальшому розміщуються на ринку.

4. Зміст поняття концентрації полягає:

а) у зосередженні кредитних операцій банку в певній галузі чи групі взаємопов'язаних галузей, на географічній території, або кредитування певних категорій клієнтів;

б) у розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (величина капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон);

в) у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позичок, що дозволяє обмежити ризик;

г) в акумуляції частини коштів, які надалі використовуються для компенсації неповернених кредитів;

д) продажі активів банку через перетворення їх в цінні папери, які в подальшому розміщуються на ринку.

5. Акумуляція частини коштів, які надалі використовуються для компенсації неповернених кредитів, це:

а) диверсифікація;

б) диференціація;

в) лімітування;

г) реструктуризація;

д) створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями комерційних банків.

6. Встановлення максимально допустимих розмірів наданих позичок, що дозволяє обмежити ризик, це:

а) диверсифікація;

б) диференціація;

в) лімітування;

г) реструктуризація;

д) створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями комерційних банків.

7. Географічна диверсифікація:

а) полягає в розподілі кредитних ресурсів між позичальниками, котрі перебувають у різних регіонах, географічних територіях, країнах із різними економічними умовами;

б) означає розосередження кредитів між різними категоріями позичальників — великими і середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домашніми господарствами;

в) означає розподіл кредитів між клієнтами, котрі здійснюють діяльність у різних галузях економіки;

г) означає розподіл кредитів між клієнтами, котрі здійснюють діяльність в однакових галузях економіки;

д) полягає в розподілі кредитних ресурсів між позичальниками, котрі перебувають в однакових регіонах, географічних територіях, країнах із різними економічними умовами.

8. Пасивний кредитний ризик – це:

а) імовірність того, що вартість частини активів кредиторів зменшиться, тобто це ризик неповернення або несвоєчасного повернення кредиту;

б) це ймовірність втрати кредитором частини прибутку через надто обережну кредитну політику;

в) це ймовірність втрати кредитором ліквідності кредитного портфеля через надто обережну кредитну політику;

г) імовірність того, що ліквідність активів кредиторів зменшиться, тобто це ризик неповернення або несвоєчасного повернення кредиту.

9. До чинників, які збільшують ризик кредитного портфеля банку, належать:

а) надмірна концентрація;

б) нездатність позичальника до створення адекватного грошового потоку;

в) ризик ліквідності застави;

г) моральні та етичні характеристики позичальника;

д) надмірна диверсифікація;

е) валютний ризик кредитного портфеля.

10. У процесі сек'юритизації беруть участь кілька сторін, зокрема:

а) банк;

б) позичальник;

в) компанія, яка займається емісією цінних паперів;

г) принципал;

д) гарант;

е) інвестори, котрі купують цінні папери на ринку.

Практичні завдання

1. У результаті аналізу кредитоспроможності позичальника, який звернувся з клопотанням про надання йому позики, фахівцями банку “Фінанси і кредит” було встановлено: ймовірність того, що кредит буде переведений до розряду проблемних Р (А11)=0,2; ймовірність пролонгації кредиту Р (А12/А11)=0,75; ймовірність погашення кредиту в терміни пролонгації в повному обсязі за умови пролонгації кредиту Р (А13/А12*А11)=0,85. Сума наданого кредиту складає 250000 грн. Здійснити аналіз та розрахувати величину ризику для даної кредитної операції.

Розв’язок.

Визначаємо ймовірність виникнення збитків за даною кредитною операцією: Р (с)= (А11)* Р (А12/А11)* (А13/А12*А11)=0,2*0,75*0,85=0,13.

Тобто, ймовірність того, що позичальник погасить узяту позику після її пролонгації і в терміни пролонгації у повному обсязі є високою (Р<0,5, позичальника слід відносити до групи надійних позичальників).

Для розрахунку рівня кредитного ризику як на рівні окремої угоди, так і на рівні кредитного портфеля використовуємо наступну формулу:

$$W=p(c),$$

де W – величина ризику; p(c) – імовірність виникнення збитків за кредитною угодою; S – сума кредиту.

W= 0,13*250000=32500 грн.

Отже, варто зазначити, що величина ризику даної кредитної операції складає близько 13 % і є не дуже значною, хоча існує необхідність більш ретельного моніторингу за даною кредитною операцією.

2. У результаті аналізу кредитоспроможності позичальника, який звернувся з клопотанням про надання йому позики, фахівцями Приватбанку було встановлено: ймовірність того, що кредит буде переведений до розряду проблемних P (A11)=0,1; ймовірність пролонгації кредиту P (A12/A11)=0,85; ймовірність погашення кредиту в терміни пролонгації в повному обсязі за умови пролонгації кредиту P (A13/A12*A11)=0,95. Визначити ймовірність того, що позичальник погасить узяту позику після її пролонгації і в терміни пролонгації у повному обсязі (P(A1)). Зробіть відповідні висновки.

3. У результаті аналізу кредитоспроможності позичальника, який звернувся з клопотанням про надання йому позики, фахівцями Укрсиббанку було встановлено: ймовірність того, що кредит буде переведений до розряду проблемних P (A11)=0,34; ймовірність пролонгації кредиту P(A12/A11)=0,77; ймовірність погашення кредиту в терміни пролонгації в повному обсязі за умови пролонгації кредиту P(A13/A12*A11)=0,75. Визначити ймовірність того, що позичальник погасить узяту позику після її пролонгації і в терміни пролонгації у повному обсязі (P(A1)). Зробіть відповідні висновки.

ТЕМА 8.
ПРОБЛЕМНІ КРЕДИТИ І ЗАХОДИ ЩОДО РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРОСТРОЧЕНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

8.1. Сутність проблемних кредитів та основні причини їх виникнення.

8.2. Особливості роботи банку з проблемними кредитами.

8.3. Схеми погашення простроченої заборгованості.

8.4. Заходи щодо реструктуризації банківських кредитів.

8.1. Сутність проблемних кредитів та основні причини їх виникнення.

Проблемними кредитами називають такі, за якими своєчасно не проведені один чи кілька платежів, значно знизилась ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, за яких банк матиме сумнів щодо повернення позики.

Ознаки, що свідчать про проблеми з кредитоспроможністю та ймовірність неповернення кредиту, подані в табл. 8.1 [108].

Збитки банку не обмежуються лише несплатою боргу і втратою процентів, вони можуть бути значно більшими і пов'язаними з іншими обставинами: 1) підривається репутація банку, тому що велике число прострочених і непогашених кредитів спричинить падіння довіри вкладників, інвесторів; 2) збільшуються адміністративні витрати, оскільки проблемні позички вимагають особливої уваги кредитного персоналу; 3) кошти будуть заморожені в непродуктивних активах.

У разі ненадходження платежів за кредитом (процентів і/чи основної суми боргу) в установлені кредитним договором терміни або у разі інших негативних змін у становищі позичальника відповідальний співробітник кредитного підрозділу інформує керівництво банку і переводить кредит у розряд «Спеціальний контроль»).

Банківських працівників повинні насторожити такі факти як: непредставлення фінансових звітів в установлений термін; різка зміна відносин із банком, небажання співпрацювати; заміна

ключових співробітників; відстрочки заміни застарілого устаткування і т. ін.

Завдання кваліфікованої роботи з проблемними активами перетворилася для вітчизняних кредитних установ в дуже актуальну, а в ряді випадків — в першочергову задачу.

Таблиця 8.1

Ознаки проблемності кредитів

Ознаки	**Характеристика (конкретні дії)**
Ознаки, пов'язані з позичаль-ником	- значне зняття коштів з рахунку; - вихід засновників з компанії; - позичальник належить до галузі з надмірним виробництвом; - діяльність позичальника залежить від впливу певних факторів (природних, кліматичних тощо)
Ознаки, пов'язані з виконанням угоди	нефінансові: - затримка фінансової звітності; - припинення контакту з працівниками банку; - реорганізація або спроба ліквідації підприємства; - переговори про внесення змін до кредитного договору, погіршення якості забезпечення фінансові: - нерегулярні та прострочені платежі; - раптові та необґрунтовані зміни залишків на рахунку; - використання разових джерел погашення кредиту; - зменшення обсягів реалізації продукції; - збільшення складських запасів; - зростання кредиторської заборгованості; - зменшення доходів; - зменшення рівня грошових статей балансу; - збільшення дебіторської заборгованості; - погіршення коефіцієнтів ліквідності, фінансової стійкості, зниження рентабельності підприємства тощо

Які ж напрямки роботи банку щодо зниження рівня проблемних активів і запобігання їхнього виникнення? Серед них можна виділити два основних:

— теоретичне, пов'язане з аналізом сформульованої проблеми;

— прикладне (організаційне), метою якого є створення умов (зокрема, формування відповідних організаційних структур) для реалізації намічених програм по роботі з проблемними активами.

Питання теоретичного аналізу сформульованої проблеми у свою чергу можуть бути розділені на наступні групи:

1) вибір системи показників, які найбільш адекватно відображають її стан;

2) вибір методів її дослідження;

3) розробка зручних для практичної діяльності інструментів її вирішення.

Для чіткого розуміння проблеми введемо наступну систему показників, що відбивають стан банківської позичкової заборгованості.

Поточна позичкова заборгованість (ППЗ) — позичкова заборгованість по основному боргу, термін платежу по якій ще не настав.

Прострочена позичкова заборгованість (ПППЗ) — позичкова заборгованість по основному боргу, не погашена позичальником у встановлені кредитним договором терміни.

Загальна позичкова заборгованість (ЗПЗ) — залишок основного боргу за наданими банком позичальнику кредитами, тобто сума *ППЗ* і *ПППЗ* на момент проведення аналізу показника.

Показник питомої ваги простроченої позичкової заборгованості (ПВ) розраховується як відношення обсягу простроченої позичкової заборгованості до обсягу загальної позичкової заборгованості:

(8.1)

Супроводжуючи кредит протягом усього терміну дії кредитної угоди, банк повинен щоквартально здійснювати оцінку фінансового стану позичальника та аналізувати можливості своєчасного повернення кредиту.

8.2. Особливості роботи банку з проблемними кредитами.

Для ефективної роботи банку доцільним є створення спеціалізованого підрозділу по роботі з проблемними активами. При необхідності формується також мережа дочірніх і «незалежних» підприємств, жорстко контрольованих банком і використовуваних для вирішення конкретних задач боротьби з простроченими кредитами.

Щомісяця банк повинен перевіряти стан об'єкта застави, про що обов'язково складається акт або довідка, при необхідності переглядається його вартість.

Незалежно від якості проведеного контролю банки тією чи іншою мірою стикаються з проблемою неповернення кредитів. Проблемними є кредити, у поверненні яких банк сумнівається. У процесі роботи з такими кредитами керівництво банку найчастіше застосовує реабілітацію чи ліквідацію.

Робота з проблемними кредитами – одна із функцій банку, метою якої є реалізація заходів щодо поліпшення впливу проблемних кредитів на дохідність банку [61]. Ця робота складається з таких етапів: 1) профілактичні заходи щодо запобігання проблемних кредитів (аналіз ступеня ризику); 2) аналіз кредитного портфеля та раннє виявлення кредитів, які можуть перейти до категорії проблемних, тобто аналіз факторів, які спричиняють проблемні кредити; 3) розробка комплексу заходів щодо погашення проблемних кредитів; 4) розробка механізму стягнення заборгованості.

Розробка комплексу заходів щодо погашення проблемних кредитів передбачає реструктуризацію кредиту. Реструктуризація включає:

— укладення спільної угоди, яка передбачає припинення нерентабельних видів діяльності, жорстку систему контролю за запасами, скорочення кількості працюючих, зміну структури та асортименту продукції, пошук нових акціонерів, участь працівника банку в управління виробництвом, розробку схеми діяльності позичальника із залученням підприємств, які зацікавлені у співпраці з позичальником;

— укладення угоди про пролонгацію;

— утримання додаткового забезпечення;

— передача майна позичальника чи третьої особи банку до моменту повернення кредиту і виплати процентів за ним;

— надання нового кредиту для погашення заборгованості;

— уступка права вимоги (продаж банком заборгованості новому кредитору);

— переведення боргу (оформлення трьохстороннього договору між первинним і новим боржником та банком);

— заміна проблемної заборгованості на вексельні зобов'язання трьох сторін (погашення заборгованості здійснюється шляхом придбання векселів, платниками за якими є дебітори позичальника);

— погашення заборгованості за рахунок кредитування дебіторів позичальника.

Якщо банк переконаний, що реабілітація угоди недоцільна, він починає процедуру ліквідації кредиту, яка передбачає:

— реалізацію забезпечення: якщо боржник згодний, забезпечення реалізується боржником або банком, якщо не згодний відбувається примусове стягнення через суд, яке передбачає продаж забезпечення на аукціоні;

— погашення боргу третіми особами – гарантом, поручителем, страховою компанією;

— передачу справи до суду.

Якщо повернути кредит неможливо, він списується за рахунок створених резервів на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями.

Типовими задачами, що стоять перед підрозділом проблемних активів (ППА) є:

1) здійснення комплексу заходів, пов'язаних з роботою щодо повернення заборгованості по проблемних активах, і аналітичного обліку заборгованості, що знаходиться у віданні підрозділу;

2) супровід активів від стадії переходу в групу проблемних до одержання конкретного результату;

3) у частині, що відноситься до компетенції підрозділу, здійснення організації, обліку і контролю діяльності дочірніх структур банку, що залучаються до роботи з проблемними активами;

4) здійснення розрахунку, нарахування і контролю за рухом сформованих резервів на можливі втрати по позичках або інших видах резервів по заборгованості, що числиться у віданні підрозділу.

Основні принципи, що повинні бути закладені в організацію роботи, такі:

— своєчасність вживання заходів — у роботі з проблемними активами найчастіше виникають ситуації, коли необхідно негайно прийняти рішення, що дозволяє повернути до 100 % заборгованості або перевести актив із проблемного в нормальний. Якщо буде упущений час, то надалі це може привести до переходу активу в категорію безнадійного до стягнення;

— ефективність вживання заходів — результатом роботи підрозділу повинне бути реальне зростання доходів банку. Повинен бути прийнятий до уваги і часовий фактор. У практичній діяльності банк найчастіше змушений йти на поточні втрати з метою досягнення стратегічного позитивного результату;

— нарощення позитивного ефекту — боржник, що не може, розрахуватися одноразово, повинен повертати борг частинами, але за графіком і під пильним контролем підрозділу.

Підрозділ проблемних активів повинен підтримувати безпосередній безперервний оперативний контакт із юридичною службою і службою безпеки. Лише завдяки консолідованим зусиллям цих та інших служб банку можливе досягнення очікуваного ефекту в роботі з проблемними активами.

Проте штат підрозділу, повинен складати не більше 7-9 чоловік, підібраних за принципом спеціалізації (керівник підрозділу, фахівець економічного профілю, фахівець бухгалтерського профілю, фахівець кредитного профілю, фахівець податкового профілю, юрист арбітражного профілю, фахівець з проблем безпеки (економічної і фізичної), фахівець технічного профілю).

Слід зазначити про методи роботи підрозділу, застосування яких значною мірою залежить від особливостей позичальників. Зокрема, позичальники поділяються на три категорії: 1) кримінальної спрямованості, що споконвічно ставлять за мету не повертати борги; 2) некримінальної спрямованості, що пасивно

відносяться до повернення боргу; 3) некримінальної спрямованості, які активно відносяться до повернення боргу.

Говорячи про першу групу боржників, можна відзначити, що основне навантаження в цьому випадку лягає на юридичну службу і службу безпеки банку, а ППА підключається до роботи на стадії виявлення яких-небудь засобів або майна боржника й отримання рішення суду про право банку на звертання стягнення на них. Слід звернути увагу на те, що дії банку в цьому випадку повинні бути рішучими, послідовними і кваліфікованими, щоб не втратити можливість повернути борги.

Говорячи про позичальників другої групи, варто сказати, що вони забезпечують широке поле діяльності для співробітників підрозділу, починаючи від умовлянь боржників або здійснення впливу на них через акціонерів і закінчуючи арбітражним процесом щодо банкрутства підприємства або вживанням спільних заходів щодо відродження фірми. Усе залежить від оцінки того, «чи варта овчинка вичинки», підготовленості співробітників і бажання банку домогтися реального результату щодо повного або часткового повернення боргу або переведення ситуації в менш проблематичну, а в деяких випадках — і в абсолютно нормальну.

З третьою категорією боржників працювати легше всього, і мистецтво співробітників ППА повинне полягати в тому, щоб перевести позичальників другої і навіть першої групи в третю. У ході спілкування з боржником співробітник повинен завоювати довіру останнього і ненав'язливо запропонувати всі пророблені підрозділом варіанти розвитку подій. Складність полягає в тому, що боржника необхідно поступово підвести до вибору того (і лише того) варіанту, який влаштовує банк. Коли з'явилась віра в благополучний результат конфліктної ситуації і боржником зроблений «самостійний» вибір, він починає пропонувати усі відомі йому джерела погашення боргу і завдання банку полягає у виборі найбільш прийнятної схеми взаємодії (погашення).

Зрозуміло, що в ряді випадків домогтися повного повернення активів, та ще й зі штрафними санкціями, неможливо. Тоді виробляється компромісне рішення, що ґрунтується на правилі: краще мати сьогодні частину, ніж завтра нічого.

8.3. Схеми погашення простроченої заборгованості.

До теперішнього часу в практиці проведення заходів щодо повернення проблемних кредитів сформувалися деякі типові схеми погашення проблемної і простроченої заборгованості.

Схема першого типу. Прострочена заборгованість за кредитом погашається одноразово без додаткового кредитування і переведення позичкової заборгованості на третю особу, але з використанням дебіторської заборгованості третіх осіб позичальнику банку.

Для практичного застосування схеми першого типу необхідна наявність у позичальника дебітора, борг якого складає величину не менш розміру простроченої заборгованості, а його фінансовий стан оцінюється як більш надійний (стійкий), ніж у позичальника. Крім того, у дебітора повинні бути кошти, цінні папери, інші активи, з якими може працювати банк і ринкова вартість яких еквівалентна величині простроченої заборгованості за кредитом.

Схема другого типу. Сума простроченої заборгованості за кредитом погашається позичальником коштами, отриманими за реалізовану продукцію (послуги) від кредитоспроможної зацікавленої третьої особи, що одержує у свою чергу кредит у банку.

Дана схема може бути застосована при виконанні наступних умов: наявності в позичальника на складі товарів, що користуються попитом, або можливостей для їх виробництва; у випадку виробництва — обсяг товарів і їхні ціни такі, що їх вартість через розумний період буде еквівалентна величині простроченої заборгованості за кредитом.

Схема третього типу. Прострочена заборгованість за кредитом перетворюється в термінову позичкову або дебіторську заборгованість шляхом переведення боргу на юридичну особу, діяльність якої контролюється банком. При цьому зазначена юридична особа одержує деяке майно позичальника, експлуатуючи яке можна отримати кошти, достатні для погашення позичкової заборгованості.

Схема третього типу має наступні особливості застосування:

— у позичальника є майно (у тому числі те, що перебуває в заставі), ринкова вартість якого менша суми пристроченої заборгованості. Однак його експлуатація дозволяє в розумний термін отримати кошти, достатні для погашення заборгованості, при необхідності з включенням суми від продажу самого майна;

— існує юридична особа, діяльність якої контролюється банком. Вона має юридичні і технічні можливості для експлуатації і продажу майна, причому його кошти дозволяють прийняти необхідне майно на баланс;

— вироблена продукція (роботи, послуги) користується попитом на ринку, а саме майно може бути при необхідності продане але за прийнятною ціною.

Схема четвертого типу. Банк видає кредит юридичній особі, діяльність якої контролюється. Вона фінансує позичальника (як правило, забезпечуючи його сировиною, матеріалами) з метою завершення виробничого циклу. Кошти від реалізації готової продукції направляються на погашення як простроченої заборгованості позичальника, так і кредиту, виданого підконтрольній юридичній особі.

У цьому випадку передбачається, що позичальник має об'єкт незавершеного виробництва і за умови дофінансування виробничого циклу кінцевий продукт буде користуватись попитом на ринку, а його вартість дасть змогу цілком розрахуватися по боргах.

8.4. Заходи щодо реструктуризації банківських кредитів.

У світовій банківській практиці серед заходів щодо реструктуризації банківських кредитів в умовах кризи застосовують наступні:

1. Викуп проблемних кредитів. Механізм полягає у викупі сумнівних і безнадійних банківських активів (які під впливом макроекономічних, ринкових та інших факторів схильні до суттєвого впливу ризиків (знецінення), зокрема кредити надані під заставу нерухомості) уповноваженими структурними одиницями та подальшого управління ними. Викуп проблемних

кредитів є виправданим з точки зору підтримки банківського сектору.

Такий захід може реалізовуватися централізовано або децентралізовано. Децентралізований спосіб зазвичай застосовується у випадках, коли труднощі відчуває відносно незначна кількість банків. Суть методу полягає у створенні в організаційній структурі банку або за її межами відповідного підрозділу з управління недіючими активами. Централізований спосіб передбачає створення державою спеціалізованої установи з викупу та управління проблемними активами всієї банківської системи. У цьому випадку проблемні активи обмінюються на боргові зобов'язання уряду.

Важливим питанням у процедурі викупу є оцінка активів. Загальноприйнятою практикою є визначення ціни, за якою викуповується актив за його поточною дисконтованою вартістю. З цією метою кредити поділяються на дві категорії: незабезпечені (реалізуються з більшим дисконтом) і забезпечені (отримують більшу вартісну оцінку).

2. Зниження процентних ставок. Зокрема, Федеральна корпорація страхування депозитів США, розробила програму реструктуризації іпотечних кредитів, яка передбачає зниження ставок за тими кредитами, де відношення боргу до доходів становить 38 % (кінець 2008 р.).

3. Пролонгація строків кредитування. Зокрема, казначейство Великобританії запровадило програму підтримки іпотек домовласників, згідно з якою позичальники можуть розраховувати на пролонгацію частини своїх платежів строком до двох років (кінець 2008 р.).

4. Зменшення основної суми боргу.

5. Конвертація валютних кредитів.

Серед даних заходів найпоширенішими є пролонгація процентних ставок за кредитом, конвертація валютних позичок і зменшення основної суми боргу є менш популярними.

Зрозуміло, що реструктуризація кредитів в Україні повинна здійснюватися із використанням позитивних аспектів щодо роботи із проблемними активами у зарубіжних країнах, але з урахуванням національної специфіки та врахування особливостей

вітчизняної банківської системи. Реструктуризація кредитів повинна здійснюватися системно, тобто повинні діяти єдині правила, які б поширювалися на усі банківські установи. Пріоритетність проведення реструктуризації може бути такою:

— іпотечні кредити (важливий аспект таких кредитів – їх соціальна складова):

— кредити на придбання вантажних авто (значимість полягає у підтримці малого і середнього бізнесу);

— кредити малому і середньому бізнесу;

— кредити на придбання транспортних засобів фізичними особами.

Реструктуризація повинна бути добровільною і застосовуватися стосовно кредитів, як у національній, так і в іноземній валютах. НБУ повинен активніше проводити роз'яснювальну роботу щодо реструктуризації і надавати у визначених межах підтримку банкам, які її здійснюють.

Важливими заходами повинні стати пролонгація строків кредитування та перегляд розміру процентних ставок у бік їх зниження. Ці заходи повинні вживатися в першу чергу стосовно добросовісних позичальників, наприклад на один рік із можливою пролонгацією.

Щодо кредитів в іноземній валюті, доцільною є їх конвертація як щодо основної суми боргу, так і відсотків за ним, оскільки це нівелює чутливість кредиту до валютних ризиків. Реструктуризація кредитів в інвалюті повинна бути добровільною. Комплекс зазначених заходів сприяє зменшенню платіжного навантаження на позичальника.

Сьогодні позичальники звертаючись у банки з метою застосування певного методу реструктуризації кредитів стикаються з цілою низкою додаткових вимог банків, які стосуються переоцінки заставного майна, наслідком чого є вимога дострокового погашення боргу за кредитом (що у сучасних умовах майже нереально). Тобто банки вживають додаткових заходів щодо забезпечення прибутків, і прохання позичальників практично не виконуються.

Саме тому, важливим є проведення реструктуризації кредитів з одного боку, на безоплатній основі, а з другого –

супроводжуватися запровадженням певних обмежень для банків. Зокрема, за кредитом, що реструктуризується варто заборонити: 1) проведення переоцінки заставного майна; 2) погіршення класу позичальника; 3) вимагання додаткового забезпечення. Відповідно збитки пов'язані з реструктуризацією мають розподілятися між банками, державою і позичальниками.

Питання для самоконтролю

1. Які кредити можна назвати проблемними?
2. Які наслідки для банку може мати збільшення обсягів проблемних кредитів у його кредитному портфелі ?
3. Які факти можуть свідчити про проблемність заборгованості за кредитом?
4. Які існують механізми і схеми погашення простроченої заборгованості?
5. Які методи використовуються для управління проблемними кредитами банку?
6. За яких умов може використовуватись метод ліквідації?
7. У чому полягає суть децентралізованого способу викупу проблемних кредитів?

Тестові завдання

1. До методів роботи з проблемними кредитами належать:

а) пролонгація і диверсифікація;

б) "кредитні канікули" і лімітування;

в) зменшення відсоткової ставки і конвертація;

г) сек'юритизація і зменшення суми основного боргу.

2. Якщо сума, що вноситься позичальником, недостатня для погашення строкового платежу, простроченої заборгованості, сплати нарахованих відсотків, то в першу чергу погашається:

а) прострочена заборгованість;

б) сума відсотків;

в) строковий платіж;

г) сума основного боргу.

3. Поточна позичкова заборгованість — це:

а) позичкова заборгованість по основному боргу, термін платежу по якій ще не настав;

б) позичкова заборгованість по основному боргу, не погашена позичальником у встановлені кредитним договором терміни;

в) залишок основного боргу за наданими банком позичальнику кредитами, тобто сума поточної позичкової заборгованості і простроченої позичкової заборгованості на момент проведення аналізу показника;

г) вірна відповідь відсутня.

4. Прострочена позичкова заборгованість —це:

а) позичкова заборгованість по основному боргу, термін платежу по якій ще не настав;

б) позичкова заборгованість по основному боргу, не погашена позичальником у встановлені кредитним договором терміни;

в) залишок основного боргу за наданими банком позичальнику кредитами, тобто сума поточної позичкової заборгованості і простроченої позичкової заборгованості на момент проведення аналізу показника;

г) вірна відповідь відсутня.

5. Загальна позичкова заборгованість — це:

а) позичкова заборгованість по основному боргу, термін платежу по якій ще не настав;

б) позичкова заборгованість по основному боргу, не погашена позичальником у встановлені кредитним договором терміни;

в) залишок основного боргу за наданими банком позичальнику кредитами, тобто сума поточної позичкової заборгованості і простроченої позичкової заборгованості на момент проведення аналізу показника;

г) вірна відповідь відсутня.

6. Викуп проблемних кредитів як метод реструктуризації банківських кредитів може реалізовуватися:

а) планомірно;

б) впорядковано;
в) централізовано;
г) шляхом групування;
д) децентралізовано.

7. Децентралізований спосіб викупу проблемних кредитів передбачає:
а) створення в організаційній структурі банку або за її межами відповідного підрозділу з управління недіючими активами;
б) створення державою спеціалізованої установи з викупу та управління проблемними активами всієї банківської системи;
в) створення комерційними банками спеціалізованої установи з викупу та управління проблемними активами;
г) створення НБУ спеціалізованої установи з викупу та управління проблемними активами всієї банківської системи.

8. Основні принципи, що повинні бути закладені в організацію роботи, такі:
а) своєчасність вживання заходів;
б) ефективність вживання заходів;
в) нарощення позитивного ефекту;
г) спрямованість на швидкий результат.

9. За якою із схем прострочена заборгованість за кредитом погашається одноразово:
а) за схемою першого типу;
б) за схемою другого типу;
в) за схемою третього типу;
г) за схемою четвертого типу.

10. За якою із схем прострочена заборгованість за кредитом перетворюється в термінову позичкову або дебіторську заборгованість:
а) за схемою першого типу;
б) за схемою другого типу;
в) за схемою третього типу;
г) за схемою четвертого типу.

Практичні завдання

1. Підприємство "Фаворит" уклало договір з АКБ “Правекс-Банк” на одержання кредиту в сумі 820 000 грн. на півроку (180 днів) під 20% річних. Термін отримання позики визначено 15 січня. При затриманні строку повернення боргу та його пролонгації договором передбачено зростання процентної ставки на 5 пунктів. Як складаються фінансові взаємовідносини сторін згідно договірних умов, якщо 15 січня банк надав фірмі кредит у сумі 820 000 грн.? До 15 липня за платіжним дорученням фірмою перераховано на погашення кредиту та відсотків 820 000 грн., а 19 серпня – залишок боргу. Яка черговість погашення заборгованості за кредитом?

Розв'язок.

Для визначення загального розміру основного боргу та відсотків за ним використаємо наступну формулу:

Зокрема, 820000*(1+20*180/365*100)=900876,7 грн.

Таку суму боргу та відсотків за ним згідно кредитного договору позичальник повинен повернути 15 липня. Проте позичальником у даний строк було перераховано 820000 грн. З 15 липня по 19 серпня кредит було пролонговано. Оформлення пролонгованого кредиту здійснюється шляхом підписання додаткової угоди до діючої кредитної угоди або оформляється новою кредитною угодою. При пролонгованому кредиті банк має право вимагати від позичальника додаткове забезпечення, змінити графік погашення кредиту або навіть підвищити процентну ставку. Зокрема, відсоткову ставку було підвищено до 25 %.

При цьому здійснюється перерахунок розміру платежу за основним боргом, який розраховується як сума залишку основного боргу на дату здійснення реструктуризації поділена на кількість місяців, що залишились до кінця строку дії кредитного договору.

Зокрема, позичальнику залишилося сплатити: 900876,7-820000=80876, 7 грн. Відповідно, оскільки пролонгацію здійснено на 36 днів, то боржник 19 серпня повинен сплатити: 80876,7*(1+25*36/365*100)=82870,92 грн.

2. Фірма "Укрспецінформ" звернулась до банку з метою отримання кредиту. Заявку було задоволено. Згідно кредитного договору № 25 сума кредиту склала 115 000 грн., строк кредитування – з 29 вересня по 15 грудня поточного року; кредитна ставка за умовами договору склала 20% річних. Виходячи із зміни облікової ставки НБУ, ставка за користування кредитом була скоригована 10 жовтня поточного року до 22% річних. Фактично борг за кредитом погашено 25 грудня.

Нарахувати відсотки за користування кредитом, якщо договором передбачено підвищення ставки за простроченими кредитами на 4 п.п.

Дати відповідь на питання:

1. Яким є механізм погашення кредиту?
2. Що таке пролонгація кредиту?
3. Як відрізняється порядок нарахування відсотків за строковими, пролонгованими та простроченими позиками?

3. Товариство з обмеженою відповідальністю "Акватон" згідно кредитного договору № 3 отримало у банку кредит в сумі 28 500 грн. на термін з 21 жовтня по 15 грудня поточного року під 19% річних. У встановлений договором термін підприємство сплатило банку всього коштів на суму 28500 грн., а залишок заборгованості через відсутність достатніх грошових коштів підприємство збирається погасити 20 грудня.

Визначити суму, яку підприємство повинно сплатити 20 грудня, якщо кредит був пролонговано на цей термін. За пролонгованими кредитами, як вказано в договорі, стягується процентна ставка підвищена на 5 процентних пункти. Дайте відповідь на питання:

1. Яким є механізм погашення кредиту?
2. Які штрафні санкції передбачає договір за прострочення погашення кредиту?

3. Яка черговість погашення заборгованості за кредитом?
4. Нарахувати підвищені відсотки за пролонгованим кредитом.

4. Приватне підприємство “Едельвейс” згідно кредитного договору № 5 отримало у банку кредит в сумі 31 200 грн. на термін з 23 вересня по 18 листопада поточного року під 21% річних. Борг у сумі 31 000 грн. було повернено у встановлений договором термін, а залишок заборгованості через відсутність достатніх грошових коштів підприємство збирається погасити 2 грудня.

Визначити суму, яку підприємство повинно сплатити 2 грудня. За простроченими кредитами, як вказано в договорі, стягується процентна ставка підвищена на 4 процентних пункти. Дайте відповідь на питання:

1. Які штрафні санкції передбачає договір за прострочення погашення кредиту?
2. Яка черговість погашення заборгованості за кредитом?
3. Нарахувати штрафні відсотки за простроченим кредитом.

ТЕМА 9.
КОНТРОЛЬ ЗА КРЕДИТНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКУ

9.1. Поняття та особливості контролю у процесі банківського кредитування.

9.2. Побудова системи внутрішнього контролю за кредитною діяльністю банку.

9.3. Економічні нормативи як інструменти контролю за кредитним ризиком банківських установ.

9.4. Зовнішній контроль органів державної влади за діяльністю банків.

9.1. Поняття та особливості контролю у процесі банківського кредитування.

Енциклопедія банківської справи України під поняттям банківський контроль розуміє діяльність банків, спрямовану на попередження, фіксацію й усунення недоліків та порушень, а також надання практичної допомоги в питаннях господарсько-фінансової діяльності підприємств, установ, організацій і громадян у процесі здійснення банківських операцій та користування банківськими послугами [25].

Забезпечення ефективності та надійності здійснення кредитних операцій вимагає від кожного комерційного банку організації постійного контролю всіх стадій реалізації кредитного процесу. Основна мета, яку ставить банк при здійсненні контролю за ходом поточних операцій в цілому та кредитних зокрема, полягає у налагодженні ефективної організації оперативної діяльності та пошуку досконаліших механізмів здійснення активних та пасивних операцій.

Контроль за банківською кредитною діяльністю — це сукупність процедур щодо перевірки якісних та кількісних характеристик процесу кредитування, його відповідності розробленим вимогам і стандартам, аналізу кредитного портфеля банку та можливості проведення регулюючих заходів для усунення недоліків кредитування і недопущення виникнення значних ризиків, які можуть призвести до втрати банком ресурсів [10].

Банківський контроль та управління кредитним процесом — необхідна передумова оптимізації системи організації кредитування в комерційних банках.

Існує кілька класифікацій контролю в банку [60, 50]:

— *за суб'єктами*: 1) зовнішній – проводиться незалежними аудиторами, аудиторськими фірмами та державою в особі Національного банку України, Державної податкової адміністрації, Державного комітету статистики, Головного контрольно-ревізійного управління тощо; 2) внутрішній – проводиться в межах окремого банку працівниками та органами контролю банку.

— *за часом проведення*: 1) попередній – перевірка проектів договорів, положень, наказів, які є основою для проведення операцій; 2) поточний – перевірка операцій безпосередньо під час їх проведення; 3) подальший – перевірка бухгалтерських та інших документів після проведення операції з метою визначення фактичного стану справ.

— *за формою організації*: 1) адміністративний – дає змогу виявити ризики і вжити ефективних заходів щодо них; 2) бухгалтерський – це сукупність процедур, що дозволяють забезпечити збереження активів банку та достовірність звітності служби бухгалтерського обліку.

— *за інформаційним забезпеченням*: 1) документальний; 2) фактичний.

Розрізняються такі прийоми документального контролю [58]: 1) окремого документу (формальна, арифметична, нормативно-правова, експертна, економічна, логічна перевірки, сутність яких втілена в назві); 2) кількох документів, що відображають одну й ту саму або взаємопов'язані операції (зустрічна перевірка, взаємний контроль, аналітична перевірка звітності та балансів); 3) документів, що відображають рух однорідних цінностей (контрольне порівняння, відновлення кількісно-сумового обліку, зворотне обчислення, хронологічна перевірка руху цінностей).

До основних прийомів фактичного контролю належать: 1) огляд; 2) обстеження; 3) експертна оцінка; 4) перевірка дотримання трудової дисципліни; 5) перевірка фактів по заключній операції; 6) дослідження операцій на місці; 7) перевірка

виконання прийнятих рішень; 8) отримання письмових пояснень та довідок.

— *за формами здійснення*: 1) превентивні перевірки – на стадії попереднього контролю діяльності з метою перевірки оптимальності планів і збалансованості ресурсами; 2) поточні перевірки – засіб оперативного систематичного контролю конкретних операцій господарської діяльності об'єднань, підприємств; 2) тематичні перевірки – засіб періодичного оперативного господарського контролю виконання однорідних господарських операцій (з більш широкого кола показників конкретної теми порівняно з поточними перевірками); 3) ревізія – ретроспективний контроль, який дає можливість оцінити виконання планів, витрачання ресурсів, виявлення резервів підвищення ефективності тощо.

— *за охопленням*: 1) суцільний – вивчаються всі документи, операції за аналізований період; 2) вибірковий – часткове вивчення документів, операцій – відповідно до сформованої вибірки.

— *за регулярністю*: 1) плановий (відповідно до попередньо складеного плану, часто з певною періодичністю); 2) позаплановий (у разі виникнення потреби, за певних обставин, що потребують вивчення).

— *за методами здійснення:*

1) обстеження – фактичний контроль, що здійснюється шляхом безпосереднього спостерігання за певними процесами, експертного оцінювання, використання власного досвіду;

2) економічний аналіз – документальний контроль, що здійснюється за допомогою загальноприйнятих методів економічного аналізу (порівняння, групування, ланцюгових підстановок, балансовий, індексний, абсолютних, відносних, середніх показників, ін.) і з використанням матеріалів обліку та звітності;

3) перевірка – у більшості випадків документальний контроль, що здійснюється за певним переліком питань. Буває повною та тематичною, часто проводиться без дотримання періодичності, тобто за потреби. Наслідки перевірки оформляються довідкою або доповідною запискою;

4) ревізія – документальний контроль, що проводиться з певною періодичністю з метою визначення законності, ефективності операцій банку, достовірності обліку й звітності, виправлення недоліків, покарання винних, є способом документального викриття недостач, розтрат, крадіжок коштів. Для порівняння: мета аудиту (підприємницької діяльності) полягає у формуванні думки про достовірність фінансової звітності, наданні консультацій, допомоги. За результатами аудиту складаються аудиторський висновок, рекомендації для клієнта, а за результатами ревізії (виконавчої діяльності) складають акт, указівки, організаційні висновки.

Контроль за кредитними операціями — надзвичайно важливий, оскільки кредитна діяльність комерційних банків не є централізовано регламентованою. Банки самостійно визначають порядок залучення та використання коштів, проведення кредитних операцій, встановлення рівня відсоткових ставок і комісійних винагород.

У процесі контролю за кредитними операціями особливу увагу банк повинен приділяти таким проблемам:

— дотримання принципів кредитування (цільової спрямованості, забезпеченості, терміновості);

— дотримання вимог щодо своєчасності і повноти погашення кредиту, оскільки у разі несвоєчасного погашення боргу за позикою та сплати відсотків (комісій), за відсутності домовленості про відстрочення погашення кредиту, банк має право на застосування штрафних санкцій у розмірах, передбачених договором. Для моніторингу вчасності погашення позичальником заборгованості за кредитом кредитні працівники банку складають на основі термінових зобов'язань перелік сум платежів за строками і використовуючи цей перелік, вони контролюють повноту погашення даних платежів;

— постійний контроль за розміром і якістю отриманого забезпечення;

— дотримання вимог та зобов'язань кредитної угоди, оскільки за невиконання або неналежне виконання прийнятих на себе згідно з кредитним договором зобов'язань винна сторона відшкодовує іншій стороні всі заподіяні останній у зв'язку з цим

збитки, а також сплачує штрафи, пеню, неустойки, передбачені умовами кредитного договору;

— перевірка правдивості і достовірності звітної або іншої бухгалтерської та облікової документації позичальників;

— виявлення проблемних кредитів і розробка заходів з ліквідації заборгованості. Банк повинен обов'язково вживати заходів щодо запобігання безнадійним боргам і методи, використовувані в цьому випадку, можуть бути найрізноманітнішими. Але завжди необхідно здійснювати ретельний контроль і вивчення кожної кредитної операції і кожного кредитного рахунка на предмет можливих збитків;

— забезпечення належного формування і ведення "кредитної справи" кожного позичальника в розрізі конкретної позичкової операції. У кредитну справу підшиваються всі документи, які стосуються цієї кредитної операції;

— аналіз якості та структури кредитного портфеля банку в цілому; контроль кредитного ризику;

— моніторинг кредитного ринку і розробка заходів щодо розширення участі в ньому банку тощо.

Як вже зазначалося, для здійснення ефективної програми банківського кредитування необхідно проводити перевірки кредитів. У банківській практиці вироблений ряд основних принципів цих перевірок, зокрема: 1) періодична перевірка всіх видів кредитів; 2) перевірка найважливіших умов за кожним кредитним договором; 3) найчастіші перевірки найбільших кредитів.

Процес перевірки кредитів складається з таких етапів: 1) перевірка комплектності та правильності документів у кредитній справі; 2) перевірка відповідності реального графіка платежів плановому; 3) перевірка якості та стану забезпечення за кредитом; 4) оцінка можливостей одержання у розпорядження забезпечення кредиту та юридичних прав на судові дії щодо позичальника; 5) оцінка відповідності виданого кредиту кредитній політиці банку та нормативам, встановленим регулюючими органами; 6) прогноз можливих змін у фінансовому стані позичальника.

Кредитна справа формується з таких блоків:

— документи за кредитом: заява на одержання кредиту, висновок кредитного комітету, кредитний договір, розпорядження про відкриття рахунків та видачу кредиту, копії платіжних документів на перерахування кредитних коштів, копія статуту, ліцензії на здійснення діяльності, довідка про державну реєстрацію, довідка про реєстрацію в ПФУ, ФСС, ДПА, дозвіл уповноваженого органу управління позичальника на залучення кредиту та надання забезпечення;

— документи, що підтверджують повноваження посадових осіб позичальника: копії паспортів осіб, які мають право першого та другого підписів, картка зразків підписів, ТЕО, бізнес-план, контракти, договори, угоди, для виконання яких необхідний кредит;

— фінансово-економічна документація, що характеризує фінансовий стан та господарську діяльність позичальника: баланс, звіт про прибутки і збитки, звіт про фінансово-майновий стан, звіт про рух коштів за останній рік;

— інформація про забезпечення зобов'язань: копії договорів застави, поруки, документи про право власності на майно, про право розпорядження майном, про вартість забезпечення, документи, що характеризують юридичний статус, фінансово-економічний стан та господарську діяльність гаранта (поручителя);

— інформація про обслуговування боргу (клопотання позичальника про пролонгацію терміну дії кредитного договору, зміну процентної ставки або інших умов договору, акти перевірок на місці цільового використання кредиту, акти перевірок на місці наявності предмета застави та стану його збереження, висновки кредитного працівника за результатами перевірки фінансового стану позичальника, контрольний лист моніторингу кредиту). Ці документи повинні оформлятися належним чином. Доступ до конкретної кредитної справи мають тільки відповідальні працівники, які супроводжують кредит.

Лише суворий контроль за кредитним процесом в цілому дозволяє забезпечити безпеку, надійність і прибутковість кредитних операцій комерційних банків. Звідси випливають два правила, які є важливими для успішної кредитної діяльності будь-

якого банка: 1) кожний банк повинен мати свою систему моніторингу кредитних операцій, порядок здійснення якого має бути закріплений у банківських інструкціях і положеннях про кредитування; 2) кредитний контроль мають здійснювати найбільш кваліфіковані й досвідчені працівники банку.

Існуюча процедура проведення кредитного моніторингу в банках України має ряд недоліків. Це зумовлено тим, що кредитний моніторинг у більшості випадків проводиться формально, поверхово, не має комплексного характеру і, як наслідок, не виконуються його основні завдання та функції. Особливо це проявляється на стадії повернення кредиту.

Після того, як кредит наданий, банк не одразу вживає заходи щодо запобігання збитків. Перш за все це стосується правильності оформлення документації за кредитною операцією. В практиці банків трапляються випадки, коли кредитна справа сформована з документів, які не підписані позичальником, або взагалі не містить певних документів, оскільки позичальник пообіцяв надати їх пізніше. Часто перевірка цільового використання коштів здійснюється лише на словах, при цьому банк не вимагає від позичальника документів, які підтверджують цільове використання кредиту. Цього у будь-якому разі не можна допускати, оскільки при зверненні банку до суду у разі неповернення кредитних коштів позичальником саме кредитна документація є підставою для ведення судової справи.

При перевірці своєчасності погашення кредиту та відсотків за ним банк не звертає особливої уваги на несплату коштів, в крайньому випадку його працівники можуть зателефонувати позичальнику. Це, звичайно, не є підставою вважати кредит проблемним, однак необхідно проаналізувати причини порушення умов договору. Систему раннього виявлення проблемних кредитів розробити дуже складно, а людський фактор при цьому є однією з найсерйозніших перешкод. Співробітники банку, які відповідають за своєчасне погашення позичальником кредиту та відсотків за ним, можуть не інформувати відповідні служби про тривожні сигнали, побоюючись критики на свою адресу.

У системі моніторингу проблемних позичальників велику роль відіграє контроль бюджетів та відстеження руху грошових потоків. Моніторинг руху грошових коштів підприємства необхідно доповнювати постійним контролем ліквідності на основі аналізу надходження сировини, матеріалів, комплектуючих, руху їх залишків на складі, обсягів незавершеного виробництва, динаміки реалізації і залишків готової продукції. Контроль ліквідності дозволяє своєчасно виявляти поточні проблеми реалізації, не допускати зростання неліквідних залишків.

Моніторинг обсягів реалізації і виручки від продажів важливий з позицій здійснення контролю "точки беззбитковості" щодо основних видів продукції. У випадку зниження обсягів реалізації до критичного рівня фахівці банку спільно з менеджментом компанії розробляють оперативні заходи, спрямовані на збільшення обсягів продажів або зниження витрат на виробництво продукції.

Ефективність всіх заходів щодо контролю бюджетів, руху грошових коштів, обсягів виручки повинна у будь-якому випадку оцінюватися. До кількісних показників, які оцінюють ефективність вищезазначених заходів, належать: коефіцієнт варіації щомісячного обсягу продажів; коефіцієнт варіації виручки від реалізації; коефіцієнт варіації прибутку; коефіцієнт варіації дебіторської заборгованості; відхилення фактичних результатів діяльності підприємств від запланованих.

Ці показники відображають, наскільки цілеспрямовано розвивається дане підприємство, характеризують рівень виконання планів фінансового оздоровлення підприємства.

До якісних показників, які характеризують результативність здійснених банком заходів, належать: 1) позитивні зміни рівня менеджменту на підприємстві; 2) покращення якості продукції; 3) розширення ринків збуту; 4) зміцнення зв'язків з постачальниками і споживачами.

Для зниження суб'єктивності при оцінці якісних критеріїв доцільно застосувати метод колективних експертних оцінок.

Запропоновані підходи дають можливість не лише покращити фінансовий стан проблемного позичальника, але і порівняти

результати фінансового оздоровлення на різних підприємствах, оцінити внесок банку в його здійснення.

Доведення справи про заборгованість до суду – занадто довгий процес для банку, а у позичальників завжди є багато фактів і доказів на свій захист. Дуже часто позичальники використовують законні способи для того, щоб затягти справу чи відстрочити виконання судового рішення. Робиться це для того, щоб сховати активи чи перевести їх третім особам, які захищені від домагань кредиторів. Тому банк не повинен доводити справу до суду, а прагнути повернути кредитні кошти шляхом реалізації відповідних дій під час проведення кредитного моніторингу.

Як в економічному, так і в юридичному аспектах на перше місце в комерційних банках виходить завдання забезпечення ефективного внутрішнього контролю за дотриманням банківських інструкцій і положень щодо проведення кредитних операцій.

9.2. Побудова системи внутрішнього контролю за кредитною діяльністю банку.

Контроль за кредитною діяльністю банківських установ може проводитися різноманітними організаціями, установами та контролюючими органами, які здійснюють нагляд та регулювання банківської діяльності. Проте особливого значення набуває побудова системи внутрішнього контролю в банку, який повинен забезпечити ефективність та усунення недоліків процесу реалізації банківських операцій.

Система внутрішнього контролю — це сукупність процедур, що спрямовані на попередження, виявлення і виправлення суттєвих помилок, а також забезпечення захисту і збереження активів, повноти і точності облікової інформації [14].

Внутрішній контроль – це процес, що постійно здійснюється на всіх рівнях банку, включає принципи і процедури, виконувані правлінням, менеджментом та персоналом банку і покликаний сприяти досягненню мети, визначеної стратегією розвитку банку.

Метою системи внутрішнього контролю є ефективне функціонування банку, сприяння досягненню банком

встановлених ним орієнтирів та поставлених цілей, дотримання вимог законодавства та нормативних актів центральних органів влади, ефективне використання ресурсів банку, мінімізація ризиків банку, своєчасна підготовка надійної фінансової інформації.

Дієві заходи внутрішнього контролю сприяють вирішенню головних завдань банку, досягненню ним стратегічних та оперативних цілей. Така система спонукає співробітників банку дотримуватися чинного законодавства та нормативних актів, а також розробленої банком політики, планів, внутрішніх правил та процедур, вчасно виявляти та знижувати ризик непередбачених витрат чи втрати репутації банку.

Основними функціями системи внутрішнього контролю банку є контроль дотримання затверджених (штатних) правил та процедур реалізації фінансових та господарських процесів банку, моніторинг дотримання нормативних фінансових показників банківських процесів, контроль ризиків банку.

З метою забезпечення надійності, законності, ефективності, а також безпеки банківських операцій та діяльності кожен комерційний банк повинен мати внутрішній механізм, який захищає від потенційних помилок, втрат та різноманітних порушень. Саме цю роль відіграє внутрішній контроль банку у вигляді акціонерного, внутрішньотехнологічного контролю та внутрішнього аудиту.

Суб'єктами внутрішнього контролю банку є: спостережна рада; ревізійна комісія; правління (рада директорів); функціональні підрозділи; служба внутрішнього аудиту [88].

Акціонери здійснюють прямий контроль за діяльністю банку шляхом отримання необхідної інформації від його керівництва про результати діяльності установи за звітний період. Рада банку контролює діяльність правління, а ревізійна комісія — фінансово-господарську діяльність банку.

Ревізійна комісія: 1) контролює дотримання банком законодавства України і нормативно-правових актів Національного банку України; 2) отримує для попереднього розгляду звіти внутрішніх та зовнішніх аудиторів; 3) виносить на загальні збори акціонерів або засідання спостережної ради банку

пропозиції щодо будь-яких питань, з компетенції ревізійної комісії, які стосуються фінансової безпеки і стабільності банку та захисту інтересів клієнтів [21].

Ревізійна комісія за дорученням загальних зборів акціонерів, ради банку або на вимогу учасника (учасників), які володіють у сукупності більше 10 % голосів, перевіряє фінансово-господарську діяльність банку. Вона має право залучати до ревізій та перевірок як зовнішніх, так і внутрішніх експертів та аудиторів.

Крім того, діяльність банку контролюється з боку Правління (Ради директорів) банку та його функціональних підрозділів. Цей контроль називається внутрішньотехнологічним. Його постійно здійснює головний бухгалтер щодо правильності та законності відображення в обліку всіх банківських операцій. Такий контроль входить до посадових обов'язків усіх співробітників банку — відповідальних виконавців та керівників підрозділу.

Згідно з Положенням "Про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України" [70] внутрішньотехнологічний контроль визначено поділяється на бухгалтерський та адміністративний.

Бухгалтерський контроль — це сукупність процедур (деталізований опис здійснення конкретних банківських операцій), що забезпечують збереження активів банку та достовірність звітності, яка складається службою бухгалтерського обліку на основі даних, отриманих від функціональних підрозділів. Такий контроль включає:

— заходи щодо забезпечення безпомилкового відображення операцій відповідно до їх економічної сутності;

— продуктивність системи документообігу;

— наявність операційних процедур, елементами яких є: опис операцій встановлення відповідальності осіб, які їх здійснюють; розподіл обов'язків між виконавцями в процесі проведення банківської операції;

— контроль за здійсненням операцій; внутрішні перевірки до моменту виконання операцій автоматизованого контролю тощо.

Бухгалтерський контроль може бути первинним та подальшим, тобто таким, що здійснюється після відображення операції в обліку і має дати можливість впевнитися в тому, що:

— операції проведені тільки за загальним та/або спеціальним дозволом керівництва банку;

— операції відображені та оцінені згідно з вимогами облікової політики банку;

— система аналітичного обліку дає змогу відстежувати використання ресурсів та рух активів банку;

— розпорядження активами здійснюється лише у межах встановлених повноважень;

— інвентаризація активів та зобов'язань (балансових та позабалансових) здійснюється з певною регулярністю, а виявлені недоліки усуваються належним чином.

Порядок проведення первинного та подальшого контролю визначається службою бухгалтерського обліку банку самостійно, тобто банк встановлює перелік операцій, які вимагають додаткового контролю; визначає обсяг та частоту перевірок окремих ділянок роботи працівників бухгалтерської служби, порядок здійснення логічного та арифметичного контролю за достовірністю звітності [21].

Первинний контроль здійснює працівник банку, який, на підставі змісту документів, наданих в електронному або паперовому вигляді, перевіряє правильність їх оформлення і наявність порушень процедур бухгалтерського обліку. Після перевірки документ підписується працівником банку.

Працівники банку, які підписали будь-який розрахунковий документ, не маючи на це права, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України. Таку саму відповідальність несуть працівники банку, які мають право підпису в разі перевищення ними своїх повноважень.

Якщо операції за рахунками підлягають додатковому контролю, то виконавець передає необхідні документи іншому працівнику банку, на якого покладені повноваження щодо здійснення контролю. Працівник, що контролює, перевіривши правильність оформлення операції, підписує документи і передає виконавцю для відображення операції за відповідними рахунками.

Головні бухгалтери банків, їх заступники, начальники відділів та інші працівники, на яких покладено обов'язки подальшого

контролю, повинні систематично перевіряти стан обліково-операційної роботи.

У процесі перевірок з'ясовуються причини порушень правил здійснення операцій і ведення бухгалтерського обліку. За результатами перевірок вживаються заходи, спрямовані на усунення виявлених порушень та запобігання їм у майбутньому.

Адміністративний контроль — це сукупність процедур, які дають змогу визначити законність здійснюваних операцій, ступінь виконання стратегічних і поточних планів, ефективність залучення та використання ресурсів. Його мета — забезпечення відповідної стандартизації внутрішньобанківських процесів, координація дій підрозділів, удосконалення організаційної структури управління, комплексний аналіз тощо. Адміністративний контроль дає можливість виявити ризики і вжити ефективні заходи, спрямовані на їх мінімізацію. До системи адміністративного контролю належать [21]: 1) методи закріплення повноважень та обов'язків; 2) методи контролю, які застосовує керівництво для моніторингу результатів роботи; 3) принципи та практика у сфері трудових ресурсів тощо. Отже, структура адміністративного контролю складається з організаційної схеми та всіх ухвалених керівництвом банку принципів і процедур.

Адміністративний контроль передбачає такий поділ повноважень між працівниками банку, щоб жоден працівник або обмежена група працівників не могли зосередити у своїх руках всі необхідні для здійснення повної операції повноваження (приймання, оплата, зберігання). Для цього операційний цикл будь-якої операції поділяється на такі етапи: а) дозвіл на операцію; б) облік; в) здійснення платежів; г) контроль/аудит операцій.

Є взаємозв'язок між системою внутрішньотехнологічного банківського контролю та внутрішнім аудитом.

Внутрішній аудит спрямований на перевірку стану внутрішньотехнологічного контролю в усіх підрозділах банку. Внутрішній аудитор надає рекомендації щодо удосконалення систем внутрішньотехнологічного контролю, але не може безпосередньо його змінити, оскільки ці рекомендації

керівництво може прийняти чи відхилити. Тому внутрішній аудитор не несе відповідальності за стан систем внутрішньотехнологічного контролю в банку. Чим ефективніше працює ця система, тим менше часу потрібно витрачати на проведення внутрішнього аудиту. Внутрішній аудит — основний та обов'язковий елемент системи внутрішнього контролю в банку.

В Україні юридичне внормування внутрішнього аудиту в банках першим розпочав НБУ, прийнявши 20 березня 1998 р. постанову № 114, якою затвердив Положення "Про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України" [70].

Згідно з ним під внутрішнім аудитом банку розуміється "незалежна оцінка системи внутрішнього контролю, встановленого у комерційному банку". Головна увага за внутрішнього аудиту приділяється аналізу інформаційної системи, включаючи систему бухгалтерського обліку і супутніх видів контролю, вивчення фінансової та операційної інформації, дослідження економічності та ефективності операцій.

Внутрішній аудит оцінює дві площини банківської діяльності: безпосередньо банківські операції та системи внутрішнього контролю.

Кожна з цих площин перетинається великою кількістю структурних підрозділів, з яких складається організаційна система банку. Внутрішній аудит є похідною функцією контролю і визначається як підсистема з основними цілями, функціями і методикою, взаємопов'язана і скооперована з іншими функціями управління.

Основною метою внутрішнього аудиту в банку є незалежна оцінка і вдосконалення систем (або системи) внутрішнього контролю банку [70].

Основною функцією внутрішнього аудиту банку є забезпечення прогнозування ризиків банківської діяльності в межах встановлених обмежень. Основним принципом — принцип незалежності.

Основними завданнями внутрішнього аудиту банку є: оцінка адекватності та ефективності системи внутрішньотехнологічного контролю; оцінка ідентифікації й ефективності процедур управління ризиками і методик оцінки ризиків; оцінка і контроль

правильності та законності відображення в обліку і звітності банківських операцій; перевірка виконання встановлених стандартів; проведення спеціальних розслідувань; подання звітів правлінню банку, аудиторському комітету, спостережній раді, НБУ.

Для створення ефективної системи внутрішнього контролю за кредитною діяльністю банку необхідно для кожного етапу кредитного процесу провести такий загальний аналіз, який передбачає такі стадії:

1) аналіз кожного етапу кредитного процесу банку на ризикованість (наявність ризиків, притаманних кожному етапу);

2) визначення рівня перебування етапів процесу під характерними для кожного етапу ризиками;

3) виведення інтегральної оцінки ризикованості кожного етапу кредитного процесу;

4) ранжування всіх етапів кредитного процесу банку за ступенем ризикованості і можливим обсягам втрат;

5) визначення тих етапів кредитного процесу, ризики яких є значною мірою волатильними.

Реалізація 1 та 2 стадій може проводитися у два способи:

1) в рамках банку розробляється графік, за яким для відповідного кредитного процесу проводяться оперативні експертні наради для визначення переліку ризиків, притаманних кожному кредитному процесу, та визначення рівня перебування його під певним ризиком з участю трьох фахівців: фахівця підрозділу, який виконує кредитний процес і досконально знається на його характеристиках та особливостях; б) фахівця підрозділу внутрішнього аудиту, який знає методи управління кредитними ризиками та процедури проведення аудиту кредитних підрозділів банку; в) фахівця підрозділу контролю ризиків, який знає методи управління кредитними ризиками, методики та процедури моніторингу волатильних ризиків;

2) розробляється спеціальний детальний “опитувальник”, який для відповідного кредитного процесу заповнюється фахівцем підрозділу, що його реалізує і досконально знається на його характеристиках та особливостях, що дає можливість фахівцям системи внутрішнього контролю провести у

подальшому весь аналіз, передбачений вищенаведеними стадіями 3-5.

Важливого значення у процесі контролю за кредитною діяльністю банків набуває розробка ними власних контрольних та регулюючих заходів щодо процесу кредитування та ризиків, що супроводжують кредитну діяльність банку. Комерційний банк повинен мати власну розроблену методику контролю за кредитною діяльністю, яка б відповідала стратегії діяльності банку та положенням розробленої банком кредитної політики. При цьому для забезпечення ефективного кредитного контролю у банку його слід проводити найбільш кваліфікованим та досвідченим банківським працівникам.

Професійним обов'язком кредитних працівників є виявлення на ранніх етапах кредитного процесу ознак зародження фінансових труднощів у позичальників і вжиття відповідних заходів щодо захисту економічних інтересів банку. Результатом посилення контролю за кредитними операціями комерційного банку є позитивні зміни в цільовій спрямованості позик, оптимізація сфер вкладення кредитних ресурсів, отримання додаткових гарантій щодо забезпечення погашення кредитів, поліпшення окремих компонентів і в цілому системи організації кредитного процесу.

9.3. Економічні нормативи як інструменти контролю за кредитним ризиком банківських установ.

З метою зменшення банківських ризиків Національний банк України установлює нормативи кредитного ризику, які відображені в Інструкції “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” [40]. При цьому центральний банк встановлює вимоги та визначає обов'язкові економічні нормативи кредитної діяльності, недотримання яких може призвести до погіршення якості активів та фінансових труднощів у діяльності банку.

Надання кредитів у значних обсягах одному контрагенту або групі контрагентів призводить до концентрації кредитного ризику, тому банки зобов'язані дотримуватися таких вимог:

1) під час надання кредитів, гарантій і поручительств, проведення інших кредитних операцій з установами, що

вважаються асоційованими чи дочірніми компаніями банку, або належать до акціонерів (учасників) банку, персоналу та керівників банку чи іншого банку, що належить до тієї самої банківської групи або материнської компанії, банки не повинні застосовувати більш сприятливі умови, ніж звичайні;

2) загальна сума кредитів, позик, авансів готівкою, гарантій, порук та індосаментів, наданих управлінському персоналу, не повинна бути більшою за 10 відсотків статутного капіталу банку.

З метою обмеження кредитного ризику за операціями з пов'язаними особами надання банком кредиту, позики, гарантії чи поручительства особі, яка належить до управлінського персоналу банку, здійснюється за таких умов:

1) якщо загальна сума кредиту (позики, гарантії чи поручительств) цій особі перевищує 120 000 грн., — за спільним письмовим рішенням правління та ради банку, шляхом таємного голосування більшістю у 2/3 голосів за присутності щонайменше половини членів обох органів без участі зацікавленої особи (чи загальними зборами акціонерів);

2) якщо загальна сума кредиту (позики, гарантії чи поручительств) цій особі перевищує 120 000 грн., — за письмовим рішенням, прийнятим правлінням банку шляхом таємного голосування більшістю у 2/3 голосів за присутності щонайменше половини членів правління банку без участі зацікавленої особи.

Банки мають протягом трьох робочих днів надіслати письмове повідомлення територіальному управлінню Національного банку (структурному підрозділу центрального апарату, що безпосередньо здійснює нагляд за діяльністю банку) про будь-яке надання кредиту, позики, авансу готівкою, гарантії, поручительств чи індосаменту, якщо в кожному окремому випадку вони перевищують 500 000 грн., фізичній особі, яка належить до управлінського персоналу банку.

Під час розрахунку нормативів кредитного ризику два або більше контрагенти уважаються одним контрагентом і такими, що несуть спільний економічний ризик, за наявності хоча б однієї з таких умов:

1) один контрагент є власником істотної участі іншого (інших);

2) два або більше контрагенти мають хоча б одного спільного власника істотної участі (незалежно від того, чи він є також клієнтом банку);

3) контрагенти використовують кредитні кошти для проведення спільної діяльності таким чином, що джерело повернення кредиту є для них спільним;

4) два або більше контрагенти використовують кредитні кошти, що отримані від банку, для передавання в кредит/користування іншій фізичній чи юридичній особі;

5) контрагенти використовують кредитні кошти, що отримані від банку, для передавання в кредит (користування) іншим контрагентам, яким також надано банком кредити. У цьому разі одним контрагентом уважаються усі контрагенти, що отримали кредити від банку;

6) контрагенти, та (або) учасники є асоційованими компаніями (дочірніми, асоційованими) особами стосовно один одного.

Надання кредитів інсайдерам (пов'язаним особам, які здатні здійснювати прямий або непрямий вплив на діяльність банку), може призвести до значних проблем, оскільки в цих випадках визначення платоспроможності контрагента не завжди здійснюється об'єктивно.

Інсайдери поділяються на фізичних та юридичних осіб. Для забезпечення належного контролю за ризиками, пов'язаними з вкладанням коштів у цінні папери, кредитами акціонерам (учасникам) та інсайдерам, наданням великих кредитів установлюються такі критерії віднесення позичальників (контрагентів) банку до інсайдерів.

До інсайдерів — фізичних осіб належать: а) особи, які мають істотну участь у банку; б) керівники банку, керівник служби внутрішнього аудиту, керівники та члени комітетів правління банку; в) керівники юридичних осіб, які мають істотну участь у банку; г) керівники та контролери споріднених осіб банку.

До інсайдерів — юридичних осіб належать: а) особи, які мають істотну участь у банку; б) афілійовані особи банку; в) споріднені особи банку.

Угоди, що укладаються з інсайдерами, не можуть передбачати більш сприятливі умови, ніж угоди, що укладені з іншими особами. Угоди, укладені банком із інсайдерами на умовах більш сприятливих за звичайні, визнаються судом недійсними з часу їх укладення. Більш сприятливими умовами визнаються:

— отримання активу низької якості від інсайдерів;

— викуп в інсайдера активу за вартістю, що є значно вищою, ніж та, яку банк сплатив би за придбання такого активу від неінсайдера;

— продаж інсайдеру активу за вартістю, що є значно нижчою, ніж та, яку банк отримав би від продажу такого активу неінсайдеру.

Банк може укладати з інсайдерами угоди, які передбачають нарахування відсотків і комісійних на здійснення банківських операцій, які менші від звичайних, та нарахування відсотків за вкладами і депозитами, які більші від звичайних, якщо прибуток банку дозволяє здійснювати це без шкоди для фінансового стану банку.

Отже, Національним банком України встановлюються нормативи такі кредитного ризику:

1. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента. Даний норматив встановлюється з метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань.

Показник розміру кредитного ризику на одного контрагента визначається як співвідношення суми всіх вимог банку до цього контрагента та всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента (або групи пов'язаних контрагентів), до регулятивного капіталу банку невідкоригованого на суму перевищення нормативів Н7 та Н9 (норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру).

До вимог банку щодо контрагента включаються:

а) щодо банків-контрагентів:

— строкові депозити, які розміщені в інших банках;

— кредити, що надані іншим банкам;

— прострочена заборгованість за кредитами (депозитами), що надані іншим банкам, та заборгованість за простроченими та

сумнівними до погашення нарахованими доходами за цими операціями;

— боргові цінні папери, випущені банками, у торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення.

б) щодо інших клієнтів (небанківських установ) і фізичних осіб:

— заборгованість за кредитами;

— прострочена заборгованість за кредитами та заборгованість за простроченими та сумнівними до погашення нарахованими доходами;

— дебіторська заборгованість, прострочені й сумнівні до погашення нараховані доходи;

— заборгованість (у тому числі прострочена) за факторинговими операціями, фінансовим лізингом, урахованими векселями, борговими цінними паперами органів державної влади та місцевого самоврядування, небанківських фінансових установ, нефінансових підприємств у торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення, прострочені й сумнівні до погашення нараховані доходи за ними;

— акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком.

До позабалансових зобов'язань, що видані банком, включаються:

— гарантії, поручительства, акредитиви та акцепти, що надані банком;

— зобов'язання з кредитування, що надані банком.

Нормативне значення нормативу Н7 не має перевищувати 25 відсотків. Якщо банк перевищив норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), то він має коригувати (зменшувати) регулятивний капітал на розмір перевищення цього нормативу, починаючи з наступного дня після проведення операцій, що призвели до перевищення.

2. Норматив великих кредитних ризиків (Н8). Норматив великих кредитних ризиків установлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів.

Кредитний ризик, що прийняв банк на одного контрагента або групу пов'язаних контрагентів уважається великим, якщо сума всіх вимог банку до цього контрагента або групи пов'язаних

контрагентів і всіх позабалансових зобов'язань, наданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, становить 10 відсотків і більше регулятивного капіталу банку.

Норматив великих кредитних ризиків визначається як співвідношення суми всіх великих кредитних ризиків, наданих банком щодо всіх контрагентів або груп пов'язаних контрагентів, з урахуванням усіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку.

Якщо один контрагент банку входить одночасно до складу кількох груп пов'язаних контрагентів, то при розрахунку нормативу великих кредитних ризиків (Н8) сума наданого кредиту контрагента, що входить до складу кількох груп, враховується один раз.

Рішення про надання великого кредиту приймається згідно з відповідним висновком кредитного комітету (комісії) банку, затвердженим його правлінням (радою).

Нормативне значення нормативу Н8 не має перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку. Якщо норматив великих кредитних ризиків перевищує 8-кратний розмір регулятивного капіталу, то вимоги до нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) автоматично підвищуються:

— якщо перевищення становить не більше ніж 50 відсотків, то вимоги до нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) подвоюються;

— якщо перевищення більше ніж 50 відсотків, то вимоги до нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) потроюються.

3. Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9). Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, установлюється для обмеження ризику, який виникає під час здійснення операцій з інсайдерами, що може призвести до прямого та непрямого впливу на діяльність банку. Цей вплив зумовлює те, що банк проводить операції з інсайдерами на умовах, не вигідних для банку, що призводить до значних проблем, оскільки в таких випадках визначення платоспроможності контрагента не завжди здійснюється достатньо об'єктивно.

Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, визначається як співвідношення суми всіх зобов'язань цього інсайдера (або групи пов'язаних інсайдерів) перед банком і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього інсайдера, та статутного капіталу банку.

Нормативне значення нормативу Н9 не має перевищувати 5 відсотків.

4. Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10). Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам, установлюється для обмеження сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів. Надмірний обсяг сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів призводить до концентрації ризиків і загрожує збереженню регулятивного капіталу банку.

Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам, визначається як співвідношення сукупної заборгованості зобов'язань усіх інсайдерів перед банком і 100 відсотків суми позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо всіх інсайдерів, та статутного капіталу банку.

Нормативне значення нормативу Н10 не має перевищувати 30 відсотків.

Для спеціалізованих ощадних банків установлюються спеціальні значення таких економічних нормативів:

1) нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) у розмірі:

— не більше ніж 20 відсотків — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів не більше ніж 10 відсотків від активів, за якими має оцінюватися ризик та формуватися резерв на покриття збитків;

— не більше ніж 15 відсотків — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів від 10 до 20 відсотків від відповідної групи активів;

— не більше ніж 10 відсотків — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів від 20 до 30 відсотків від відповідної групи активів;

— не більше ніж 5 відсотків — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів більше ніж 30 відсотків від відповідної групи активів або якщо формування резервів під активні операції здійснено не в повному обсязі;

2) нормативу максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9), — не більше ніж 2 відсотки;

3) норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10) — у розмірі:

— не більше ніж 20 відсотків — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів менше ніж 7 відсотків від відповідної групи активів;

— не більше ніж 10 відсотків — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів від 7 до 10 відсотків від відповідної групи активів.

Якщо обсяг негативно класифікованих активів банку становить більше 10 відсотків від відповідної групи активів, то банк не має права збільшувати обсяг операцій з інсайдерами банку (забороняється укладати нові договори або продовжувати строк діючих з такими особами) до часу зниження обсягу негативно класифікованих активів нижче ніж 10 відсотків.

Для спеціалізованих іпотечних банків установлюються спеціальні значення таких економічних нормативів: а) нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) — не більше ніж 5 відсотків; б) нормативу максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9),— не більше ніж 2 відсотки; в) нормативу максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10), — не більше ніж 20 відсотків;

Контроль за дотриманням банками встановлених економічних нормативів здійснюється відповідними територіальними управліннями та підрозділами центрального апарату банківського нагляду Національного банку на постійній основі.

Розрахунок економічних нормативів банки (юридичні особи) проводять на підставі щоденних балансів і додаткових даних. При цьому звітними є дані про дотримання економічних нормативів, що розраховані за щоденними розрахунками саме за нормативами максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента

(Н7), великих кредитних ризиків (Н8), максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9), максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10).

9.4. Зовнішній контроль органів державної влади за діяльністю банків.

Зовнішній контроль банків представлений державним контролем і зовнішнім аудитом. Перелік і завдання державних контрольних органів в Україні наведені в таблиці 9.1. На підставі даних таблиці можна дійти висновку, що кожний з контролюючих державних органів здійснює контроль у межах своїх повноважень згідно з певним переліком питань контролю, що встановлені відповідними законодавчими актами, проте єдине уявлення про стан діяльності та її можливі перспективи відсутнє.

Таблиця 9.1

Основні органи державного контролю банків в Україні [57]

Орган контролю; закон, яким регулюється його діяльність	**Основні завдання**
1. Рахункова палата Верховної Ради України (Конституція України, Закон України «Про Рахункову палату»)	Здійснення контролю за витратами держбюджету, утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргу країни. Проведення державного фінансового аудиту, який є різновидом державного фінансового контролю і полягає в перевірці та аналізі фактичного стану справ щодо законного й ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю.

Продовження таблиці 9.1.

2. Державна контрольно-ревізійна служба (Закон України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні»)	Разом з Рахунковою палатою здійснює державний фінансовий аудит. Контроль здійснюється у формі ревізій і перевірок. Розроблення пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень та запобігання їм у подальшому.
3. Національний банк	Здійснення банківського регулювання (адміністра-

України (Закони України «Про Національний банк України» [35] та «Про банки і банківську діяльність» [29])	тивного й індикативного) і нагляду, здійснення сертифікації аудиторів, які проводитимуть аудиторську перевірку банків Банківське регулювання – одна із функцій НБУ, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. Банківський нагляд – система контролю та активних упорядкованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками й іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку. Нагляд: безвиїзний і виїзний (планові та позапланові інспекторські перевірки). НБУ встановлює для банків: форми звітності та методику її складання; періодичність і строки подання звітності; структуру пояснювальної записки; мінімум відомостей, що підлягають опублікуванню, і строки їх подання; методику складання консолідованої звітності.
4. Державна податкова служба та податкова міліція (Закон України «Про державну податкову службу в Україні»)	Забезпечення сплати податків, контроль за дотриманням податкового законодавства, застосування заходів адміністративного впливу за порушення. У випадках виявлення в діях платника податків ознак складу злочину ДПА спрямовує матеріали до податкової міліції.
5. Державний комітет з питань фінансового моніторингу (Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»)	Збір, обробка й аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу; здійснення методичного забезпечення, проведення аналізу ефективності заходів, що вживаються банками для запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів і фінансуванню тероризму; надання до правоохоронних органів, за наявності достатніх підстав, відповідних узагальнених матеріалів.

Продовження таблиці 9.1.

6. Державний комітет статистики України (Закон України «Про державну статистику»)	Проведення державних статистичних спостережень, перевірка достовірності отриманих від респондентів статистичних даних, а в разі недостовірності – внесення виправлень до статистичної звітності, подання правоохоронним органам пропозиції щодо притягнення до відповідальності винних у порушеннях, а також розгляд справ про

	адміністративні правопорушення та накладення штрафів.
7.Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок», «Положення про Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку», затверджене Указом Президента України від 25 вересня 2002 р. № 861/2002)	Установлення за погодженням з НБУ вимог щодо випуску цінних паперів комерційними банками та особливостей одержання банками дозволу на депозитарну й розрахунково-клірингову діяльність; координація роботи щодо підготовки фахівців з питань фондового ринку, встановлення кваліфікаційних вимог до осіб, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів; установлення порядку збільшення / зменшення статутного капіталу.
8. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» [37]	Здіснення перевірок розрахунків і контроль повноти та своєчасності перерахування зборів банком – учасником Фонду; здійснення перевірок (планових і позапланових) банків з питань, віднесених до повноважень Фонду; установлення форм звітності та порядок їх подання до Фонду; внесення пропозицій про застосування НБУ до банків заходів впливу; ведення реєстру банків – учасників Фонду.

На підставі даних таблиці можна дійти висновку, що кожний з контролюючих державних органів здійснює контроль у межах своїх повноважень згідно з певним переліком питань контролю, що встановлені відповідними законодавчими актами.

Одним з найважливіших видів контролю банків, як уже зазначалося, є контроль з боку наглядових органів центрального банку країни.

Національний банк України проводить виїзні інспекції та безвиїзний нагляд. Ці функції виконують працівники Департаменту банківського регулювання і нагляду НБУ. Завдяки результатам аналізу періодичної статистичної звітності банків, безвиїзного інспектування НБУ має не тільки оцінку діяльності банку на певну дату (отриману внаслідок виїзного інспектування), але й інформацію щодо тенденцій розвитку. За результатами нагляду Національним банком України до банків можуть застосовуватися заходи впливу (від письмового застереження про припинення порушень до ініціювання процедури ліквідації банку). Основні питання щодо порядку проведення інспекційних перевірок банків Національним банком України сформульовано в

«Положенні про планування та порядок проведення інспекційних перевірок» [72].

Але контрольні функції НБУ не обмежуються проведенням виїзних інспекцій, діяльністю безвиїзного нагляду, системи «раннього реагування». До них належать ліцензування банківської діяльності, надання дозволів на відкриття філій, застосування заходів впливу до банків "порушників", контроль за діяльністю проблемних банків, контроль за банками в стадії ліквідації тощо [60].

Регулювання Національним банком України кредитної діяльності банківських установ може бути представлено у вигляді комплексу наступних заходів:

1. Забезпечення розробки та впровадження нормативно-правових актів, які регулюють кредитну діяльність банківських установ. Регулювання кредитної діяльності банків регламентує порядок здійснення кредитних операцій, порядок формування і використання резервів на покриття можливих втрат за кредитними операціями, визначає основні показники та критерії оцінювання кредитоспроможності позичальників, економічні нормативи, яких мають дотримуватися банківські установи у своїй діяльності, зокрема нормативи кредитного ризику тощо.

2. Здійснення перевірок та проведення наглядових заходів за кредитною діяльністю комерційних банків. Підрозділи системи банківського нагляду НБУ систематично проводять перевірки звітності банків та їх філій щодо адекватності класифікації кредитних операцій та дотримання банками порядку створення і використання відповідних резервів. У випадку виявлення розбіжностей між даними банку і даними звіту про інспектування НБУ має право висунути до банку вимоги щодо перекласифікації кредитного портфеля і виправлення звітності та за потреби скоригувати розмір резерву на суму різниці, що виявлено під час інспектування. З метою більш чіткого виконання своїх функцій служба безпеки банку співпрацює з контролюючими підрозділами НБУ, які здійснюють нагляд за дотриманням суб'єктами банківської діяльності чинного законодавства, економічних нормативів та нормативних актів НБУ. Завданням служби банківського нагляду є забезпечення фінансової стабільності та

безпеки банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів, регулювання банківської діяльності для приведення її у відповідність до встановлених норм і законодавчих вимог. Слід визначити низку кредитних операцій, що потребують особливої уваги з боку інспекторів банківського нагляду: надання кредиту під заставу ощадного (депозитного) сертифікату; надання або отримання кредиту, виконання зобов'язань за яким документально забезпечено наявністю у позичальника вкладу в іноземному банку; надання або отримання кредиту з процентною ставкою, що перевищує середню процентну ставку за грошовими інструментами на внутрішньому і зовнішньому ринках [14].

Для того, щоб інформувати НБУ про причини і умови, що сприяють вчиненню злочинів у сфері кредитування, у ході здійснення перевірки докладно досліджуються:

— обставини створення фірми, що отримала кредит, законність її заснування, справжність пред'явлених при реєстрації фірми документів;

— чинність договору про ту чи іншу господарську угоду, пред'явленого в якості обґрунтування кредитної заявки;

— надані гарантії фінансової надійності і забезпечення зворотності кредиту (баланс, гарантійні листи, страхові поліси);

— справжність документів про право на пільгове одержання кредиту;

— обґрунтування одержання пільгового кредиту, правильність застосування пільгової процентної ставки, контроль за цільовим використанням кредиту, фактичне витрачання отриманого кредиту;

— учасники незаконного одержання кредиту: наявність підставних осіб, на яких зареєстровано фіктивні фірми, організатори усієї злочинної діяльності, роль працівників банку при укладенні кредитних договорів і перерахуванні коштів, роль посадових осіб органу управління, що надали пільговий кредит тощо [4].

3. Встановлення вимог щодо здійснення банками кредитної діяльності. Для забезпечення ефективної кредитної діяльності банку та підвищення стабільності банківської системи НБУ:

— визначає необхідність формування додаткових резервів на покриття можливих втрат за кредитними операціями банків;

— установлює вимоги щодо розробки спеціальних заходів проти концентрації кредитної діяльності банків в одному секторі економіки;

— підвищує економічні нормативи діяльності банків, що у свою чергу спонукає банківські установи покращувати якість кредитного портфеля;

— посилює вимоги до оцінювання та управління кредитним портфелем банківських установ для мінімізації ризиків неповернення позичальниками кредитних коштів;

— установлює більш жорсткі правила кредитування осіб, пов’язаних з банком;

— впливає на значне зростання обсягів кредитування банками шляхом підвищення ставки рефінансування тощо [14].

4. Застосування заходів впливу щодо банківських установ у випадку недотримання регулятивних та правових вимог. До банківських установ можуть надсилатися письмові застереження щодо припинення порушення та вжиття необхідних заходів для виправлення ситуації пов'язаної із: 1) розробкою та запровадженням положень щодо поліпшення практики кредитування; 2) прийняттям рішення про тимчасове обмеження на збільшення активів банку; 3) прийняттям рішення про обмеження розміру кредитів, що надаються інсайдерам банку; 4) поліпшенням якості активів, у тому числі вкладенням коштів у безризикові активи.

Центральним банком також можуть надаватися розпорядження про встановлення підвищених вимог щодо мінімальних значень нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) чи нормативу адекватності основного капіталу (Н3), а також нормативів кредитного ризику для банків, що здійснюють операції з високим рівнем ризику, зокрема у випадку, якщо: а) рівень активів з негативною класифікацією становить 20 і більше відсотків від загальної суми активів, за якими має оцінюватися ризик та формуватися страховий резерв згідно з нормативно-правовими актами НБУ; б) загальна сума недосформованих резервів на покриття можливих збитків за активними операціями банків, які визнані банкрутами або ліквідовуються за рішенням уповноважених органів, з часу введення НБУ вимоги щодо формування відповідного резерву в повному обсязі становить понад 40 % від загальної розрахункової суми резерву за

активними операціями; в) надмірна величина ризику концентрації щодо підприємств однієї галузі (або одного виду економічної діяльності) становить понад 200 відсотків регулятивного капіталу банку); г) надання кредиту у розмірі, що перевищує встановлений норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) без наявності забезпечення кредиту безумовним зобов'язанням або грошовим покриттям тощо.

Окрім цього, НБУ надає розпорядження щодо підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами у випадку здійснення банком окремих операцій з підвищеним рівнем ризику, що можуть загрожувати інтересам кредиторів і вкладників, що підтверджується результатами планової або позапланової інспекційної перевірки, і полягає в установленні підвищеного розміру відрахувань до резервів (коефіцієнта резервування) під ці активні операції або врахуванні при розрахунку суми резервів лише першокласного забезпечення за кредитними операціями банку. Цей захід впливу застосовується до банків, що є добре капіталізованими, достатньо капіталізованими або недокапіталізованими, однак не дотримуються вимог нормативно-правових актів НБУ щодо порядку класифікації активних операцій, у тому числі: а) не подають на вимогу уповноважених працівників НБУ документів або інформації для перевірки вірогідності оцінювання фінансового стану (кредитоспроможності) позичальників банку, правильності їх класифікації та достатності резервів під активні операції (банк зобов'язаний подавати кредитні справи уповноваженим працівникам НБУ на їх вимогу); б) надають невірогідну інформацію та звітність, не надають або несвоєчасно її надають; в) не дотримуються нормативів кредитного ризику; г) не виконують в установлений строк вимог НБУ щодо усунення порушень при кредитуванні тощо.

Комерційним банкам з боку НБУ можуть надаватися розпорядження щодо заборони надавати бланкові кредити якщо [71]: а) обсяг негативно класифікованих активів банку перевищує 10 відсотків суми активів, за якими мають оцінюватися ризики та формуватися страхові резерви; б) банк недокапіталізований, і не сформовано резерви під кредитні ризики та інші активні операції в достатньому обсязі; в) банк значно недокапіталізований та

критично недокапіталізований. Рішення про заборону надавати бланкові кредити приймає Комісія НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків за результатами планової або позапланової інспекційної перевірки та на підставі пропозицій відповідних територіальних управлінь НБУ (підрозділу банківського нагляду центрального апарату управління, що безпосередньо здійснює нагляд за банком) та Департаменту банківського регулювання і нагляду.

У випадку, коли вищезазначені розпорядження не дають відповідних результатів, центральний банк вдається до розпоряджень щодо накладання штрафів на банківські установи чи на керівників банків. Зокрема, він має право накладати на банки штрафи в розмірі не більше ніж 1% від суми зареєстрованого статутного фонду в разі допущення ними порушень, зокрема таких: а) порушення порядку, строків і технології виконання операцій, зокрема, кредитних, що встановлені нормативно-правовими актами НБУ; б) неподання документів на письмову вимогу вповноважених працівників НБУ, а також приховування рахунків, документів, активів тощо; в) порушення економічних нормативів регулювання діяльності банків тощо. Штрафи за кожний випадок порушення економічних нормативів накладаються на банки за щоденне порушення нормативу максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10) [71]. Накладення штрафу за порушення цього нормативу здійснюється за кожен випадок його порушення, допущений у звітному місяці.

Штраф за щоденне порушення нормативу максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10), накладається на банки в таких розмірах: а) за перше порушення протягом календарного року — у розмірі 0,1 % від суми зареєстрованого статутного фонду банку; б) за друге порушення протягом календарного року — у розмірі 0,2% від суми зареєстрованого статутного фонду банку; в) за третє і подальші порушення протягом календарного року — у розмірі 0,5% від суми зареєстрованого статутного фонду банку [71]. Розрахунок суми штрафів здійснюється за кожним фактом допущених порушень, а накладення штрафів за ці порушення здійснюється протягом шести місяців з дня їх виявлення. У разі незастосування штрафів з метою забезпечення виправлення ситуації або запобігання

подальшим порушенням чи подальшій втраті банком своїх активів НБУ має застосовувати інші адекватні (більш жорсткі) заходи впливу.

Штрафні санкції до банку можуть не застосовуватися в таких випадках: а) якщо застосування штрафів не вплинуло на усунення банком порушень економічних нормативів та якщо такі порушення відбуваються систематично; б) якщо стягнення штрафу спричинить суттєве погіршення фінансового стану банку — неспроможність банку своєчасно виконувати зобов'язання перед своїми клієнтами або загрозу інтересам вкладників і кредиторів; в) за третє та подальші порушення в поточному році порядку строків і технології виконання банківських операцій, що встановлені нормативно-правовими актами НБУ щодо одного виду банківської операції тощо.

Питання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте поняття банківського контролю.
2. В чому полягають особливості контролю за кредитною діяльністю банку?
3. Які заходи необхідно вжити для створення ефективної системи внутрішнього контролю в банку?
4. Назвіть нормативи, які дозволяють обмежувати кредитний ризик в банку.
5. Яким чином розраховується норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру?
6. Чому повинно відповідати нормативне значення нормативу Н8?
7. З яких етапів складається процес перевірки кредитів?

Тестові завдання

1. Органами контролю в банку є:

а) ревізійна комісія та внутрішній аудит банку;

б) ревізійна комісія, спостережна рада та внутрішній аудит банку;

в) загальні збори учасників, спостережна рада та правління банку;

г) правильною є така відповідь: …

2. Контроль в банку може бути:
а) суцільним і вибірковим;
б) документальним і фактичним;
в) плановим і позаплановим;
г) усі відповіді вірні.

3. Банківські ризики:
а) можна завжди передбачити та уникнути/зменшити їх;
б) є невід'ємною частиною діяльності банку;
в) не можна передбачити та уникнути;
г) правильною є така відповідь: ….

4. Розмір ризику, на який наражається банк, оцінюють:
а) інспектори банківського нагляду;
б) зовнішні аудитори банку;
в) внутрішні аудитори банку;
г) керівництво банку;
д) ризик-менеджери банку;
е) усі відповіді вірні.

5. Внутрішній банківський контроль:
а) є поняттям, тотожним внутрішньому аудиту;
б) має своєю складовою внутрішній аудит;
в) повинен існувати, якщо в банку є відповідні потреби та можливості для його фінансування;
г) правильною є така відповідь: …

6. Організація ефективної системи внутрішньобанківського контролю є завданням:
а) служби внутрішнього аудиту;
б) ревізійної комісії та / або спостережної ради;
в) керівника банку;
г) правління банку.

7. Органами контролю в банку є:
а) ревізійна комісія та внутрішній аудит;
б) внутрішній аудит;

в) усі уповноважені контролювати працівники банку;
г) керівник та/або правління банку.

8. Система внутрішнього контролю містить:
а) п’ять компонентів: контрольне середовище і культура в компанії, процес оцінювання й управління ризиками, інформаційна та інші комунікативні системи, контрольні процедури, система моніторингу;
б) п’ять компонентів: моніторинг та виправлення недоліків, виявлення та оцінювання ризику, інформація та взаємодія, здійснення контролю та розподіл повноважень, управлінський контроль і культура контролю;
в) адміністративний та бухгалтерський контролі;
г) варіанти а) і в) разом.
д) варіанти б) і в) разом.

9. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, визначається як:
а) відношення суми всіх великих кредитів (за мінусом фактично сформованих резервів) до регулятивного капіталу банку;
б) відношення суми всіх вимог банку (за мінусом фактично сформованих резервів) та всіх позабалансових зобов'язань щодо контрагента, до регулятивного капіталу банку;
в) відношення суми всіх вимог банку (за мінусом фактично сформованих резервів) та всіх позабалансових зобов'язань щодо цього контрагента, до сукупного обсягу активів банку;
г) відношення суми всіх великих кредитів (за мінусом фактично сформованих резервів) до сукупного обсягу активів банку.

10. Нормативне значення нормативу максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам має:
а) не перевищувати 25 %;
б) не перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку;
в) не перевищувати 5 *%;*
г) не перевищувати 30 %.

Практичні завдання

1. Звітні дані комерційного банку містять таку інформацію, тис. грн.:

— Активи банку – 566 000 тис.грн;

— Зобов'язання банку – 460 000 тис.грн.;

— Сукупна заборгованість за позиками, наданими одному позичальнику – юридичній особі – 24000 тис.грн.;

— Сума врахованих векселів цього позичальника – 2700 тис.грн.;

— Фактична заборгованість за всіма великими кредитами з урахуванням позабалансових зобов'язань – 519000 тис.грн.

Визначити максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента (норматив Н7). Розрахувати норматив великих кредитних ризиків (норматив Н8) та зробити висновки щодо його дотримання комерційним банком.

Розв'язок:

Оскільки в умові задачі відсутні дані щодо величини регулятивного капіталу банку, який покладено в основу розрахунку нормативів кредитного ризику, для загального розрахунку ми можемо використати величину власного капіталу (ВК), яка дорівнює:

ВК = активи – зобов'язання = 566000 – 460000 = 106000 (тис. грн.).

На основі формули нормативу кредитного ризику на одного контрагента розраховуємо Н7:

Н7 = (24000+2700):106000 = 0,25 або 25 %, що відповідає нормативному значенню.

На основі формули нормативу великих кредитних ризиків розраховуємо Н8:

Н8 = 519000:106000=4,89, що відповідає встановленим нормативним обмеженням.

Тим самим величина капіталу банку визначає обсяг і структуру його кредитного портфеля. Наявність значної суми великих кредитів (розмір кожного з яких перевищує 10 % власного капіталу банку) визначає невисокий рівень диверсифікованості кредитного портфеля банку та його значний кредитний ризик, що має бути зафіксованим у кредитній політиці банку.

2. Дані фінансової звітності комерційного банку містять таку інформацію, тис. грн.:

— Активи банку – 890 000 тис.грн.;

— Зобов'язання банку – 580 000 тис.грн.;

— Регулятивний капітал банку – 150000 тис.грн.;

— Сукупна заборгованість за позиками, наданими одному позичальнику – юридичній особі – 42000 тис.грн.;

— Сума врахованих векселів цього позичальника – 3800 тис.грн.;

— Фактична заборгованість за всіма великими кредитами з урахуванням позабалансових зобов'язань – 659000 тис.грн.

Визначити максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента (норматив Н7). Розрахувати норматив великих кредитних ризиків (норматив Н8) та зробити висновки щодо його дотримання комерційним банком.

3. Дані фінансової звітності комерційного банку містять таку інформацію, тис. грн.:

— Активи банку – 700000 тис.грн.;

— Зобов'язання банку – 500000 тис.грн.;

— Сукупна заборгованість за кредитами, наданими одному інсайдеру – 50000 тис.грн.;

— Сума врахованих векселів цього інсайдера – 5000 тис.грн.;

— Фактична заборгованість за кредитами інсайдерам з урахуванням позабалансових зобов'язань – 70000 тис.грн.

Визначити максимальний розмір кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (норматив Н9). Розрахувати норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (норматив Н10) та зробити висновки щодо його дотримання комерційним банком.

4. Дані фінансової звітності комерційного банку містять таку інформацію, тис. грн.:

— Активи банку – 1000000 тис.грн.;

— Зобов'язання банку – 700000 тис.грн.;

— Сукупна заборгованість за кредитами, наданими одному інсайдеру – 69000 тис.грн.;

— Сума врахованих векселів цього інсайдера – 15000 тис.грн.;

— Фактична заборгованість за кредитами інсайдерам з урахуванням позабалансових зобов’язань – 96000 тис.грн.

Визначити максимальний розмір кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (норматив Н9). Розрахувати норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (норматив Н10) та зробити висновки щодо його дотримання комерційним банком.

ГЛОСАРІЙ

Аваль — це вексельна гарантія, внаслідок якої особа, що вчинила цю гарантію (аваліст), бере на себе відповідальність повністю або в частині суми за зобов'язання якоїсь із зобов'язаних за векселем осіб (векселедавця, акцептанта, індосанта).

Акцептний кредит — це позика, яка передбачає акцептування банком інкасованої підприємством-позичальником тратти за умови, що підприємство надає у розпорядження банку вексель до строку його оплати.

Банківська (кредитна) іпотека – це спосіб забезпечення кредитного зобов'язання позичальника перед кредитором, у разі застосування якого предметом застави є нерухоме майно, що залишається у володінні і користуванні позичальника, а кредитор у разі невиконання позичальником кредитного зобов'язання має право задовольнити свої вимоги за рахунок предмета застави переважно перед іншими кредиторами позичальника з урахуванням рангу іпотеки.

Банківський ризик – це загроза втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання запланованих доходів, а також потенційна можливість одержати додатковий прибуток у разі реалізації певних, притаманних для банку, фінансових ризиків.

Банківські консорціуми — це тимчасові об'єднання банків, які створюються для координації дій під час проведення різного роду банківських операцій або для кредитування однієї, але великої угоди і засновані банками на паритетних засадах.

Безумовні гарантії – гарантії, при яких банк виконає свої зобов'язання перед бенефіціаром (здійснить платіж) проти його простої письмової вимоги, навіть якщо вона нічим не обумовлена та не підтверджена наданням будь-яких додаткових документів. Цей тип гарантії найбільш вигідний бенефіціару, оскільки максимально захищає його інтереси.

Вид забезпечення — це конкретне джерело погашення існуючого боргу, не пов'язане з цільовою спрямованістю кредиту.

Внутрішній контроль – це процес, що постійно здійснюється на всіх рівнях банку, включає принципи і процедури, виконувані

правлінням, менеджментом та персоналом банку і покликаний сприяти досягненню мети, визначеної стратегією розвитку банку.

Гарантія — вид забезпечення, згідно з яким гарант (банк, інша фінансова установа, страхова організація) гарантує кредитору (бенефіціару) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Тобто, це зобов'язання третьої особи погасити борг позичальника, коли він фінансово не здатний зробити це самостійно.

Гарантія повернення авансового платежу — зобов'язання банку, видане за наказом продавця, який отримав аванс від покупця, повернути аванс покупцю у разі невиконання продавцем своїх зобов'язань із постачання.

Дисконт (врахування) векселів – операція купівлі банком векселя за іменним індосаментом у векселедержателя до настання строку платежу із знижкою за грошові кошти з метою одержання прибутку від погашення векселя у повній сумі.

Ефективна ставка відсотка – ставка, яка точно дисконтує очікуваний потік майбутніх грошових платежів або надходжень упродовж очікуваного терміну дії фінансового інструменту або в деяких випадках, упродовж коротшого періоду, до чистої балансової вартості (амортизованої собівартості) цього інструменту.

Забезпечені кредити — це кредити, які мають забезпечення у вигляді ліквідної застави, реальна (ринкова) вартість перевищує кредитну заборгованість не менше як на 25%, ті, які мають гарантію уряду України або банківську гарантію.

Заклад — це застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателю (на його склади) або за його наказом — у володіння третій особі, або за взаємною угодою залишається у заставодавця під замком та печаткою заставодержателя.

Збалансований кредитний портфель — це портфель банківських кредитів, який за своєю структурою і фінансовим характеристикам лежить в точці найбільш ефективного вирішення дилеми «ризик-прибутковість».

Іпотека — це застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи. До недавнього часу цей вид забезпечення вважався найбільш надійним у вітчизняній

практиці, оскільки попит на нерухомість доволі значний та й ціна її постійно зростає. Застава нерухомого майна підлягає державній реєстрації у випадках та у порядку, передбачених законом.

Іпотечний кредит – це економічно-правові відносини, які виникають між кредитором та позичальником з приводу руху позикових коштів, що супроводжуються встановленням умовної іпотеки на користь кредитора.

Контроль за банківською кредитною діяльністю — це сукупність процедур щодо перевірки якісних та кількісних характеристик процесу кредитування, його відповідності розробленим вимогам і стандартам, аналізу кредитного портфеля банку та можливості проведення регулюючих заходів для усунення недоліків кредитування і недопущення виникнення значних ризиків, які можуть призвести до втрати банком ресурсів.

Кредитна лінія – це оформлена договором згода банку надавати позичальникові кредити протягом певного часу до певної заздалегідь визначеної максимальної величини — ліміту кредитування.

Кредитна політика комерційного банку – це стратегія і тактика банку щодо залучення коштів та спрямування їх на кредитування клієнтів банку (позичальників) на основі таких принципів кредитування, як строковість, платність, забезпеченість, поверненість та цільовий характер використання.

Кредитний договір — цивільно-правовий документ, який визначає взаємні юридичні права і зобов'язання та економічну відповідальність комерційного банку і клієнта (позичальника) з приводу проведення кредитної операції.

Кредитний портфель банку в широкому значенні – це комплексний інструмент управління (активами і пасивами) банку; у вузькому – набір кредитних інструментів для досягнення таких цілей, як: високий рівень доходу в поточному періоді; високий темп приросту очікуваного доходу в майбутній довгостроковій перспективі; мінімізація рівня ризиків кредитного портфеля; дотримання необхідної ліквідності кредитного портфеля; забезпечення максимального ефекту податкових пільг.

Кредитний процес – це комплекс взаємопов’язаних процедур, спрямованих на реалізацію усіх етапів, необхідних для видачі кредитів, моніторингу їх цільового використання і повернення основної суми боргу та відсотків за користування позикою.

Кредитний ризик банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо виникнення небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдасться скористатися забезпеченням повернення позичених коштів.

Кредитоспроможність – це спроможність позичальника залучити позиковий капітал та за конкретних умов кредитування в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов’язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються позичальником у ході звичайної діяльності.

Маржа – це різниця між відсотковими ставками; для процесу кредитування – це різниця між ставками виданих кредитів (ставки позичкового відсотка) і залучених депозитних коштів (ставки депозитного відсотка).

Непрямі кредити — це використання кредитоспроможності банку як гарантії виконання зобов'язань клієнтом банку (акцептний кредит, авальний кредит).

Неустойка – це стягнена з боржника грошова сума, яка визначається в процентному відношенні до суми невиконаного або неналежно виконаного зобов’язання.

Овердрафт є короткостроковим кредитом, при якому позичальник має поновлюване право на здійснення оплати платіжних документів понад залишок коштів на поточному рахунку, відкритому в даному банку, в межах ліміту, що встановлюється цим банком.

Пеня – це грошова сума, встановлена законом або договором на випадок прострочення виконання боржником зобов’язання, яку боржник зобов’язаний сплатити кредитору в процентному відношенні до суми простроченого платежу або невиконаного зобов’язання за кожний день прострочення.

Первинні кредити — це кредити, які банки надають клієнту у вигляді безпосереднього виділення коштів у тимчасове користування або відкриття кредитної лінії (прямі кредити), або якщо банк початково надає у кредит не гроші чи товари, а свою власну кредитоспроможність (непрямі кредити) — надання гарантії.

Порука **—** це угода, на підставі якої поручитель бере зобов'язання перед банком-кредитором оплатити за необхідності заборгованість позичальника.

Похідні кредити (посередництво у кредиті) — це кредити, які банк надає як посередник між іншими банками чи фінансово-кредитними інститутами, тобто виникає ситуація, коли банк — щоб відповідати вимогам універсальності — для надання кредитів своїм клієнтам із самого початку планує долучити до кредитування третю особу, а отже, перекласти фінансування на іншого кредитора.

Проблемними кредитами називають такі, за якими своєчасно не проведені один чи кілька платежів, значно знизилась ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, за яких банк матиме сумнів щодо повернення позики.

Прямі кредити — це кредити, які надаються шляхом: а) надання коштів чи товарів відповідно до принципів кредитування (дисконтний кредит, ломбардний кредит, іпотечний кредит); б) відкриття кредитної лінії (овердрафтний кредит, контокорентний кредит); в) кредитні сурогати (факторинг, лізинг).

Ризик — це ймовірність зниження доходів, втрати банком частини свого прибутку, виникнення збитків або здійснення додаткових витрат в результаті здійснення фінансових операцій.

Система внутрішнього контролю — це сукупність процедур, що спрямовані на попередження, виявлення і виправлення суттєвих помилок, а також забезпечення захисту і збереження активів, повноти і точності облікової інформації.

Скоринг – це методика визначення кредитного ризику, яка дозволяє, оцінивши набір ознак, що характеризують позичальника, визначити, чи варто надавати йому кредит.

Ставка (або норма) відсотка **–** це відносний показник ціни банківського кредиту, що відображає відношення суми сплачених відсотків до величини позики.

Тендерна гарантія — зобов'язання банку, видане за наказом сторони, яка бере участь у тендері, на користь сторони, що організовує тендер, виплатити останній певну суму при порушенні учасником тендеру умов контракту в частині відмови від його реалізації після того, як ним виграно тендер.

Термінове зобов'язання за позичкою банку — це документ, що дає банкові право на беззаперечне списування коштів з рахунка позичальника для погашення кредиту після настання зазначених у ньому строків платежу.

Управління кредитним ризиком – процес, що складається з аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища кредитора, ідентифікації та визначення рівня ризику, вибір стратегії та методів управління ризиком з метою збалансування основних цілей: максимізація прибутку, мінімізація ризику та достатній рівень ліквідності.

Штраф – це визначена законом або договором грошова сума, яку боржник зобов’язаний сплатити кредитору в раніше обумовленому розмірі або в процентному відношенні до вартості робіт (послуг) і передбачена, як правило, на випадок невиконання обов’язку здійснити конкретну дію, яка є складовою частиною загального зобов’язання.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Банківські операції: Підручник. - 2-ге вид., випр. і доп. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. - К.: КНЕУ, 2002. - 476 с.

2. Банковское дело: учебник / под ред. Л. П. Кроливецкой. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 464 с.

3. Банковское дело: учебник / под. ред. проф. Г. Г. Коробовой. – М.: Экономистъ, 2005. – 751 с.

4. Бериславська А. В. Особливості запобігання злочинним посяганням у сфері банківського кредитування // Юридичний вісник Причорномор'я. - 2011. - № 2 (2). — С. 217-226.

5. Бондаренко В. Скоринг-оценка кредитоспособности заемщика / В. Бондаренко // Финансовая консультация. – 2005. - № 1-2. – С. 13-16.

6. Бугель Ю. В. Напрями удосконалення сучасних методів управління банківським кредитним портфелем / Ю. Бугель // Галицький економічний вісник. — 2010. — № 2 (27).— С.157-163.

7. Версаль Н. І. Теорія кредиту: Навч. посіб. / Н. І. Версаль, Т. В. Дорошенко. — К.: Вид. "Києво-Могилнська академія", 2007. — 483 с.

8. Вітлінський В. В. Кредитний ризик комерційного банку [Текст]: Навч. посіб. / В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 251 с.

9. Вітлінський В. В., Пернарівський О. В., Наконечний Я. С., Великоіваненко Г. І. Кредитний ризик комерційного банку: навч. посіб. / [В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко] ; за ред. В. В. Вітлінського. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 251 с.

10. Владичин У. В. Банківське кредитування: Навчальний посібник / За ред. д.е.н., проф. С. К. Реверчука. – К.: Атіка, 2008. - 648 с.

11. Вовчак О. Д., Рущишин Н. М., Андрейків Т. Я. Кредит і банківська справа: Підручник. – Знання, 2008. - 564 с.

12. Волик Н. Г. Скоринг як експертний метод оцінювання кредитного ризику комерційного банку при споживчому

кредитуванні / Н. Г. Волик // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vznu/eco/2008_1/2008-2606/volik.pdf

13. Герасимович А. М. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін. - К.: КНЕУ, 2004. — 599 с.

14. Голуб В. М. Кредитні ризики комерційних банків та методи їх управління [Текст] / В. М. Голуб // Проблеми і перспективи розви- тку банківської системи України: зб. наук. пр. / Українська академія банківської справи. – Суми: "Мрія-1", 2002. – Т. 5. – С. 288-293.

15. Голуб В.М. Управління кредитним портфелем комерційного банку. Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01 / В.М. Голуб; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2004. — 19 с.

16. Грищук Н. В., Крилова В. В., Набок Р. М., Незнамова А. С., Шитко О. П. Іпотечне кредитування: проблеми та перспективи розвитку в Україні // Інформаційно-аналітичні матеріали. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2004. – 88 с.

17. Гуцал І. С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики). – Львів: ВАТ "Бібльос", 2001. – 244 с.

18. Денисенко М.П., Домрачев В.М., Кабанов В.Г., Ігнатенко А.В., Чигирик К.А. Кредитування та ризики: навчальний посібник / [М.П. Денисенко, В.М. Домрачев, В.Г. Кабанов, А.В. Ігнатенко].– К.: "Професіонал", 2008. – 480 с.

19. Деньги. Кредит. Банки: Учебник [для студ. вузов, обучающихся по экон. спец.] / [О. И. Лаврушин, М. М. Ямпольский, Ю. П. Савинский, Г. С. Панова и др.]; под ред. О. И. Лаврушина. – 2-изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 461 с.

20. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. – К.: Поліграфкнига, 2000. – 512 с.

21. Дікань Л. В. Фінансово-господарський контроль: навч. посіб. / Л. В. Дікань – ХНЕУ, 2008. – 346 с.

22. Дмитренко М. Г. Кредитування і контроль [Текст]: Навч.-метод. посіб. / М. Г. Дмитренко, В. С. Потлатюк – К.: Кондор, 2005. – 296 с.

23. Дубова С. Е. Анализ рискообразующих факторов в системе управления рисками [Текст] / С. Е. Дубова // Финансы и кредит. – 2006. – № 7. – С. 38-46.

24. Економічна енциклопедія [Текст]: у 3-х т. / ред. С. В. Мочерний. К.: "Академія", 2001. – Т. 2. – 848 с.

25. Енциклопедія Банківської справи України / Редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.

26. Ермасова Н. Б. Управление кредитными рисками в банковской сфере [Текст] / Н. Б. Ермасова // Финансы и кредит. – 2004. – № 4. – С. 16-20.

27. Єпіфанов А. О. Операції комерційних банків [Текст]: навч. посіб. / А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми: "Університетська книга", 2007. – 523 с.

28. Жоваников В. Н. Менеджмент кредитных рисков: теоретические аспекты и практические решения [Текст] / В. Н. Жоваников // Финансы и кредит. – 2003. – № 10. – С. 2-16.

29. Закон України "Про банки та банківську діяльність" № 2121 – III від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14

30. Закон України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" від 01.07.2004 р. № 1952-IV.

31. Закон України "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень" від 18.11.2003 року № 1255-IV.

32. Закон України "Про заставу" від 4 жовтня 2005 р. № 2654-IV (зі змін. і доп.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.rada.gov.ua.

33. Закон України "Про іпотеку" № 898-IV від 05.06.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/898-15

34. Закон України "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати" від 19 червня 2003 року № 979-IV.

35. Закон України "Про Національний банк України"// Верховна Рада України; Закон від 20.05.1999 № 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14

36. Закон України “Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю” від 19 червня 2003 року № 978-IV.

37. Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб»// Верховна Рада України; Закон від 20.09.2001 № 2740-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2740-14

38. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України № 481 від 27.12.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0048-08/page

39. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Затверджена Постановою Правління НБУ 21.01.2004р. № 22.

40. Інструкція про порядок регулювання діяльності комерційних банків в Україні: Постанова Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1028.722.35&nobreak=1

41. Іпотечне кредитування: навч. посібник / За ред. О. С. Любуня, О. І. Кірєєва, М. П. Денисенка. – К.: Центр навч. літ., 2005. – 392 с.

42. Кабушкин С. Н. Управление банковским кредитным риском [Текст]: учебн. пособ. / С. Н. Кабушкин. – М.: Новое издание, 2004. – 336 с.

43. Камінський А. С. Експертна модель кредитного скорингу позичальника банку / А. С. Камінський // Банківська справа. – 2006. - № 1. – С.75 – 81.

44. Ковалишин І.В. Сутність іпотеки та основні принципи житлового іпотечного кредитування // Вісник університету банківської справи Національного банку України. - 2008. - № 3. - С. 123-127.

45. Ковалев П. П. Риск-менеджмент на этапе идентификации и оцен- ки последствий от наступления кредитных рисков [Текст] / П. П. Ковалев // Банковские услуги. – 2006. – № 5. – С. 29-39.

46. Ковальов О. П. Методологія управління кредитними ризиками [Текст] / О. П. Ковальов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 3. – С. 31-36.

47. Ковальов О. П. Стратегічне управління кредитними ризиками [Текст] / О. П. Ковальов // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 5. – С. 1-31.

48. Ковальов П.П. Ліміт активних операцій на одного позичальника як інструмент управління кредитним ризиком [Текст] / П. П. Ковальов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 3. – С. 127-130.

49. Кондратюк Е. А. Понятие банковских рисков и их классификация / Е. А. Кондратюк // Деньги и кредит. – 2004. – № 6. – С. 43–50.

50. Контроль і ревізія: Підручник / Ф.Ф. Бутинець, С.В. Бардаш, Н.М. Малюга, Н.І. Петренко. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 512 с.

51. Криклій О. А. Управління кредитним ризиком банку [Текст]: монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008. –86 с.

52. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика: Навчальний посібник. – К.: Знання, КОО, – 2000. – 215 с.

53. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: Навч. посіб. – 4-те вид., - К.: Знання, 2004. — 215 с.

54. Максютов А. А. Банковский менеджмент: учебно-практическое пособие / А. А. Максютов. – М.: Издательство "Альфа-Пресс", 2005. – 368 с.

55. Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" № 104 від 15.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0104500-04

56. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України № 361 від 02.08.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/Risks/361.pdf

57. Міщенко В. І. Банківські операції [Текст]: підручник / В. І. Мі- щенко, Н. Г. Слав'янська [та ін.] ; за ред. В. І. Міщенка, Н. Г. Слав'янської. – К.: Знання, 2006. – 727 с.

58. МСФЗ (IAS) 39 Фінансові інструменти: визнання та оцінка [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ade-solutions.com/IFRS_portal.html. – Назва з екрану.

59. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” № 73 від 07.02.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13

60. Організація контролю в банку: навчальний посібник / уклад. І.В. Бєлова. – Суми: Університетська книга, 2008. – 302 с.

61. Орел Д. В. Проблемні кредити комерційних банків: основні передумови виникнення та заходи впливу [Текст] / Д. В. Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 12. – С. 48-53.

62. Остафіль О., Рубаха М. Комплексна оцінка кредитоспроможності позичальника як інструмент управління кредитним ризиком банку // Формування ринкової економіки в Україні. - 2009. - Вип. 19. - С. 387–396.

63. Павлюк С. М. Кредитні ризики та управління ними / С. М. Павлюк // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 105–111.

64. Панова Г. С. Кредитная политика коммерческого банка. – М.: ИКЦ «ДИС», 1997. – 464 с.

65. Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2003. — 347 с.

66. Пересада А. А. Інвестиційне кредитування: навч. посібник / А. А. Пересада, Т. В. Майорова. – К.: КНЕУ, 2002. – 272 с.

67. Пернарівський О. В. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків / О. В. Пернарівський // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 44–48.

68. Петрук О. М. Банківська справа: Навчальний посібник / О. М. Петрук, за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця. – К.: Кондор, 2004. – 461 с.

69. Пикфорд Джеймс. Управление рисками / Джеймс Пикфорд ; пер. с англ. О. Н. Матвеевой. – М.: ООО “Вершина”, 2004. – 349 с.

70. Положення "Про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України": Постанова Правління Національного банку України від 20 березня 1998 р. № 114

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0548500-98

71. Положення “Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства” № 369 від 28.08.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0845-01

72. Положення “Про планування та порядок проведення інспекційних перевірок” № 276 від 17.07.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1028.601.12&nobreak=1

73. Положення “Про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS” № 171 від 8.05.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=286728

74. Положення “Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями” № 23 від 25.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12

75. Положення “Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України” № 259 від 30.04.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http/zakon.nau.ua/doc/?code=z0410-09

76. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 "Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва" № 39 від 25.02.200 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00

77. Положення про депозитарну діяльність Національного банку України. Затверджене Постановою Правління НБУ 19.03.2003р. № 114. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0304-03

78. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства: Затверджене Постановою Правління НБУ 28.08.2001р. № 369 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12

79. Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України: Затверджено постановою Правління НБУ № 91 від 16.03.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0312-06

80. Постанова Правління Національного банку України № 328 від 03.06.2009 року. "Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0328500-09

81. Потійко Ю. Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках / Ю. Потійко // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 58–60.

82. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України № 124 від 19.03.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0353-03

83. Прасолова С. Особливості формування кредитної політики банків України з довгострокового інвестування / С. Прасолова // Вісник НБУ. – 2004. – № 11. – С. 58-61.

84. Прасолова С. П. Кредитування і контроль. Практикум.— К.: «Ліра-К», 2008. —204 с.

85. Примостка Л. Економічні ризики в діяльності банків / Л. Примостка // Банківська справа. – 2004. – № 3. – С. 16–23.

86. Примостка Л. О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління / Л. О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 118–125.

87. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л. О. Примостка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.

88. Проект Положення "Про організацію внутрішнього контролю в банках України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kbs.org.ua/index.php?get=84&id=5183

89. Прокопенко І. Ф., Ганін В. І., Соляр В. В., Маслов С. І. Основи банківської справи: Навч. посіб. – К.: Центр навч. літ. 2005. – 410 с.

90. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. Пер. с англ. со 2-го изд. – М.: Дело, 1997. – 768 с.

91. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку [Текст]: Навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми: “Університетська книга”, 2007. – 314 с.

92. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки-мл. ; пер. с англ. А. Левинзон. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.

93. Скакун Л. Неперервність процесу ризик-менеджменту кредитних операцій банку як основа їх беззбитковості [Текст] / Л. Скакун // Банківська справа. – 2000. – № 5. – С. 9-13.

94. Слобода Л. Я. Дослідження факторів кредитних ризиків банків [Текст] / Л. Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2006. – № 1. – С. 125-135.

95. Слобода Л. Я. Класифікація та характеристика чинників кредит- них ризиків банківських установ [Текст] / Л. Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 185-194.

96. Слобода Л. Я. Регулювання в системі управління кредитними ри- зиками [Текст] / Л. Я. Слобода // Вісник Української академії банківської справи. – 2004. – № 2. – С. 76-81.

97. Слобода Л. Я. Роль та функції кредитних ризиків у банківській діяльності [Текст] / Л. Я. Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 128-137.

98. Смовженко Т. С., Коцовська Р. Р., Крупський В. М. Кредитування і контроль. Навчальний посібник. – ЛБИ НБУ, 2004. – 135 с.

99. Соколинская Н. Э. Кредитные риски в российском банковском секторе: факторы и менеджмент [Текст] / Н. Э. Соколинская // Банковские услуги. – 2006. – № 5. – С. 2-29.

100. Тетюра К. С. Види банківських ризиків та методи їх зниження / К. С. Тетюра, О. В. Мелена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/31155.doc.htm

101. Тітенкова М. В. Проблеми забезпечення повернення банківських кредитів / М. В. Тітенкова // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. - № 5. – С. 17-19.

102. Ткач І. Методологічні засади комплексного дослідження кредитного процесу // Вісник ТДЕУ. - 2006. - № 2.

103. Усоскин В. М. Современный коммерческий банк: управление и операции. – М.: ИПЦ „Вазар – Ферро”, 1994. – 320 с.

104. Хімчук, Г. О. Резерви на можливі витрати по позичках у банківській діяльності [Текст] / Г. О. Хімчук // Економіка: Наукові праці, том 99. – Випуск К. – 2007. – С.57-60.

105. Хмеленко О. В., Вовк В. Я. Кредитування та контроль: Навч. посібник. – Х.: Інжек, 2004. – 240 с.

106. Хмеленко О. В., Вовк В. Я. Кредитування та контроль: Навч. посібник. — К.: Знання, 2008. — 463 с.

107. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/tsivil_nij_kodeks_ukraini/statja-1054.htm

108. Чайковський Я. І. Робота комерційних банків з проблемними кредитами [Текст] / Я. І. Чайковський // Банківська справа. – 2001. – № 6. – С. 50-53.

109. Чайковський Я. І. Удосконалення методики комплексної оцінки кредитоспроможності позичальників // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 11. – С. 30–34.

110. Черных С. Управление банковскими рисками / С. Черных // Вопросы экономики. – 2004. – № 8. – С. 120–127.

111. Шаркаді Н. В. Управління банківськими ризиками як основа формування залучених ресурсів банків / Н. В. Шаркаді // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 5 (35). – С. 45–53.

112. Шевченко Р. І. Кредитування і контроль. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – Київ: КНЕУ, 2002. – 183 с.

113. Шморгун Н.П., Головко І.В. Фінансовий аналіз: навч. посібник. – К.: Центр навч. л-ри, 2006. – 528 с.

114. Шрамко А. С. Методичні аспекти формування резервів за кредитними операціями банків України та їх відповідність вимогам МСФЗ і БАЗЕЛЯ-ІІ [Текст] / А. С. Шрамко // Молодіжний науковий вісник Української академії банківської справи НБУ, Серія: Економічні науки. Збірник наукових праць студентів, магістрантів та молодих вчених. – Суми: УАБС НБУ, 2012. – С. 126-134.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Анкета – Заява (фізичної особи) на отримання кредиту № _____

П.І.Б.	**Чи змінювалось ПІБ:** □ **ні** □ **так** **Попереднє:** **Стать:** □ **ч** □ **ж**	**Позичальник** ***Кодове слово:**

1. Кредитна історія (КІ)

Статус кредитної історії: □ **немає КІ** □ **є КІ**

Назва банку	Ціль кредиту	Сума	Фактичне завершення	Сума щомісячного платежу

2. Дані про Позичальника

Місце народження: _____ Дата народження: _____

Паспорт: серія _____ номер_____

Ким виданий_____

Коли виданий:_____

Індивідуальний податковий номер: _____

Фактична адреса проживання _____

Тип проживання (сам, з родичами, в орендованому приміщенні, тощо):_____

Адреса реєстрації:_____

Телефони: Домашній:_____ Робочий: _____ Мобільний:_____

Телефон за адресою реєстрації: _____

Адреса для доставки кореспонденції:_____

E-mail: _____

Освіта_____

Військовий обов'язок:_____

Сімейний стан: _____

К-ть дітей :_____ К-ть членів сім'ї: _____

Наявність рухомого та нерухомого майна:_____

Наявність банківських рахунків □ немає □ є

П.І.Б. контактної особи: _____

Телефони контактної особи: Домашній _____Робочий:_____ Мобільний: _____

3.Дані про зайнятість Позичальника

Посада: _____ №ЄДРПОУ_____

Назва організації :_____

Фактична адреса організації: _____

Безперервний стаж роботи в данній організації _____ Загальний стаж:_____

Зайнятість: □ повна □ не повна □ часткова

4.Щомісячні доходи і витрати сім'ї (грн.)

Доходи	Сума	Витрати	Сума
Основний дохід		Основні витрати	
Додатковий дохід (вказати який)		Кредити/аліменти + кредит у нас	
Загальні		Загальні	

5. Дані про іншого з подружжя

П.І.Б._____

Місце народження: _____

Контактна інформація: Домашній: _____ Робочий: _____ Мобільний:_____

Місце роботи: _____

6. Інформація про кредит

Сума кредиту: _____

Валюта: грн.

Річна % ставка:

Строк (міс) : _____

Щомісячний платіж: _____

Разова комісія від суми кредиту:

Спеціаліст кредитного обслуговування_____ Позичальник_____

(П.І.Б та підпис) (П.І.Б та підпис)

Додаток 2

Анкета – заява на одержання кредиту

(заповнюється юридичною особою сегменту малого бізнесу)

(повна юридична назва Заявника)

Прошу надати кредит/кредит у формі "овердрафт", відкрити невідновлювану/відновлювану кредитну лінію у сумі (з лімітом заборгованості):

(цифрами та прописом, тис. одиниць)
для

_____

(вказати мету)

_____

(вказати кредитний продукт: "Комерційна іпотека", "Транспортні засоби", "Розвиток бізнесу", "Обладнання, устаткування", "Овердрафт")

на термін _____, зі сплатою ____% річних.

У забезпечення виконання зобов'язань пропоную:

_____

(необхідно навести особливі характеристики майна, яке пропонується у забезпечення, кому належить на праві власності та, зазначити ринкову вартість)

Загальні відомості про підприємство та результати діяльності наведені далі

Загальні відомості

Скорочена юридична назва підприємства

Організаційно-правова форма господарювання (ТОВ, ТДВ, ПП, Фермерське господарство, інші)

Код ЄДРПОУ

Юридична адреса

Фактичне місцезнаходження (офісних, виробничих складських приміщень), телефони | *Адреса, телефон* | *Підстава для користування (власність, спільна власність, термін оренди)*

Орган і дата державної реєстрації

Дата останньої перереєстрації

Наявність ліцензій на право здійснення окремих видів діяльності

Кількість працівників

Галузь економіки

Сезонність підприємницької діяльності

Статутний капітал | *Заявлений, тис.грн.* | *Сплачений, тис.грн.*

13. Структура акціонерного (пайового) капіталу)згідно з додатком 1 до анкети-заяви)

14. Дані про підприємства, учасником (засновником, акціонером) якого є заявник та інші пов'язані підприємства

№ п/п	Повне найменування юридичної особи	Юридична адреса	Орган реєстрації, дата реєстрації	Код ЄДРПОУ	Статутний капітал, тис. грн.	Загальна кількість акцій (розмір внеску) у статутному капіталі, одиниць	Загальна вартість акцій (внесків), тис. грн.	Пайова участь у статутному капіталі, %

1.
2.
3.

15. Управлінський (керівний) персонал *pr_org*

Прізвище, ім'я, по батькові	Посада	Стаж роботи на підприємстві, років	Освіта, навчальний заклад, кваліфікація, вчений ступінь,	Досвід роботи за напрямом діяльності (вказати)	Частка належних акцій (внесків) у статутному капіталі,	Телефон, факс, E-mail

			вчене звання		%	

16. Інформація про банківські рахунки

№	Номер рахунку	Валюта рахунку	Назва банку (відділення, філії банку), місто	Дата відкриття	Надходження за рік, тис. грн.	Середньоденні залишки, тис. грн.
1.						
2.						
3.						

17. Основні види продукції)надані послуги)

Найменування продукту (групи)	*Обсяг за рік, одиниць*	*Обсяг за рік, тис. грн.*	*Частка в обсязі реалізації, % (на звітну дату)*	*Примітки (умови розрахунків, валютна виручка в середньому за місяць (тис. одиниць тощо)*

18. Кредитна історія позичальника **pr_org*

№	Назва банку	Мета	Сума та валюта	Залишок заборгованості/ зобов'язань на поточну дату, тис. одиниць	Забезпечення	Дата договору	Дата погашення / припинення зобов'язань (згідно з договором)	Дата фактичного погашення/ припинення зобов'язань
1.								

1

** вказується інформація про кредити, гарантії, поруки,врахування та аваль векселів*

Керівник _____ "___ "_____ 200_____ р.

Головний бухгалтер _____ М.П.

Додаток 2.1

Структура акціонерного (пайового) капіталу

№*	Акціонер (власник)/ опосередкований власник**, (повне найменування підприємства, ПІБ)	Вид участі в капіталі (акціонер/ власник, опосередкований власник)	Статус учасника (фізична особа/юридична особа)	Ознака опосередкованого володіння ***	Місце знаходження/реєстрації акціонера, власника	Код ЄДРПОУ, ідентифікаційний код фізичної особи	Вид економічної діяльності (КВЕД)	Участь у статутному капіталі			Банки, в яких обслуговується
								Кількість належних акцій (паїв)	Вартість належних акцій (паїв)	Питома вага належних акцій (паїв)у статутному капіталі, %	
1	Державна власність (найменування органу, уповноваженого управляти державним майном)	Акціонер									
2		Акціонер									
2.1		Опосередкований власник									
n		Акціонер									
n.n		Опосередкований власник									
		Всього за акціонерами:	***	***	***	***	***			100%	***
		в т.ч. Всього за опосередкованими власниками:	***	***	***	***	***				***

* Для прямих власників (акціонер, власник) одинарна нумерація (напр. 1) , для опосередкованих власників двозначна нумерація (напр. 1.1)

** Навести в порядку зменшення пайової участі в статутному капіталі. Вказуються окремо власники понад 10% від акціонерного (пайового) капіталу компанії *pr_org*

*** 1) Одержання права управління пакетом акцій; 2) Набуття права голосу на загальних зборах; 3) Відповідно до договору про спільну діяльність, представництво або доручення;

Керівник _____ "__ "_____200____ р.

Головний бухгалтер _____ М.П.

Додаток 2.2

Найбільші дебітори:

Підприємство / організація / група	Сума, валюта	Дата виникнення	Підстава виникнення	Строк погашення
Всього: у т.ч. прострочена заборгованість				

* Указати дебіторів, частка яких у дебіторській заборгованості перевищує 10%

Найбільші кредитори:

Підприємство / організація / група	Сума, валюта	Дата виникнення	Підстава виникнення	Строк погашення
Всього: у т.ч. прострочена заборгованість				

* Указати кредиторів, частка яких у кредиторській заборгованості перевищує 10%

Основні засоби:

Група / предмет	Залишкова вартість, тис. грн.	Первісна балансова вартість, тис. грн.	Строк експлуатації, місяців	Примітки (стан, необхідність заміни, модернізації тощо)
Всього:				

* Указати основні засоби (групи основних засобів), частка яких у основних засобах підприємства перевищує 10%

Керівник _____ “___ “_____ 200_____ р.

Головний бухгалтер _____ М.П.

Додаток 3

Анкета – заява на одержання кредиту
(заповнюється фізичною особою –підприємцем сегменту малого бізнесу)

(прізвище, ім'я та по батькові)

(місце проживання)

Прошу надати мені кредит/ кредит у формі "овердрафт" відкрити невідновлювану/ відновлювану кредитну лінію у сумі (з лімітом заборгованості):

(цифрами та прописом, тис. одиниць)
для _____
(вказати мету кредиту)
_____
(вказати кредитний продукт: "Комерційна іпотека", "Транспортні засоби", "Розвиток бізнесу", "Обладнання, устаткування", "Овердрафт")

на термін _____, зі сплатою ___% річних.

У забезпечення виконання зобов'язань пропонуються:
_____
_____ *(необхідно навести особливі характеристики майна, яке пропонується у забезпечення, та зазначити ринкову вартість)*

Загальні відомості про себе та господарську діяльність наведені далі

Загальні відомості

Контактна інформація	*Телефон домашній/стаціонарний контактний* *Телефон робочий* *Телефон мобільний* *Адреса електронної пошти (e-mail)*	
Дата народження	*Дата народження*	
Громадянство	❑ *Україна*	❑ *Інша країна* _____ *(назва країни)*
Резидентність	❑ *Резидент*	*Нерезидент*
Паспортні дані	*Серія та номер паспорта* *Ким виданий* *Коли виданий*	
Адреса реєстрації	*Область, район, місто/село, вулиця, будинок, корпус, квартира* *Дата реєстрації*	
	Тип реєстрації	❑ *Тимчасова* ❑ *Постійна*

Ідентифікаційний код		
Адреса фактичного місця проживання	*Область, район, місто/село, вулиця, будинок, корпус, квартира* *Строк проживання за вищезазначеною адресою*	
Сімейний стан	❑ *Одружений / заміжня* ❑ *Неодружений / Незаміжня* ❑ *Розлучений / Розлучена* ❑ *Громадянський шлюб* ❑	*Реквізити документа (свідоцтво про шлюб, розлучення)*
Відомості про чоловіка/дружину	*ПІБ чоловіка/дружини (у т.ч. у разі громадянського шлюбу)* *Дата та місце народження* *Адреса реєстрації* *Адреса фактичного місця проживання* *Контактні телефони (домашній, робочий, мобільний)* *Місце роботи* *Посада*	
Відомості про дітей	*ПІБ* *Дата народження* *ПІБ* *Дата народження*	

Відомості про утриманців	*ПІБ*	*Рік народження, ступінь зв'язків, дієздатний/недієздатний*

Освіта Позичальника	❑ *Вища* ❑ *Неповна вища (базова) або професійно-технічна* ❑ *Середня*
Чи зареєстрована Ваша дружина /чоловік (у т.ч. у разі громадянського шлюбу) як приватний підприємець	❑ *Так, вид діяльності* _____ ❑ *Ні*

Загальний трудовий стаж, у т.ч. за видом діяльності

Дані про діяльність

Дата державної реєстрації

Орган державної реєстрації

Дата і номер реєстрації в податковій адміністрації

19. *Ідентифікаційний номер платника податку*

Наявність ліцензій/патентів на право здійснення окремих видів підприємницької діяльності, договорів оренди

Перелік основних видів діяльності із зазначенням кодів

Форма оподаткування

Кількість найманих працівників

Прострочена заборгованість по оплаті праці найманих працівників

❑ *Так (сума)* _____, *тис. грн.*

Ні

Фактичне місцезнаходження (офісних, виробничих складських приміщень), телефони	*Адреса, телефон*	*Підстава для користування (власність, спільна власність, термін оренди)*

Дані про доходи, витрати та активи

Середньомісячний сукупний дохід, тис.грн.	*Дохід від підприємницької діяльності*
	Додатковий дохід
	(заробітна плата за сумісництвом, орендні платежі за особисте нерухоме/рухоме майно, дивіденди, пенсії тощо)

	Інші доходи)визначити)
	Всього доходів
Середньомісячні витрати, тис.грн.	*Витрати, пов'язані із підприємницькою діяльністю*
	Щомісячні платежі за раніше одержаними позиками (з урахуванням процентів)
	Сплачувані аліменти/витрати на утриманців
	Інші витрати і платежі, пов'язані із підприємницькою діяльністю
	(визначити)
	Всього витрат
	у т.ч. середньомісячні умовно-постійні та інші забов'язання, включаючи податкові платежі (єдиний податок тощо)

Власність у підприємствах (Позичальника та дружини/чоловіка Позичальника)

Назва підприємства	*Код ЄДРПОУ*	*% внеску*	*Сума внеску*

Поточна заборгованість перед фінансово-кредитними установами (у т.ч. членів сім`ї)

Найменування кредитора	*Загальна сума кредиту, тис. одиниць*	*Залишок заборгованості, тис. грн.(екв.)*	*Дата погашення кредиту (згідно з договором)*	*Процентна ставка*	*Розмір щомісячного платежу (основний борг та інші платежі), тис. грн. (екв.)*	*Кількість, строк та загальна сума прострочених зобов'язань, тис. грн. (екв.)*
Разом						

Кредитна історія

Кредитор	***Сума кредиту, тис. одиниць.***	*Мета кредиту*	*Дата погашення*	*Погашено: вчасно, достроково, з простроченням, пролонгація, рефінансування (вказати причину)*

Основні види продукції)надані послуги)

Найменування продукту (групи)	*Обсяг за рік, одиниць*	*Обсяг за рік, грн.*	*Примітки*

Найменування	*Тривалість співпраці (укладені договори), роки*	*Найменування товару, роботи, послуги*	*Частка контрагента у обсязі реалізації, %*	*Частка контрагента у обсязі реалізації, тис. грн.*	*Умови поставки (попередня оплата, фактично, інше)*

Дебіторська заборгованість станом на _____, всього _____ тис. грн., у т.ч. найбільші дебітори (10% від заборгованості та більше):

Підприємство / організація / група	*Сума, валюта*	*Дата виникнення*	*Підстава виникнення*	*Строк погашення*

Всього (екв. грн.):
прострочена заборгованість:

Основні контрагенти-постачальники

Найменування	*Тривалість співпраці (укладені договори), роки*	*Найменування товару, роботи, послуги*	*Обсяг за рік, тис. грн. (екв.)*	*ови поставки (попередня оплата, фактично, інше)*	*Примітки*

Кредиторська заборгованість станом на _____, всього _____ тис. грн., у т.ч. найбільші кредитори (10% від заборгованості та більше):

Підприємство / організація / група	*Сума, валюта*	*Дата виникнення*	*Підстава виникнення*	*Строк погашення*

Всього(екв. грн.):
прострочена заборгованість:

Залишки виробничих запасів, готової продукції, товарів станом на _____, всього _____ тис. грн., у т.ч.:

Назва	*Залишкова вартість, тис. грн.*	*Кількість, одиниць*	*Примітки (термін реалізації)*

Всього:

Активи Позичальника/ дружини(чоловіка) Позичальника (у т.ч. громадянський шлюб)

Поточні рахунки в Банку(-ах)	***Позичальник***			***Чоловік /дружина***		
	Банк, дата відкриття	***Надходження за рік, тис. одиниць***		*Банк, дата відкриття*	*Надходження за рік, тис. одиниць*	
Депозитні рахунки в банках	*Банк*	*Сума*	*Строк договору*	*%, річних*	*Банк*	*Сума*	*Строк договору*	*% річних*
Пластикові карти	*Банк(емітент)*	*Тип карти*	*Кредитний ліміт*	*Банк (емітент)*	*Тип карти*	*Кредитний ліміт*
Транспортні засоби	*Модель*	*Рік випуску*	*Ринкова вартість, тис. грн.*	*Модель*	*Рік випуску*	*Ринкова вартість, тис. грн.*

Інші ліквідні активи *(ліквідне рухоме майно, цінні папери тощо, ринкова вартість)*

Нерухоме майно

(П- власність позичальника, Ч/Д - власність чоловіка / дружини, СВ – спільна власність (часткова або сумісна);

ПП – призначено для продажу (вказати період), О – надано в оренду; ДО – обтяжено зобов'язаннями –іпотека, податкова застава, арешт, заборона відчуження тощо, (вказати)

Вид нерухомого майна (наприклад: гараж, житловий будинок, квартира, дача, земельна	***ПП / О / ДО***	***Кому із подружжя належить, спільна власність***	***Місцезнаходження***	***Ринкова вартість)в тис. грн.)***

ділянка, незавершене будівництво будинку тощо)

Разом

Банк гарантує, що вся інформація, надана клієнтом, буде використана для розгляду цієї кредитної заявки.

Я, _____, засвідчую, що на дату подання цієї Анкети-заяви відсутні будь-які переслідування мене з боку правоохоронних органів, кримінальні справи, судові спори, а також не існує судових рішень стосовно обмеження дієздатності. Засвідчую, що вся наведена інформація є достовірною і актуальною на дату подання, про що засвідчую власноручно.

(підпис Позичальника)

"___"_____ 200__ року

(підпис Позичальника)
М.П.)при наявності)

"___"_____ 20__ року

_____ /_____/
(підпис та прізвище співробітника Банку, який прийняв анкету)

Додаток 4

Розписка

Я,_____
ознайомлений(а) із змістом ст. 190 та 192, 222 Кримінального кодексу України.

Стаття 190. Шахрайство

1. Заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Шахрайство, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому, - карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк від одного до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

3. Шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, - карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

4. Шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою, - карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна.

Стаття 192. Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою

1. Заподіяння значної майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою за відсутності ознак шахрайства - караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців.

2. Ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або такі, що заподіяли майнову шкоду у великих розмірах, - караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років.

Стаття 222. Шахрайство з фінансовими ресурсами

1. Надання громадянином-підприємцем або засновником чи власником суб'єкта господарської діяльності, а також службовою особою суб'єкта господарської діяльності завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності – карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали великої матеріальної шкоди, - караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

_____ _____ “__”_____ 200__р
(прізвище, ім'я, по батькові Позичальника,) підпис

З текстом Кодексу ознайомив:
Співробітник Банку, який прийняв Анкету-заяву_____(П.І.Б.)
Підпис _____

Додаток 5

КРЕДИТНИЙ ДОГОВІР

м. _____ "__"_____ 200_ р.

_____
(вказати найменування сторони та необхідні відомості про неї)
(надалі іменується "Банк") в особі _____
_____,
(вказати посаду, прізвище, ім'я, по батькові)
що діє на підставі _____,
(вказати: статуту, довіреності, положення тощо)
з однієї сторони, та
_____
(вказати найменування сторони)
(надалі іменується "Позичальник") в особі _____,
(вказати посаду, прізвище, ім'я, по батькові)
що діє на підставі _____,
(вказати: статуту, довіреності, положення тощо)
з іншої сторни,
(в подальшому разом іменуються "Сторони", а кожна окремо – "Сторона") уклали цей Кредитний договір (надалі іменується "Договір") про таке.

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. За цим Договором Банк зобов'язується надати Позичальнику грошові кошти (надалі іменується “кредит”) для _____
(вказати цільове призначення кредиту)
в сумі _____
(сума цифрами і літерами)
строком на _____ місяців з ____ до _____ року зі сплатою _____ процентів річних від наданої та неповернутої суми кредиту.

1.2. Кожна із Сторін гарантує, що на момент укладання цього Договору вона не є жодним чином обмеженою законом, іншим нормативним чи правозастосовчим актом, судовим рішенням або іншим, передбаченим відповідним чинним законодавством, способом в своєму праві укладати цей Договір та виконувати усі умови, визначені у ньому.

2. УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТУ

2.1. На забезпечення обов'язків Позичальника за цим Договором Банком прийняті: _____
(вказати конкретно: укладений договір іпотеки, застави,
_____
договір поруки, гарантія)
_____.

2.2. Кредит забезпечується належним Позичальнику майном та коштами, на які може бути звернено стягнення в порядку, встановленому чинним в Україні законодавством.

3. ОБОВ'ЯЗКИ БАНКУ

3.1. Банк зобов'язується відкрити Позичальникові рахунок N _____ для зарахування на нього кредиту та перерахувати на нього кредит в строк _____ шляхом _____.

3.2. Банк зобов'язується надавати Позичальникові консультативні послуги з питань виконання цього Договору, а саме: _____ шляхом _____ в строк _____.

4. ОБОВ'ЯЗКИ ПОЗИЧАЛЬНИКА

4.1. Позичальник зобов'язується використовувати кредит із дотриманням його цільового призначення.

4.2. Позичальник зобов'язується повернути кредит та одночасно сплатити усі нараховані проценти за користування кредитом не пізніше _____ шляхом _____.

4.3. За порушення строків повернення кредиту і процентів за користування кредитом Позичальник зобов'язується сплачувати Банку пеню у розмірі ___ % від простроченої суми за кожен день прострочення.

4.4. Позичальник зобов'язується самостійно надавати Банку до _____ повну і достовірну інформацію з
(вказати строк)
питань _____, а також забезпечити _____.

4.5. Позичальник зобов'язується періодично, в строк _____, інформувати Банк про хід виконання цього Договору шляхом _____.

5. ПРАВА БАНКУ

5.1. Банк має право відмовитися від надання Позичальникові кредиту частково або у повному обсязі у разі порушення процедури визнання Позичальника банкрутом або за наявності інших обставин, які явно свідчать про те, що наданий Позичальникові кредит своєчасно не буде повернений.

5.2. Банк має право на свій розсуд дозволяти за клопотанням Позичальника в окремих випадках відстрочення повернення кредиту на _____зі стягненням підвищеної процентної ставки в розмірі ____ процентів річних.

5.3. Банк має право проводити перевірку на місці забезпечення кредиту, а у разі потреби - і попередню перевірку можливостей Позичальника та третіх осіб, які гарантують (поручаються за) повернення кредиту, щодо забезпечення кредиту шляхом _____ в строк _____.

5.4. Банк має право проводити перевірку цільового використання кредиту на місці шляхом _____ в строк _____.

5.5. В разі виявлення нецільового використання кредиту Банк має право стягнути з Позичальника неустойку в розмірі _____ та відмовитися від цього Договору.

5.6. Банк має право на підставі даних бухгалтерської звітності (місячної, квартальної) аналізувати кредитоспроможність Позичальника і вносити пропозиції про подальші відносини з Позичальником шляхом _____ в строк _____.

6. ПРАВА ПОЗИЧАЛЬНИКА

6.1. Позичальник має право відмовитися від одержання кредиту частково або у повному обсязі, повідомивши про це Банк до моменту _____.

6.2. Позичальник має право порушити перед Банком питання про відстрочення повернення кредиту у разі виникнення тимчасових фінансових або інших ускладнень з незалежних від нього причин, пов'язаних з виконанням _____, шляхом _____ в строк _____.

6.3. Позичальник має право достроково частинами або повністю повертати кредит і проценти за користування кредитом шляхом _____.

7. ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

7.1. Усі спори, що виникають з цього Договору або пов'язані із ним, вирішуються шляхом переговорів між Сторонами.

7.2. Якщо відповідний спір не можливо вирішити шляхом переговорів, він вирішується в судовому порядку за встановленою підвідомчістю та підсудністю такого спору відповідно до чинного в Україні законодавства.

8. ДІЯ ДОГОВОРУ

8.1. Цей Договір вважається укладеним і набирає чинності з моменту його підписання Сторонами та його скріплення печатками Сторін.

8.2. Строк цього Договору починає свій перебіг у момент, визначений у п. 8.1 цього Договору та закінчується _____.

8.3. Закінчення строку цього Договору не звільняє Сторони від відповідальності за його порушення, яке мало місце під час дії цього Договору.

8.4. Якщо інше прямо не передбачено цим Договором або чинним в Україні законодавством, зміни у цей Договір можуть бути внесені тільки за домовленістю Сторін, яка оформлюється додатковою угодою до цього Договору.

8.5. Зміни у цей Договір набирають чинності з моменту належного оформлення Сторонами відповідної додаткової угоди до цього Договору, якщо інше не встановлено у самій додатковій угоді, цьому Договорі або у чинному в Україні законодавстві.

8.6. Якщо інше прямо не передбачено цим Договором або чинним в Україні законодавством, цей Договір може бути розірваний тільки за домовленістю Сторін, яка оформлюється додатковою угодою до цього Договору.

8.7. Цей Договір вважається розірваним з моменту належного оформлення Сторонами відповідної додаткової угоди до цього Договору, якщо інше не встановлено у самій додатковій угоді, цьому Договорі або у чинному в Україні законодавстві.

9. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

9.1. Усі правовідносини, що виникають з цього Договору або пов'язані із ним, у тому числі пов'язані із дійсністю, укладенням, виконанням, зміною та припиненням цього Договору, тлумаченням його умов, визначенням наслідків недійсності або порушення Договору, регламентуються цим Договором та відповідними нормами чинного в Україні законодавства, а також застосовними до таких правовідносин звичаями ділового обороту на підставі принципів добросовісності, розумності та справедливості.

9.2. Після підписання цього Договору всі попередні переговори за ним, листування, попередні договори, протоколи про наміри та будь-які інші усні або

письмові домовленості Сторін з питань, що так чи інакше стосуються цього Договору, втрачають юридичну силу, але можуть братися до уваги при тлумаченні умов цього Договору.

9.3. Сторони несуть повну відповідальність за правильність вказаних ними у цьому Договорі реквізитів та зобов'язуються своєчасно у письмовій формі повідомляти іншу Сторону про їх зміну, а у разі неповідомлення несуть ризик настання пов'язаних із ним несприятливих наслідків.

9.4. Відступлення права вимоги та (або) переведення боргу за цим Договором однією із Сторін до третіх осіб допускається виключно за умови письмового погодження цього із іншою Стороною.

9.5. Додаткові угоди та додатки до цьог о Договору є його невід'ємними частинами і мають юридичну силу у разі, якщо вони викладені у письмовій формі, підписані Сторонами та скріплені їх печатками.

9.6. Всі виправлення за текстом цього Договору мають силу та можуть братися до уваги виключно за умови, що вони у кожному окремому випадку датовані, засвідчені підписами Сторін та скріплені їх печатками.

9.7. Цей Договір складений при повному розумінні Сторонами його умов та термінології українською мовою у _____ автентичних примірниках, які мають однакову юридичну силу.

Місцезнаходження і реквізити сторін

БАНК	**ПОЗИЧАЛЬНИК**
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
ПІДПИСИ	**СТОРІН**
За БАНК	**За ПОЗИЧАЛЬНИКА**
Керівник _____/_____/	Керівник _____/_____/
м. п.	м. п.

Додаток 6

Розрахунок фінансових коефіцієнтів, що використовуються для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи[1]

Фінансовий коефіцієнт	Характеристика	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку для великого або середнього підприємства	Алгоритм розрахунку для малого підприємства
1	2	3	4	5
1. $К_1$, $МК_1$ – коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня)	Здатність підприємства покривати поточні зобов'язання оборотними активами	Оборотні активи / Поточні зобов'язання	ф. 1 р. 260 гр .4 / ф. 1 р. 620 гр. 4	ф. 1-м (1-мс) р. 260 гр .4 / ф. 1-м (1-мс) р. 620 гр. 4
2. $К_2$, $МК_2$ – проміжний коефіцієнт покриття	Здатність підприємства розраховуватися за своїми поточними зобов'язаннями монетарними оборотними активами. Характеризує очікувану платоспроможність боржника в короткостроковому періоді	Монетарні оборотні активи / Поточні зобов'язання	ф. 1 р. 150+р. 160+р. 220+р. 230+р. 240 гр. 4 – ф. 1 р. 620 гр. 4	ф. 1-м р. 160+р. 220+р.230+р. 240 гр. 4 / ф. 1-м р. 620 гр. 4 або ф. 1-мс р. 210+р. 230+р.240 гр. 4 / ф. 1-м с. р. 620 гр. 4

[1] Ф. – форма, р. – рядок, гр. – графа.

Додаток 5.1

до Кредитного договору №_____
від "_____"_____20__р.

ГРАФІК ПОГАШЕННЯ КРЕДИТУ

№ з/п | Дата повернення кредитних ресурсів | Сума коштів, що підлягає | Сума кредитних | Сума про-центів, що | Залишок заборгованос

	(їх частини) та сплати процентів	оплаті позичальником (найменування валюти)	ресурсів (їх частини) до погашення (найменування валюти)	підлягають оплаті (найменування валюти)	ті за кредитними ресурсами (найменування валюти)
1	2	3=4+5	4	5	6
1					
2					
3					

Місцезнаходження і реквізити сторін

БАНК	**ПОЗИЧАЛЬНИК**
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Підписи **сторін**

За БАНК **За ПОЗИЧАЛЬНИКА**

Керівник _____/_____/ Керівник _____/_____/

м. п. м. п.

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5
3. $К_3$, $МК_3$ - коефіцієнт фінансової незалежно-сті	Питома вага власного капіталу в загальному обсязі джерел фінансування. Характеризує ступінь залежності підприємства від позичкових джерел фінансування	А Власний капітал а Валюта балансу (пасив)	ф. 1 р. 380 гр. 4 ф. 1 р. 640 гр. 4	ф. 1-м (1-мс) р. 380 гр. 4 ф. 1-м (1-мс) р. 640 гр. 4
4. $К_4$, $МК_4$ - коефіцієнт покриття необорот-них активів власним капіталом	Рівень фінансування необоротних (довгострокових) активів за рахунок власного капіталу підприємства		ф. 1 р. 380 гр. 4 ф. 1 р. 080 гр. 4	ф. 1-м (1-мс) р. 380 гр. 4 ф. 1-м (1-мс) р. 080 гр. 4
5. $К_5$ - коефіцієнт рентабель-ності власного капіталу	Ефективність використання капіталу підприємства, інвестованого власниками	Чистий прибуток/збиток Інвестований власний капітал	А ф. 2 р. 220− р.225 гр. 3 п ф. 1 [(р. 300+р. 310+р. 320+ р. 330−р. 360− р.370 гр. 3)+(р. 300+ р. 310+р. 320+р. 330−р. 360− р. 370 гр. 4)]:2	-

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5
6. $МК_5$ - коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Здатність підприємства розраховуватися за кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги виручкою від реалізації продукції	Чиста виручка від реалізації / Кредиторська заборгованість	-	ф. 2-м (2-мс) р. 030 гр. 3 / ф. 1-м (1-мс) р. 530 (гр. 3+гр. 4):2
7. $К_6$, $МК_6$ - коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності (EBIT)	Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності до оподаткування та здійснення витрат, пов'язаних із запозиченнями	Фінансові результати від операційної діяльності (EBIT) / Чиста виручка від реалізації	ф. 2 р. 100– р.105 гр. 3 / ф. 2 р. 035 гр. 3	ф. 2-м (2-мс) р. 030– – р. 080 гр. 3 / ф. 2-м (2-мс) р. 030 гр. 3

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5
8. $К_7$-коефіцієнт рентабель-ності продажу за фінансови-ми результата-ми від звичайної діяльності (EBITDA)	Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності до оподаткування, здійснення фінансових витрат та нарахування амортизації	Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування фінансових витрат та нарахування амортизації А (EBITDA) а Чиста виручка від реалізації + інші операційні доходи	ф. 2 р 220– р.225+р. 260+р. 210+ р р. 180+р. 140 гр. 3 п ф. 2 р. 035+р. 060 гр. 3	-
9. $МК_7$-коефі-ієнт ренабель-ності продажу за фінансови-ми результата-ми до оподаткування	Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами до оподаткування	Фінансовий результат до оподаткування Разом чисті доходи	-	ф.2-м (2-мс) р.070-р.120 гр.3 ——————— ф. 2-м (2-мс) р.070 гр.3
10. $К_8$, $МК_8$ - коефіцієнт рентабель-ності активів за чистим прибутком	Характеризує ефективність використання (рентабельність) активів підприємства	Чистий прибуток (збиток) Валюта балансу (актив)	ф. 2 р. 220–р. 225 гр. 3 ф. 1 р. 280 (гр. 3+гр. 4):2	ф. 2-м (2-мс) р. 070–р.120 – р. 140 – р.145 гр. 3 ф. 1-м (1-мс) р. 280 (гр. 3+гр. 4):2

Продовження таблиці 3

11. $К_9$, $МК_9$ - коефіцієнт оборотнос-ті оборот-них активів	Характеризує ефективність використання оборотних активів підприємства	Чиста виручка від реалізації / Оборотні активи	ф. 2 р. 035 гр. 3 / ф. 1 р. 260 (гр. 3+гр. 4):2	ф. 2-м (2-мс) р. 030 гр. 3 / ф. 1-м (1-мс) р. 260 (гр. 3+гр.
12. $К_{10}$ - коефіцієнт оборотнос-ті позичково-го капіталу за фінансови-ми результата-ми від звичайної діяльності (EBITDA)	Здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок внутрішніх фінансових джерел	Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування фінансових витрат та нарахування амортизації / Довгострокові та поточні зобов'язання	ф. 2 р. 220– р.225+р. 260+р. 210+ р. 180+р. 140 гр. 3 / ф. 1 р. 480+р. 620 гр. 4	-
13. $МК_{10}$ - коефіцієнт оборотнос-ті позичково-го капіталу за фінансови-ми результата-ми до оподатку-вання	Здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок фінансового результату	Фінансовий результат до оподаткування / Довгострокові та поточні зобов'язання	-	ф.2-м (2-мс) р.070- - р.120 гр.3 ф.1-м (1-мс) р.480+р.620 гр.4

Додаток 7

Оцінка фінансового стану позичальника
фізичної особи для роздрібних кредитних продуктів

Прізвище, ім'я, по-батькові_____

Сума кредиту _____ Термін кредитування (міс.) _____

РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ

Параметр	Показник		Бальна оцінка	Вага параметру	Результат обробки заявки	Підсумок параметру
Вік	понад 60 років		0	1		
	менше 21 року та від 50 до 60 років		3			
	від 21 до 30 років		6			
	від 30 до 50 років		10			
Час мешкання в даній місцевості	до 1 року		0	1		
	від 1 до 3 років		2			
	від 3 до 10 років		6			
	понад 10 років		10			
Освіта	Середня		0	1		
	технічна, спеціальна, незакінчена вища		6			
	Вища		10			
Статус працівника	безробітній, студент		0	1		
	Пенсіонер		3			
	Працюючий		10			
Посада	Немає		0	3		
	Виконавець		6			
	керівник, керівник структурного підрозділу, заступник керівника		10			
Стаж роботи на підприємстві	Немає		0	1		
	до 1 року		2			
	від 1 до 5 років		6			
	понад 5 років		10			
Сімейний стаж	не одружений/не одружена	немає дітей	5	2		
		є діти	0			
	одружений/ одружена	немає дітей	8			
		є діти	10			
Наявність нерухомого майна	Відсутнє		0	2		
	Наявне		10			
Наявність рухомого майна	Наявне		10	2		
	Відсутнє		0			
Кредитна історія	Позитивна (прострочки відсутні)		10	5		
	Позичальник користувався кредитом та є діюче порушення строків погашення платежу до 30 днів		5			
	Позичальник користувався кредитом та є діюче порушення строків погашення платежу понад 30 днів		0			
Рівень забезпечення кредиту	від 90%		4	2		
	від 75% до 90%		6			
	від 50% до 75%		8			
	до 50%		10			
Графік погашення	щомісячно тіло кредиту і відсотки		10	5		
	щомісячно відсотки		5			
	Інше		0			
Наявність поручительства	чоловік/дружина		10	2		
	фіз. особа (-и) (крім чоловіка/дружини)		8			
	Відсутній		6			
Наявність банківських рахунків	Наявні		10	3		
	Відсутні		5			
ВСЬОГО ЗА РОЗДІЛОМ 1						

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ

Параметр	Показник	Бальна	Вага	Результат	Підсумок

		оцінка	параметру	обробки заявки	параметру
Коефіцієнт КПП*	понад 180%	12	35		
	від 150% до 180%	10			
	від 120% до 150%	6			
	від 100% до 120%	4			
	від 25% до 100%	2			
	менше 25%	0			
Коефіцієнт В/Д	від 75%	0	30		
	від 50% до 75%	2			
	від 25% до 50%	10			
	до 25%	12			
Ліквідність предмету забезпечення	депозитні кошти, майнові права з страхуванням фінансових ризиків	10	1		
	жила нерухомість	8			
	новий автомобіль	7			
	нежила нерухомість	6			
	б/в автомобіль	5			
	інше майно	2			
	майнові права без страхування фіна. ризиків	1			
	Бланковий	0			
ВСЬОГО ЗА РОЗДІЛОМ 2					
ЗАГАЛЬНА СУМА БАЛІВ					

* Коефіцієнт КПП – коефіцієнт платоспроможності позичальника.

де

МДП – місячний дохід позичальника;
МВП – місячні витрати позичальника;
МПП – місячний платіж за позикою.

** Коефіцієнт В/Д – коефіцієнт відношення витрат до доходів

Клас позичальника	Кількість балів	Значення показника
Клас А	понад 400 балів	фінансовий стан позичальника не визиває сумнівів
Клас Б	від 220 до 399 балів	фінансовий стан добрий
Клас В	від 120 до 219 балів	фінансовий стан задовільний, необхідні додаткові перевірки або додаткове забезпечення
Клас Г	від 50 до 311 балів	фінансовий стан нестабільний
Клас Д	менше 49 балів	фінансовий стан незадовільний

Фінансовий стан позичальника	
Стан обслуговування кредиту	
Категорія кредитної операції	

Додаток 8

Таблиця 1

Визначення класу боржника – юридичної особи для великого або середнього підприємства

№ з/п	Види економічної діяльності	Класи								
		клас 1	клас 2	клас 3	клас 4	клас 5	клас 6	клас 7	клас 8	клас 9
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція A (розділи 01-03)	Більше ніж +1,25	Від +1,25 до +0,81	Від +0,80 до +0,60	Від +0,59 до +0,35	Від +0,34 до +0,05	Від +0,04 до –0,25	Від –0,26 до –0,70	Від –0,71 до –3,20	Менше ніж –3,20
2	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція C (розділи 10-12)	Більше ніж +1,35	Від +1,35 до +0,71	Від +0,70 до +0,35	Від +0,34 до 0,00	Від –0,01 до –0,36	Від –0,37 до –0,70	Від –0,71 до –1,20	Від –1,21 до –3,50	Менше ніж –3,50
3	Переробна промисловість: секція C (розділи 13-18, 31, 32)	Більше ніж +1,35	Від +1,35 до +0,81	Від +0,80 до +0,51	Від +0,50 до +0,17	Від +0,16 до –0,20	Від –0,21 до –0,50	Від –0,51 до –1,04	Від –1,05 до –3,70	Менше ніж –3,70
4	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів: секція B (розділи 05-09); переробна промисловість: секція C (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водопостачання, каналізація: секція E (розділи 36-39)	Більше ніж +1,35	Від +1,35 до +0,80	Від +0,79 до +0,51	Від +0,50 до +0,04	Від +0,03 до –0,40	Від –0,41 до –0,75	Від –0,76 до –1,34	Від –1,35 до –4,70	Менше ніж –4,70
5	Будівництво: секція F (розділи 41-43)	Більше ніж +0,60	Від +0,60 до +0,07	Від +0,06 до –0,15	Від –0,16 до –0,40	Від –0,41 до –0,67	Від –0,68 до –0,90	Від –0,91 до –1,30	Від –1,31 до –3,80	Менше ніж –3,80
6	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розміщування й організація харчування: секція I (розділи 55, 56)	Більше ніж +1,50	Від +1,50 до +0,91	Від +0,90 до +0,62	Від +0,61 до +0,16	Від +0,15 до –0,27	Від –0,28 до –0,60	Від –0,61 до –1,20	Від –1,21 до –4,70	Менше ніж –4,70
7	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність: секція H (розділи 49-53); електрозв'язок: секція J (розділ 61)	Більше ніж +1,55	Від +0,75 до +0,35	Від +1,00 до +0,76	Від +0,75 до 0,35	Від +0,34 до –0,05	Від –0,06 до –0,37	Від –0,38 до –0,95	Від –0,96 до –3,50	Менше ніж –3,50
8	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція K (розділи 64-66)	Більше ніж +2,00	Від +2,00 до +1,20	Від +1,19 до +0,95	Від +0,94 до +0,52	Від +0,51 до +0,10	Від +0,09 до –0,25	Від –0,26 до –0,83	Від –0,84 до –4,20	Менше ніж –4,20
9	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)	Більше ніж +1,15	Від +1,15 до +0,70	Від +0,69 до +0,45	Від +0,44 до +0,09	Від +0,08 до –0,26	Від –0,27 до –0,55	Від –0,56 до –1,10	Від –1,11 до –3,30	Менше ніж –3,30

Таблиця 2

Визначення класу боржника – юридичної особи для малого підприємства

№ з/п	Види економічної діяльності	Класи								
		клас 1	клас 2	клас 3	клас 4	клас 5	клас 6	клас 7	клас 8	клас 9
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція A (розділи 01-03)	Більше ніж +1,00	Від +1,00 до +0,50	Від +0,49 до +0,28	Від +0,27 до –0,10	Від –0,11 до –0,45	Від –0,46 до –0,75	Від –0,76 до –1,26	Від –1,27 до –4,20	Менше ніж –4,20
2	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція C (розділи 10-12)	Більше ніж +2,00	Від +2,00 до +1,40	Від +1,39 до +1,05	Від +1,04 до +0,55	Від +0,54 до +0,01	Від 0,00 до –0,40	Від –0,41 до –1,10	Від –1,11 до –4,40	Менше ніж –4,40
3	Переробна промисловість: секція C (розділи 13-18, 31, 32)	Більше ніж +1,70	Від +1,70 до +1,11	Від +1,10 до +0,81	Від +0,80 до +0,35	Від +0,34 до –0,10	Від –0,11 до –0,50	Від –0,51 до –1,14	Від –1,15 до –4,10	Менше ніж –4,10
4	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів: секція B (розділи 05-09); переробна промисловість: секція C (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водопостачання, каналізація: секція E (розділи 36-39)	Більше ніж +2,20	Від +2,20 до +1,25	Від +1,24 до +0,90	Від +0,89 до +0,42	Від +0,41 до –0,05	Від –0,06 до –0,50	Від –0,51 до –1,20	Від –1,21 до –4,90	Менше ніж –4,90
5	Будівництво: секція F (розділи 41-43)	Більше ніж +2,10	Від +2,10 до +1,40	Від +1,39 до +0,81	Від +0,80 до +0,53	Від +0,52 до +0,04	Від +0,03 до –0,35	Від –0,36 до –1,10	Від –1,11 до –4,20	Менше ніж –4,20
6	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розміщування й організація харчування: секція I (розділи 55, 56)	Більше ніж +1,60	Від +1,60 до +0,96	Від +0,95 до +0,71	Від +0,70 до +0,20	Від +0,19 до –0,24	Від –0,25 до –0,59	Від –0,60 до –1,25	Від –1,26 до –5,20	Менше ніж –5,20
7	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність: секція H (розділи 49-53); електрозв'язок: секція J (розділ 61)	Більше ніж +1,40	Від +1,40 до +0,86	Від +0,85 до +0,61	Від +0,60 до +0,20	Від +0,19 до –0,19	Від –0,20 до –0,50	Від –0,51 до –1,10	Від –1,11 до –4,40	Менше ніж –4,40
8	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція K (розділи 64-66)	Більше ніж +2,50	Від +2,50 до +1,51	Від +1,50 до +1,20	Від +1,19 до +0,75	Від +0,74 до +0,32	Від +0,31 до –0,10	Від –0,11 до –0,75	Від –0,76 до –3,40	Менше ніж –3,40
9	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)	Більше ніж +1,60	Від +1,60 до +0,98	Від +0,97 до +0,62	Від +0,61 до +0,23	Від +0,22 до –0,20	Від –0,21 до –0,55	Від –0,56 до –1,19	Від –1,20 до –4,20	Менше ніж –4,20

Додаток 9

ДОГОВІР ПОРУКИ N _

м. Київ ***"__" _____ 200_ р.***

Банк, _____ код ЄДРПОУ _____ (далі - Кредитор), в особі _____, який діє на підставі Статуту, з однієї сторони, та _____, паспорт серія _____ номер _____ виданий _____, ідентифікаційний номер _____ (далі - Боржник), з другої сторони, та _____, паспорт серія _____ номер _____ виданий _____, ідентифікаційний номер _____ (далі - Поручитель), з третьої сторони, далі разом іменовані Сторони, уклали цей договір (далі - Договір) про наступне:

1. ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ

1.1. Поручитель зобов'язується відповідати перед Кредитором солідарно в повному обсязі за своєчасне виконання Боржником усіх його зобов'язань за Договором про іпотечний кредит N ____ від _____ 200_ р. та додатковими угодами до нього (далі - Договір про іпотечний кредит), як існуючими на момент укладення Договору, так і тими, що виникнуть на його підставі в майбутньому.

1.2. Поручителю добре відомі усі умови вищезгаданого Договору про іпотечний кредит.

1.3. Зобов'язання Боржника за Договором про іпотечний кредит включають, зокрема, обов'язкові грошові зобов'язання:

з повернення основної суми заборгованості (кредиту);

зі сплати процентів за користування кредитом;

та зобов'язання, які можуть виникнути:

зі сплати пені і штрафів у разі виникнення обставин, відповідно до Договору про іпотечний кредит та/або чинного законодавства,

зі сплати відшкодування за дострокове погашення кредиту;

термін платежу за якими настав на момент пред'явлення Кредитором вимоги про виконання Поручителем зобов'язань відповідно до цього Договору.

1.4. Поручитель повідомлений та згоден з тим, що права вимоги за Договором про іпотечний кредит та всіма додатковими угодами до нього можуть бути переуступлені на користь Державної іпотечної установи.

У разі переуступлення прав вимоги за Договором про іпотечний кредит та всіма додатковими угодами до нього на користь Державної іпотечної установи, так само як і у разі зворотного переуступлення Державною іпотечною установою прав вимог за Договором про іпотечний кредит та всіма додатковими угодами до нього на користь Кредитора, зобов'язання Поручителя, зазначені у цьому Договорі, зберігають чинність.

2. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

2.1. Кредитор має право:

2.1.1. У разі невиконання Боржником своїх зобов'язань за Договором про іпотечний кредит, протягом 5 (п'яти) робочих днів з дня невиконання пред'явити свої вимоги безпосередньо до Поручителя. Ці вимоги є обов'язковими для виконання протягом 5 (п'яти) робочих днів з моменту отримання Поручителем від Кредитора письмового повідомлення про невиконання Боржником зобов'язань за Договором про іпотечний кредит.

2.1.2. Здійснити відступлення права вимоги за Договором про іпотечний кредит N ____ від _____ 200_ р. та додатковими угодами до нього на користь Державної іпотечної установи.

2.1.3. Отримувати інформацію про Поручителя.

2.1.4. Здійснювати перевірку платоспроможності, фінансового стану Поручителя тощо.

2.2. Кредитор зобов'язується:

2.2.1. Після виконання Поручителем зобов'язань за Договором про іпотечний кредит надати Поручителю документи, які підтверджують обов'язок Боржника за Договором про іпотечний кредит.

2.2.3. У разі виконання Боржником зобов'язань (після пред'явлення вимог безпосередньо до Поручителя) за Договором про іпотечний кредит, забезпечений порукою, негайно повідомити про це Поручителя.

2.3. Поручитель має право:

2.3.1. Здійснювати всі необхідні заходи щодо забезпечення виконання зобов'язань за Договором про іпотечний кредит.

2.3.2. У разі виконання Поручителем зобов'язань Боржника за Договором про іпотечний кредит, Поручитель має право зворотної вимоги до Боржника.

2.3.3. У разі виконання Поручителем зобов'язань Боржника за Договором про іпотечний кредит, він має право отримати від Кредитора всі документи, які підтверджують обов'язок Боржника за Договором про іпотечний кредит.

2.4. Поручитель зобов'язується:

2.4.1. Виконати за Боржника зобов'язання за Договором про іпотечний кредит шляхом перерахування суми заборгованості Боржника, вказаної Кредитором, в рахунок погашення такої заборгованості, за реквізитами, вказаними в договорі про іпотечний кредит, у строки, зазначені в п. 2.1.1 з моменту отримання від Кредитора письмового повідомлення про невиконання Боржником зобов'язань за Договором про іпотечний кредит.

2.4.2. У разі одержання вищевказаної вимоги Кредитора повідомити про це Боржника.

2.5. Права Боржника:

2.5.1. Боржник має право достроково виконати зобов'язання за Договором про іпотечний кредит на умовах, визначених у самому Договорі про іпотечний кредит.

2.5.2. Боржник, який виконав зобов'язання за Договором про іпотечний кредит, повинен негайно повідомити про це Поручителя.

2.5.3. У разі, якщо Поручитель не повідомить Боржника про вимогу Кредитора і сам виконає зобов'язання, Боржник має право висунути проти вимоги Поручителя всі заперечення, які він мав проти вимоги Кредитора.

2.6. Обов'язки Боржника:

2.6.1. Якщо Боржник не в змозі вчасно здійснити платіж у відповідності із Договором про іпотечний кредит, він письмово повідомляє про це Поручителя та Кредитора не пізніше ніж за три дні до моменту настання строку платежу.

3. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

3.1. Поручитель відповідає за зобов'язаннями згідно з Договором про іпотечний кредит перед Кредитором в тому ж обсязі, що і Божник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків тощо.

3.2. Відповідальність Поручителя і Боржника є солідарною.

3.3. Причини невиконання Боржником своїх зобов'язань за Договором про іпотечний кредит жодним чином не можуть впливати на виконання Поручителем зобов'язань за цим Договором.

3.4. Поручитель та Боржник залишаються зобов'язаними перед Кредитором до того моменту, поки всі зобов'язання за Договором про іпотечний кредит не будуть виконані повністю.

3.5. В разі невиконання або неналежного виконання Поручителем зобов'язань згідно з цим Договором, Поручитель сплачує Кредитору пеню в розмірі подвійної облікової ставки НБУ за кожний день прострочення від суми несплаченого платежу.

4. СТРОК ДІЇ ДОГОВОРУ І ПОРЯДОК ЙОГО ПРИПИНЕННЯ

4.1. Цей Договір вступає в силу з моменту його підписання Сторонами (уповноваженими представниками Сторін).

4.2. Порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання за Договором про іпотечний кредит.

4.3. Не допускається припинення поруки без припинення забезпеченого нею зобов'язання.

5. ОКРЕМЕ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

5.1. У разі виникнення між Сторонами спорів та суперечок за цим Договором або у зв'язку з ним, Сторони зроблять все необхідне для врегулювання вказаних спорів та суперечок шляхом переговорів.

5.2. Спори та суперечки в рамках цього Договору, врегулювання яких неможливо досягнути шляхом переговорів, вирішуються у встановленому чинним законодавством порядку.

5.3. Відносини, що виникають при укладенні та виконанні цього Договору та не врегульовані в ньому, регулюються чинним законодавством України.

6. ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

6.1. Підписанням цього Договору Поручитель підтверджує: 6.1.1. Свою здатність виконувати умови цього Договору.

6.1.2. Що цей Договір не суперечить будь-яким обмеженням, що є обов'язковими для Поручителя.

6.1.3. Що відсутні будь-які перешкоди для виконання цього Договору на день його підписання.

6.1.4. Що на день підписання Договору відсутні будь-які судові спори, що можуть істотно та/або негативно впливати на фінансовий стан та кредитоспроможність Поручителя.

6.1.5. Що надані Поручителем Кредитору документи не містять будь-яких недостовірних відомостей, складені та/або отримані в порядку, передбаченому чинним законодавством України.

6.1.6. Що Поручитель повністю розуміє всі умови цього Договору, свої права та обов'язки за цим Договором і погоджується з ними.

6.2. Поручитель та Боржник підтверджують, що всі зобов'язання, представлені в цьому Договорі, є дійсними на день укладення цього Договору. Поручитель та Боржник розуміють, що будь-яка недійсність зобов'язань буде розцінюватись як надання Кредитору завідомо неправдивої інформації з метою отримання кредиту та тягне за собою відповідальність Поручителя та Боржника у відповідності до чинного законодавства України.

6.3. Будь-які повідомлення, які направляються Сторонами одна одній в рамках цього Договору, повинні бути здійснені в письмовій формі та будуть вважатися наданими належним чином, якщо вони надіслані рекомендованим листом або доставлені особисто на адресу другої Сторони. Повідомлення можуть також направлятись факсом чи засобами електронного зв'язку, при цьому такі повідомлення мають попередній характер і повинні бути підтверджені належним чином відповідно до положень цього пункту Договору.

6.4. Цей Договір укладено українською мовою в трьох примірниках по одному для кожної із Сторін, всі примірники мають однакову юридичну силу.

6.5. Сторони, укладаючи цей Договір, керуючись відповідними принципами свободи договору, домовились про наступну форму укладання цього Договору, яка є обов'язковою для Сторін і погодженою Сторонами, а саме: кожен аркуш, на якому викладено цей Договір, містить підпис кожної Сторони (уповноважених представників Сторін, що підписали цей Договір) та печатку сторони, якщо Стороною є юридична особа.

6.6. Доповнення та зміни умов Договору вносяться за згодою Сторін і оформляються додатковими угодами.

6.7. Цей Договір Сторонами прочитаний, відповідає їхнім намірам та досягнутим домовленостям, що засвідчується власними підписами Сторін, які діють з повним розумінням предмету та змісту Договору.

7. РЕКВІЗИТИ ТА ПІДПИСИ СТОРІН

Кредитор **Поручитель** **Боржник**

Додаток 10

ІПОТЕЧНИЙ ДОГОВІР N ___

м. _____ "___" _____ 20__ року

_____, код ЄДРПОУ _____ місцезнаходження якого: _____, в особі _____, який діє на підставі _____ (далі - Іпотекодержатель), з однієї сторони, та _____, який(а) постійно проживає за адресою: _____, ідентифікаційний номер: _____ (далі - Іпотекодавець), з іншої сторони, разом за текстом договору іменовані - Сторони, уклали цей договір (далі - Договір) про наступне:

ТЕРМІНИ ТА ТЛУМАЧЕННЯ

Терміни та скорочення, що вживаються в цьому Договорі використовуються у наступному значенні:

1. **Договір про іпотечний кредит** - Договір про іпотечний кредит від _____ 2009 року N __, укладений між Іпотекодержателем та Іпотекодавцем, а також усі додаткові угоди, додатки, зміни та доповнення до нього, які чинні на момент укладання цього Договору та можуть бути укладені після його (цього Договору) укладання.

2. **Зобов'язання** - зобов'язання Іпотекодавця, що випливають з Договору про іпотечний кредит, а також з цього Договору, в тому числі:

• повернути Іпотекодержателю кредит у розмірі _____ (_____) гривень у строки та на умовах, зазначених у Договорі про іпотечний кредит;
• сплатити Іпотекодержателю відсотки за користування кредитом у розмірі ____ (_____) % річних, у строки та на умовах, визначених у Договорі про іпотечний кредит;
• відшкодувати Іпотекодержателю витрати, понесені в зв'язку зі зверненням стягнення на предмет іпотеки та інші витрати, що передбачені законодавством та Договором про іпотечний кредит;
• сплатити на користь Іпотекодержателя штрафні санкції у випадку неналежного виконання зобов'язань за Договором про іпотечний кредит;
• сплатити Іпотекодержателю комісійну винагороду в разі дострокового погашення кредиту у строки та на умовах, визначених Договором про іпотечний кредит.
• відшкодувати Іпотекодержателю в повному обсязі інші витрати, пов'язані з обслуговуванням та виконанням Договору про іпотечний кредит та цього Договору.
3. **Строк(и)** - встановлені Договором про іпотечний кредит, а також цим Договором, строки, при настанні яких Іпотекодавець зобов'язаний у порядку, встановленому Договором про іпотечний кредит та цим Договором, здійснити ті чи інші дії на користь Іпотекодержателя.
4. **Право іпотеки** - безумовне та безспірне право Іпотекодержателя у разі невиконання Зобов'язання (в цілому або в частині) у строки, обумовлені Договором про іпотечний кредит, задовольнити свої вимоги за рахунок Предмета іпотеки в порядку, встановленому даним Договором та чинним законодавством України, переважно перед іншими кредиторами Іпотекодавця.

1. ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ

1.1. Іпотекодавець з метою забезпечення належного виконання Зобов'язання, що випливає з Договору про іпотечний кредит, передає, а Іпотекодержатель приймає в іпотеку в порядку і на умовах, визначених цим Договором, нерухоме майно житлового призначення, а саме: __-кімнатну квартиру зі всіма об'єктами функціонально пов'язаними з цим нерухомим майном загальною площею ____ кв. м (_____) кв. м, житловою площею _____ кв. м, що знаходиться за адресою: _____ (далі - Предмет іпотеки).
Або у разі житлового будинку разом із земельною ділянкою пункт 1.1 викладається наступним чином.
1.1. Іпотекодавець з метою забезпечення належного виконання Зобов'язання, що випливає з Договору про іпотечний кредит, передає, а Іпотекодержатель приймає в іпотеку в порядку і на умовах, визначених цим Договором, нерухоме майно, а саме: __ житловий будинок, загальною площею _____ кв. м житловою площею _____ кв. м з надвірними господарсько-побутовими будівлями та спорудами, розташованого за адресою: _____ (далі - Предмет іпотеки), що знаходиться на земельній ділянці _____ (далі йде опис земельної ділянки та зазначаються документи)
1.2. Предмет іпотеки належить Іпотекодавцеві на підставі договору купівлі-продажу від ___ _____ ____ року N _____, укладеного між Іпотекодавцем та _____, посвідченого _____ від _____ 20__ року за реєстровим N _____.

1.3. Вартість Предмета іпотеки визначена шляхом проведення незалежної оцінки Предмета іпотеки і згідно зі звітом про експертну оцінку від ___ _____200__ року, складеного суб'єктом оціночної діяльності _____ (сертифікат N ___ від ___ _____ ____ року), становить _____ (_____) гривень.
1.4. Сторони погоджуються з тим, що у випадку задоволення вимог Іпотекодержателя за рахунок Предмета іпотеки у будь-якому випадку його вартість буде визначатися на підставі акту незалежної оцінки нерухомого майна або встановлюватися за домовленістю сторін.
1.5. На період дії цього Договору Предмет іпотеки залишається у володінні, користуванні та розпорядженні Іпотекодавця.
1.6. Ризик випадкової загибелі (знищення, псування, пошкодження) Предмета іпотеки несе Іпотекодавець.
1.7. Іпотекодавець зберігає за собою право володіння, користування та розпорядження Предметом іпотеки з урахуванням обмежень, встановлених цим Договором:
1.7.1. Іпотекодавець не має права без письмової згоди Іпотекодержателя вчиняти будь-які дії, що можуть вплинути, як безпосередньо, так і опосередковано, як тепер, так і в майбутньому, на кількісні та якісні показники Предмету іпотеки. Зокрема,
• Іпотекодавець не повинен без згоди Іпотекодержателя розпоряджатись будь-яким чином Предметом іпотеки або його частиною;
• зменшувати без належних на те підстав, наявність яких повинна бути письмово обґрунтована Іпотекодавцем, якісні та кількісні показники Предмета іпотеки;
• проводити капітальний ремонт Предмета іпотеки;
• укладати стосовно Предмета іпотеки договори оренди (найму), лізингу, та будь-які інші договори, що встановлюють обтяження Предмета іпотеки.
1.8. Наступні іпотеки Предмету іпотеки не допускаються.
1.9. Предмет іпотеки за цим Договором може бути замінений за письмовою згодою та/або на вимогу Іпотекодержателя іншим нерухомим майном житлового призначення, за умови попереднього інформування Іпотекодавцем узгодженої з Іпотекодержателем кількості та якості нерухомого майна, яким буде замінений Предмет іпотеки, і виконання Іпотекодавцем зобов'язань стосовно надання ним документів, що підтверджують наявність такого майна, а також право власності на нього або інших правовстановлюючих документів на таке майно.
1.10. Заставна за цим договором не випускається.

2. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

2.1. Іпотекодержатель має право:
2.1.1. Без будь-яких обмежень з боку Іпотекодавця у встановленому чинним законодавством порядку перевіряти документально та фактично наявність, стан зберігання та використання Предмета іпотеки.
2.1.2. У випадку використання Предмета іпотеки не за призначенням, вчинення Іпотекодавцем чи третіми особами дій, які погіршують стан Предмета іпотеки, вимагати від Іпотекодавця припинення таких дій, а якщо вони будуть продовжуватися - вимагати дострокового виконання Зобов'язань, забезпечених цим Договором, а в разі невиконання такої вимоги - задовольнити свої вимоги за рахунок Предмета іпотеки в порядку, передбаченому цим Договором.

2.1.3. У випадку невиконання Іпотекодавцем зобов'язань щодо страхування Предмета іпотеки (пункт 2.4.4 Договору) або несплати щорічних страхових платежів, вимагати від нього дострокового виконання Зобов'язань, забезпечених цим Договором, або самостійно застрахувати Предмет іпотеки в своїх інтересах з віднесенням витрат по страхуванню за рахунок Іпотекодавця.
2.1.4. Вимагати дострокового виконання Зобов'язань, забезпечених цим Договором, при значному зменшенні вартості Предмета іпотеки та відмови Іпотекодавця замінити Предмет іпотеки або надати додаткове забезпечення у вигляді іншого нерухомого майна.
2.1.5. У випадку невиконання Іпотекодавцем Зобов'язань, а також в інших випадках, передбачених цим Договором, задовольнити свої вимоги за рахунок Предмета іпотеки у порядку, передбаченому чинним законодавством.
2.1.6. Якщо сума, отримана від реалізації Предмета іпотеки, виявиться недостатньою для повного задоволення вимог Іпотекодержателя, задовольнити свої вимоги за рахунок іншого майна Іпотекодавця.
2.1.7. У разі настання страхових випадків, передбачених договором страхування Предмета іпотеки, задовольнити свої вимоги за рахунок страхового відшкодування.
2.2. Іпотекодержатель зобов'язаний:
2.2.1. Здійснити державну реєстрацію обтяження іпотекою нерухомого майна, що є Предметом іпотеки, в порядку, встановленому чинним законодавством, шляхом внесення іпотеки до Державного реєстру іпотек, накласти заборону відчуження предмету іпотеки шляхом внесення даних до Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.
2.2.2. Внести відповідну інформацію про Іпотечний договір до Державного реєстру правочинів.
2.2.3. Письмово у п'ятиденний строк повідомити Іпотекодавця про відступлення права вимоги за цим Договором і Договором про іпотечний кредит.
2.2.4. У разі порушення Зобов'язання надіслати Іпотекодавцю у встановленому чинним законодавством порядку письмову вимогу про усунення порушень.
2.2.5. Не пізніше ніж за п'ять днів письмово попередити Іпотекодавця про намір здійснити перевірку документально та/або шляхом огляду наявності, стану, умов збереження та використання Предмету іпотеки.
2.2.6. У випадку задоволення вимог Іпотекодержателя за рахунок Предмета іпотеки шляхом позасудового врегулювання повернути Іпотекодавцю різницю між отриманою в результаті задоволення таких вимог грошовою сумою та розміром вимог, забезпечених іпотекою відповідно до умов цього Договору.
2.3. Іпотекодавець має право:
2.3.1. Володіти, користуватися та розпоряджатися Предметом іпотеки відповідно до його призначення.
2.3.2. Відчужувати Предмет іпотеки за згодою Іпотекодержателя за умови спрямування коштів, виручених від його реалізації на погашення заборгованості за Договором про іпотечний кредит.
2.3.3. Припинити звернення стягнення на Предмет іпотеки шляхом виконання Зобов'язань, забезпечених цим Договором.
2.4. Іпотекодавець зобов'язаний:

2.4.1. Вживати заходів щодо збереження Предмету іпотеки, не допускати зменшення його вартості.
2.4.2. Без дозволу Іпотекодержателя не відчужувати та не обтяжувати будь-яким чином Предмет іпотеки (оренда, лізинг тощо).
2.4.3. Без дозволу Іпотекодержателя та з порушенням норм законодавства не здійснювати перепланування предмету іпотеки.
2.4.4. У день укладення цього Договору або на наступний за ним робочий день за власний рахунок застрахувати Предмет іпотеки на користь Іпотекодержателя в порядку і на умовах, визначених Договором про іпотечний кредит.
2.4.5. Протягом строку дії цього Договору надавати Іпотекодержателю безперешкодну можливість здійснювати документальні та фактичні перевірки наявності, стану зберігання та використання Предмету іпотеки.
2.4.6. Повідомляти Іпотекодержателя про всі зміни, що відбулися чи відбуваються з Предметом іпотеки та про настання страхових випадків, визначених договором страхування, протягом двох робочих днів з моменту, коли про вказані обставини стало відомо Іпотекодавцю.
2.4.7. У випадку значного зменшення вартості Предмета іпотеки або його знищення, замінити Предмет іпотеки іншим нерухомим майном житлового призначення такої ж або більшої вартості або надати додаткове забезпечення.
2.4.8. Нести всі витрати, пов'язані з нотаріальним посвідченням цього Договору та додаткових угод до нього, внесенням відповідних записів до державного реєстру іпотек, реєстру правочинів та реєстру обтяжень.
2.4.9. У разі невиконання Зобов'язань, забезпечених цим Договором, не перешкоджати Іпотекодержателю у здійснені заходів, направлених на задоволення його вимог за рахунок Предмета іпотеки.
2.4.10. Відшкодувати в повному обсязі витрати та збитки, які виникли у Іпотекодержателя в зв'язку з невиконанням Іпотекодавцем зобов'язань за цим Договором, а також витрати Іпотекодержателя, пов'язані з виконанням цього Договору.
2.4.11. У тридцятиденний строк повідомити Іпотекодержателя про зміну реєстрації та/або місця постійного проживання, зміну місця працевлаштування, прізвища, імені, по - батькові, та інших обставин, що можуть вплинути на виконання зобов'язань за цим Договором та Договором про іпотечний кредит.
2.4.12. У разі отримання кредиту за Договором про іпотечний кредит на придбання житла - зареєструвати право власності на предмет іпотеки у відповідному органі згідно вимог діючого законодавства України та надати Іпотекодержателю документи, які підтверджують реєстрацію права власності на предмет іпотеки не пізніше 30 робочих днів у випадку, якщо предметом іпотеки є квартира, 180 робочих днів, якщо предметом іпотеки є житловий будинок, розміщений на земельній ділянці.
(Цей пункт застосовується у разі наявності пункту 5.3.12 у договорі про іпотечний кредит)

3. ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ІПОТЕКИ

3.1. Право іпотеки виникає у Іпотекодержателя з моменту нотаріального посвідчення цього Договору. Пріоритет права Іпотекодержателя на задоволення своїх вимог за рахунок Предмета іпотеки відносно вимог інших осіб виникає з

моменту державної реєстрації обтяження іпотекою в Державному реєстрі іпотек в порядку, передбаченому чинним законодавством України.
3.2. У випадку невиконання чи неналежного виконання Іпотекодавцем Зобов'язання в цілому або в частині, а також у інших випадках, передбачених цим Договором, Договором про іпотечний кредит або чинним законодавством, Іпотекодержатель має право задовольнити свої вимоги за рахунок Предмета іпотеки в порядку, передбаченому цим Договором та чинним законодавством.
3.3. Іпотекодержатель вправі задовольнити за рахунок Предмета іпотеки свої вимоги, передбачені Договором про іпотечний кредит, у повному обсязі.
3.4. Іпотека припиняється:
а) виконанням у повному обсязі Зобов'язань;
б) в інших випадках, передбачених чинним законодавством України.

4. ЗАСТЕРЕЖЕННЯ ПРО ЗАДОВОЛЕННЯ ВИМОГ ІПОТЕКОДЕРЖАТЕЛЯ

4.1. Іпотекодержатель набуває право на задоволення своїх вимог за рахунок Предмета іпотеки у випадку, якщо у момент настання строку виконання Зобов'язань, вони не будуть виконані (виконані неналежним чином) та у випадку, якщо інформація або документи, надані Іпотекодавцем при укладені цього Договору, виявляться недостовірними та/або недійсними, а також у випадках передбачених п. 5.2.4 Договору про іпотечний кредит.
4.2. Звернення стягнення за цим Договором здійснюється на підставі цього Договору, виконавчого напису нотаріуса або за рішенням суду.
4.3. Даний пункт цього Договору є застереженням про задоволення вимог Іпотекодержателя, яке надає право Іпотекодержателю звернути стягнення на Предмет іпотеки, на підставі цього Договору, шляхом:
• продажу від свого імені Предмета іпотеки будь-якій особі на підставі договору купівлі-продажу у порядку, встановленому статтею 38 Закону України "Про іпотеку". Цим Договором Іпотекодавець уповноважує Іпотекодержателя подавати та отримувати від імені Іпотекодавця довідки та документи, які необхідні для підготовки Предмета іпотеки до продажу, (витяги з реєстру обтяжень, довідку з Бюро технічної інвентаризації інше), сплачувати всі необхідні платежі, підписати договір купівлі продажу Предмету іпотеки, а також виконувати всі інші дії, які пов'язані з продажем Предмету іпотеки. У разі продажу Предмета іпотеки, Іпотекодавець доручає Іпотекодержателю отримати грошові кошти, виручені від продажу та спрямувати їх на погашення витрат Іпотекодержателя та Заборгованості за Договором про іпотечний кредит. Якщо предмет іпотеки буде продано за суму більшу, ніж сума заборгованості та витрат Іпотекодержателя, залишок грошових коштів від його продажу Іпотекодержатель повертає Іпотекодавцю.
• прийняття Предмета іпотеки у власність, в порядку визначеному ст. 37 Закону України "Про іпотеку". При цьому це застереження визначається сторонами як договір про задоволення вимог Іпотекодержателя.

5. ГАРАНТІЇ

5.1. Іпотекодавець підтверджує, що на момент набуття чинності цим Договором:
5.1.1. Предмет іпотеки є власністю Іпотекодавця і він (Іпотекодавець) вправі ним розпоряджатися і на нього (Предмет іпотеки) може бути звернуто Іпотекодержателем стягнення без жодних обмежень.

5.1.2. Предмет іпотеки, визначений у пункті 1.1 Договору, не виступає предметом іпотеки за іншими договорами Іпотекодавця, не обтяжений іншими зобов'язаннями, в тому числі не переданий в оренду (найом), нікому не відчужений, у спорі та/або під арештом, забороною відчуження не перебуває.
5.1.3. Не існує довіреностей (інших уповноважуючих документів), виданих Іпотекодавцем третім особам, що свідчать про право останніх розпоряджатись тим чи іншим чином Предметом іпотеки.
5.1.4. Іпотекодавець є повністю дієздатною особою та укладення цього Договору не потребує узгодження з третіми особами згідно з чинним законодавством.
5.2. У випадку пред'явлення будь-яких претензій третіх осіб стосовно Предмета іпотеки за цим Договором, такі претензії повинні бути врегульовані за рахунок Іпотекодавця.
5.3. Іпотекодавець гарантує, що документи та інформація, надані ним при укладенні цього Договору, існують тільки в тій редакції, в якій вони надані Іпотекодержателю, і що ці документи є чинними, а інформація є повною і достовірною.
Іпотекодавець усвідомлює, що у разі надання Іпотекодержателю нечинних документів та/або недостовірної інформації, він може бути притягнутий до кримінальної відповідальності згідно з нормами Кримінального кодексу України.

6. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН

6.1. У випадку невиконання або неналежного виконання зобов'язань за цим Договором Сторони несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

7. ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

7.1. Спори та суперечки в рамках цього Договору вирішуються у встановленому чинним законодавством порядку.

8. ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

8.1. Цей Договір набуває чинності з моменту його нотаріального посвідчення і діє до повного виконання зобов'язань Сторін за цим Договором.
8.2. Цей Договір може бути змінений або доповнений за взаємною згодою Сторін. Зміни та доповнення до цього Договору викладаються в письмовій формі та набувають чинності з моменту їх нотаріального посвідчення.
8.3. Будь-які повідомлення, які направляються Сторонами одна одній в рамках цього Договору, повинні бути здійснені в письмовій формі та будуть вважатись поданими належним чином, якщо вони надіслані рекомендованим листом на замовлення або доставлені особисто на адресу Сторін.
8.4. Витрати, пов'язані з укладанням та виконанням цього Договору, здійснюються за рахунок Іпотекодавця.
8.5. Відносини, що виникають при укладанні та виконанні цього Договору та ним не врегульовані, регулюються чинним законодавством України.
8.6. Цей Договір складений у 4 (чотирьох) оригінальних примірниках (два - для Іпотекодержателя, один - для Іпотекодавця та один - для нотаріуса), кожний з яких має рівну юридичну силу.
8.7. Сторони зобов'язані вчасно та з урахуванням пункту 2.4.11 цього Договору повідомляти одна одну про зміни адрес, місця проживання, місцезнаходження, номерів телефонів, банківських реквізитів та про всі інші зміни, які здатні вплинути на реалізацію цього Договору та виконання зобов'язань за ним.

9. РЕКВІЗИТИ ТА ПІДПИСИ СТОРІН

Іпотекодержатель
_____
Адреса: _____
к/р _____
МФО _____, код ЄДРПОУ _____

Іпотекодавець
_____
Паспорт: серія __ серія N _____, виданий _____
"__" _____ ____ р.
Зареєстрований(а) за адресою: _____
Ідентифікаційний номер: _____

Цей Договір Сторонами прочитаний, відповідає їх намірам та досягнутим домовленостям, що засвідчується підписами Сторін, які діють у повній відповідності з наданими їм повноваженнями та повним розумінням предмету та змісту Договору.

від Іпотекодержателя _____ _____
Іпотекодавець _____ _____